

UO‘K: 332.1:330.59(575.1)

KBK: 65.04(5O’)

M 52

“Mintaqada barqaror iqtisodiy o‘shish orqali aholi turmush farovonligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari II jild [Matn] / Urganch Davlat Universiteti.-Xorazm: Khwarezm travel, 2024.- 380 b.

Xalqaro konferensiya materiallari tezislar to‘plamidan iborat bo‘lib, unda mintaqada barqaror iqtisodiy o‘shishda sanoatning “drayver” sohalarini rivojlantirish istiqbollari, mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish yo‘nalishlari, mintaqani barqaror rivojlanishida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari, mintaqaning barqaror iqtisodiy o‘shishda agrar sektorning o‘rni va roli, mintaqaning barqaror iqtisodiy o‘shishda xizmatlar sohasini jadal rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari, mintaqada iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ekonometrik modellashtirish masalalariga oid materiallar kiritilgan.

To‘plam iqtisodiyot sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan, ilmiy tadqiqotlar olib borayotgan yosh olimlar, tayanch doktorantlar, mutaxassislar, mustaqil izlanuvchi va magistrlar uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrirlar:

i.f.d., prof. Abdullayev I.S.

i.f.d., dots. Islamutdinov V.F.

Tahrir hay’ati:

i.f.d., prof. Ruzmetov B.R.,

i.f.d., dots. Matyakubov U.R.,

i.f.d., dots. Xudayberganov D.T.,

dots. Axmetshin E.M.,

dots. Gurbanov P.A.,

dots. Ollanazarov B.D.,

dots. Bekjanov D.Y.,

dots. Abdullayev F.O.,

dots. Fayzullayev N.B.,

dots. Rahimov T.J.,

dots. Aminova M.S.,

PhD Matyaqubova D.O.

Taqrizchilar:

i.f.d., prof. Doschanov T.D.,

i.f.d., prof. Anopchenko T.Y.

ISBN: 978-9910-727-02-3

©“Khwarezm travel” MChJ nashriyoti, 2024 y.

© “Mintaqada barqaror iqtisodiy o‘shish orqali aholi turmush farovonligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari II jild.

O‘ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY PARKLARNING AHAMIYATI

J.T.Umirov –Buxoro Davlat Universiteti Turizm va mehmonxona

xo‘jaligi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda ekoturizmni rivojlantirishda xorij mamlakatlari tajribasidan foydalanish, qo‘riqxonalar va milliy parklarda ekoturizmga ruxsat berishning foydali tomonlari va istiqbollari haqida fikrlar bayon qilingan. Yurtimizdagi ekoturistik obyektlarning imkoniyatlari va foydalilik xususiyatlari ochib berilgan. Bundan tashqari O‘zbekistondagi milliy parklar faoliyatining tahlili keltirilgan bo‘lib, milliy parklarning ahamiyati bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Ekoturizm, milliy park, qo‘riqxona, sayg‘oq, morxo‘r, jayron.

Abstract: This article describes the advantages and prospects of using the experience of foreign countries in the development of ecotourism in our country, allowing ecotourism in nature reserves and national parks. Opportunities and useful features of ecotourism facilities in our country are revealed. In addition, the analysis of the activity of national parks in Uzbekistan is presented, and the importance of national parks is described.

Key words: Ecotourism, national park, reserve, saiga, morkhor, gazelle.

Аннотация: В данной статье описаны преимущества и перспективы использования опыта зарубежных стран в развитии экотуризма в нашей стране, позволяющего осуществлять экотуризм в природных заповедниках и национальных парках. Раскрыты возможности и полезные особенности объектов экотуризма в нашей стране. Кроме того, представлен анализ деятельности национальных парков Узбекистана и описано значение национальных парков.

Ключевые слова: Экотуризм, национальный парк, заповедник, сайгак, морхор, джейран.

O‘zbekiston ulkan turistik salohiyatga va imkoniyatlarga ega. Respublikamiz nafaqat Markaziy Osiyoda, balki butun dunyoda jozibador va maftunkor turistik

markazlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston tarixning turli davrlariga mos noyob tarixiy va arxitektura yodgorliklari butun dunyo turistlarini o'ziga maftun qilib, ohangraboday chorlab turadi. Qadimiy shaharlardagi arxitektura yodgorliklari bilan zamonaviy milliy arxitektura yodgorliklari mujassamlashib, go'zal va o'ziga xos uyg'unlik kasb etadi. Yevropa xalqlari o'zining davlatchilik tarixida shaharlarning qurilishda pishgan g'ishdan foydalangani tufayli dunyo bo'yicha shaharsozlikning paydo bo'lishi shaharlar yoshini pishgan g'isht bilan hisoblanadi. Bizning mintaqamizda esa xom g'isht va loydan qilingan qadimiy inshootlarimiz shaharlar yoshini aniqlashda asosiy o'rin tutadi. Eng katta muammo shundaki, xom g'ishtdan qilingan tarixiy binolarimiz tabiiy va texnogen hodisalar tufayli yemirilishga moyil bo'lishi va tarixiy inshootlarning umri qisqa bo'lishidadir. Masalan, shamol, yomg'ir, suv toshqinlari, quyosh nuri ta'siri va bir qancha tabiat hodisalari ta'sirida loydan qilingan bino va inshootlar yillar davomida yemirilib, tarixiy qiyofasini yo'qotib kelgan. Bunday loydan qilingan tarixiy binolarimizning qadri shuning uchun ham turistlar orasida baland bo'ladi.

Yurtimizda nafaqat madaniy, tarixiy va ziyorat turizmi, balki turizmning boshqa turlarini ham rivojlantirish uchun yetarlicha salohiyatga ega. Shulardan biri ekologik turizmdir. Yurtimiz tabiatida noyob o'simlik va hayvonot dunyosining tarqalganligi, fasllarning keskin bir-biridan farq qilishi, iqlimiy resurslarning mavjudligi, turli xil shifobaxsh buloqlarning va rekreatsion resurslarning yurtimiz bo'ylab keng tarqalganligi malakatimizda ekoturizmni rivojlantirish uchun asos bo'lib hisoblanadi. Butunjahon sayyohlik tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra dunyo bo'yicha ekologik turizm, turizm turlari orasida eng tez va jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan tur hisoblanadi. Ekologik turizmning yillik o'sish sur'ati 4-5% dan yuqori. O'zbekistonda ham turizmning bu turi eng tez rivojlanayotgan turlarga kiradi, o'rtacha yillik o'sish ko'rsatkichi 10-12% ni tashkil qiladi.

Ekoturizm tabiiy hududlarni saqlab qolish, mahalliy hamjamiyatning farovonligini ta'minlash va ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishni maqsad qilgan barqaror sayohatning bir turidir. Turizmning bu turi ekologik dunyoqarashga ega

bo'lgan ilmiy xodimlar va tabiatni asrashga harakat qilayotgan ekosayyohlar orasida juda mashhur hisoblanib, ular tomonidan doim turli ekologik aksiyalar bilan keng ommaga targ'ib qilib boriladi [1]. Sayyoraviy muammolarning paydo bo'lishi ham ekologik turizmni rivojlantirish uchun zaruriy shart hisoblanadi. Ekoturizm bio-madaniy xilma-xillikni saqlash bo'yicha iqtisodiy rag'batlantirish orqali mahalliy va xususiy tarmoqlar uchun iqtisodiy jihatdan yuqori foyda keltiradi.

Sayohat va sayyohlik sanoatining o'sishi hisobiga, ayniqsa, an'anaviy ommaviy turizmga nisbatan ekoturizmning ommaviyligi oshmoqda[2]. Ekologik turizmdan tushadigan daromad aksariyat mamlakatlarda turizm ulushining asosiy qismini egallaydi. Masalan, Kanada davlatida turizm sohasidan keladigan daromadning 30-40 % qismi ekoturizm hissasiga to'g'ri keladi. 20-asrning boshlarida yer sharida odamlarning keskin ko'payishi va ommaviy sanoatning rivojlanishi va insonning tabiat ustidan hukmronligi ekologik muammolarni keltirib chiqardi.

Havoning ifloslanishi, dengiz va okean suvlarining ifloslanishi, sanoat gazlarining atmosferaga chiqarilishi, unumdor yerlarning foydalanishdan chiqorilishi va sho'rlanishi dunyo hamjamiyati oldidagi ekologik inqirozning yomonlashuviga olib keldi, tabiiyki bunday holatda atrof muhitga zarar yetkazmasdan harakat qilish usuli bu ekoturizmdir. Shuning uchun ham birinchi marta atrof-muhit muhofazasi borasida rivojlangan davlatlar o'zining turli modellarini va dasturlarini ishlab chiqishdi. Bunday dasturlardan biri bu Milliy parklarni tashkil qilish orqali yo'qolib borayotgan o'simlik va hayvonot dunyosini saqlash, muhofaza qilish va uni ko'paytirish orqali insonning tabiatga aralashuvini keskin kamaytirishdir. Birinchi marta Amerikada Kanada va AQSh davlatlari tashabbusi bilan 1872-yilda "Yellowstoun" milliy parki tashkil qilindi. Ushbu parkning tashkil qilinishiga sabab ushbu hududdagi noyob hisoblangan geotermal buloqlarni saqlash insonlarning ushbu hududga antropogen bosimini kamaytirish edi. Shundan so'ng milliy parklarni tashkil qilish dunyo davlatlari orasida keng yoyildi. Keyinchalik, 1933-yilda Londonda bo'lib o'tgan "Afrika flora va

faunasini muhofaza qilish Konvensiyasi”ning milliy parklarni tashkil qilish bo'yicha qarori qabul qilinib, Afrikaning turli davlatlari milliy parklar tashkil qilina boshlandi.

Hozirgi kunda afrikaning ko'plab davlatlarida dunyodagi eng katta hayvonlar yashaydigan va qo'riqlanadigan turli nomdagi milliy parklar bor. Shulardan ba'zilarini sanab o'tsak, Kongo demokratik respublikasida joylashgan Solonga milliy parki, Upemba milliy parki, Maiko va Virunga milliy parklari dunyodagi eng yirik quruqlikda yashovchi hayvonlar tarqalgan. Bu hayvonlarni ko'rish uchun turli sayyohlik dasturlari ishlab chiqilgan va Yevropaliklar ommaviy ravishda ushbu jonzorlarni ko'rish maqsadida turistik maqsadlarda Afrikaga tashrif buyurishmoqda. Kafue milliy parkida dunyodagi eng ko'p begemot va oq karkidonlar yashaydi va muhofaza qilinadi. Keniya davlatining markaziy qismidagi Abardare va Kruger milliy parkida dunyodagi eng yirik va xafli bo'lgan hayvonlar yashaydi va bu hayvonlarni ko'rish maqsadida ushbu milliy parklarga millionlab ekosayyohlar tashrish buyurishadi. Ushbu milliy parkda “Katta Beshlik” deb ataluvchi ov qilishda eng xavfli bo'lgan hayvonlar tarqalgan. Ekstremal sayohatlarni xush ko'ruvchi sayyohlar ushbu qo'riqxonalarga yovvoyi hayvonlarni tomosha qilish maqsadida katta pul to'lab ushbu qo'riqxonalarga tashrif buyurmoqdalar. Bundan tashqari, hozirgi kunda insonlar o'ziga xos tabiatning noyob joylarida suratga tushib o'zlarining ijtimoiy tarmoqlari va internetda muxlislarini ko'paytirish maqsadida Afrikaga kelishadi. Afrika sayohat qiluvchilar orasida hozirda Yevropa turistlari oldingi o'rinda turadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra 2023-yil yakunlari bo'yicha Afrika davlatlariga turistlarning tashrif buyurishi quyidagicha ko'rsatkichga ega:

1. Misr- 14.9 million turist.
2. Morocco - 14.5 million.
3. Tunisia - 9 million.
4. Janubiy Africa - 7.6 million.
5. Tanzania - 1.797 million.
6. Kenya - 1.75 million.
7. Ruanda - 1.4 million.
8. Mozambik - 1.2 million

Ushbu mamlakatlarga tashrif buyuruvchilar asosan tabiat ne'matlaridan bahramand bo'lish va noyob, yirik hayvonlarni ko'rish maqsadida sayohat qilishadi. Shuning uchun ham bunday mamlakatlardagi noyob turdagi hayvonlarni muhofaza qilish va ekoturizmga keng foydalanish maqsadida milliy parklar va qo'riqxonalar tashkil qilingan. Milliy parklarning maqsadi asosan hayvonot va o'simlik dunyosini muhofaza qilish, landshaflarni saqlash, ilmiy izlanishlar o'tkazish bilan bir qatorda ekoturizmdan ham foydalanish orqali ham tabiatdagi o'zgarish va jarayonlarga aralashmaslik, ham insonlarning maroqli dam olishini tashkil qilish hisoblanadi.

O'zbekistonda ham hozirgi kunda ikkita biosfera qo'rixonasi, ikkita milliy park, 9 ta noyob turdagi hayvonlarni qo'riqlovchi va ko'paytiruvchi qo'riqxonalar va turli shaklda muhofaza etiladigan tabiiy hududlar mavjud. Ushbu milliy parklar va qo'riqxonalardan turizm va ekologik turizm maqsadlarida foydalanish insonlarning tabiatga va undagi hayvonot dunyosiga bo'lgan qiziqishini oshiradi, hamda yaxshigina daromad olib keladi. Zomin milliy tabiat bog'i va Ugom Chotqol milliy tabiat bog'ida yurtimizda kam uchraydigan har xil turdagi hayvonlar va o'simliklar, hamda landshaftlarni muhofaza qilinadi. Ushbu milliy parklarimizda noyob hisoblangan O'zbekiston qizil kitobi va Dunyo qizil kitobiga kiritilgan bir nechta turdagi jonivorlar qo'riqlanadi. Masalan qo'ng'ir ayiq, Turkiston silovsini, Ilvirs, Buxoro bug'usi (Xonguli), Morxo'r, Arqal (Ustyurt qo'yi), Buxoro qo'yi, Sayg'oq, Jayron kabi ko'plab noyob hayvonlar yurtimiz tabiatida tarqalgan.

Xulosa qilib aytganda, yurtimiz tabiati noyob va dunyoning boshqa joylarida uchramaydigan o'simlik va hayvonot dunyosiga boy hisoblanadi, bunday hayvonlar milliy parklarda va qo'riqxonalarda muhofaza qilib kelinmoqda. Milliy parklar va qo'riqxonalardan ekoturizmga foydalanish milliy iqtisodiyotimizga va turizm sohasidan keladigan daromadlarning o'sishiga olib keladi. Milliy parklarni asrab avaylash, hayvonlarni ko'paytirish va ulardan ekoturizmning obyekti sifatida foydalanish turizmni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Temirkulovich u. J. Features of entrepreneurship development in tourism //euro-asia conferences. – 2021. – т. 5. – №. 1. – с. 62-65.
2. Temirkuliyevich u. J. The importance of tourism in the development of business activity in uzbekistan //journal of economy, tourism and service. – 2023. – т. 2. – №. 12. – с. 78-81.
3. Gulchehra n. Motivations for the development of ecological tourism and mechanisms of its regulation //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2023. – т. 33. – №. 33.
4. Hayitboyev r. Ekologik turizm asoslari 2018-yil.
5. Olimovich, d. I., temirkulovich, u. J., &bakhodirovna, m. M. (2020). Mechanisms of improving staff training. *Academy*, (2 (53)).

SUG'URTA XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANISH MUAMMOLARI

**Ibragimov B. B. – UrDU Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasii
stajyor-o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada sug'urta xizmatlari bozorini rivojlanish holati tahlil qilingan. Tahlillar natijasida sug'urta bozorini rivojlantirish yuzasidan xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar. Sug'urta kompaniyasi, sug'urta bozori, moliyaviy xizmatlar, biznes, majburiy sug'urta

Аннотация. В данной статье анализируется состояние развития рынка страховых услуг. В результате анализа были даны выводы и предложения по развитию страхового рынка.

Ключевые слова. Страховая компания, страховой рынок, финансовые услуги, бизнес, обязательное страхование.

Abstract. This article analyzes the state of development of the insurance services market. As a result of the analysis, conclusions and suggestions were given regarding the development of the insurance market.

Key words. Insurance company, insurance market, financial services, business, compulsory insurance.

Bugungi kunda sug'urta kompaniyalari tomonidan nafaqat mamlakatimizdagi, balki xorijiy mijozlarni ham ishonchini qozona oladigan sug'urta xizmatlarining keng turlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, mintaqaviy sug'urta xizmatlarini kengaytirish, sug'urta kompaniyalari moliyaviy resurslarini samarali boshqarish milliy sug'urta bozorini rivojlantirishdagi asosiy muammolardan biridir.

Bugungi kunda sug'urta sohasi iqtisodiyotning eng jadal rivojlanayotgan sohalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi – Sug'urta faoliyati to'g'risidagi Qonuni 3-moddasiga ko'ra, sug'urta – muayyan voqea (hodisa) yuz berganda yetkazilgan zararining o'rnini qoplash, tovonlar va boshqa to'lovlar to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish hamda ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan, jismoniy va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qilishga doir munosabatlardir[1]. Iqtisodiyotni globallasuvi jarayonida sug'urta sohasi korxonalar mol – mulklarining xavfsizligini ta'minlash, moliyaviy holatlarni baholash, moliyaviy risklarni kamaytirish raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lishimiz, integrallasuv jarayonlariga qo'shilishimiz, jahon standartlari talablariga rioya qilishga majbur qilmoqda va bunga muvofiqlashtirilgan talablar ham oshmoqda.

Milliy sug'urta bozorini yanada isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash, sug'urta xizmatlarining talab yuqori bo'lgan yangi turlarini joriy etish, iste'molchilarning sug'urta bozoriga bo'lgan ishonchini oshirish kunning eng dolzarb masalasi bo'lgan bir paytda hayot sug'urtasining rivojlanishiga bir qancha omillarning salbiy ta'siri mamlakatimizdagi real voqelikni va unga xos xususiyatlarni hamda ilg'or xorij tajribasini hisobga olgan holda hayotni sug'urtalash sohasida innavatsion mexanizmni ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan tegishli ishlarni amalga oshirishni talab etadi. Natijada esa, hayot sug'urtasining har bir potensial sug'urtalanuvchilarini ushbu faoliyat turiga jalb

etuvchanligini yanada oshirish orqali uning uzoq muddatli progressiv rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilishi lozim.

Yurtimizda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va chora-tadbirlar muayyan darajada, mamlakat sug'urta bozorini rivojlantirishga xizmat qilayotgan bo'lsada, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davom etayotgan sharoitda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish sug'urta munosabatlarini rivojlantirishga va mamlakatda ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ma'lumki, sug'urta bozorining muhim subyeksi va uning ishtirokchilaridan biri davlat hisoblanadi. Muhim vazifalarni bajarish uchun avvalo sug'urta sohasida jahon talablariga javob beradigan xodimlarni tayyorlash va ularni amaliyotga tayyorlash, aholini sug'urta to'g'risidagi axborotlardan xabardor qilib borish muhim hisoblanadi. Amalda sug'urta bozorining rivojlanishiga to'siq bo'ladigan ko'plab sabablar mavjud bo'lib, bunday sabablardan biri monopol holatning yuzaga kelishidir.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda monopoliyaning yuzaga kelishiga nisbatan xavfsiz holat sifatida bir tarmoqda faoliyat ko'rsatuvchi kompaniyalar soni kamida o'n va undan ortiq bo'lib, bunda bu bozordagi bir kompaniyaning hissasi sug'urta xizmatlarini sotish bo'yicha 31 foizdan oshmasligi, ikki kompaniyaning hissasi 44 foizdan oshmasligi, uchta kompaniyaning hissasi 54 foizdan oshmasligi va to'rtta kompaniya ulushi 64 foizdan oshmasligi kerak.

O'zbekiston sug'urta xizmatlari bozorining yangi bosqichi 2008-yil O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Sug'urta nazoratchilari xalqaro assotsiatsiyasiga a'zo bo'lishi va sug'urtalovchilarga qo'yilgan xalqaro standartlarga o'tilishi bilan boshlandi desak xato bo'lmaydi. Amaldagi majburiy sug'urta turlarining qonun hujjatlari bilan mustahkamlanganligi ham ko'rsatish mumkin. Hozirgi kunda sug'urta kompaniyalarimiz tomonidan taqdim etiladigan barcha ommaviy sug'urta turlari shartlari xalqaro sug'urta kompaniyalari kabi barcha shartlarni o'z ichida aks ettiradi. O'zagrosug'urta va O'zbekinvest kompaniyalari hozirgi kunda 100 dan ortiq sug'urta turlari bo'yicha xizmat ko'rsatib kelayotgani va mulkiy qaltisliklari bilan shu qatorda moliyaviy javobgarlik, qishloq xo'jaligi va salomatlikka doir bo'lgan qaltisliklardan

sug'urtalash turlari ham kiradi. Sug'urta bozorining rivojiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri-bu aholi o'rtasida sug'urta madaniyatining pastligidir[2]. Sug'urta xizmatidan foydalanayotgan mijozlar sug'urtalanuvchi sifatida o'z haq-huquqini bilishi, sug'urta bozori infratuzilmasini takomillashtirilishi, professional ishtirokchilar bo'lgan assistans, syurveyer, adjuster kabi mutaxassislarning malakali xizmatlarining rivoji soha rivoji bilan uzviy bog'liq deb hisoblaymiz.

2023-yilda O'zbekiston Respublikasida ko'rsatilgan sug'urta xizmatlari ko'rsatilgan moliyaviy xizmatlar tarkibiga kiruvchi tarmoq sifatida e'tirof etiladi va so'nggi besh yil davomida 3,5 barobarga oshib hozirda 7020,01 mlrd. so'mga yetganini ko'rishimiz mumkin (1-jadval) [3].

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida 2019-2023-yillar davomida ko'rsatilgan sug'urta xizmatlarining hajmi (mlrd. so'm)

	2019	2020	2021	2022	2023
Moliyaviy xizmatlar	34036,6	45783	59733,3	80849,1	106363,8
Sug'urta xizmatlari	1872,013	2334,933	3345,065	5901,9843	7020,011

Xorazm viloyatida esa ushbu ko'rsatkich 2019-2023-yillar mobaynida deyarli 3 barobarga oshganini va 198.9 mlrd. so'mni tashkil etganini ko'rishimiz mumkin (2-jadval) [4].

2-jadval

Xorazm viloyatida 2019-2023-yillar davomida ko'rsatilgan sug'urta xizmatlarining hajmi (mlrd. so'm)

	2019	2020	2021	2022	2023
Moliyaviy xizmatlar	955,8	1272,3	1671	2184,8	3371,3
Sug'urta xizmatlari	67,8618	63,615	88,563	148,5664	198,9067

Sug'urta rivojlanishi talab va taklifning darajasiga bevosita bog'liq hisoblanadi. Sug'urta sohasida sug'urta mukofotlarining katta ulushi majburiy sug'urta shakliga to'g'ri kelmoqda. Bozordagi holati uning darajasi afsuski, majburiy sug'urta turlari zimmasiga to'g'ri kelmoqda. Ixtiyoriy shaklda sug'urta qildirish darajasi ancha past. Fikrimizcha, buning asosiy sabablaridan biri sug'urta tashkilotlarining mijozlar bilan yuzma-yuz ishlamayotganligi, har bir mijozning individual talablaridan kelib chiqib sug'urta shartnomasini tuzib chiqilmasligi

bo‘moqda. Natijada sug‘urta mukofoti tushumlari kamayishiga olib kelib, sug‘urta xizmatlarining mamlakatimiz YAIM dagi ulushi past ekanligi, bu xizmat turi sifatining talab darajasida emasligini ko‘rsatib bermoqda. Sir emaski, aholi orasida sug‘urta xizmatlariga nisbatan qiziqish yo‘q, ayniqsa ixtiyoriy sug‘urta turlaridan juda kam insonlar foydalanadi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, sug‘urtalash aksariyat mamlakatlar iqtisodiyotining asosiy sohalaridan biriga, lekin undan ham – aholi va biznesga ta‘sir etgan yo‘qotishlar va zararlarning qoplashning moddiy manbaiga aylangan. Mamlakatimizda sug‘urta bozorining rivojlanishi va insonlarning sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan ishonchining ortishi har ma‘noda manfaatli bo‘lib, turli xil moliyaviy xatar va tavakkalchiliklarni himoya qilishda chin ma‘noda himoya vositasiga aylanadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘RQ- 730- son 23.11.2021. Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida- LEX.UZ
2. Haydarov N.X. Moliya: umumdavlat moliyasi. T.: Iqtisod-moliya, 2009. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti. <https://stat.uz/uz/>
4. Xorazm viloyati statistika Boshqarmasi rasmiy sayti. <https://xorazmstat.uz/uz/>

SMART TOURISM TECHNOLOGIES’ AMBIDEXTERITY: BALANCING TOURIST’S WORRIES AND NOVELTY SEEKING FOR TRAVEL SATISFACTION

**Isaqov Rasul, assistant-teacher,
Urgench State University**

Kadamov Xusniddin Omongaldi ugli

4th year student of Socio-economics sciences faculty, UrSU

Abstract

This study explores the relationships between novelty and worries and travel satisfaction, as well as examines how tourists enhance their quality of trips with

the use of smart tourism technologies. We find the tourists' novelty seeking would enhance the trip experience, leading to overall travel satisfaction.

Keywords: Tourist worries, novelty seeking, smart tourism, smart tourism technology, travel satisfaction

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot yangilik va tashvishlar va sayohatdan qoniqish o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi, shuningdek, sayyohlar aqlli turizm texnologiyalaridan foydalangan holda sayohatlar sifatini qanday oshirishini o'rganadi. Biz sayyohlarning yangilikka intilishi sayohat tajribasini yaxshilaydi va bu sayohatdan qoniqish hosil qiladi.

Kalit so'zlar: Turistlarning tashvishlari, yangilikka intilish, aqlli turizm, aqlli turizm texnologiyasi, sayohatdan qoniqish

Аннотация

В этом исследовании изучается взаимосвязь между новизной, беспокойством и удовлетворением от путешествий, а также изучается, как туристы повышают качество своих поездок с помощью технологий интеллектуального туризма. Мы считаем, что стремление туристов к новизне улучшит впечатления от поездки, что приведет к общему удовлетворению от поездки.

Ключевые слова: заботы туристов, поиск новизны, умный туризм, технология умного туризма, удовлетворение от путешествия.

Introduction

Travel involves the notion of “departure,” where people leave their normal place of work and residence for short periods of time for a limited breaking with established routines and practices of everyday life and allowing one's senses to engage with a set of stimuli that contrast with the everyday and the mundane. The fact of departure from the relatively certain routine practices to an unfamiliar situation inevitably brings aspects of abnormal, uncertain environment which might otherwise remain opaque. Such uncertainties simultaneously give rise to an intriguing tension between novelty and worry in travel. On one hand, consuming

travel goods and services would supposedly generate pleasurable experiences that are different from those typically encountered in everyday life. It speaks to us in ways that we look at the environment with interest and curiosity when we go away or at least as we anticipate doing so. On the other hand, travel, being the departure from familiarity and routines, inevitably causes tourists to worry. In order for travel to happen, for example, purchasing and consumption of goods (e.g., luggage, travel gears and apparel, etc.) and services (flights, hotels, meals, admission tickets, etc.) is necessary.

The literature has long identified and confirmed that these two uncertainty-related issues—tourist worries (Baron et al., 2000; Jin et al., 2016; Larsen et al., 2009) and novelty seeking significantly affect tourists' travel experience and satisfaction. The effort required to balance these two conflicting issues may discount the value of travel experience, as both cognitive and emotional control constitute subjective costs, biasing choices away from effortful actions. Literature in individual psychology also suggests that facing such conflicting expectations is considered aversive, since recruiting cognitive control to resolve conflict is effortful. Therefore, it is important to identify ways tourists can simultaneously address these two intrinsically conflicting, uncertainty-driven attributes of travel, and we posit that information technologies could be used in the contexts of cognitive effort involved in resolving such conflicts. To bridge this critical gap, this current study sets out novelty seeking (defined as the individual's drive to explore the contrast between present perception and past experience) and tourist worries (defined as the individual's attempt to engage in mental problem-solving regarding tourist trip related issues where outcomes are thought to be uncertain and contain possibilities for negative results) as distinct concepts and explicitly explores the relationships between them and travel satisfaction.

Specifically, the current study raises the question if the tourists' novelty seeking enhances the trip experience and travel satisfaction while at the same time, tourist worries negatively affect tourists' overall travel experience and satisfaction. Furthermore, this study attempts to investigate the facilitating role of smart

tourism technologies as travelers deal with worries and novelty simultaneously. To this end, we intend to examine how tourists enhance the travel experience with the STT's ambidexterity, defined as STT's ability to mitigate worries from uncertainty when arranging and purchasing travel products/services while simultaneously allowing tourists to seek novelty in the trips. We examine how the STT's ambidexterity takes place in trip satisfaction, how STT usage can mitigate worries during trip planning online (transaction satisfaction), and how it can encourage tourists to expand their expectations and experiences by seeking novelty and variety.

Literature review

To empirically investigate STT's ambidexterity in enriching travel experience and satisfaction, we model STT as a moderator in the relationships between tourists' worries in travel planning and their travel experiences and between tourists' novelty-seeking and their travel experiences. Using the survey data collected from a travel club in South Korea, we conduct an individual-level study that offers important contributions to the current literature on smart tourism. First, we theorize and empirically confirm that there exists a tension between positive and negative concerns in travel emanating from the uncertainty in tourists' interactions with travel goods and services. Tourists attempt to address these uncertainty-driven concerns by using STT in pursuit of their travel satisfaction.

This theoretical perspective is particularly appropriate in the era of smart tourism because STT are considered to be a means of facilitating tourist-information interactions. Second, we specify and examine the moderating roles of STT, yielding insights into potential ambidextrous effects of STT on two uncertainty-driven factors that directly affect individual tourists' travel transaction and travel experience satisfaction. Given that prior research has primarily used the technology adoption perspective to examine the direct influence of STT on travel satisfaction, our work contributes to the literature by deepening the understanding of situations under which the STT's ambidexterity process takes place and offers

actionable and prescriptive advice to travel agencies and providers regarding the management of tourists' uncertainty with travel.

Conclusion

Smart tourism technologies, or STT, in this study refer to any forms of technologies that are associated with interconnection, synchronization, and concerted use for travel and can include smartphone apps, websites of online travel agencies, destination smart infrastructure, to name a few. Literature suggests that STT aggregates and harness data derived from physical infrastructure, social connections, government/organizational sources, and human bodies/minds in combination with the use of advanced Information Systems Frontiers 1 3 technologies to transform tourists' travel experiences.

With the clear evidence that travelers' use of smart tourism technologies enriches their travel experience and satisfaction by reducing worries and facilitating novelty seeking, especially in the travel planning stage, our study not only advances theory development in smart tourism but also offers important implications to the tourism providers and promoters.

Examining the STT's ambidexterity in the existence of multiple decision-makers in travel planning is an interesting and useful extension of the current study.

References

1. Azzopardi E and Nash R (2013) A critical evaluation of importance-performance analysis. *Tourism Management* 35: 222–233.
2. Baloglu S and McCleary KW (1999) A model of destination image formation. *Annals of Tourism Research* 26(4): 868–897.
3. Baloglu S, Henthorne TL and Sahin S (2014) Destination image and brand personality of Jamaica: A model of tourist behavior. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 31(8): 1057–1070.
4. Beerli A and Martin JD (2004) Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research* 31(3): 657–681.

MINTAQADA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA AGROEKOTURIZMNING O‘RNI VA AHAMIYATI

**Karimova Shahnoza O‘ktamovna Urganch davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi.**

**Sobirov Hamid, Urganch RANCH texnologiya universiteti,
Iqtisodiyot kafedrasi o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda barqaror turizmni rivojlantirishda agroekoturizmni o‘ziga xos jihatlari, ahamiyati, huquqiy asoslari, tarkibiy qismlari, milliy iqtisodiyotdagi o‘rni o‘rganib chiqildi.

Kalit so‘zlar: agroekoturizm, barqaror turizm, resurs, salohiyat, qishloq xo‘jaligi.

Аннотация: В данной статье изучены конкретные аспекты, значение, правовая основа, составляющие, роль агроэкотуризма в развитии устойчивого туризма в нашей стране, его роль в национальной экономике.

Ключевые слова: агроэкотуризм, сельский туризм, устойчивый туризм, ресурс, потенциал, сельское хозяйство.

Abstract: This article examines specific aspects, significance, legal basis, components, the role of agroecotourism in the development of sustainable tourism in our country, its role in the national economy.

Key words: agroecotourism, rural tourism, sustainable tourism, resource, potential, agriculture.

Agroekoturizm – turizm sohasidagi ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib, u jadal sur‘atlar bilan rivojlanib, ko‘plab mamlakatlar hukumatlari tomonidan qizg‘in qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu nafaqat dam olish, balki boshqa mamlakatlar madaniyati, turmush tarzi, urf-odatlar va tabiati bilan yaqindan tanishish maqsadida qishloq xo‘jaligi yerlarini afzal ko‘rayotgan xorijliklar soni ortib borayotgani bilan bog‘liq. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) agroekoturizm turizmning turli turlarini o‘zida mujassamlashtirgani va shu orqali dunyoning ko‘plab mamlakatlarida jadal rivojlanayotganini ta’kidlaydi [1]:

- uning 25 foizini etnoturizm tashkil etadi, uning maqsadi sayyohlarni qishloq joylarining urf-odatlarini va madaniyati, an'analar bilan tanishtirishdir.

- 35% ekoturizm bo'lib, u tabiiy hududlarga tashrif buyurishni o'z ichiga oladi;

- turli tarixiy-madaniy diqqatga sazovor joylarni ziyorat qilish bilan madaniy-ma'rifiy turizmga 15 foiz ajratiladi;

- 25% faol turizm ulushiga to'g'ri keladi, bu tabiiy hududlarda faol sayohatni o'z ichiga oladi. Yevropa mamlakatlarida turizmning ushbu sohasi plyajdagi dam olishdan keyin ikkinchi o'rinni egallaydi. Bu umumiy daromadning taxminan 20-30% ni tashkil qiladi [2].

So'ngi yillarda hukumatimiz tomonidan turizm sohasini kengaytirish maqsadida agroturizm va agroekoturizmga oid bir nechta qonun hujjatlarini misol keltirishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2023-yil 26-apreldagi "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ- 135 -son qarori, hamda "Ma'muriy islohotlar doirasida qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 10-iyundagi F-90-son farmoni, 2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. "O'zbekiston- 2030" strategiyasining 58-59-maqсадlarini turizmga qaratilayotgan e'tiborni davlat tomonidan kuchaytirilgani alohida ahamiyat kasb etadi. Agroturizmda mintaqa yutuqlarini baholash yangi potensial yadrolarni yaratish barqaror rivojlanish konsepsiyasining mohiyatida turizmdan olinadigan daromad va iqtisodiy foydani sog'lom va deyarli tabiiy yo'l bilan rag'batlantiradi.

XXI asr boshlarida turizm dunyoning ko'plab davlatlari va mintaqalari ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotida yetakchi yo'nalishlardan biriga aylanib, mutaxassislarning fikricha, rivojlangan mamlakatlarda neft va qurol savdosidan keyin uchinchi o'rinni egallagan. Uning hajmining o'rtacha o'sish sur'ati yiliga 7% ni tashkil etadi, bu jahon iqtisodiyotining o'xshash ko'rsatkichlaridan ancha

yuqori hisoblanadi. Turizm sektori jahon investitsiyalarining qariyb 10 foizini, jami jahon bandligidagi har 11-ish o'ri, jahon yalpi ichki mahsulotining 3,8 foizini, turizmning milliy iqtisodiyotning turdosh tarmoqlariga ta'sirini hisobga olgan holda esa 10,6 foizni tashkil etadi.

Agroekoturizm jahon amaliyotida o'zining zamonaviy ko'rinishida 20-asrning 70-yillaridan boshlab 40 yildan ko'proq vaqt davomida faol rivojlanmoqda. Bugungi kunda dunyoda yetakchi o'rinlarni Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, birinchi navbatda, Italiya va Frantsiya egallab turibdi. Yevropa fermerlarining 50% dan kamrog'i asosiy daromadlarini qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishdan oladi. Turistik xizmatlarning umumiy savdo hajmidagi ulushi 35% dan 75% gacha[3].

Yana bir muhim tomoni shundaki, agroturizm bu qimmat infratuzilmalardan foydalanmasdan, sayyohlarga eng qulay yashash sharoitlarini yaratmasdan turizmni rivojlantirish va mahalliy aholining turmush tarzini yaxshilash uchun yaxshi imkoniyatdir. Turistik taklif sifatida agroturizm Yevropada 1960-yillarda paydo bo'lgan. Qishloq va tog'li hududlarning mashhurligi, xususan, ko'pchilik mamlakatlarda ikkinchi ta'tilni o'tkazish imkoniyati oshdi.[4]

Bilamizki, qish - bu "o'lik fasl" vaqti bo'lib, sayyohlar oqimi pasaytiradi va shuning uchun faoliyatdan olinadigan foyda past bo'ladi. Ushbu vaziyatdan chiqish uchun biz sayyohlarning bo'sh vaqtini diversifikatsiya qiladigan bayramlar yoki festivallarni tashkillashtirish orqali turizmga barqarorlikka erishishimiz mumkin.

O'zbekiston dunyodagi eng shimoliy paxta yetishtiruvchi davlat sifatida har yili paxta xomashyosidan yuqori hosil olishga erishmoqda. Bug'doy va arpa yetishtirish bilan birga lalmi yerlarda g'alla yetishtirish ham o'smoqda. Makkajo'xori sug'oriladigan yerlarda yetishtiriladi. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston g'alla bilan o'zini-o'zi ta'minlash borasida samarali ish olib bormoqda. Qishloq ilg'or fermer xo'jaliklarida mazali olma, nok, behi, uzum, gilos, olcha, olxo'ri, o'rik, shuningdek, anor, xurmo kabi subtropik ekinlar, janubiy viloyatlarda esa

qand qamishi yetishtiriladi. O'zbekistonda yetishtiriladigan meva-sabzavotlar shakar miqdori va boshqa xususiyatlariga ko'ra Sharqda eng yaxshisi hisoblanadi.

Uzum uzumchilik sanoati uchun yaxshi manba hisoblanadi. Mamlakat vino ishlab chiqaruvchilari har yili 30 dan ortiq vino turlarini, shuningdek, turli xil konyak va shampan vinolarini ishlab chiqaradilar. O'zbekiston qishloq xo'jaligida chorvachilik ham kam o'rin tutadi. Xususan, qo'ychilik o'zining tarixiy qorako'l mo'ynasini yasash an'analari bilan muhim tarmoq hisoblanadi. Mazkur soha asosan Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand va Jizzax viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida joylashgan.

Qishloq xo'jaligi O'zbekistonning muhim tarmog'i bo'lib, yalpi ichki mahsulotning qariyb 28 foizini tashkil etadi va ishchi kuchining qariyb 27 foizini (3,6 million kishi) ish bilan ta'minlaydi. Paxta va g'alla mamlakatning asosiy ekinlari hisoblanadi. O'zbekiston hukumati bugun yangi texnologiyalarni o'zlashtirish orqali qishloq xo'jaligida hosildorlikni oshirish, mahalliy va eksport mahsulotlariga qo'shimcha qiymat qo'shish maqsadida qayta ishlash va qadoqlash imkoniyatlarini yanada rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, mamlakatimizda agroekoturizmni rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- agroekoturizm obyektlarini qurish yoki rekonstruksiya qilish uchun jalb qilingan kreditlar bo'yicha foiz stavkalarini subsidiyalash;
- agroekoturizm uchun infratuzilmani ta'minlovchi obyektlarni (joylashtirish obyektlaridan tashqari) yaratish uchun kapital xarajatlarning bir qismini qoplash;
- nafaqat turistlarning balki mahalliy aholini tabiat qo'ynidagi kichik va qulay joylashtirish vositalariga bo'lgan qiziqishini qondirish uchun kempinglar qurish;
- faollikka asoslangan sog'lom turmush tarzini ommalashtirish (shahar tashqarisida vaqt o'tkazishni targ'ib qiluvchi ekskursiyalar, sayrlar, muayyan sport turlari);
- madaniy qadriyatlarni o'rgatuvchi ko'chma teatrlarni tashkillashtirish.

- tabiiy va madaniy muhitga zarar yetkazilishini oldini olish maqsadida chiqindilarni yig'ish zaruriyatini yaratish, suv bilan ta'minlash, sanitariya-gigiyena me'yorlariga rioya etilishini nazorat qilishni ta'minlash.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dunyo tajribalarida agroekoturizm odatda iqtisodiy darajasi yuqori bo'lmagan hududlarni ish bilan ta'minlashi, oziq-ovqat ta'minoti zanjirini yaxshilashi, an'anaviy dehqonchilik amaliyotini kuchaytirishi va bu orqali mahalliy merosni targ'ib qilishi bilan o'z isbotini topib bormoqda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Особенности развития агроэкотуризма в республике беларусь естественно научные аспекты туристической деятельности (география, биология, экология, issn 2410-3810 туризм и гостеприимство. 2018. №2

2. Глаголева, Л.Е. Агротуризм – перспективное направление туристического бизнеса России / Л. Э. Глаголева [и др.] // Экономика. Инновации. Управление-ниекачеством. – 2016. – № 1(14). -С. 43–48.

3. Ердавлетов С. К вопросу понимания агротуризма и его функций [Электронный ресурс] / С. Ердавлетов, Ю. Кошкимбаева // Научно-информационный журнал «Мир путешествий». - 25.07.2011. - Режим доступа: <http://www.mirp.kz/rus/articles/8/174>.- Да-та доступа: 07.10.2018.

4. Агаларова.Е.Г. Особенности формирования агротуристического рынка в России / Е.Г.Агаларова, Е.А.Косинова .// Молодой ученый. __2012. - № 11(46). __С. 140-143

5. Agriturizmning Bosniya va Gersegovina barqarar rivojlanishiga ta'siri. Lejla žunić 2011

6. Агроэкотуризм как направление стратегического развития региональной экономики Московский экономический журнал №5 2021 DOI 10.24412/2413-046X-2021-10300.

MINTAQADA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARI VA SOHADAGI IMTIYOZLAR.

Madraimova Marhamat Raximberganova
UrDU, Buxgalteriya hisobi va audit
kafedrasi stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xizmat ko'rsatish sohasining mintaqa iqtisodiyotida tutgan o'rni, iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi va o'sish sur'ati, hududlar bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmimning o'sish sur'ati, shuningdek mintaqadagi hududlar bo'yicha aholi jon boshiga to'g'ri keladiga xizmatlar hajmi 2019-2023-yillardagi ko'rsatkichlari Xorazm viloyati misolida tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены роль сферы услуг в региональной экономике, объёмы и темпы роста оказываемых услуг по основным видам экономической деятельности, темпы роста объёмов оказываемых услуг по регионам ати, а также показатели объема услуг на душу населения в регионах области за 2019-2023 годы проанализированы на примере Хорезмской области.

Abstract: In this article, the role of the service sector in the regional economy, the volume and growth rate of the services provided by the main types of economic activity, the growth rate of the services provided by regions ati, as well as the indicators of the volume of services per capita in the regions of the region for 2019-2023 were analyzed on the example of Khorezm region.

Tayanch so'zlar: xizmatlar sohasi, tadbirkorlik, yalpi ichki mahsulot, mehnat unumdorligi, turizm, bozor iqtisodiyoti, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Ключевые слова: сфера услуг, предпринимательство, валовой внутренний продукт, производительность труда, туризм, рыночная экономика, малый бизнес и частное предпринимательство.

Keywords: service sector, entrepreneurship, gross domestic product, labor productivity, tourism, market economy, small business and private entrepreneurship

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xizmatlar sohasi jadal o'sishda davom etar ekan, u davlat tomonidan aholiga yaratilayotgan imkoniyatlardan va sharoitlardan oqilona foydalanishda, ushbu sohaga keng qamrovli tadbirkorlarni jalb qilish va bu orqali aholi bandligini ta'minlashda nomoyon bo'ladi. Mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri, bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hisobiga aholi daromadlarini va ularning turmush darajasini oshirishga erishish hisoblanadi. Bu borada amaliyotda joriy qilinayotgan choralardan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda kam xarajat qilgan holda ushbu sohada qisqa muddatlarda daromad olish mumkin. Xususan bugungi kunda xizmatlar sohasi aloqa, moliya, transport, qurilish, turizm xizmatlari va savdo sohalarini o'z ichiga oladi. Aynan xizmatlar sohasi aholining farovon va qulay sharoitda hayot kechirishlari bir qator qulayliklarni ta'minlab bermoqda.

Yangi O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanish bosqichida xizmatlar sohasini jadal rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev bugungi zamon talablaridan kelib chiqib sohani rivojlantirish haqida quyidagi takliflarini keltirib o'tgan. "Bozorlarimizning o'ziga xos jihatlarini saqlab qolgan holda ularni yurtimizning "tashrif qog'ozi"ga aylantirish kerak. Oziq-ovqat, kiyim-kechak, zargarlik do'konlari, oshxonalar, ko'ngilochar maskanlar hamohang bo'lishi, xaridorlar va turistlarni o'ziga jalb qilishi zarur"[1].

Bugungi kunda aholining farovon va qulay sharoitda hayot kechirishlari uchun xizmatlar sohasida bir qator qulayliklar ta'minlab berilmoqda. Natijada, mamlakatning viloyat hududlarida, qishloq joylarida servis infratuzilmasining rivojlanishi evaziga qishloq aholisining yashash tarzi shahar aholisining yashash tarziga yaqinlashmoqda va buning natijasida xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish maqsadida amalga oshirilayotgan dasturlar va chora tadbirlar sohaning YAIM dagi ulushi sezilarli darajada oshirmoqda.

2023-yil yakunlariga ko'ra, xizmatlar sohasining O'zbekiston Respublikasi YAIMdagi ulushi 43,4 % ni tashkil etgan[2]. Bu ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan

xizmatlar hajmi tobora oshib bormoqda. Ushbu ko'rsatkichlarni Xorazm viloyati misolida tahlil qiladigan bo'sak, iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 2019-yil 5763,2 mlrd, 2020-yilda 6461,2 mlrd, 2021-yilda 8348 mlrd, 2022-yilda yanvar-sentabr oylarida 13266,1 mlrd so'mni tashkil qilgan[3]. Bu esa o'sish surati 2019-yilda 113,4 %, 2020-yilda 101,5 %, 2021-yilda 118,9 %. 2022-yilda 115,1 %, 2023-yilning yanvar-dekabr oylarida esa 114,6 % ni tashkil qilgan. Ko'rsatilgan xizmatlar turi bo'yicha esa yuqori ko'rsatkichlar moliya xizmatlari - 3371,3 mlrd so'm, ko'chmas mulk bilan bog'li xizmatlar – 2926,8 mlrd so'm, transport xizmatlari – 2839,0 mlrd sohalariga to'g'ri keladi.

1-jadval

Xorazm viloyatida iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha xizmatlar hajmi va uning o'sish sur'ati [3]

Yillar	Iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha xizmatlar hajmi (mlrd so'm)	Iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha xizmatlar hajmining o'sish sur'ati (oldingi yilga nisbatan % larda)
2019-yil	5763,3	113,4
2020-yil	6461,2	101,5
2021-yil	8348,1	118,9
2022-yil	10480,4	115,1
2023-yil	13266,1	114,6

Davlatimiz rahbari “Har bir hududning o'ziga xosligidan kelib chiqib, xizmatlarni kengaytirish, yangi xizmat turlarini yo'lga qo'yish, ilg'or tajriba va na'munaviy loyihalarni joriy etish bo'yicha yangi metodologiya yaratish zarur” deya ta'kidlab o'tgan[4]. Ushbu chora-tadbirlarning davomi sifatida Xorazm viloyatini turistik hudud ekanligini inobatga olgan holda, yurtboshimizning 2024-yil mart oyidagi Xorazm viloyatiga bo'lgan tashrifida vohada turizm sohasini rivojlantirish maqsadida bir qator imtiyozlarni belgilab berdi. Jumladan, turizmni rivojlantirish bo'yicha 3-yillik dastur qabul qilinadi. Dastur doiradida

turizm jamg'armasining tushumi 3 yil davomida Xorazmni o'zida qoldiriladi. Mehmonxonalar qurish uchun 7 yilga 2 yil imtiyozli davr bilan 18 % stavkalada kreditlar ajratiladi. Xiva shahrida 24 soat ishlaydigan restoran, kafe va ovqatlanish rastalari ishga tushiriladi. Urganchdan Termiz, vodiylar viloyatlari, Samarqand, Buxoro hamda Sankt-Peterburg, Madrid, Frankfurt, Pekin va Urumchi shaharlariga aviaqatnovlar yo'lga qo'yiladi. "Urganch-Xiva" trolleybus qatnovi oraliq vaqti 2 karra qisqaradi, Urganchdan Xiva shahri va Xonqa tumaniga elektrobus qatnovi tashkil qilinadi[5].

Mintaqa hududlarida xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari mavjuddir. Shu sababdan, bu sohani hududlar kesimida tahlil qilib yoritib berish alohida ahamiyatga egadir. Buni quyidagi jadval asosida ko'rib chiqamiz.

2-jadval

Xorazm viloyati hududlar bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmimning o'sish sur'ati. (oldingi yilga nisbatan, % da)[6].

	2019	2020	2021	2022	2023-yil yanvar- dekabr
Xorazm viloyati	113,4	101,5	118,9	115,1	114,6
Urganch sh.	117,9	103,2	121,6	118,4	119,2
Xiva sh.	122,8	90,9	144,0	122,3	124,7
tumanlar					
Bog'ot	108,6	108,2	114,2	115,0	111,3
Gurlan	108,6	98,9	111,9	111,1	112,9
Qo'shko'pir	103,7	108,4	109,6	112,9	112,5
Urganch	112,4	80,0	111,0	114,2	109,0
Xazorasp	110,7	75,9	116,4	112,0	113,8
Tuproqqal'a	-	73,1	134,3	115,1	110,1
Xonqa	107,9	102,8	109,6	117,8	109,1
Xiva	110,7	101,6	131,4	112,2	109,3
Shovot	106,6	102,7	11,9	109,1	111,1
Yangiariq	101,1	103,8	112,0	108,7	109,5
Yangibozor	104,0	103,1	116,2	110,9	113,8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, viloyatda hududlar kesimida ko'rsatilgan xizmatlar hajmi bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlar Xiva (124,7 %),

Urganch shaharlariga (119,2 %), Xazorasp va Yangibozor tumanlariga (113,8%) ga to'g'ri keladi. Shuningdek, bu borasda Gurlan (112,9 %), Qo'shko'pir (112,5 %), Bog'ot (111,3 %) va Shovot (111,1 %) tumanlari peshqadamdir. Sohoni hududlar bo'yicha aholining jon boshiga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmini tahlil qiladigan bo'sak, 2019-yilda bu ko'rsatkich jon boshiga 3113,5 min so'mni, 2020-yilda 3437,0 ming so'mni, 2021-yilda 4361,9 ming so'mni, 2022 -yilda 5399,2 so'mni, 2023-yilning yanvar-dekabr oylarida 6710,9 so'mni tashkil qilgan.

3-jadval

Xorazm viloyati hududlar bo'yicha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmi (ming so'm) [7]

	2019	2020	2021	2022	2023-yil yanvar- dekabr
Xorazm viloyati	3113,5	3437,0	4361,9	5399,2	6710,9
Urganch sh.	15217,9	15849,1	20318,1	25772,2	33218,0
Xiva sh.	2395,6	2424,8	3823,6	5000,6	6752,5
tumanlar					
Bog'ot	1877,7	2269,4	2829,4	3484,8	4197,7
Gurlan	2067,3	2351,1	2888,2	3439,8	4227,4
Qo'shko'pir	1671,9	2049,6	2461,9	2986,5	3614,8
Urganch	2850,8	2708,8	3272,4	3996,9	4721,2
Xazorasp	1833,6	2522,4	3173,3	3821,8	4679,9
Tuproqqal'a	-	2216,6	3266,6	3972,9	4695,3
Xonqa	2010,9	2482,0	2967,2	3745,9	4470,3
Xiva	1737,9	2199,1	3174,0	3824,0	4537,4
Shovot	1822,8	2129,1	2602,2	3045,8	3664,6
Yangiariq	2190,8	2690,9	3337,3	3891,9	4682,9
Yangibozor	2360,5	2937,7	3720,5	4424,6	5442,8

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, viloyatda hududlar bo'yicha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmi bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlar Urganch shahri 33218,0 ming so'm, Xiva shahri 6752,5 ming so'm, Yangibozor tumani uchun 5442,8 so'mdan to'g'ri kelgan.

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, xizmat ko'rsatish sohasining kengayib borishi barcha davlatlarning rivojlanish darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu sohaning rivojlanaganlik darajasi jamiyat rivojlanishining mezoniga aylanib

ulgurdi. Hozirgi vaqtda agarda xizmatlar sohasida yalpi milliy mahsulotning 65,0 % dan kam qismi yaratilgan bo'sa, bunday mamlakat rivojlangan mamalakatlar qatoriga kiritilmaydi. Demak, hozirgi zamon iqtisodiyotida eng muhim makroiqtisodiy mutanosiblik xizmat ko'rsatish va tovarlar ishlab chiqarish sohalarining nisbati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 09.01.2024 y Savdo va xizmat ko'rsatish, madaniyat sohalaridagi loyihalar taqdimoti. <https://oz.sputniknews.uz/20240110/bozorlar-tashrif-qogoz-mirziyoev-41984846.html>

2. <https://t.me/uzstataxborot>

3. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.
https://www.xorazmstat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=305&id=3963&Itemid=1000000000000

https://www.xorazmstat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=305&id=3964&Itemid=1000000000000

4. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 22-aprel kuni hududlarda xizmat ko'rsatish sohasi yo'nalishlarini rivojlantirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidan

5. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 1-mart 2024-yildagi Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bag'ishlangan yig'ilishi ma'ruzasi.

6. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.
https://www.xorazmstat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=305&id=3964&Itemid=1000000000000

7. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.
https://www.xorazmstat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=305&id=3966&Itemid=1000000000000

BANK KAPITALINI BOSHQARISHNING ASOSLARI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Mamadjonov Shukurillo Ibrohimjon o'g'li
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Bu tezis, tijorat banklarining kapitalini boshqarishning asosiy prinsiplarini va unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganishga bag'ishlangan. Bank kapitali, bankning moliyaviy barqarorligi va xavfsizligi uchun kritik muhim ahamiyatga ega bo'lgan moliyaviy resursdir. Aniq tartibda bank kapitalini boshqarish, banklarning moliyaviy risklarni qurollash va sodiq moliyaviy tashkilot sifatida faoliyat ko'rsatishlari uchun zarurdir.

Kalit so'zlar: Bank kapitali, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy institutsiyalar, moliyaviy krizlar, soliqsiz daromadlar.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению основных принципов управления капиталом коммерческих банков и факторов, влияющих на него. Банковский капитал – это финансовый ресурс, который имеет решающее значение для финансовой стабильности и безопасности банка. Правильное управление банковским капиталом необходимо для того, чтобы банки могли управлять финансовыми рисками и функционировать как надежные финансовые учреждения.

Ключевые слова: Банковский капитал, финансовая стабильность, финансовые институты, финансовые кризисы, необлагаемый налогом доход.

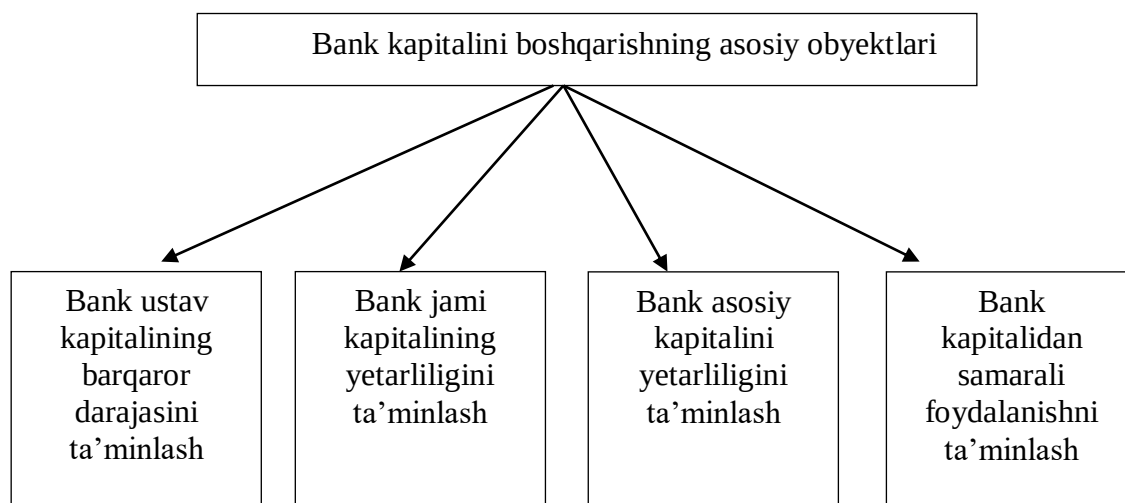
Annotation: This article is devoted to the study of the main principles of capital management of commercial banks and the factors affecting it. Bank capital is a financial resource that is critical to the financial stability and security of a bank. Properly managing bank capital is essential for banks to manage financial risks and operate as sound financial institutions.

Keywords: Bank capital, financial stability, financial institutions, financial crises, tax-free income.

Tijorat banklarining kapitalini samarali boshqarishga erishish iqtisodiy islohatlar va bozor munosbatlarining samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin

tutadi. Bozor munosabatlari sharoitida har qanday tashkilotning faoliyati yuksak darajadagi boshqarishni yo‘lga qo‘yishni talab etadi. Samarali boshqarish tizimini yaratmasdan turib qo‘yilgan maqsadga erishish, raqobatbardoshlikni ta’minlash va samarali faoliyat yuritishning imkoniyati sezilarli darajada cheklanadi. Iqtisodiy islohatlarning chuqurlashuvi tijorat banklarining kapitalini samarali boshqarish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Tijorat banklarining jamiyat miqiyosidagi vaqtinchalik bo‘sh mablag‘larni jalb qilish kabi asosiy vazifasini e’tiborga olsak, ushbu masalaning naqadar muhim ekanligi yaqqol namoyon bo‘ladi[1].

Tijorat banklari kapitalini boshqarish ko‘pqirrali jarayon bo‘lib, ushbu jarayonda asosiy e’tibor kapitalning tarkibiga qaratiladi. Chunki, bank kapitalini boshqarishning asosiy jihatlaridan biri bo‘lib, bank kapitalining tarkibi hisoblanadi.



1-rasm. Tijorat banklarining kapitalini boshqarishni amalga oshirishining asosiy obyektlari¹

Rasmda bank kapitalini boshqarishning obyektiv asoslari keltirilgan. Demak, bundan ko‘rinib turibdiki, tijorat banklarining kapitalini barqaror darajasini ta’minlash bank kapitalini boshqarishning asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi.

Bunda asosiy e’tibor tijorat banklarining kapitalini shakllantirishning barqaror manbalariga qaratiladi. Tijorat banklari kapitali tarkibida barqaror manbalar sifatida ularning ustav kapitali va o‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasini keltirish mumkin. Chunki, ustav kapitali tijorat banklarining faoliyatini

¹ Rasm muallif tomonidan tayyorlandi.

dastlabki davridayoq shakllantirilib bank faoliyati tugatilgunga qadar hisobda turadi[2].

Shu bilan birga, ushbu mablag' real moliyaviy mablag'lar hisobidan shakllantiriladi. Xalqaro bank amaliyotida ustav kapitali asosiy va barqaror element hisoblanadi. Respublikamiz banklarida ham ustav kapitaliga nisbatan ana shunday sifat beriladi.

Tijorat banklari o'tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi ham real qiymatga ega bo'lgan mablag'lar hisobidan shakllantirilib bank aksiyadorlari yig'ilishining qarori asosida ma'lum maqsadlarga yo'naltirilishi mumkin[3].

Tijorat banklarining kapitalini boshqarishning ikkinchi asosiy jihati sifatida ularning jami kapitalining yetarliligini ta'minlash masalasi hisoblanadi. Jami kapitalning yetarliligini ta'minlash tijorat banklarining faoliyatini normal ravishda harakat qilishga imkon berish bilan birga, ularning moliyaviy mustahkamligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Rivojlanayotgan davlatlarda inflyatsiya darajasining yuqori ekanligi bank aksiyalarining bozor bahosiga salbiy ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Inflyatsiyaning yuqori darajasi investorlar tomonidan bank aksiyalarini sotib olishga qilingan qo'yilmalarning va ulardan olinadigan daromadlarning real qiymatini pasayishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari kapitalini boshqarishga ta'sir qiluvchi omillar kapitalning asosiy sifat ko'rsatkichlarini o'zgartirishga qodir bo'lgan omillar hisoblanadi. Ularning bank kapitalini boshqarish jarayoniga ta'sir etish mexanizmini chuqur o'rganish va salbiy ta'siriga barham berish choralarini ishlab chiqish bank kapitalini boshqarishni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Bank Capital and Risk-Taking: The Impact of Capital Regulation, Charter Value, and the Business Cycle" - Charles W. Calomiris and Doron Nissim.
2. "Capital Structure and Corporate Financing Decisions: Theory, Evidence, and Practice" - H. Kent Baker and Gerald S. Martin.

3. “Bank Valuation and Value-Based Management: Deposit and Loan Pricing, Performance Evaluation, and Risk Management” - Jean Dermine.

METHODS TO EVALUATE THE IMAGE OF KHIVA AS A TOURISM DESTINATION

Matniyozov Murodjon Rajabbayevich
PhD student of the Department of Tourism, UrSU,
Khorezm region, Uzbekistan

Abstract: This study seeks to investigate the efficacy of using Importance–Importance-performance analysis to evaluate the perception of the Khiva as a destination among European tourists. The focus on this specific demographic stems from a lack of comprehensive research on how European tourists perceive Khiva as a tourism destination.

Keywords: destination image, Importance–Performance Analysis (IPA approach), tourist perception, Khiva

Аннотация

Целью данного исследования является изучение эффективности использования анализа важности-важности-производительности для оценки восприятия Хивы как места назначения среди европейских туристов. Акцент на этой конкретной демографической группе обусловлен отсутствием всесторонних исследований того, как европейские туристы воспринимают Хиву как туристическое направление.

Ключевые слова: имидж дестинации, анализ важности и эффективности (подход IPA), туристическое восприятие, Хива

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot Xivani yevropalik sayyohlar o‘rtasida turistik destinatsiya sifatida qabul qilishini baholash uchun “Ahamiyat – Muhim – samaradorlik” tahlilidan foydalanish samaradorligini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu o‘ziga xos demografikaga e’tibor Yevropalik sayyohlar Xivani turizm maskani sifatida qanday qabul qilishlari haqida keng qamrovli tadqiqotlar yo‘qligidan kelib chiqadi.

Kalit so‘zlar: destinatsiya imij, IPA tahlil, turistik idrok, Xiva

Introduction

In the initial stages of tourism marketing research, [1] formulated the concept of destination image as 'the sum of beliefs, ideas, and impressions that a person has of a destination. While this definition was basic and lacked the complexity required for measurement and assessment, it provides a fundamental understanding by highlighting the role of perceptions and desires in connecting individuals. Building upon this, [2] proposed a more nuanced perspective on destination image, distinguishing between two types: organic image and induced image. [3] proposed that the concept of destination image should comprise two main elements: attribute-based components and holistic components. They argued that each aspect of the destination image should encompass both functional and psychological characteristics. This perspective underscored a three-dimensional understanding of destination image, incorporating attribute–holistic, functional–psychological, and common–unique dimensions.

Literature review

Importance–Performance Analysis approach

The Importance–Performance Analysis (IPA) approach aims to evaluate the strengths and weaknesses of products by comparing the importance ratings and performance ratings provided by consumers [4]. Since its introduction by [5], IPA has gained popularity, particularly among researchers exploring marketing and managerial insights. It has been widely employed in various studies. For instance, IPA was used to analyze hotel selection factors in the Hong Kong hotel industry [4] and to identify management concerns regarding whale shark tours in Isla Holbox, Mexico [6]. By comparing the importance and performance of each cognitive attribute, IPA results provide a basis for making informed strategic marketing decisions. In employing an IPA approach to study destination images, drawing insights from well-established conceptual studies on destination image proves valuable in identifying key attributes. While for this pilot study, we have identified attributes to investigate, future researchers intending to adopt this

approach should conduct a thorough literature analysis to pinpoint any destination-specific key attributes and indicators. Subsequently, respondents can assess the importance and performance of each attribute through different sections of the questionnaire, aligning with [5] recommendation to separate importance measures and performance measures “to minimize compounding and order effects”.

Table 1.

The importance of cognitive attributes		
ATTRIBUTES	MEAN	STD. DEV.
A safe place to travel	4.45	0.90
Natural beauty	4.30	0.93
Standard hygiene and cleanliness	4.19	1.00
Convenient transportation	4.17	1.04
Good climate	4.08	1.08
Unpolluted/unspoiled environment	4.06	1.02
Convenience to obtain travel information	4.04	1.01
Variety of cuisine	3.99	1.10
Friendly and hospitable local people	3.99	1.04
Satisfactory quality of services on behalf of various professionals	3.95	1.05
Many interesting attractions and things to do	3.93	1.05
Good quality of infrastructure	3.83	1.13
Many interesting cultural heritage and relevant events	3.77	1.10
A wide variety of interesting festivals	3.73	1.04
Good quality hotels/lodging/camping	3.64	1.24
Good opportunities for cultural activities	3.57	1.11
A wide variety of outdoor activities	3.56	1.20
Good experience of royal family culture and relevant attractions	3.50	1.07
Good shopping opportunities	3.36	1.24
Exciting nightlife/entertainment	3.01	1.15
Good experience of sports culture	2.88	1.16

Table 1 illustrates that attributes such as safe place to travel, natural beauty, standard hygiene and cleanliness, convenient transportation, good climate, unpolluted/unspoiled environment, good value for money, and convenience in obtaining travel information are considered important by Chinese overseas students when considering traveling within the Khiva, each receiving a mean score

above 4.00. Conversely, attributes like exciting nightlife/entertainment and good experience of sports culture are deemed less important compared to the aforementioned factors. Notably, good experience of sports culture stands out as the only attribute rated as 'not important' overall, with a mean score of 2.88. Meanwhile, exciting nightlife/entertainment falls just above the neutral level, with a mean score of 3.01.

Conclusion

This paper utilized the IPA approach to investigate destination images. By delving into the formation process of destination images, it was discovered that examining the perception of the KHIVA among European tourists can offer valuable insights for destination marketers in several ways:

Identifying the most critical and favorable attributes of the KHIVA from the perspective of European tourists allows for the development of targeted marketing strategies. This approach ensures that marketing efforts resonate effectively with the target audience, enhancing their perception of the destination.

Addressing and upgrading the weak elements in the country's image can significantly enhance tourists' travel experiences. By improving areas that may currently detract from the overall perception of the destination, such as infrastructure or services, the KHIVA can cultivate a more positive image among European tourists and other tourists alike. This, in turn, fosters greater satisfaction and encourages repeat visits, ultimately benefiting the tourism industry.

References

1. Crompton JL (1979) Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research* 6(4): 408–424.
2. Gunn C (1988) *Vacation scapes: Designing Tourist Regions*. New York, NY: Van Nostrand Reinhold.
3. Echtner CM and Ritchie JB (1991) The meaning and measurement of destination image. *Journal of Tourism Studies* 2(2): 2–12.

4. Chu RKS and Choi T (2000) An importance-performance analysis of hotel selection factors in the Hong Kong hotel industry: A comparison of business and leisure travelers. *Tourism Management* 21(4): 363–377.

5. Martilla J and James J (1977) Importance-performance analysis for developing effective marketing strategies. *Journal of Marketing* 41(1): 77–79.

6. Ziegler J, Dearden P and Rollins R (2012) But are tourists satisfied? Importance-performance analysis of the whale shark tourism industry on Isla Holbox, Mexico. *Tourism Management* 33(3): 692–701

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY XIZMATLAR KO‘RSATUVCHI IJTIMOIIY KORXONALAR FAOLIYATINING RIVOJLANISH TARIXI HAMDA HOZIRGI HOLATI

Nasretdinova F.O., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy xizmatlar tushunchasi, bu turdagi xizmatlarni ko‘rsatuvchi korxonalarining rivojlanish tarixi, faoliyat yo‘nalishlari va ustuvor vazifalari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy korxonalar, BMT taraqqiyot dasturi, NNT (nodavlat-notijorat tashkilotlari), donorlik yordami, grantlar, subsidiyalar va ixtiyoriy xayriyalar.

Аннотация. В данной статье упоминается понятие социальных услуг, история развития, направления деятельности и приоритетные задачи предприятий, предоставляющих эти услуги.

Ключевое слово. Социальные услуги, социальные предприятия, Программа развития ООН, НПО (неправительственные организации), донорская поддержка, гранты, субсидии и добровольные пожертвования.

Abstract. This article mentions the concept of social services, the history of development, areas of activity and priority tasks of enterprises providing these services.

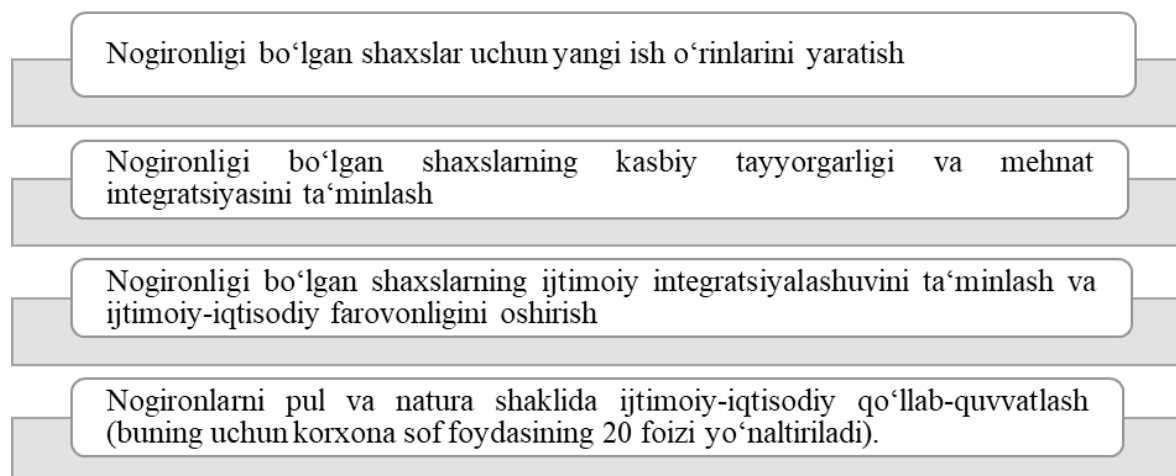
Keyword. Social services, social enterprises, UNDP, NGOs (non-governmental organizations), donor support, grants, subsidies and voluntary donations.

Ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy korxona tushunchasi O'zbekiston talqini bo'yicha asosan, nogironligi bo'lgan shaxslar va kam ta'minlanganlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish, ishlash, ta'lim olish huquqlarini himoya qilish, ularni kasbga o'rgatish va ular uchun ish o'rinlarini yaratish bilan shug'ullanuvchi faoliyat hamda institutdir.

Ijtimoiy xizmatlarning faqatgina hukumat tomidan emas, balki ijtimoiy masalalarni hal qilish maqsadida tashkil etilgan ijtimoiy korxonalar tomonidan ko'rsatilishi nafaqat O'zbekiston iqtisodiyoti, balki rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun ham nisbatan yangi amaliyot hisoblanadi. Bu turdagi korxonalar ijtimoiy muammolar bilan bir qatorda ekologik, atrof-muhitga oid muammolarni hal qilish uchun ham tashkil etiladi.

O'zbekistonda ijtimoiy korxonalarning rivojlanish tarixi XX asrning 30-yillaridagi ilk nogironlik jamoat fondi tashkil topish hodisasiga borib taqaladi. 1970-1980-yillarda respublikada bu turdagi korxonalar soni ko'payib, 1987-yilga kelib nogironlar, ko'zi ojizlar, karlar jamiyatlari qoshidagi o'quv-ishlab chiqarish korxonalari 700 dan oshdi. Korxonalarning asosiy maqsadi nogironligi bo'lgan shaxslarni ochiq mehnat bozorida ish bilan ta'minlashdan iborat edi. Sho'ba korxonalar tomonidan ajratilgan foyda nogironlarning ko'plab jamoat tashkilotlariga davlat subsidiyalaridan voz kechib, barqaror o'zini o'zi ta'minlash va o'zini o'zi moliyalashtirishga o'tish imkonini berdi.

Karlar jamiyati qoshidagi 1-son o'quv-ishlab chiqarish korxonasi 1933-yilda Toshkent shahrining Olmazor tumanida tashkil etilgan va bir qator vazifalar doirasida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatilib kelinmoqda (1-chizma).



1-chizma. O'zbekistonda ijtimoiy korxonalar tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlarning asosiy turlari [1, 11-b]

Hozirgi paytda bunday korxonalar soni 200 taga kamaygan bo'lsada, nogironligi bor shaxslarni ish bilan ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda. Nogironlar uyushmalariga qarashli korxonalarda band bo'lgan nogironlar soni qariyb 2500 nafarni yoki respublika iqtisodiyotining rasmiy sektorida mehnat qilayotgan barcha nogironlarning qariyb 8 foizini tashkil etadi [2].

Nogironlarning mehnat integratsiyasini amalga oshiruvchi ijtimoiy korxonalarga misol tariqasida Samarqandda joylashgan, 2009-yil BMT taraqqiyot dasturi doirasida tashkil etilgan "TopMenShoes" ijtimoiy korxonasini olishimiz mumkin. Ushbu korxona nogironlar uchun ixtisoslashgan kasb-hunar kolleji bilan hamkorlikda faoliyat olib boradi. Dastlab, 2010-yilda ijtimoiy korxonalar uchun BMT taraqqiyot dasturi tomonidan biznes reja tuzilib, 2 haftalik trening o'tkazildi va keyinchalik korxona o'z faoliyatini boshladi.

Nodavlat notijorat tashkilotining (NNT) ustav faoliyatini moliyalashtirish uchun tashkil etilgan ijtimoiy korxonalar olingan foydani muassislar o'rtasida taqsimlamaydi, balki uni ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltiradi. O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq, NNTning sho'ba korxonalari ham, NNTning o'zi ham tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin. Ko'pgina nodavlat notijorat tashkilotlarining ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi faolligi past daraja bilan ("loyihadan loyihaga") bo'lib, ular donorlik yordami, grantlar, subsidiyalar va ixtiyoriy xayriyalar olgan taqdirdagina amalga oshiriladi. Ijtimoiy korxona

NNT faoliyatini doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash uchun minimal zarur mablag'larni taqdim etish imkonini beradi.

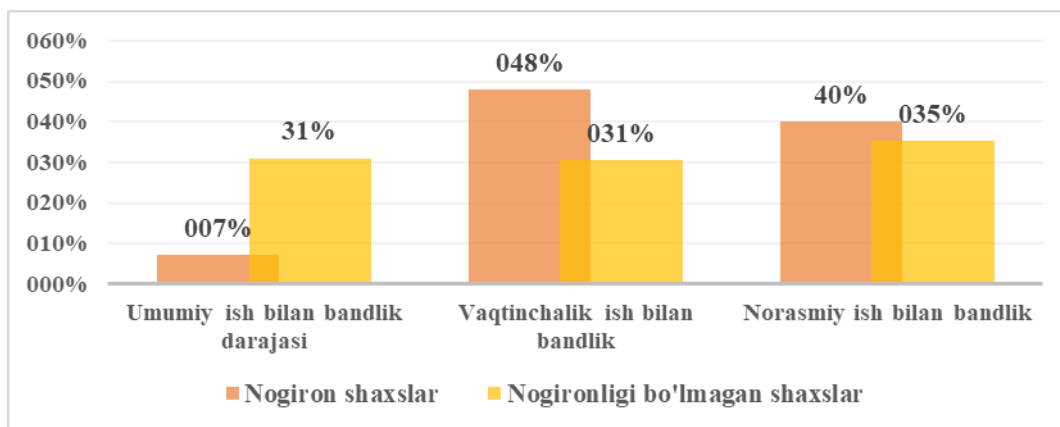
Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanuvchi NNTlarga misol tariqasida, Qarshi shahrida joylashgan "Mehribonlik va salomatlik" jamg'armasini aytishimiz mumkin. Hozirda ushbu NNT yolg'iz qariyalar, imkoniyati cheklangan shaxslarga ko'ngillilik dasturi doirasida shaxsiy ijtimoiy xizmatlar ko'rsatib kelmoqda. Shaxsiy yordamchi sifatida o'qitilgan kam ta'minlangan xotin-qizlar haftasiga bir necha marta yigirmaga yaqin keksaning uyiga tashrif buyurib, farroshlik, kir yuvish, pazandalik va boshqa ko'rinishdagi ijtimoiy xizmatlarini ko'rsatishdi. Shuningdek, mijozlarni tibbiyot va boshqa muassasalarga kuzatib borish hamda zarur mahsulotlarni xarid qilishda ham bevosita ishtirok etishdi. Xizmat faoliyati davomida qarindoshlari yoki o'zlari yetarli darajada daromadga ega bo'lgan, pullik xizmat ko'rsatish istagida bo'lgan keksalar ham borligi aniqlandi.

Ijtimoiy korxonalarning ijtimoiy xizmat turlari xilma-xildir. Xususan, aholining zaif qatlamlariga tovarlar va xizmatlar ko'rsatadigan ijtimoiy korxonalar moliyaviy va boshqa imkoniyatlar cheklanganligi sababli ularni sotib ololmaydiganlarga qimmatbaho tovarlarni (masalan, nogironlar aravachalari, ortopediya uskunalari va boshqalarni ishlab chiqarish va ta'mirlash bo'yicha xizmatlar) olish imkonini beradi. Bundan tashqari, ushbu toifadagi ijtimoiy korxonalarga misol sifatida nogironlar va qariyalar uchun reabilitatsiya vositalarini ishlab chiqarish bo'lishi mumkin, ular mahsulotning muhim qismini kambag'al qatlamlarga boshqa mahsulotlarni tijorat sotish hisobiga bepul ajratadi. Ijtimoiy korxonalar tabiiy muhit sifatini yaxshilash va o'zgarishlar muammolarini hal qilish bilan ham shug'ullanishlari mumkin. Bunday korxonalar ekologik xizmatlar, shu jumladan, qayta tiklanadigan energiya manbalari bilan ta'minlash, xom ashyoni qayta ishlash va qayta ishlatish, shuningdek, yerdan barqaror foydalanish va boshqa sohalarda faoliyat yuritadi.

Ijtimoiy korxonalar mehnat bozoridagi raqobatga dosh bera olmaydigan va mustaqil ish bilan ta'minlana olmaydigan shaxslarning jamiyatda o'z o'rnini

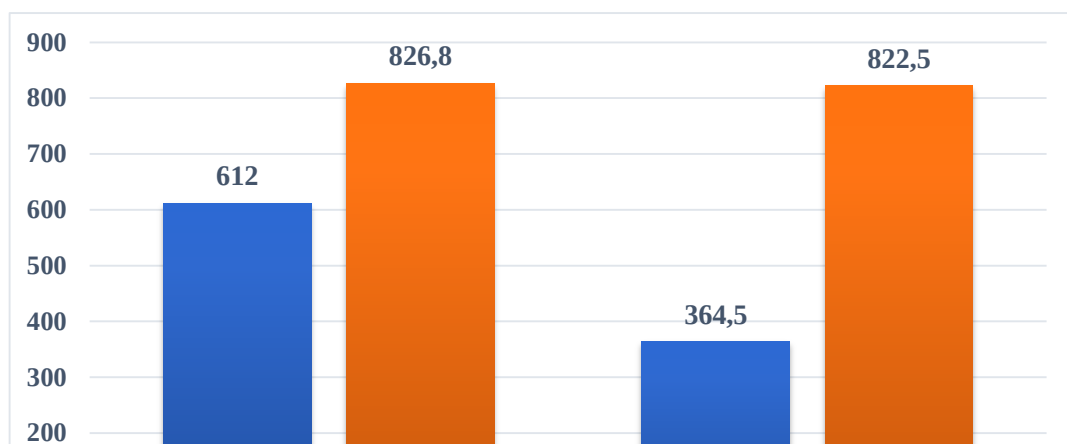
topishida “ijtimoiy ko‘prik” vazifasini bajarganligi uchun unga hukumat e‘tibori kuchaymoqda. BMT taraqqiyot dasturi O‘zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi bilan hamkorlikda 2010-yildan boshlab NNTlarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash, ijtimoiy korxonalarni rivojlantirish masalalari bo‘yicha turli tashkiliy-huquqiy shakllardagi 10 ta loyihaviy korxonalar o‘z faoliyatini boshladi. Bu korxonalarga Jizzaxdagi sut va novvoyxona, Samarqand shahridagi poyabzal ishlab chiqarish, Shahrisabz, Toshkent, Nukus shaharlarida tikuv-kashta tikish, Toshkent shahridagi qurilish aralashmalari kabi bir qancha korxonalarni misol qilib keltirishimiz mumkin [1, 7-12 betlar].

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, O‘zbekiston aholisining (2021-yil, 34.6 million) 2.1%, dunyo aholisining 15% nogironlikning turli darajalaridan aziyat chekayotgan bo‘lib, ularning 80% rivojlanayotgan mamlakatlarda istiqomat qilishadi [3]. Nogironligi bo‘lgan bolalar hamda kattalarning asosiy ehtiyojlarini qondirish, ya‘ni sog‘liqni saqlash, rehabilitatsiya va yordamchi vositalarga ehtiyoj, yashash, ta‘lim olish kabi ehtiyolarning ta‘minlanishiga to‘siq bo‘layotgan institutsional va tarkibli muammolarni hal qilishga qodir tizimli hamda ko‘p tarmoqli o‘zgarishlar zarur. Nogironligi bor shaxslarning ish topish imkoniyati sog‘lom odamlarga qaraganda 4 barobar kamdir. 2019-yilda 16-59 va 16-54 yosh atrofidagi 8.9 foiz nogironligi bor erkaklar hamda 4.4 foiz nogiron ayollar rasman ish bilan ta‘minlangan (jami nogironlarning 7.1 foizini tashkil etadi) [4]. Qishloq joylarida bu ko‘rsatkich ancha past darajada (5.8 foiz). Nogiron deb ro‘yxatga olingan shaxslarning 25 foizi “ayrim turdagi ishlarni qilishga qodir” deya izohlangan bo‘lsada, ularning atigi 6 foizi, ayrim manbalarga ko‘ra 2 foizi rasman ish bilan ta‘minlangan [5]. Quyidagi rasm ma‘lumotlari orqali 2019-yilda O‘zbekistonning nogiron hamda nogironligi bo‘lmagan aholisining ish bilan bandlik darajasini ko‘rishimiz mumkin (1-rasm). Unga ko‘ra, vaqtinchalik va norasmiy ish bilan ta‘minlangan nogironlarning ulushi nogironligi bo‘lmagan shaxslarga nisbatana ancha yuqori.



1-rasm. O‘zbekistonda nogiron hamda nogironligi bo‘lmagan shaxslarning ish bilan bandlik darajasi, 2019-yil [6]

Ularning eng kam ish haqi juda ham past ko‘rsatkichga ega bo‘lib, nogironligi bo‘lmagan shaxslarning maoshlaridan ancha farq qiladi (2-rasm).



2-rasm. Nogiron hamda nogironligi bo‘lmagan shaxslarning eng kam oylik maoshlari (ming so‘m), 2019-yil [6, 25-b.]

Nogironlarni bandligini ta’minlash bo’yicha imtiyozlar. 2008-yilda qabul qilingan qonun [7] hamda 2020-yilda kuchga kirgan yangi qonunlar [8] mazmuniga ko‘ra, kamida 20 nafar ishchisi bor davlat tashkilotlari yoki xususiy korxonalar o‘z ish o‘rinlarining 3 foizini nogironlar uchun ajratishi lozim. Bu qonunlarni buzgan yoki nogironlarni ish bilan ta’minlashdan bosh tortgan [9] korxonalar Bandlik va Mehnat Munosabatlari Vazirligi tomonida jarima undirish ko‘rinishida jazolash huquqiga egadir. Bu jarimalar nogironlarni qo‘llab-quvvatlash fondiga ajratiladi. Ammo, bu kvotalar yetarli darajada nazorat qilinmaganligi bois to‘liq bajarilmapti.

Nogironlarni ish bilan ta'minlashda bir qator afzalliklar va imtiyozlar mavjud. Xususan, xodimlari sonining 50 foizi nogironlar bo'lgan korxonalar foyda solig'idan ozod etilgan [10]. Bundan tashqari, nogironligi bo'lgan xodimlarga 4.7 foizlik yagona ijtimoiy to'lov bo'yich soliq undirish [11] hamda daromad solig'idan imtiyozlar belgilangan. Shuningdek, xodimlarining 30 foizi nogironligi bo'lgan shaxslarni ish bilan ta'minlagan tadbirkorlar uchun ham imtiyozli soliq, subsidiya hamda kreditlar joriy etilgan. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksining 243, 337-moddalarining 4, 6 va 9 bandlariga binoan, ijtimoiy sohada faoliyat olib boruvchi tashkilotlar, xodimlarining soni 50% yuqori korxonalar hamda nogironlar uchun maxsus inventarlar (protez-ortopediya buyumlari) ishlab chiqaruvchi chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilar uchun tovarni realizatsiya qilish bo'yicha aylanma soliqlardan ozod etilgan [12].

Bu kabi imtiyozlar ko'plab tadbirkorlarning jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilishga, ijtimoiy innovatsiyalar bo'yicha tashabbuslar ko'rsatishga hamda ijtimoiy nochor aholining ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishga, pirovardida O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik va ijtimoiy korxonalarning rivojlanishiga turtki bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Чичерина Я. Практические рекомендации по созданию социального предприятия в Узбекистане/ Я. Чичерина, Н. Худояров, А. Ходжаев, Б. Шарапов и др. – Ташкент: Baktria press, 2014. – с 7-12.

2. Аналитическая записка “Проблемы и перспективы обеспечения трудоустройства людей с инвалидностью в Республике Узбекистан”, 2012 г. ПРООН в Узбекистане.

3. World Health Organization and World Bank. 2011. World Report on Disability. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability/>

4. United Nations (Uzbekistan) 2019.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi “Nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi P-5006-son qarori.
<https://lex.uz/docs/3290919>.

6. Situation analysis on children and adults with disabilities in Uzbekistan, United Nations - Tashkent, 2019. P 24-25.

7. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/ru/docs/-1372495>.

8. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5049511>.

9. O'zbekiston Respublikasining 1994 yil 22 sentyabrdagi "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksining 49, 50-moddalari. <https://lex.uz/docs/97661>.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-avgustdagi "Nogironlar jamoat birlashmalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4423-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/4485129>.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 11-iyundagi "Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari bandligini ta'minlashni rag'batlantirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3782-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/3778019>.

12. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. 250, 356 betlar.

XORAZM VILOYATINING TURISTIK DESTINATSIYA IMIJINI YOYISHDA ISTIQBOLLI KUTILMALARNING AHAMIYATI

**O'rozov Azamat Otaboyevich-
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti,
Iqtisodiyot kafedrasida assistent o'qituvchisi**

**Surayyo Karimova Erkinovna
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti,
Mehmonxona faoliyatini tashkil qilish 4 kurs talabasi.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosiy nazariya iboratki, maqsad tasviri ham rag'batlantiruvchi omillar, ham sayyohlarning xususiyatlari bilan shakllanadi. Ushbu tergov natijalari strategik tasvirni boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega

va turistik maqsadli tasvirlarni yaratish va takomillashtirish uchun marketing dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda yordam beradi.

Kalit soʻzlar: destinatsiya imiji, kognitiv imij, turistlarning qoniqishi, Xorazm viloyati, turistlarning sadoqati,

Kirish

Oʻzbekistonda madaniy turizm sohasini rivojlantirish, tashrif buyuruvchi turistlar sonini kengaytirish, muzey va tarixiy-madaniy obʼektlarda turizmni yanada rivojlantirish borasida turistik destinatsiyalarni turizm sohasining muhim jihatlariga aylantirish borasida keng koʻlamli islohotlar olib borilmoqda. Shu kungacha muzey destinatsiyasi iqtisodiy jihatdan oʻrganilgan boʻlsa, muzeylar doirasidagi destinatsiyasi eʼtibordan biroz chetda qolgan boʻlib, mazkur masalani oʻrganish, ularni ilmiy tahlil qilish, bu borada toʻplangan bilim va tajribalar asosida turizm sohasidagi muzeylar destinatsiyasini rivojlantirish uchun yangi loyihalar va takliflar kiritish maqola uchun tanlangan mavzuning dolzarbligini koʻrsatadi. Destinatsiya – bu turizm hududlari bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, turistik tizimning “Turizm” nima ekanligi va turizm qanday taʼriflanishi haqidagi munozaralar koʻp yillardan beri davom etib kelmoqda. Leyperning bu sohaga qoʻshgan hissiy turizmni tushunishda tizimli yondashuvni qabul qilishdan iborat boʻlgan. Leyper (1979) turizmni quyidagicha taʼriflagan:

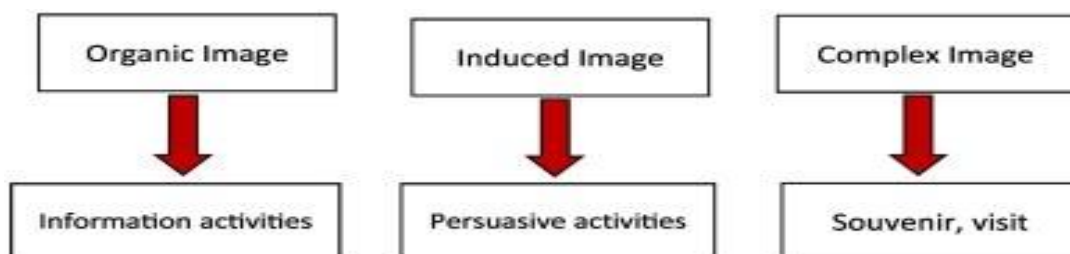
“...asosiy maqsadlar boʻyicha ish haqi olish maqsadida amalga oshirilgan turlar bundan mustasno, odamlarning oʻz ixtiyoriga koʻra sayohat qilishlari va odatdagi yashash joyidan tashqarida bir yoki bir necha kechaga vaqtincha qolishlarini oʻz ichiga olgan tizim. Tizimning elementlari turistlar, ishlab chiqaruvchi hududlar, tranzit yoʻnalishlar, tarixiy hududlar va turizm sanoatida. Ushbu besh element fazoviy va funksional bogʻlanishlarda joylashtirilgan. Ochiq tizimning xususiyatlari va ega boʻlgan besh elementni tashkil etish kengroq muhitda amalga oshiriladi: jismoniy, madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, texnologik sistemalar bilan oʻzaro taʼsir qiladi.

Adabiyotlar tahlili

“Destinatsiya” tushunchasi lotincha “joylashuv” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, taxminan 30 yil davomida xorijiy tadqiqotchilar va turizm

amaliyotchilarining konseptual apparatining asosiy atamalaridan biri bo‘lib kelgan. Rossiya fan va amaliyotida “destinatsiya” tushunchasi nisbatan yangi tushuncha bo‘lsa ham tobora ko‘proq e’tirof etilmoqda va faol foydalanimoqda (ayniqsa, sayyohlik hududlari iqtisodiyoti va boshqaruvi doirasida). Destinatsiya imiji odatda marketingning taklif va taklif aspektlariga ta’siri tufayli turizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish va destinatsiya marketingining muhim jihati sifatida qabul qilinadi. Adabiyotlarning ko‘pligi qaramay, bozorning talab va taklif tomonidan bir qancha boshqa omillar bilan murakkab munosabatlarini o‘z ichiga olgan maqsadli imijning keng qamrovli konseptualizatsiyasi hali paydo bo‘lmagan.

O‘zbekistonning maqsadli imijini va ijtimoiy tarmoqlarda postlar foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontentdan kelib chiqadigan yo‘nalish tasvirlarni tahlil qilishdan iborat. Instagram platformasidagi reklama rasmlari va foydalanuvchi tomonidan yaratilgan tasvirlar kontent-semiotik tahlil yordamida tekshiriladi. Ushbu tadqiqotlarning eng qiziqarli qismi, bu maqsadli imijni shakllantirishning uch bosqichini uchta turdagi reklama faoliyati bilan bog‘lash taklifi: axborot targ‘iboti faoliyati, ishontiruvchi targ‘ibot faoliyati va xotira faoliyati. Ularning fikriga ko‘ra, axborot targ‘iboti organik tasvir bosqichida maqsad haqidagi bilimlarni yetkazishning eng samarali usuli hisoblanadi. Potensial sayyohlarni sayohatga ko‘ndirish uchun imij bosqichida ishontiruvchi targ‘ibot eng samarali hisoblanadi. Nihoyat, xotira targ‘iboti va tashrif sayyohlarni o‘z tashrifini takrorlashga undash uchun murakkab imij kontekstida eng mos vosita hisoblanadi [2] .



1-rasm. Destinatsiya imijni komponentlari

Destinatsiya imijning to‘rtta o‘lchovi (ya’ni, kognitiv, ta’sirchan, noyob va umumiy tasvir), ularning oldingi holatlari (ya’ni, tanishlik, ijtimoiy-demografik

xususiyatlar va turistik motivatsiyalar) va ularning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganadigan modelni ishlab chiqish va empirik tarzda sinab ko‘rishga harakat qildi. xulq-atvor niyatlariga ta’sir qiladi. Onlayn va jismoniy so‘rovlarga asoslangan miqdoriy tadqiqot usuli qo‘llanildi, natijada 396 ta to‘g‘ri so‘rovnomalar strukturaviy tenglamalarni modellashtirish orqali tahlil qilindi.

Xulosa va takliflar

Asosiy natijalar maqsadli tasvir o‘lchamlari va umumiy tasvir o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik bilan bog‘liq. Ikkinchisiga kognitiv va affektiv tasvirlar va bilvosita noyob tasvir kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Kognitiv tasvir maqsadli tasvirning boshqa o‘lchamlariga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. O‘lchovlarning oldingi jihatlariga kelsak, axborot bilan tanishish asosan kognitiv tasvirga ta’sir qiladi (ijobiy). Tadqiqotni hisobga olsak, tashriflar soni kognitiv tasvirga salbiy ta’sir qiladi. Ijtimoiy demografik xususiyatlar (ya’ni, ijtimoiy sinf va ta’lim darajasi) ham kognitiv imijga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Turistik motivatsiyalar kognitiv va o‘ziga xos imijga to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita affektiv imijga ta’sir qiladi. Madaniy turizm va uning turlari, shakllanish tarixi va madaniy turizmga tarixiy madaniy merosning o‘rnini o‘rganishda tadqiqotlarni tahlil qilish; tushunchasining yuqoridagi jihatlarini umumlashtirib, shuni ta’kidlash kerak, turistlar boradigan har bir hududni destinatsiya deyilmaydi. Chunki, ushbu hududning javob berishi kerak bo‘lgan bir qator mezonlar mavjud: - hudud yagona kompleksni tashkil etuvchi, noyob, ajralib turadigan va turistlar tomonidan tan olinadigan mintaqaviy o‘ziga xoslikni tashkil etuvchi madaniy, jismoniy va ijtimoiy xususiyatlar to‘plamiga ega bo‘lishi kerak; - keng doiradagi resurslar, mahsulotlar va xizmatlarga asoslangan integratsiyalashgan turizm mahsuloti va mulkda bir nechta diqqatga sazovor joylar bo‘lishi kerak; - hududda turizmni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan, turistlarning turar joy, oziqovqat, ko‘ngilochar, xavfsizlik va boshqa shu kabi ehtiyojlarini qondirish imkonini beruvchi infratuzilma bo‘lishi kerak;

- hudud turistlarning qiziqishlari va talablariga muvofiq o‘zining turistik obyektlarini saqlash va rivojlantirish uchun zarur resurslarga ega bo‘lishi kerak;

- turistga borar joyida - turoperatorlar, axborot markazlari va “sotib olish” imkonini beradigan tizim bo‘lishi kerak;

- hududda belgilangan manzilni boshqarish va targ‘ib qilish uchun mas‘ul bo‘lgan tegishli organ (davlat yoki jamoat) bo‘lishi kerak;

- hudud aholisi belgilangan mahsulotning bir qismiga aylanishi, shuningdek, uni yaratish jarayonida ishtirok etishi kerak;

- turizm hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ajralmas qismidir.

Turistik destinatsiyalar mahalliy aholi tomonidan shakllantiriladi. Belgilangan joylar butun mamlakat, mintaq, orol, shahar, qishloq, hatto bitta attraksion parkidan farq qilishi mumkin. Muzey salohiyatiga bo‘lgan qiziqishning ortib borishi ularning turizm sohasiga faol jalb etilishiga ko‘maklashdi. Natijada, jahon bozorida muzey makonidan foydalanishning ikki yo‘nalishi shakllandi, bular: mustaqil turistik mahsuloti va uning elementi sifatidagi ekskursiya. Ikkinchisi, muzey kolleksiyalarini taqdim etish shakli sifatida chuqur tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan va san‘at asarlarini va turli xil qiziqishlarni to‘plashning muzey shakllari bilan bog‘liqdir. Global tendensiyalarni o‘zgartirish, axborot taqdim etishning yangi shakllariga qiziqish, muzeylarning turistik bozordagi rolini qayta ko‘rib chiqishga yordam berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nelson R. National Systems of Innovation: A Comparative Analysis. Oxford, 1993.

2. Маренков Н. Л. Инноватика: Учебное пособие. - М.: КомКнига, 2005. С. 194. 7 Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент - СПб: Питер, 2010..

3. <https://uzbektourism.uz/>

4. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100662>

5. Z.O.RAXIMOV.Turizim sohasida mehmonxonalar xo‘jaligini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy muammolari(monografiya) SAMARQAND 2021y.32-33BETLAR

MINTAQANING BARQAROR IQTISODIY O‘SISHINI TA’MINLASHDA ZIYORAT TURIZMINI ROLI

**O‘rinova Durdona Botir qizi, Urganch davlat universiteti
“Turizm” kafedrası o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqaning barqaror iqtisodiy o‘shini ta’minlashning ahamiyati, mavjud imkoniyatlari, zaruriyati va ularni samarali amalga oshirishda ziyorat turizmini roli ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрывается важность обеспечения устойчивого экономического роста региона, имеющиеся возможности, необходимость и роль паломнического туризма в их эффективной реализации.

Abstract. This article reveals the importance of ensuring sustainable economic growth of the region, the available opportunities, necessity and the role of pilgrimage tourism in their effective implementation.

Kalit so‘zlar: Turizm, ichki turizm, ziyorat turizmi, ziyoratgoh, e’tiqod, iqtisodiy o‘shish, iqtisodiy pasayish

Ключевые слова: Туризм, внутренний туризм, паломнический туризм, паломничество, вера, экономический рост, экономический спад.

Key words: Tourism, domestic tourism, pilgrimage tourism, pilgrimage, faith, economic growth, economic decline

Ma’lumki, dastlabki davrlarda ilk sayohatlar amalga oshirilgan. Ularning tarkibi turli aholi guruhini tashkil etgan. Ilk sayohatchilar deganda bir joydan ikkinchi bir joyga ma’lum maqsadda ko‘chib yurgan ko‘chmanchilar, diniy e’tiqoddagi ziyoratchilar, “Buyuk ipak yo‘li” bo‘ylab safarga chiqqan sayohatchilar, keyinroq esa mamlakatlar manfaatlarini himoya qiluvchi davlat elchilari, ilm yo‘lidagi olim-u fuzalolar, harbiy jabhalarda o‘zga hududlarga kirgan jangchilar tushuniladi [1]. Ushbu sayohatlarning paydo bo‘lishi turizm tushunchasining mazmun-mohiyatini aks ettiradi. Turizm tushunchasining paydo bo‘lganligi sababli qadimgi davrlardan buyon tijorat, diniy va madaniy maqsadlarda amalga oshirilgan tarixiy manbalardagi sayohatlarni zamonaviy turizmning dastlabki shakllari sifatida tasniflash mumkin [2].

Turizmning rivojlanishi mamlakatimizning mavjud imkoniyatlariga bog‘liqdir. Chunki, so‘nggi yillarda mamlakatimizda milliy o‘zligimizni tiklash, inson qadrini ulug‘lash hamda fuqarolarimizning huquq va manfaatlarini ta‘minlash borasida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, muqaddas dinimizning insonparvarlik ruhi bilan yo‘g‘rilgan ezgu-an‘analarini munosib davom ettirishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Vatanimizning qadimiy tarixini chuqur o‘rganish, buyuk alloma va aziz avliyolarimizning ibratli hayot yo‘li, noyob ilmiy merosini tadqiq etish yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari bilan uyg‘un holda olib borilmoqda. Bu boradagi ishlarning amaliy namunasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-121-son Qarorida [3] muruvvat, ahillik va hamjihatlikni ulug‘lovchi ushbu fazilatli oyda kam ta‘minlangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj kishilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, oila va mahallalarda mehr-oqibat va o‘zaro hurmat muhitini mustahkamlash, muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar, qabristonlarni obodonlashtirishga qaratilgan tadbirlarni yanada kuchaytirishga alohida e‘tibor berish masalalari keltirilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 100-sonli Qarori [4] mamlakatimizda ziyorat turizmini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshiriluvchi chora-tadbirlar aks etgan huquqiy asos bo‘lib hisoblanadi. Qarorda tashrif buyuruvchilar uchun shart-sharoitlar yaratilishi rejalashtirilgan turizm salohiyati yuqori bo‘lgan madaniy meros obyektlari ro‘yxatiga Xorazm viloyatidan “Uch avliyo bobo” ziyoratgohi va “Said Muxammad Mohi ruyi Jahon” majmualari kiritilgan. Shuningdek, ziyoratgohlarda quyidagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi belgilangan:

- ziyoratgohlarga olib boruvchi yo‘llarni joriy ta‘mirlash;
- viloyat markazi va boshqa yirik aholi punktlaridan ziyoratgohga olib keluvchi yo‘l ko‘rsatkich va axborot belgilarini o‘rnatish;
- sayyohlarni ziyoratgohga avtotransport vositalarining navbatlar hosil qilmasdan kirib-chiqishi uchun qulay harakatlanish rejasini ishga tushirish;

- transport vositalari, ya'ni avtomobil va avtobus turlari uchun alohida avtoturargohlarni tashkil etish;

- ziyoratgohlarda navbatlar va tirbandliklar, shuningdek, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda obyekt bo'ylab ziyoratchilar oqimini taqsimlash rejalarini ishlab chiqish va yo'lga qo'yish;

- ibodat marosimlarini uyushtirish jarayonlarida, jumladan namozlarda ziyoratchilarni joylashtirish sxemasini ishlab chiqib, amalga oshirish;

- oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida ustuvor ravishda ziyoratgoh atrofida oilaviy mehmon uylarini tashkil qilish uchun 30 mln. so'mgacha kreditlar taqdim qilinishini yo'lga qo'yish;

- ziyoratgohda sanitar-gigiyenik talablarga amal qilgan holda hojatxona va qushxonalarni tartibga keltirish choralarini ko'rish;

- ziyoratgohlarda qo'shimcha xizmat turlari, ya'ni ovqatlanish va esdalik sovg'alarini sotish shoxobchalari, ziyorat amallarini amalga oshirish uchun lozim bo'lgan buyumlar savdosini tashkil qilish va kengaytirish;

- ziyoratgohga tashrif buyurganlar uchun shart-sharoitlar, ya'ni o'rindiqlar, kutish xonalari va maydonlari, onalik va bolalik xonasi, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay bo'lgan sharoitlar, salqin ichimliklar va boshqalarni yaratish;

- ziyoratgohdagi ziyorat tartibi va odobi haqida qo'llanmalar ishlab chiqish va ziyoratgohlarga o'tkazish choralarini ko'rish;

- ziyoratgohlar haqidagi bosma va elektron targ'ibot materiallarini ishlab chiqish va keng targ'ib qilish.

Shunisi muhimki, 2022-yilning 27-29-iyun kunlari Ozarbayjon Respublikasining Boqu shahrida bo'lib o'tgan Islom hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlar turizm vazirlarining XI sessiyasida Xiva shahri 2024-yilda "Islom dunyosining turizm poytaxti" deb e'lon qilinganligi munosabati bilan hamda Xorazm viloyati mintaqasida joylashgan Xiva shahrining turistik salohiyatini xalqaro maydonda faol targ'ib qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyuldagi "Xiva - 2024-yilda Islom dunyosining turizm poytaxti" xalqaro tadbiriga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi PQ-223-son Qarori qabul qilindi [5]. Qaror doirasida "Taste of Uzbekistan Festival" shiori ostida gastronomik festivali, Pahlavon Mahmud xotirasiga bag'ishlangan "Strongmen" xalqaro bahodirlar o'yini musobaqasi va "Xalqaro ziyorat turizmi haftaligi" doirasidagi tadbirlar o'tkazilishi belgilangan. Shu munosabat bilan 2024-yil 5-martda Xiva shahrida "Xiva - Islom hamkorlik tashkiloti turizm shahri" shiori ostida xalqaro tadbir ochilishi bo'lib o'tdi. Shuningdek, 2024-yilning 17-19-may kunlari Islom hamkorlik tashkilotiga a'zo bo'lgan 57 ta davlatlar turizm vazirlari hamda ommaviy axborot vositalari va bir qator xorijiy mehmonlarning XII sessiyasi bo'lib o'tishi rejalashtirilgan.

Mazkur me'yoriy-hujjatlarga asosan, mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda Xiva shahri turizm shahrining markazi bo'lib hisoblanadi va ziyorat turizmini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Shunisi loizki, dunyo aholisining 85 foiziga yaqini biror-bir dinga e'tiqod qiladi. Eng ko'p e'tiqod qiluvchi din xristianlik dini bo'lib, unga dunyo bo'ylab taxminan 2,38 mlrd. kishi e'tiqod qiladi. Ikkinchi o'rinda esa 1,91 mlrd. nafardan ziyod kishi e'tiqod qiladigan islom dini turadi [6]. 2023-yil iyunda Singapurdagi Crescent Rating tashkiloti Xiva shahrini 142 ta davlat orasida "Yilning islom merosi destinatsiyasi", deb e'lon qildi. Bu esa jahonda ikkinchi o'rinda turuvchi islom dini vakillarini yurtimizga jalb qilish imkoniyatini oshishiga xizmat qiladi.

Darhaqiqat, Xiva shahrida ziyoratchilarni eng ko'p jalb qiluvchi quyidagi tarixiy va me'moriy yodgorliklar mavjud:

- Ichan-qal'a: Said-boy masjidi va madrasasi (XVIII asr oxiri - XIX asr boshlari);

- Olloqulixon madrasasi (1834-1835-yy.);

- Qutlug'-Murod-inoq madrasasi (1804-1812-yy.);

- Toshhovli (Olloqulixon saroyi) (1830-1836-yy.);

- Oq masjid (1832-1842-yy.);

- Juma masjidi va minorasi (1788-1789-yy.).

Xulosa shuki, mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda turizm sohasini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Uning tarkibida ziyorat turizmini

rivojlantirish borasida Xiva shahrida yetarli turistik imkoniyatlar mavjud. Ushbu shaharda tarixiy va me'moriy yodgorliklar ziyoratchilarni eng ko'p jalb qiluvchi joylar sifatida tan olinadi. Qabul qilingan me'yoriy-hujjatlar va o'tkazilgan uchrashuv va tadbirlar ham bevosita ziyorat turizmini taraqqiy qilishiga imkon beradi. Natijada, mintaqaning iqtisodiy salohiyati yuksaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirzayev M.A., Aliyeva M.T. Turizm asoslari. O'quv qo'llanma. – T., 2011.
2. Astanakulov O., Goyipnazarov S., Nasurova K. Economic Annals – XXI, 2022, 200(11-12). -pp. 42-54.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 7-martdagi "Muborak ramazon oyini munosib tarzda o'tkazish to'g'risida"gi PQ-121-son Qarori. <https://lex.uz/docs/-6831895>
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-fevraldagi "Ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 100-son Qarori. <https://lex.uz/docs/-5315060>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yilda 12-iyulgi "Xiva - 2024-yilda Islom dunyosining turizm poytaxti" xalqaro tadbiriga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-223-son Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6531531>
6. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/religion-by-country>

TIBBIY XIZMATLAR BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI

**Qobulov O.O' – UrDU "Menejment va marketing" kafedrası
stajyor-o'qituvchisi**

Allanazarov O.B. – UrDU "Turizm" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlari tahlil qilingan. Tahlil natijalariga ko'ra mintaqada tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirish bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: Mintaqa, ijtimoiy soha, tibbiy xizmatlar, COVID-19 pandemiyasi, tibbiy xizmatlar bozori.

Аннотация. В статье анализируются региональные особенности развития рынка медицинских услуг. По результатам анализа разработаны выводы и предложения по развитию рынка медицинских услуг региона.

Ключевые слова: регион, социальная сфера, медицинские услуги, пандемия COVID-19, рынок медицинских услуг.

Abstract. The article analyzes the regional features of the development of the medical services market. Based on the results of the analysis, conclusions and suggestions on the development of the market of medical services in the region were developed.

Keywords: Region, social sector, medical services, COVID-19 pandemic, medical services market.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, tibbiy xizmatlar bozorining rivojlanishi, raqobat muhitini shakllantirishni, zamonaviy xizmatlar taklifini, davlat yoki nodavlat muassasalari xizmatlaridan foydalanishda aholi uchun tanlov va qiyosiy taqqoslash imkoniyatini, sifatli xizmatlarni talab qilish va shartnomalar tuzish huquqini taʼminlaydi.

Aholini tibbiy xizmatlar uchun haq toʻlayotganligini his qilib, oʻz sogʻligʻiga eʼtiborli boʻlishga undaydi, sogʻliqni saqlashni rivojlantirish uchun zarur boʻlgan byudjet mablagʻlari taqsimlanishini taʼminlaydi. Biroq, butun dunyo boʻylab keng tarqalgan “Covid-19 pandemiyasi kambagʻallar va nogironlar uchun tibbiy xizmatlardan foydalanishda bir qator tengsizliklarni yanada kuchaytirdi” [1].

Y.P.Lisitsin sogʻliqni saqlashni har bir shaxsga sogʻligʻi yomonlashganda tibbiy yordam koʻrsatadigan, uning uzoq umr koʻrishini jismoniy va maʼnaviy jihatdan qoʻllab-quvvatlovchi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, ilmiy, tibbiy, sanitariya-epidemiologiya va madaniy xarakterdagi davlat choralari majmui deb taʼriflaydi [2].

Bozor munosabatlarining rivojlanishi mamlakat ijtimoiy siyosati oldiga yanada murakkab vazifalarni qoʻymoqda. Mamlakatimiz iqtisodiyotini

modernizatsiya qilish sharoitida tibbiy xizmatlar bozorining shakllanishi va rivojlanishining nazariy va amaliy umumlashtirilishi, uning ijtimoiy bozor bo'lgan tarkibi hamda undan turli toifa va yoshdagi kishilar foydalanishi mumkinligini hisobga olgan holda. Shuningdek, ushbu sohada yuqori natijalarga erishgan mamlakatlarning tibbiy xizmatlar bozorini isloh qilish bo'yicha ilg'or tajribalarini chuqur o'rganish va tahlil qilish orqali tibbiy xizmatlar bozorining ishlash mexanizmini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda. vazifa. Xususan, 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasida tibbiy xizmatlar bozorini shakllantirish, taklif muvozanatini ta'minlash va bozor ziddiyatlarini kamaytirish salohiyatini munosib baholaydigan bozorni shakllantirish taklif etilgan. Imtiyozli toifadagi shaxslarni davlat byudjeti mablag'lari hisobidan davolanishga yo'naltirish uchun elektron axborot tizimi orqali xususiy tibbiyot muassasalariga bepul tibbiy xizmat ko'rsatish mexanizmi"[3] tibbiy yordamning ijtimoiy jihatlariga mos keladi.

Tibbiy xizmatlar bozori - bu aholi iste'moli uchun zarur bo'lgan dori vositalari va tibbiy xizmatlar almashinuvi uchun xizmat qiluvchi bozorning alohida turi. Ushbu bozorda tibbiyot xodimlari va fuqarolar tibbiy xizmatlarni sotib olish va sotish bo'yicha bir-birlari bilan o'zaro munosabatda bo'lishadi.

Tibbiy xizmatlar bozori ijtimoiy yo'naltirilgan bozorning ajralmas qismi bo'lib, aholining keng qatlamini qamrab oladi, unga befarqlik jamiyat taraqqiyotida qarama-qarshi oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bozor munosabatlariga o'tish tibbiy xizmatlarni har tomonlama tahlil qilishni talab qiladi. Tibbiy xizmatlar bozorining harakatlantiruvchi mexanizmi va tutqichlari uning to'liq bozor sifatida faoliyat ko'rsatishidir.

Odatda, iste'mol tovarlari bozorida ayrim turdagi tovarlar narxi ko'tarilsa, ularga bo'lgan talab pasayib, o'rnini bosuvchi tovarlarga talab ortadi. Tibbiy xizmatlar bozorida, agar aholining xarid qobiliyati yetarli bo'lmasa, talab zaruratga qarab qotib qolishi mumkin.

Sog'liqni saqlash tizimining ijtimoiy xususiyati shundaki, uning muammolari butun aholini qamrab oladi. Shuning uchun bozorni cheklovchi va bozor

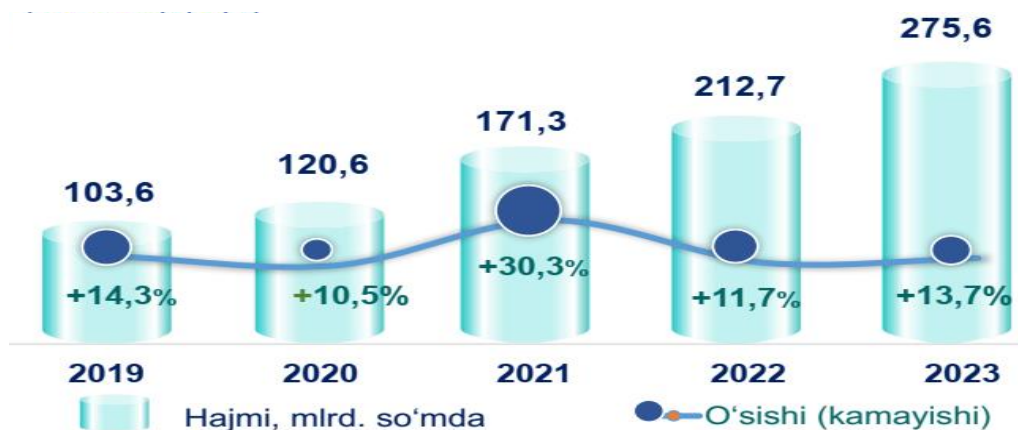
munosabatlarini joriy etishga to'sqinlik qiluvchi, e'tibor bermaslik salbiy oqibatlarga olib keladigan bir qator omillar mavjud.

Koronavirus pandemiyasi sharoitida davlat asosiy islohotchi sifatida faoliyat yuritishi va davlat tibbiyot muassasalari bilan birgalikda xususiy tibbiyot xizmatlaridan teng foydalanishda muqobil tartibga solish usullaridan foydalanishi lozimligi ko'rsatilgan. Bizning fikrimizcha, davlat tibbiy xizmatlar bozorini tartibga solish uchun quyidagi vositalar va usullardan foydalanishi kerak:

- xususiy sektor tomonidan aholiga bepul ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlar uchun soliq imtiyozlarini qo'llash ;
- o'z ishini ko'rsatgan xususiy tibbiyot muassasalarini rag'batlantirish pandemiya davrida kasallikka qarshi kurashda tashabbus, tomonidan aholini xabardor qilish;
- xususiy tibbiyot muassasalarini litsenziyalashda tashkil etish favqulodda vaziyatlarda aholiga bepul xizmatlar ko'rsatish;
- tibbiy asbob-uskunalar va dori vositalariga narxlarning yuqori chegarasini belgilash.

Tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirish bo'yicha mintaqaviy siyosatning faolligi xususiy tibbiyot muassasalarini joylashtirish va ularning hududiy faoliyati natijalarini monitoring qilish imkonini beradi.

2023- yil mobaynida viloyatda sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlarning umumiy hajmi 275,6 mlrd so'mni yoki 2022-yilga nisbatan 13,7 %ga ko'pligini ko'rishimiz mumkin (1-rasm) [4].



1-rasm. Sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar dinamikasi (mlrd. so'm)

Tibbiy xizmatlar bozorining hududiy xususiyatlarini inobatga olgan holda, tibbiy xizmatlar bozorining rivojlanishida quyidagi tadbirlarni amalga oshirish orqali erishiladi:

- mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan xususiy tibbiyotni rivojlantirish bo'yicha mavjud imkoniyatlarni baholash, davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etish dasturlarini ishlab chiqish, davlat tibbiyot muassasalari bazasidan samarali foydalanish va ularni tanlash asosida chekka hududlarga yuborish;

- chekka qishloqlarda xususiy tibbiyot bilan shug'ullanish istagida bo'lganlar uchun imtiyozli kreditlar, soliq va kommunal to'lovlarni joriy etish zarur;

- zarur hollarda chekka qishloqlarda tashkil etilgan tibbiyot muassasalarini qo'llab-quvvatlash uchun korxonalarda mehnat qilayotgan xodimlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazishni ulash va mablag' o'tkazish;

- mahalliy davlat hokimiyati organlariga chekka qishloqlarda tashkil etilgan xususiy tibbiyot muassasalari haqida aholini xabardor qilish va reklama qilishda ko'maklashish;

- hududiy sog'liqni saqlash muassasalari qoshida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish bo'limlari tarkibida xususiy tibbiyotni rivojlantirishni o'rganish bo'yicha marketing tadqiqotlari markazini tashkil etish zarur.

Adabiyotlar

1. Inson taraqqiyoti hisoboti 2020. Keyingi chegara Inson taraqqiyoti va antropotsen. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_ru.pdf

2. Lisitsin Yu.P. Tibbiyot tarixi: qisqa kurs. – M.: GEOTAR-Media, 2010 – B. 93

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarda yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son qarori. . <https://lex.uz/uz/docs/5841063>

4. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. <http://www.xorazmstat.uz/> .

O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNI O‘ZIGA XOS JIHATLARI

**Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich,
UrDU, Turizm kafedrası o‘qituvchisi
Qalandarova O‘rinposhsha Shodlikovna
UrDU, Turizm yo‘nalishi talabasi**

Annotatsiya: Quyidagi maqolada yoshlar turizmi haqida ma’lumotlar, yoshlar turizmi atamasiga turli olimlar va tashkilotlar tomonidan berilgan tariflar, yoshlarning sayohat maqsadlari va O‘zbekiston Respublikasida yoshlar turizmini rivojlantirish uchun amalga oshirilayotgan chora tadbirlar haqida ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: yoshlar turizmi, sayohat maqsadlari, prognoz, yosh segmenti, turistlar oqimi.

Abstract: The following article provides information about youth tourism, the definitions of the term youth tourism by various scientists and organizations, the travel goals of young people, and the measures implemented for the development of youth tourism in the Republic of Uzbekistan.

Key words: youth tourism, travel goals, forecast, age segment, tourist flow.

Аннотация: В следующей статье представлена информация о молодежном туризме, определения термина молодежный туризм различными учеными и организациями, цели путешествий молодежи, а также меры, реализуемые для развития молодежного туризма в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: молодежный туризм, цели путешествия, прогноз, возрастной сегмент, турпоток.

Kirish: O‘zbekiston Respublikasida ham butun dunyoda kuzatilyotganidek turizmga katta e’tibor qaratilmoqda. Turizmni barcha turlari va barcha yosh guruhidagi mijozlar uchun maqbul bo‘ladigan takliflarni ishlab chiqish orqali turistlar oqimini oshirish maqsad qilingan.

2022-yilda O'zbekiston Respublikasiga 5,2 million turist sayohat qilgan[1]. 2010-yilda mamlakatimizga sayohat qilgan turistlarning o'rtacha yoshi 60 yoshni tashkil qilgan bo'lsa, 2018-yilga kelib 45 yoshni tashkil qilgan[2].

Birlashgan millatlar tashkilotini 2022-yilda taqdim etgan ma'lumotiga ko'ra, dunyoda 1,2 milliard yoshlar bor va jami aholini 16 %ini tashkil etadi. Birlashgan millatlar tashkiloti yoshlar guruhiga 15-24 yoshdagilarni qo'shgan, shuningdek, shu tashkilotning prognoziga ko'ra, 2030-yilga borib yoshlar jami aholini 23%ni tashkil etadi[3]. Ushbu ma'lumotlardan kelib chiqib, shuni aytishimiz mumkinki, yoshlar turizm kelajakida rivojlanishda davom edi.

Yoshlar turizmi bo'yicha turli olimlar va tashkilotlar tomonidan turlicha tariflar berilgan, quyida shularni o'rganib chiqamiz.

1-jadval.

Yoshlar turizmi bo'yicha tariflar [4]

Mualliflar va tashkilotlar	Tarif
Elin Blomgren va Sofie Ljungstrom	Yoshlar turizmi - yosh sayohatchilar faoliyati hisoblanib, arzon turar joyni afzal ko'rishadi, boshqa sayohatchilar bilan uchrashishga urg'u berishadi, mustaqil ravishda tashkil etilgan sayohatlardir.
Birjakov M.B.	Yoshlik turizmi - ta'rifi ostida individual yoki jamoaviy shaklda dunyoni bilishga va dam olish tashkil etishga qaratilgan yoshlar uchun kompaniyalar tomonidan tashkil etiladigan sayohatning maxsus turi yotadi.
WYSE (Butun jahon yoshlar va studentlar sayohat tashkiloti)	Yoshlar turizmi o'zida 16 yoshdan 29 yoshgacha bo'lgan shaxslarning dunyoni bilishga, o'rganishga, hayotiy tajribaga ega bo'lishga, biror sohada bilimni oshirishga qaratilgan sayohatlar majmuasidir.
Turizm bo'yicha glossariy	Turistik faoliyatning aniq turi bo'lib, yoshlar va o'smirlarning o'zi yashab turgan hudud chegarasida hamda mintaqaviy va xalqaro darajadagi sayohatlaridir.

Mazkur jadvalda berilgan ta'riflarga asoslanib, yoshlarni turizmga qaratilgan qiziqishlarini, ular uchun taklif qilanadigan maxsus sayohat turlarini va ularni yosh chegaralarini bilib olishimiz mumkin. Lekin, yoshlar segmentini yosh chegaralar bo'yicha umumiy qabul qilingan chegaralar yo'q. Umumiy olib qaraganda, maktablardagi ta'limni tugatgan, kollej va universitetlarda ta'lim olayotgan yoshlar ushbu guruhning asosi hisoblanadi. Bu mijozlar guruhini o'ziga xos qiziqishlari mavjud. 15 yoshdan 29 yoshgacha bo'lgan yoshlar quyidagi maqsadlar uchun sayohat qiladilar[5]:

- 42% dam olish;
- 20% ta'lim;
- 15% do'stlar va qarindoshlarnikiga tashrif buyurish;
- 8% biznes sayohatchilar;
- 6% ishga joylashish uchun sayohat;
- 9 % boshqa sabablarga ko'ra.

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish va turli yosh guruhidagi mijozlarni jalb qilish bo'yicha ko'plab harakatlar olib borilmoqda. Jumladan: shaharlararo avtobus qatnovini ta'minlash, "Ko'hna tarix durdonalari" milliy dasturini ishlab chiqish hamda uning doirasida madaniy meros obyektni restavratsiya qilish, "ochiq osmon muzey"larini tashkil etish va boshqalar[6].

O'zbekiston milliy axborot agentligini bergan ma'lumotlariga ko'ra Respublikamizda yoshlar turizmini rivojlantirish uchun quyidagi ishlar amalga oshirilgan.

- Uzbekistan Airways aviakompaniyasi yoshlar uchun barcha ichki yo'nalishlarga 15 foizlik chegirma e'lon qilgan;
- Orolbo'yi hududida "Yoshlar turizmi haftaligi" o'tkazildi;
- "Yoshlar turizmi haftaligi" doirasida 314 ming 654 nafar yoshlar sayohat qildi;
- Namangan viloyatida bolalar sayyohlik bazasi ochildi;
- Maktab o'quvchilari uchun turistik paket konsepsiyasini ishlab chiqmoqda.

Yuqoridagilardan tashqari, yoshlar turizmini rivojlantirish uchun hukumat tomonidan ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda, yangi turistik marshurtlarni yo‘lga qo‘yish, sarguzasht va ko‘ngilochar turizm turlari uchun infratuzilmani ishlab chiqish shular jumlasidandir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, yoshlarni turizmdagi hissasi rivojlanmoqda va mijozlar soni oshmoqda. Bu tendensiyaning O‘zbekiston Respublikasi hukumati tushungan holda yoshlar uchun sayohat qilishda uchrashi mumkin bo‘lgan muammolarni imkon qadar kamaytirib yoshlarga mos bo‘lgan xizmatlarni taklif qilishda davom ettirishi lozim.

Turizm biznes sohasi vakillari O‘zbekiston aholisini katta qismi yoshlardan tashkil topganini inobatga olib, ular uchun chiqish sayohatlari yo‘nalishlarini ko‘paytirilishi lozim. Ta’lim turizmi O‘zbekistonlik yoshlar uchun eng jozibador turistik yo‘nalish sifatida gavdalanadi. Turizm biznesi tadbirkorlari o‘zbek yoshlarni rivojlangan davlatlarda ta’lim turizmi uchun maqbul takliflarni ishlab chiqishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.stat.uz - O‘zbekiston respublikasi prezidenti huzuridagi statistika agentligi
2. www.old.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali
3. <https://www.un.org/en/global-issues/youth#:~:text=Today%2C%20there.>
4. Muallif ishlanmasi
5. Ana Maria Ghețe. THE IMPORTANCE OF YOUTH TOURISM
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-sonli farmoni.

THE IMPACT OF AGRITOURISM ON RURAL COMMUNITIES IN TERMS OF SOCIO-ECONOMIC FACTORS

Qurbanov Feruz Baxramovich
Ruzmetov Davron Ibragimovich

UrSU, Faculty of Socio-Economic Sciences
Urganch Ranch University of Technology

Annotatsiya: Maqolada agroturizmning qishloq hududlariga ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ta'siri o'rganib chiqilgan. Shuningdek, agroturizm maqsadida tashrif buyuruvchilarning oladigan foydalari ham qisman tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Agroturizm, qishloq jamoalari, ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir, iqtisodiy rivojlanish, jamiyatni rivojlantirish, ish o'rinlari yaratish, daromad olish, turizmni rivojlantirish, iqtisodiy o'sish, qishloq turizmi.

Аннотация: В статье исследовано социально-экономическое влияние агротуризма на сельскую местность. Также частично проанализированы выгоды приезжих с целью агротуризма.

Ключевые слова: агротуризм, сельские сообщества, социально-экономическое воздействие, экономическое развитие, развитие сообщества, создание рабочих мест, получение дохода, развитие туризма, экономический рост, сельский туризм.

Annotation: The socio-economic impact of agrotourism on rural areas is studied in the article. Also, the benefits of visitors for the purpose of Agrotourism are also partially analyzed.

Key words: agritourism, rural communities, socio-economic impact, economic development, community development, job creation, income generation, tourism development, economic growth, rural tourism

Agritourism is becoming more and more popular worldwide, and it has a lot of potential to raise the socioeconomic standing of farmers and the local communities. The act of attracting visitors to an agricultural enterprise in order for them to enjoy themselves and buy farm products is known as agritourism. It combines opportunities for agricultural education, outdoor recreation, and

agricultural recreation. It gives guests the chance to engage in farming activities, experience rural living, and gain knowledge of agricultural methods. Discovering more about life in the countryside and the items that attract it is a popular tourist activity that has been expanding quickly globally. Farmers now need to diversify their businesses in order to draw in more clients and raise their socioeconomic status in light of this new trend [1].

Supporting the rural economy through agritourism can have a number of positive effects, including the creation of new opportunities for agricultural product capitalization, the resurgence of interest in using land for agriculture and the re-introduction of a few of this land into the productive circuit, the provision of employment possibilities through and within families, the long-term sustainability of agricultural businesses, the resurgence of interest in the rural environment, a decrease in the migratory exodus to urban areas, an increase in comfort levels, etc. Starting from the fact that both agriculture and industry have declined somewhat in many rural regions, agritourism may be a creative and varied choice, a contemporary enterprise, guaranteeing the survival of nearby towns and rural settings.

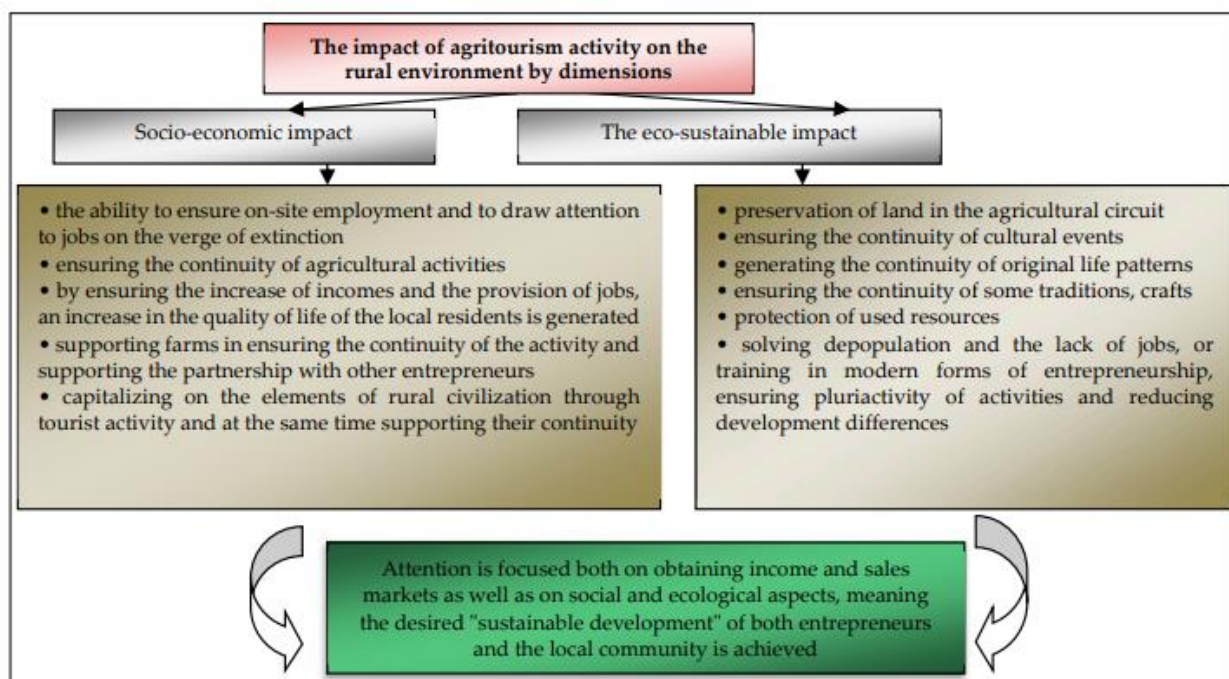


Figure 1. The several dimensions of agritourism's effects on the rural environment [2].

The local economy is diversified by agritourism, which gives farmers new revenue streams. Locals can find work in agriculture, including farming, harvesting, together with raising livestock, as well as in the tourism sector. This could result in lower unemployment and higher income levels in farming areas. It also provides a way to attract tourists and invest in rural communities to revitalize them. It encourages business ownership and the expansion of small businesses, such as wine tours, farmers' markets, and farm stays. As a result, adjacent businesses and towns profit from the expansion of supporting industries like handicrafts, hospitality, food, and transportation.

Agritourism helps to maintain cultural heritage and traditional ways of farming. Guests can learn about the history and significance of farming in a community. Consequently, there may be more pride and appreciation for the local agricultural traditions that will be maintained for the foreseeable future. Agritourism offers unique learning opportunities for tourists of all ages. It gives city dwellers the chance to reconnect with nature, discover where their food comes from, and gain hands-on experience using sustainable farming practices. This brings attention to the importance of protecting the environment, maintaining biodiversity, and advancing local agriculture.

Agritourism encourages social interaction and community involvement. To promote their goods and customs, local farmers, craftspeople, and residents frequently collaborate, strengthening the community's sense of identity and togetherness. Events such as festivals, workshops, as well as farm-to-table dining options promote interaction between locals and visitors, resulting in the interchange of cultures and the development of interpersonal relationships.

Sustainable farming practices and ecologically conscious behavior are encouraged by agritourism. In agricultural tourism operations, organic agriculture, conservation techniques, and the protection of natural resources are frequently highlighted. In order to maintain the overall sustainability of the community, agritourism stresses the importance of sustainable land management, preserving water, and protecting biodiversity.

Agritourism acts as a unique magnet, drawing travelers to remote areas that they might not typically consider to be popular tourist destinations. It attracts nature enthusiasts, foodies, and those seeking authentic cultural experiences, expanding the nation's tourism offerings. This can improve the community's visibility as well as reputation as well as the overall number of tourists and their spending.

In conclusion, agritourism promotes regional economies, communities, and customs. It encourages environmental sustainability, strengthens links between neighbours, safeguards agricultural history, grows local economies, and provides educational opportunities. By embracing agritourism, communities may create a prosperous and sustainable future while showcasing their unique agricultural resources to the outside world.

Reference:

1. Promise Zvavahera, Farai Chigora “Agritourism: a source for socio-economic transformation in developing economies” Article, June 15, 2023. <https://doi.org/10.32388/DXTYIG>

2. Popescu, C.A.; Iancu, T.; Popescu, G.; Adamov, T.; Ciolac, R. The Impact of Agritourism Activity on the Rural Environment: Findings from an Authentic Agritourist Area—Bukovina, Romania. *Sustainability* 2023, 15, 10294. <https://doi.org/10.3390/su151310294>.

3. Brou Pettey Jean, Kambou-Pandzou Renaud Stael, Denzel Esehwanu Ulric Strasser-King, Tembele Kimia Stevy Lovell Cephas, Faustina Brown, Michael Enyan “The socio-economic impact of rural and agrotourism on the economy of west african rural folks” *EPRA International Journal of Socio-Economic and Environmental* Volume: 10 | Issue: 4| April 2023 | SJIF Impact Factor (2023): 8.153 | Journal DOI: 10.36713/epra0314 | Peer-Reviewed Journal.

MEHMONXONA XO‘JALIGI KORXONALARI FAOLIYATINING TASHKILIY-IQTISODIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Quryozova O‘lmasxon Zokir qizi
Urganch Davlat Universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezizda mehmonxona xo‘jaligi korxonalari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish yo‘llari haqida so‘z yuritilgan. Mehmonxona xo‘jaligi korxonalari faoliyatining sifatini oshirish va yangiliklarni qabul qilishga doir takliflar ham berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm, mehmonxona, xizmat ko‘rsatish, mehmonxona faoliyati, marketing va reklama, maliyaviy boshqaruv, mijozlar, mehmonxona industriyasi, taomning sifati, texnologiyalarni integratsiya qilish.

ABSTRACT:

This thesis talks about ways to improve the organizational and economic foundations of hotel business enterprises. Proposals were made to improve the quality of hotel business activities and receive news.

Key words: Tourism, hotel, service, hotel operations, marketing and advertising, financial management, customers, hotel industry, food quality, technology integration.

Аннотация:

В данной дипломной работе говорится о путях совершенствования организационно-экономических основ предприятий гостиничного бизнеса. Внесены предложения по повышению качества деятельности гостиничного бизнеса и получению новостей.

Ключевые слова: Туризм, отель, сервис, гостиничная деятельность, маркетинг и реклама, финансовый менеджмент, клиенты, гостиничная индустрия, качество продуктов питания, интеграция технологий.

KIRISH

Turizm va mehmonxona faoliyati – bu barcha davlarning ijtimoiy, madaniy, ma’rifiy, iqtisodiy sohalariga hamda ularning xalqaro iqtisodiy munosabatlariga bevosita ta’sir qiladigan faoliyat turidir.

Mehmonxona korxonalarining faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirishda kirishning muhimligi juda katta. Kirish, korxonaning muvaffaqiyati uchun boshlang'ich nuqtasi va mijozlarga birinchi ko'rsatiladigan ta'sirchan vosita hisoblanadi. Bu esa, mehmonxona korxonasi uchun markani yaratish va tanitishning boshlang'ich bosqichi bo'ladi. Mijozlar mehmonxonaga kirib, u yerda o'zlarini qulay his qilishlari, xizmat va go'zallikni baholashlari va keyinchalik qaytib kelishlari uchun ilhom oladilar. Shuning uchun, korxonaning kirish jarayonini mukammal qilish, yani, xizmatni qulay, erkin va qiziqarli qilish, reklama orqali mijozlarga ega bo'lish, onlayn platformalarda kuzatish va bronlash imkoniyatlarini taqdim etish juda muhimdir. Bu, korxonaning mijozlar tomonidan qo'llanishini oshirishga yordam beradi va uning muvaffaqiyatining boshlang'ich qadamini bildiradi.

Xizmat sifatini oshirish: Mehmonxonalar o'z mijozlariga sifatli xizmat ko'rsatish orqali xarakterizatsiyalangan bo'lishi kerak. Bu uning xizmat sifatini oshirish uchun xodimlarni o'qitish, ularga motivatsiya berishi va infrastruktura va xizmatlar uchun moliyaviy resurslarni o'stirish mumkin.

Marketing va reklama: Mehmonxona korxonalarining muvaffaqiyati uchun marketing va reklama strategiyalari juda muhimdir. Bu, kompaniyangizning brandingini oshirish, mijozlarni jalb qilish va korxonaning turli platformalarda tanitilishini ta'minlashga yordam beradi.

Texnologiyalarni integratsiya qilish: Texnologik yechimlar, masalan, onlayn bronlash, mobil ilovalar, va IoT (Internet of Things) xizmatlarini qo'llash, mehmonxona korxonalariga innovatsion yechimlar taqdim etadi va korxonaning ish faoliyatini optimallashtiradi.

Xodimlar bilan ilmiy bilimlarni oshirish: Xodimlar bilan ilmiy bilimlarni oshirish va ularni yangi yo'nalishlarda rivojlantirish mehmonxona korxonalarining faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu uning mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish va korxona innovatsiyalariga qo'shilishiga olib keladi.

Moliyaviy boshqaruvni rivojlantirish: Moliyaviy boshqaruvni rivojlantirish, daromadni oshirish, tovarlar va xizmatlarni sifatli taqsimlash, va miqyosli

kafolatlar kabi muhim moliyaviy bo'limlar korxonaning faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Mijozlar bilan bog'lanish: Mijozlar bilan o'zaro aloqalarni rivojlantirish, ularga takliflar va fikrlar qabul qilish, shikoyatlarga tezroq javob berish va ularning talablarini tushunish mehmonxona korxonalarining muvaffaqiyati uchun muhimdir. Bu, mijozlar bilan to'g'ri muloqotlar qilish va ularning qo'llanishini oshiradi.

Har qaysi davlatda ham turizm bozorida mehmonxona xizmatlarini rivojlantirish va boshqarish uchun o'zining yo'nalishini tanlab olishi lozim. Ayniqsa, bunda mamlakatdagi mavjud mehmonxonalarning imkoniyatlarini reklama qilish, xizmatlarni bozor talabiga muvofiqlashtirilib borishi zarurdir. Iqtisodiyotda o'tkazilayotgan modernizatsiyalash sharoitida mehmonxona xizmatlari bozorini xalqaro miqyosda tashkil qilish mavzuning dolzarbligini anglatadi.

Xizmat madaniyati-xizmat qiluvchilarning ish shakllari va usullaridan, xizmatning ilg'or turlaridan foydalanishiga bog'liqdir. Taomning sifatiga mahsulotlarning assortimentiga rioya qilish umumiy ovqatlanish muassasasining ishiga baho berishda muhim ro'l o'ynaydi. Mijozlarga qo'shimcha xizmat ko'rsatish ham alohida ahamiyatga ega: uylariga alohida taom olib borib berish tantanalarda – uylarda bo'ladigan to'y, yubileylarda xizmat ko'rsatish, qandolat mahsulotlari tayyorlash uchun buyurtmalar qabul qilish, taksi chaqirib berish, stollarni band qilib qo'yish va shu kabi boshqa xizmatlar.

Mehmonxonalarda xizmat ko'rsatish darajasi moddiy-texnik baza va yaxshi xizmat ko'rsatishdangina iborat bo'lmay, xizmat qiluvchi xodimlarning xushmuomalaligi, chiroyi ayniqsa, bell boylar, supervayzerlar va ofitsiantlarning yuksak kayfiyatlariga bog'liq[1].

Mehmonxona industriyasining jamiyatga va turizmni rivojlantirishga ta'siri kuchayib borayotgani bois uni samaradorligini tadqiq etish zarurati paydo bo'lgan. Mehmonxona industriyasi menejmentining samarasiga to'g'ri baho berish hajmini belgilab berish, boshqarilmaydigan hodisalar va jarayonlarni

kuzatish, mehmonxonalar va ularning tarkibiy bo'linmalarini rivojlanishni farazlash va rejalashtirish imkonini beradi.

Mehmonxona industriyasi-faoliyatining keng doiradagi turlarini o'z ichiga oladi va uni faqat dam olish bilan bog'liq hodisa sifatidagi an'anaviy tasavvur doirasidan chetga chiqadi, shu sababli uning samarasiga ancha sodda va kam mehnat talab qiladigan sanoat uchun xos bo'lgan takliflar nuqtai-nazaridan emas, balki iste'molchining alohida turning talablari nuqtai-nazaridan kelib chiqish lozim.

Mehmonxona mahsulotining iste'molchisi samaradorlikning muhim elementi ekanligini aniqlab, uning puli mehmonxona tovariga yoki xizmatiga almashtirilishini ko'zda tutamiz, bu esa, "Mehmonxona xarajatlari"ga olib keladi. Har qanday xarajat tarmoq faoliyatining samarasiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli ham turizm xarajatlari tegishli ma'lumotlar Mehmonxona xo'jaligini boshqarish asosiga qo'yilgan eng muhim jihat desa ham bo'ladi. Undan mehmonxona industriyasining turli sektorlariga ta'sirini kuzatish va baholash uchun foydalaniladi.

Menejment samarasi inson faoliyatining turli sohalarini qamraydi. Ishni samarali yuritish, natijali, unumli ishlashni bildiradi. Samaradorlik boshqaruv tusida bo'lib, qo'yilgan maqsadga erishish darajasini aks ettiradi. Demak, samaradorlikni natija va maqsadning yoki natija va uni olishga xarajatning nisbati deb qaralishi lozim.

Mehmonxona xo'jaligini boshqarish ham ana shunga asoslangan. "Mehmonxona industriyasi" tushunchasi birlashtiradigan barcha kichik tizimlarning samarali ishlashi to'g'risida bo'lmoqdaki, bozor iqtisodiyotida boshqaruvchi tizim uning samarali ishlashini ta'minlaydi. Shuning uchun, turizmda menejmentning samaradorligi deganda bu tarmoqdagi har bir tashkiliy xo'jalik bo'g'inining muvaffaqiyatli ishlashi va rivojlanishini ta'minlaydigan boshqaruvni tushunish darkordir[2].

XULOSA

Mehmonxona xo'jaligini rivojlantirishning xalqaro tajribasida xizmatlarini rivojlantirish va boshqarish sohasi bugungi kunda juda ham dolzarb hisoblanadi. Mamlakatda ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, hududlarni jadal rivojlantirish, valyuta tushumlarini ko'paytirish, aholi daromadlari va turmush darajasini oshirish kabi eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni yaqin istiqbolda hal qilish uchun keng salohiyatga ega bo'lgan turizm sohasini rivojlantirish oldimizda turgan asosiy vazifa hisoblanadi.

Mehmonxona korxonalarining faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish uchun quyidagi muhim yo'llarni o'z ichiga oladi: texnologik, inson-resurslarni rivojlantirish, marketing va reklama, moliyaviy boshqaruv, mijozlar bilan bog'lanish, va sifatli xizmat ko'rsatishni. Bu usullar birgalikda korxonalar faolliklarini rivojlantirishi, mijozlarni jalb qilishi, tovarlar va xizmatlarni sotishni oshirishi, va so'nggi natijada daromadni ko'paytirishi mumkin. Bu strategiyalar korxonalar uchun turli tomonlarda foydali bo'lishi mumkin, shuningdek, mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish orqali ularga qo'zg'atishni va kompaniyangizning turli sohalarida muvaffaqiyatga erishishni ta'minlash imkoniyatini beradi.

Mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy rivojlantirish choralari quyidagilar o'z ichiga oladi:

- Xizmat sifatini oshirish: Xizmatlarni yaxshi ko'rsatish, mehmonxonaning turar joylarni, xizmatlarni va taomlanishni o'z ichiga olgan sifatini oshirish uchun xizmat sifatini oshirish lozim.

- Marketing va branding: Mehmonxona xo'jaligi korxonalari o'zlarining markalari va marketing strategiyalarini rivojlantirish orqali doimiy mijozlarini jalb qilish va yangi mijozlarni jalb qilishga yo'naltirilishi lozim.

- Xodimlarning tayyorlanishi: Xodimlarining yaxshi tayyorlanishi va mehmonlarga yuqori darajada xizmat ko'rsatish uchun dasturlangan o'quv kurslari va tadqiqotlar bilan tayyorlanishi zarur.

- Xavfsizlik: Mehmonxona xo‘jaligi korxonalari uchun xavfsizlik muhimdir. Tekshiruvlar, xavfsizlik ta’limoti va ilovalar orqali mehmonlar va xodimlar uchun xavfsiz atmosfer yaratilishi lozim.

- Texnik rivojlanish: So‘nggi texnologiyalardan foydalanish va xizmatlarni avtomatlashtirish orqali faoliyatni yanada sifatli va samarali qilishga intilish.

- Mijozlarga e’tiborli bo‘lish: Mijozlarning talablari va istaklari bo‘yicha tadqiqotlar olib borish va ularning ehtiyojlari va istaklariga javob berish uchun mehmonxona xo‘jaligi korxonalari faoliyatini o‘zgartirish.

- O‘zaro hamkorliklar: Boshqa korxonalari, sayohat agentliklari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorliklar o‘rnatish orqali yangi mijozlarni jalb qilish va xizmatlarni kengaytirish.

Bu choralarning barchasi birgalikda mehmonxona xo‘jaligi korxonalari faoliyatining sifatini oshirish va yangiliklarni qabul qilishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. D.Abidova va b. “Mehmonxona xo‘jaligini rivojlantirishning xalqaro tajribasi”. O‘quv qo‘llanma.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” gi PQ-2666-son Qarori.

3. “Mehmonxona xo‘jaligini boshqarish” fanidan ma’ruzalar to‘plami, Urganch - 2017

4. Isomov, B.S “Mehmonxona xo‘jaligi faoliyati tahlili” [Matn] : O‘quv qo‘llanma ,2021.-156 b.

5. Amriddinova R.S. «Mehmonxona servis xizmati» (Ma’ruza matni). SamISI, 2009 y. 96 b.

6. Балашова Й. «Гостиничный бизнес» М., 2005 г. 176 ст

7. Биржаков М.Б. —Введение в туризм. С.Пб.: Издателский Торговый Дом «Герда», 2006 й. 192 ст

8. Медлик С., Инграм Х. «Гостиничный бизнес». Издательство ЮНИТИ-ДАНА, 2005 г. 224 ст

9. <http://www.tourism.uz/>

10. <http://www.tour.uz/>

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI MEHNAT BOZORI RIVOJLANISHIDA INSON KAPITALINING ROLI

Rahimboyev Muxtorbek Ikrom o‘g‘li
Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar
universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasi mehnat bozorida sodir bo‘layotgan jarayonlarni monitoring qilish va tahlil qilish xo‘jalik faoliyatining baynalminallashuvi va jahon xo‘jaligi subyektlari o‘rtasidagi xalqaro munosabatlarning kengayishi sharoitida mamlakatlarning rivojlanish istiqbollarini baholangan.

Kalit so‘zlar. Mehnat bozori, ishchi kuchi, ishlab chiqarish vositalari, mehnat salohiyati.

Abstract. In the article, the monitoring and analysis of the processes taking place in the labor market of the Republic of Karakalpakstan, the internationalization of economic activity and the expansion of international relations between the subjects of the world economy, the development prospects of the countries are evaluated.

Keywords. Labor market, workforce, means of production, labor potential.

Абстрактный. В статье мониторинг и анализ процессов, происходящих на рынке труда Республики Каракалпакстан, интернационализация экономической деятельности и расширение международных связей между субъектами мирового хозяйства, оцениваются перспективы развития стран.

Ключевые слова. Рынок труда, рабочая сила, средства производства, трудовой потенциал.

Iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi, Qoraqalpog‘iston Respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi sharoitida mehnat salohiyatini shakllantirish va undan foydalanish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi,

chunki u jamiyat, sanoat, hudud, korxonalarning holatini, ularning hayotiyiligini aks ettiradi.

Bunday yondashuv, eng avvalo, davlat boshqaruvi organlari tomonidan aholi bandligining dolzarb muammolarini tezkor hal etish vositasi sifatida asosiydir. Shu bilan birga, bu yondashuv ish bilan ta'minlash muammosini o'zining milliy ma'nosida toraytiradi, chunki u ish topishdan tashqari, xususan, ish joyining barqarorligi, ishning sifatlarga maksimal darajada mos kelishiga erishish kabi boshqa jihatlarni ham e'tibordan chetda qoldiradi. Mehnat bozori, uni ish beruvchilar va xodimlarning bandlik shartlari, ish haqi, ijtimoiy nafaqalar va imtiyozli mehnat sharoitlari to'g'risida kelishib olish tartibi sifatida belgilashdan tashqari, bir vaqtning o'zida ijtimoiy rivojlanish darajasini aks ettiruvchi mehnat bozorida ishtirok etuvchi subyektlar: ish beruvchilar, xodimlar, davlat, kasaba uyushmalari va vositachilar o'rtasidagi erishilgan manfaatlar tizimi sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi, Qoraqalpog'iston Respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi sharoitida mehnat salohiyatini shakllantirish va undan foydalanish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u jamiyat, sanoat, hudud, korxonalarning holatini, ularning hayotiyiligini aks ettiradi.

Bunday yondashuv, eng avvalo, davlat boshqaruvi organlari tomonidan aholi bandligining dolzarb muammolarini tezkor hal etish vositasi sifatida asosiydir. Shu bilan birga, bu yondashuv ish bilan ta'minlash muammosini o'zining milliy ma'nosida toraytiradi, chunki u ish topishdan tashqari, xususan, ish joyining barqarorligi, ishning sifatlarga maksimal darajada mos kelishiga erishish kabi boshqa jihatlarni ham e'tibordan chetda qoldiradi. Mehnat bozori, uni ish beruvchilar va xodimlarning bandlik shartlari, ish haqi, ijtimoiy nafaqalar va imtiyozli mehnat sharoitlari to'g'risida kelishib olish tartibi sifatida belgilashdan tashqari, bir vaqtning o'zida ijtimoiy rivojlanish darajasini aks ettiruvchi mehnat bozorida ishtirok etuvchi subyektlar: ish beruvchilar, xodimlar, davlat, kasaba uyushmalari va vositachilar o'rtasidagi erishilgan manfaatlar tizimi sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Ma'lumki, siyosiy va iqtisodiy ma'noda bozor sotuvchilar va xaridorlar o'rtasidagi tovarlarni sotish va sotib olish bo'yicha ularning narxlari va tovarlar miqdorini belgilash asosidagi o'zaro munosabatlar jarayonidir. Iqtisodiy resurslarni - ishchi kuchi va ishlab chiqarish vositalarini ularni qo'llashning turli sohalari o'rtasida taqsimlash vositasi bo'lib, ular iste'molchilarning ehtiyojlari va so'rovlariga muvofiq amalga oshiriladi. Bozor munosabatlari sharoitida ijtimoiy takror ishlab chiqarishga bozorlar tizimi, ya'ni: muayyan tovarlar, xizmatlar va mehnat bozori xizmat qiladi.

Mehnat bozori milliy iqtisodiyotning quyi tizimlaridan biri bo'lib, u bir tomondan o'z qonuniyatlari asosida faoliyat ko'rsatsa, ikkinchi tomondan bozor iqtisodiyotining umumiy qonuniyatlariga bo'ysunadi. Shu munosabat bilan bir qator uslubiy masalalar yuzaga keladiki, ularning yechimi mehnat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishini nazariy tushunish uchun muhimdir. Ilmiy adabiyotlarda mehnat bozori muammolariga katta e'tibor qaratilgan, mutaxassislar o'rtasida bu borada birlik yo'q va hatto ushbu tadqiqot sohasining konseptual apparati haqida juda ko'p turli xil fikrlar mavjud. Xususan, bu "ishchi kuchi bozori" va "mehnat bozori" kabi asosiy tushunchalarga taalluqlidir.

"Mehnat bozori"ga L.I.Shevchenko "mehnat bozorini yollanma mehnatni tashkil etish, foydalanish va haq to'lash bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqaruvchilar hamda ish beruvchilarning manfaatlarini kelishish va tartibga solish shakllari hamda usullari, iqtisodiy munosabatlari yig'indisi" sifatida tavsiflaydi[1]. O'z navbatida, I.L.Petrova "mehnat bozori, uning mohiyati nuqtayi nazaridan, mehnatni o'z ichiga olish, muvofiqlashtirish va baholash usullari to'plami sifatida belgilanishi mumkin"[2] deb hisoblaydi. Yana bir fikr G.I.Kupalova tomonidan qabul qilinadi. Uning fikricha, "ishchi kuchi bozori" va "mehnat bozori" tushunchalari ekvivalent sifatida ishlatilishi mumkin, chunki ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq, bir-birini to'ldiradi hamda bozor munosabatlari jarayonida biridan ikkinchisiga o'tadi[3].

Jahon mehnat bozorining o'zgarishi globallashtirishning muhim shakllaridan biri bo'lib, iqtisodiy rivojlanishning boshqa jarayonlariga nisbatan tegishli

demografik, migratsiya va boshqa transformatsion shartlarni tahlil qilishni talab qiladi. Jahon mehnat bozorida sodir bo'layotgan jarayonlarni monitoring qilish va tahlil qilish xo'jalik faoliyatining baynalminallashuvi va jahon xo'jaligi subyektlari o'rtasidagi xalqaro munosabatlarning kengayishi sharoitida mamlakatlarning rivojlanish istiqbollarini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Garchi jahon mehnat bozorining rivojlanishi global miqyosda iqtisodiy xarakterdagi istiqbollarni yaratsa-da, demografik rivojlanishning jihatini - migratsiya harakati hajmiga bevosita ta'sir qiluvchi aholi soni, ishchi kuchi va uning tarkibini hisobga olish kerak.

Shunday qilib, demografik ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan mamlakatlar uchun migratsiya mehnat bozoridagi keskinlikning pasayishi tufayli ijobiy oqibatlarga olib kelishi mumkin va demografik rivojlanish muammolaridan aziyat chekayotgan mamlakatlar uchun (qarilik, o'limning yuqori xavfi, tug'ilishning past darajasi) migratsiya ishchi kuchining kirib kelishi yoki aksincha, birinchi navbatda malakali ishchi kuchining chiqib ketishini anglatadi. Shunga ko'ra, demografik vaziyatni tahlil qilishga yetarlicha e'tibor bermaslik turli siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy xarakterdagi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, BMT hisob-kitoblariga ko'ra, 2050-yilga kelib dunyo aholisi o'rtacha prognozga ko'ra 9,7 milliard kishini tashkil qiladi, ya'ni 2019-yildagi 7,7 milliardga nisbatan u 2,5 foizga ko'payadi. Xuddi shu kabi, mintaqaviy bo'limda sezilarli hududiy farqlar kuzatilmoqda. Shu ma'noda tadqiqot ishida Qoraqalpog'iston Respublikasi mehnat bozori rivojlanish dinamikasining statistik iqtisodiy tahlilini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir (1-rasm).



1-rasm. 2010-2020-yillarda Qoraqalpog‘iston Respublikasining aholi dinamikasi

Rasmda keltirilgan ma’lumotlarga asosan, Qoraqalpog‘iston Respublikasining aholisining soni 2022-yilda 2010-yilga nisbatan 17,6 %ga oshib 1976,2 ming nafarga yetganligini ko‘rish mumkin. Agar aholi sonini oshishini yillar kesimida ko‘radigan bo‘lsak, eng yuqori o‘sish 2018-yilda 2017-yilga nisbatan bo‘lib, unga ko‘ra ushbu ko‘rsatkich 28,5 ming kishini tashkil etgan. Eng past ko‘rsatkich 2011- yilda bo‘lib, 2010-yilga nisbatan 11,9 mingni tashkil etgan.

Ayni paytda Qoraqalpog‘iston Respublikasining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy beqarorlik va notinchlikning og‘ir sharoitida ekanini hisobga olib, barcha manfaatdor tomonlarni ushbu bozor segmenti holatini tahlil qilish bo‘yicha axborot bilan ta’minlash zarurati ortib bormoqda. Iqtisodiy rivojlanish, demografik va ijtimoiy jarayonlarning statistik ko‘rsatkichlari tizimida mehnat statistikasi muhim o‘rin tutadi. U inson kapitalini, mehnat resurslarini takror ishlab chiqarish sohasidagi ommaviy hodisa va jarayonlarning miqdoriy qonuniyatlarini va ulardan foydalanish samaradorligini o‘rganadi.

Mehnat bozoridagi vaziyatni va bandlik siyosatini amalga oshirish samaradorligini monitoring qilish, shuningdek, milliy sharoitlarni hisobga olgan holda, statistik ma’lumotlar to‘plamiga aholining bandligi va ish bilan ta’minlanish darajasini baholash uchun alohida ko‘rsatkichlar kiritilishi kerak. Jumladan, iqtisodiyotda aholi bandligi soni, ishsizlik darajasi va boshqalar. Shu

ma'noda Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisining mehnat resurslari tahlilini amalga oshiramiz (2-jadval).

2-jadval

Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisining mehnat resurslari

Ko'rsatkichlar	2010	2015	2020	2021	2022	2022-yilda 2010-yilga nisbatan o'zgarishi, (- ,+)
Jami mehnat resurslari, ming kishi	936,0	1026,6	1074,6	1066,1	1067,6	131,6
Shahar, ming kishi	480,6	518,9	542,7	526,3	527,8	47,2
Jamiga nisbatan foizda	51,3	50,5	50,5	49,4	49,4	-1,9
Qishloq, ming kishi	455,4	507,7	531,9	539,8	539,8	84,4
Jamiga nisbatan foizda	48,7	49,5	49,5	50,6	50,6	1,9

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisining jami mehnat resurslari soni 2010-yilda 936,0 ga teng bo'lgan bo'lsa ushbu ko'rsatkich aholi soni o'sishi bilan 2022-yilda 131,6 ming kishiga o'sib 1067,6 ming kishiga etdi. Ushbu mehnat resurslar sonini joylashuviga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2022-yilda jamiga nisbatan 49,4 %i, ya'ni 527,8 ming nafari shaharda istiqomat qilishini ko'rish mumkin. Bu esa o'z navbatida, mehnat resurslarining 2010-yilga nisbatan 2022-yilgacha bo'lgan davrda 1,9 ming kishiga shaharda kamayib qishloq aholisi o'rtasida ko'payganligini anglatadi. Bundan ko'rinadiki 2022-yilga kelib, shahar aholisining qishloq aholisiga nisbatan tug'ilishni kamayganligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Шевченко Л. И. Рынок труда: анализ экономических концепций // Экономика Украины. – 2006 – № 4. – С. 18.
2. Петрова И. Л. Сегментация рынка труда: теория и практика регулирования. – К.: Аванпост, 2007. – 240 с.

3. Купалова Г.И. Социально-экономическая сущность формы и функции рынка рабочей силы // Занятость и рынок труда. – 2006. – № 2. – С. 12-19.

MUZEYLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY TA'SIRI VA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

**Ro'zmetov Baxodir Shomurotovich,
Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti**

Annotatsiya: Ushbu ishda turizm sohasida muzeylarning o'rni va ahamiyati o'rganib chiqilgan bo'lib, madaniy merosni asrab-avaylashda va ommalashtirishda, sayyohlik salohiyatini oshirishda va mijozlarga xizmat ko'rsatishni tashkil etishda ularning faoliyatini rivojlantirish muammolari va yechimlari bo'yicha tegishli xulosa va tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so'z va iboralar: Turizm, muzey, madaniyat, sayyohlik, madaniy meros, tashrif buyuruvchilar, muzey faoliyati.

Аннотация: В данной работе изучены роль и значение музеев в сфере туризма, сделаны соответствующие выводы и рекомендации по проблемам и решениям развития их деятельности по сохранению и популяризации культурного наследия, повышению туристского потенциала и организации обслуживания клиентов.

Ключевые слова: Туризм, музей, культура, культурное наследие, посетители, музейная деятельность.

Abstract: This work examines the role and importance of museums in the field of tourism, draws appropriate conclusions and recommendations on problems and solutions for the development of their activities to preserve and popularize cultural heritage, increase tourism potential and organize customer service.

Keywords: Tourism, museum, culture, cultural heritage, visitors, museum activity.

Muzeylar turizmni rivojlantirish uchun ham, madaniy merosni asrab-avaylashda ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu muassasalar madaniy merosni aniqlash, himoya qilish, tadqiq etish va ommalashtirishda katta ahamiyatga ega ijtimoiy institutlar hisoblanadi. Muzeylarda to'plangan axborot, madaniy, tarixiy

va ilmiy salohiyat turizmni rivojlantirish va iqtisodiy o'sishga yordam beradi, hamda o'ziga xos va foydali tajribalarni taklif qilish orqali odamlarni, xususan, sayyohlarni jalb qilish uchun juda muhimdir.

Turizm sohasida muzeylar madaniy merosni muhofaza qilish va targ'ib qilish, tashrif buyuruvchilarga ta'lim olish imkoniyatini berish kabi muhim rol o'ynaydi. Muzeylar mamlakat yoki mintaqaning tarixi, san'ati, ilm-fan va boshqa madaniy elementlarini namoyish etish orqali sayyohlarni jalb qiladi va ularga mahalliy madaniyatni o'rgatadi. Muzeylarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi ahamiyati va ta'siri quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Madaniy va tarixiy merosni saqlash muassasasi sifatida[1]: Muzeylar mahalliy hamjamiyatga tegishli artefaktlar, san'at asarlari, hujjatlar va boshqa moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlarini to'playdi va saqlaydi. Bu merosni asrab-avaylash turizm uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u sayyohlarning e'tiborini tortuvchi va jalb qiluvchi omillardan biridir.

Turistik diqqatga sazovor joy sifatida[2]: Muzeylar mamlakat yoki mintaqaning sayyohlik salohiyatini oshiradi va ayniqsa tarixiy yoki badiiy ahamiyatga ega bo'lgan muzeylar mahalliy va xorijiy sayyohlarni jalb qilishning muhim markazlari hisoblanadi.

Iqtisodiyotga ta'sir qilish jihatidan[3]: Muzeylar turistlarga pullik xizmatlar taklif qilish orqali turizm sohasiga iqtisodiy hissa qo'shadi. Sayyohlar muzeylarga kirish to'lovlarini to'lashlari bilan birga, ular esdalik sovg'alari sotib olishlari yoki muzeylar yaqinidagi restoran va do'konlardan xarid qilishlari mumkin.

Ta'lim va tarbiya maskani sifatida[4]: Muzeylar mahalliy madaniyat haqida chuqurroq ma'lumot beruvchi ekskursiyalar, seminarlar, ma'ruzalar va namoyishlar kabi ta'lim dasturlarini taklif qiladi. Ushbu dasturlar barcha yoshdagi va turli millat vakillariga mo'ljallangan bo'lib, jamiyatning madaniy merosini yanada ko'proq qadrlash va tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, bolalar va o'quvchi yoshlar uchun muzeylar qiziqarli va interaktiv ta'lim muhitini taklif

etadi, hamda ularda vatanparlik hissini va milliy g'ururni shakllantirishga yordam beradi.

Madaniyatni targ'ib qilish maskani sifatida[5]: Muzeylar ma'lum bir mintaqaga yoki hududning madaniy merosini saqlash, namoyish qilish va talqin qilish orqali mahalliy madaniyatni targ'ib qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muzeylar mahalliy madaniyatning turli jihatlarini, jumladan, an'anaviy hunarmandchilik, xalq amaliy san'ati, musiqa, raqs, milliy taomlar, kiyim-kechak va marosimlarni aks ettiruvchi ko'rgazmalar va namoyishlarni tashkil qiladi. Ushbu ko'rgazmalar tashrif buyuruvchilarga mahalliy madaniyatning boyligi va xilma-xilligi bilan tanishish va tushunish imkoniyatini beradi.

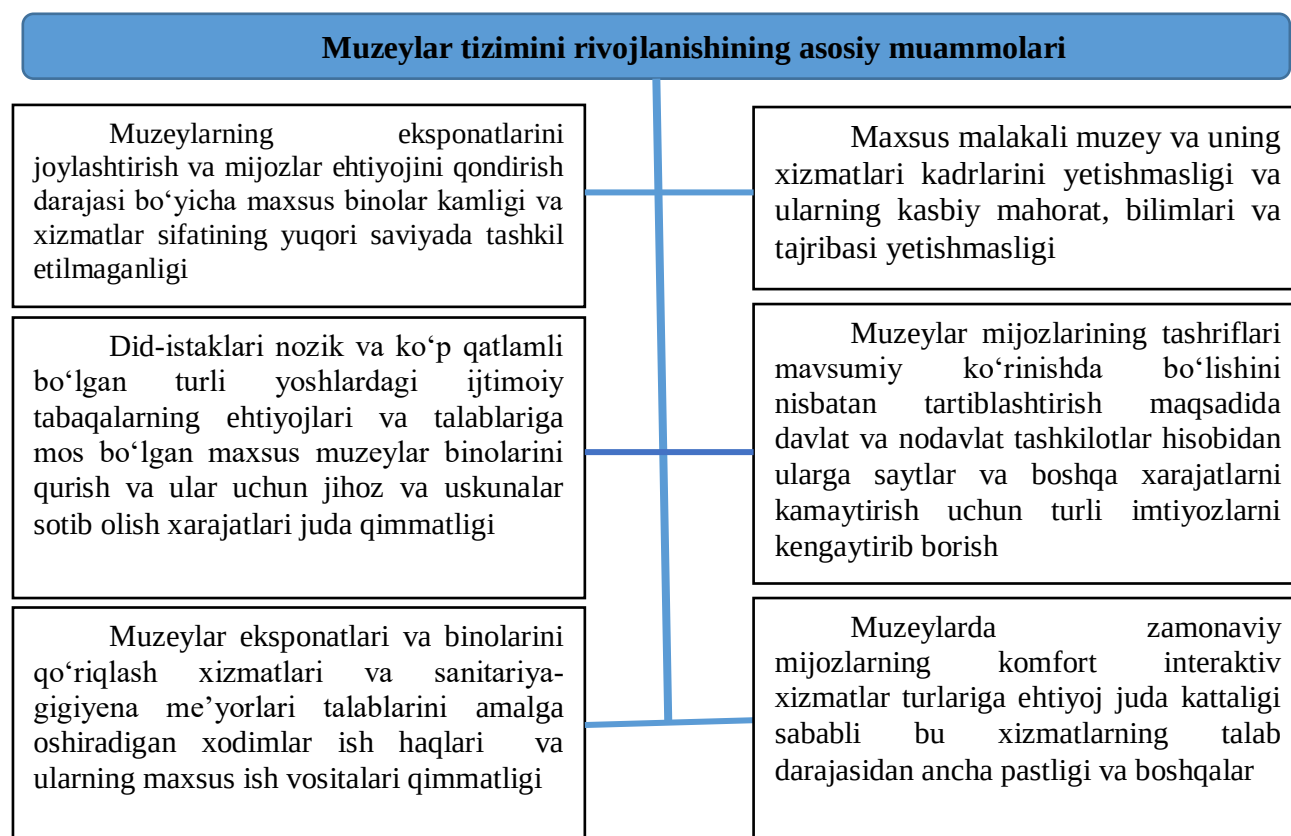
Mahalliy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash jihatidan[6]: Muzeylar turizmga yo'naltirilgan infratuzilma va xizmatlarni rivojlantirishga hissa qo'shish orqali mahalliy iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi. Muzeylar sayyohlarni hududga jalb etishi orqali, mahalliy tadbirkorlik va xizmat ko'rsatuvchi subyektlarni ish bilan ta'minlashi mumkin.

Madaniy festivallar va tadbirlar tashkil etiladigan joy sifatida[7]: Muzeylar mahalliy hamjamiyatning an'analari, urf-odatlar va merosini ulug'laydigan madaniy festivallar, tomoshalar va maxsus tadbirlarni tashkil qiladi. Ushbu tadbirlar jamoat a'zolari va tashrif buyuruvchilar o'rtasida madaniy almashuv, muloqot va aloqa o'rnatish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Binobarin, muzeylar barcha jabhada har bir mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida muhim o'rin tutadi. U madaniy merosni himoya qiladi, sayyohlarni jalb qiladi, iqtisodiy hissa qo'shadi, ta'lim imkoniyatlarini beradi va madaniy tushunishni oshiradi. Shu bois, muzeylarning turizmni rivojlantirishda mamlakat yoki mintaqaning turistik jozibadorligini oshirish va mahalliy iqtisodiy taraqqiyotga ko'maklashishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-261-sonli "Muzeylarda xizmatlar sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida milliy muzeylar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning marketing strategiyalari va

xizmat ko'rsatish takliflarini puxta ishlab chiqish, muzeylarga ilg'or texnologiyalarni samarali tadbiq etish, zamonaviy ekspozitsiyalar va ko'rgazmalar yaratish, boy tarixiy va madaniy merosimizni muzey kolleksiyalari orqali keng targ'ib qilish haqida bir qator masalalarga e'tibor qaratilgan. Bu ustuvor maqsadlarga erishish uchun avvalo muzeylar faoliyatida uchraydigan ba'zi bir muammolarni inobatga olish kerak.



1-rasm. Muzeylar tizimini rivojlanishining muammolari (muallif ishlanmasi)

Yuqoridagi ko'rsatilgan muammolarni yechish uchun quyidagi vazifalarga e'tibor qaratish lozim.

➤ soha bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ularning malakasini

uslubiy jihatdan tizimli oshirish, muzey faoliyati sohasida ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, ularning faoliyatini keng targ'ib qilish va ommalashtirish;

➤ muzeylar faoliyatini faollashtirish va ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlashda davlat organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, hamda belgilangan vazifalarning bajarilishini muvofiqlashtirish;

➤ zamonaviy innovatsion muzey dizaynlari, muzey eksponatlarini ishonchli saqlash, mehmonlar, ayniqsa, imkoniyati cheklanganlar uchun qulay muhit yaratish, sayyohlar uchun xizmatlar ko'rsatish sifatini oshirish, sohada ilg'or xalqaro tajribalarni muvaffaqiyatli joriy etish va muzey tizimini raqamlashtirish;

➤ muzeylar binolarini interyer dizayni va landshaft yechimlariga e'tibor qaratgan holda, muassasaning maqsad va faoliyatiga muvofiq har bir muzey binosining eskiz rejasi asosida eksponatlarini joylashtirish bo'yicha tizimli rejalashtirish;

➤ to'liq foydalanilmayotgan, sayyohlik uchun yopiq va turistik xizmat ko'rsatmayotgan ba'zi madaniy meros obyektlari va shaxsiy uylarda muzeylar, san'at galereyalari, muzey uylari tashkil etish maqsadga muvofiq.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, vaqt o'tishi bilan muzeylarning roli moddiy saqlashdan turizm sanoatiga qo'shilishi, ularga tashrif buyuruvchilar soni sezilarli darajada ko'payishi, bu muassasaning madaniy turizmni rivojlantirishdagi ahamiyatini yanada oshirdi. Bundan tashqari, muzeylar madaniy bag'rikenglik, hurmat va jamoaviy o'ziga xoslikni targ'ib qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va atrof-muhitni yaxshilash orqali barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Theopisti Stylianou-Lamberta, Nikolaos Boukasb and Marina Christodoulou-Yerali "Museums and cultural sustainability: stakeholders, forces, and cultural policies" International Journal of Cultural Policy, 2014

2. Ida Bagus Kade Subhiksu, I Wayan Ardika, Nyoman Darma Putra and I Nyoman Madiun "Museums as Cultural Tourism Attractions in Ubud" E-Journal of Tourism Vol.1. No.2. (2014): 114-127

3. Izabela Luiza Pop and Anca Borza "Factors Influencing Museum Sustainability and Indicators for Museum Sustainability Measurement"

4. Marija Brajčić & Dubravka Kušćević "Museum as a place of informal learning" Journal of Elementary Education, 15(Spec.Iss), 27-40.

5. Бирюкова М.В., Ляшко А.В. Музей как феномен кластерной культуры // Общество. Среда. Развитие. – 2019, № 3. – С. 74–79

6. Christer Gustafsson, Akram Ijla “Museums: An incubator for sustainable social development and environmental protection” International Journal of Development and Sustainability ISSN: 2186-8662

7. Daria E. Jaremen Andrzej Rapacz. Cultural events as a method for creating a new future for museums. Tourism 2018, 28/1

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-261-sonli “Muzeylarda xizmatlar sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori.

BOZOR INFRATUZILMASI UNSURLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Sapayeva N.K., Urganch davlat universiteti Menejment va marketing
kafedrasi dotsenti v.b., PhD,**

Annotatsiya. Ushbu maqolada bozor infratuzilmasining mazmuni, zaruriyati, ahamiyati, tarkibi, imkoniyatlari va uning unsurlarining o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье описываются содержание, необходимость, значение, структура, возможности и особенности рыночной инфраструктуры.

Abstract. This article describes the content, necessity, importance, structure, possibilities and specific features of the market infrastructure.

Kalit so‘zlar. Bozor, bozor infratuzilmasi, tovar birjasi, fond birjasi, mehnat birjasi, banklar.

Ключевые слова. Рынок, рыночная инфраструктура, товарная биржа, фондовая биржа, биржа труда, банки.

Key words. Market, market infrastructure, commodity exchange, stock exchange, labor exchange, banks.

Bozor faoliyatida iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirish uchun infratuzilma tarmog‘i muhim o‘rinni egallaydi. Bozor munosabatlarining muhim belgisi bo‘lib, bozor infratuzilmasining mavjudligidir. Muomala sohasi amalda tovar bozori bo‘lib, unda bozor munosabatlarining quyidagi barcha belgilari

namoyon bo'ladi: qiymat, talab va taklif qonunlarining amal qilishi, tadbirkorlik faoliyatining mustaqilligi, raqobat va bozor infratuzilmasining mavjudligidir [1]. Bozor infratuzilmasi tovarlar va xizmatlar harakatida vositachilik qiluvchi tashkiliy-huquqiy shakl, oldi-sotdi hujjatlari yoki bozor faoliyatiga xizmat ko'rsatadigan va me'yoriy rejimni ta'minlash uchun turli funksiyalarni bajaradigan korxonalar va muassasalar majmui bo'lib hisoblanadi.

Bozor infratuzilmasi - tovarlar va xizmatlar, kapital va ishchi kuchining harakatiga xizmat ko'rsatadigan va ta'minlaydigan korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va xizmatlar to'plami, ya'ni bozorning me'yoriy ishlashini ta'minlashdir. Bunga tijorat banklari va boshqa moliya institutlari, xususan tovar va fond birjalari, savdo uylari, mehnat birjalari, axborot-tijorat markazlari, ulgurji va vositachilik korxonalari, ta'minot va savdo tashkilotlari, sug'urta kompaniyalari, auditorlik korxonalari, kim oshdi savdolari, yarmarkalar, marketing markazlari, menejerlar, brokerlar, dilerlar va boshqa xizmatlarni tayyorlash kabilar kiradi. Bozor infratuzilmasi tarkibi quyidagi asos qismlaridan tashkil topadi [3]:

- tashkiliy asos - birjalar, ta'minot va savdo korxonalari, savdo uylari, vositachilik kompaniyalari, brokerlik idoralari, lizing, auditorlik kompaniyalari;
- moddiy asos - transport tizimi, omborxona xo'jaligi, aloqa vositalari, axborot bazasi, mashina va mexanizmlar;
- boshqa asos - bank tizimi, jamg'arma va kredit tuzilmalari, byudjet tizimi va kredit-hisob-kitob bazasi.

Bozor infratuzilmasining samarali ishlashi uchun intellektual kapital yetarli bo'lishi lozim. Samarali ishlaydigan bozor infratuzilmasi intellektual kapital bozorining tarkibiy unsurlarining samarali o'zaro ta'sirini ta'minlaydigan ajralmas omil hisoblanadi [2]. Bozor infratuzilma quyidagi bir qator unsurlardan tashkil topib, o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'ladi:

- tovar birjasi - dastlabki birja ekspertizasi asosida namuna va standartlar bo'yicha tovarlarni sotib olish va sotish bo'yicha ulgurji bitimlar amalga oshiriladigan muassasadir. Tovar birjasida tovarlarning yetkazib berish bo'yicha

shartnomalar tuziladi. Unda xaridor sotuvchini erkin tanlaydi yoki narxlar talab va taklif ta'siri ostida shakllanadi. Savdolar esa yagona birja qoidalariga muvofiq amalga oshirilib, shartnomalar savdolarini amalga oshirishni osonlashtiradi. Birjalar ixtisoslashgan va universal, ommaviy va xususiy kabi turlarga bo'linadi. Ixtisoslashgan birjalarda bitim obyekti bir xil tovarlar turi, universal birjalarda esa ko'plab tovarlar sotiladi.

Tovar birjalarida o'z mijozlari nomidan bitimlar vositachilar-brokerlar tomonidan tuziladi. Unda bitimlarni rasmiylashtirishning huquqiy qoidalari bozor shart-sharoitlarini yaxshi biladigan yuqori malakali mutaxassislar, birjalarda ro'yxatdan o'tgan va o'z mijozlari manfaatlarini himoya qiladigan brokerlik kompaniyalari bajarishi mumkin. O'z tabiatiga ko'ra, birja bitimlari ikki xil bo'ladi. Haqiqiy tovarlar bo'yicha bitimlar "spot" bitimlari deb ataladi. Ular allaqachon mavjud bo'lgan mahsulotni sotish kafolatlarini beradi. Tovarlarni o'z vaqtida va foydani ta'minlaydigan narxlarda yetkazib berishni kafolatlaydigan hamda "kelajak tovarlari" bo'yicha tuziladigan bitimlar "forvard" bitimlari bo'lib hisoblanadi.

- fond birjasi - qimmatli qog'ozlarni bozor narxlarida erkin sotib olish va sotish uchun tashkil etiladigan savdo korxonalari shaklidir. Qimmatli qog'ozlarni fond birjasida sotib olish va sotish ularning talab va taklif o'rtasidagi nisbatga qarab o'zgarib turadigan birja kursi asosida amalga oshiriladi. Ro'yxatdan o'tgan birja kurslari yoki birja kotirovkalari maxsus birja byulletenlarida e'lon qilinadi. Hozirgi kunda qimmatli qog'ozlar savdosining asosiy hajmi Nyu-York, London, Parij, Frankfurt, Tokio va Syurix kabi yirik moliyaviy markazlarining xalqaro birjalariga to'g'ri keladi. Fond birjasining funksiyalarini amalga oshirish brokerlar va dilerlar orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy fond birjasi butun dunyo bilan tezkor aloqa vositalariga ega bo'lgan kuchli kompyuter markazi sifatida unda bitimlar mashina xotirasiga kiritilib, bozor ma'lumotlarini tarqatadi.

- mehnat birjasi - ishchi kuchini sotib olish va sotish maqsadida tadbirkorlar va ishchi-xodimlar o'rtasida vositachilik operatsiyalarini amalga oshirishga ixtisoslashgan tashkilot shaklidir. Bu korxonalar tomonidan ishchi kuchini

yollashni soddalashtirish va fuqarolarga ish qidirish vaqtini qisqartirish imkonini beradi. Ish bilan ta'minlash tadbirlaridan tashqari, ushbu birjalar ish joyini o'zgartirmoqchi bo'lgan shaxslarga xizmat ko'rsatadi, ishchi kuchiga talab va taklifni o'rganadi hamda kasblar va bandlik darajasi to'g'risida ma'lumot to'playdi. Mehnat birjasining muhim vazifasi majburiy ishsizlik holatida ishchilarni moddiy qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

- banklar - pul mablag'lari va qimmatli qog'ozlar muomalasini chiqarish, saqlash, berish, taqsimlash, almashtirish va nazorat qilishni amalga oshiradigan moliyaviy tashkilot shaklidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida banklar tadbirkorlik faoliyati uchun zarur bo'lgan investitsiyalarni bank kreditlash shaklida moliya va kapitalni qayta taqsimlash yo'li bilan amalga oshiriladigan tarkibiy siyosat va iqtisodiyotni tartibga solishning kuchli vositasini taqdim etadilar. Banklar faoliyati bank tizimi majmuasini o'z ichiga birlashtiradi. Banklar tarkibini tijorat yoki depozit banklari, ixtisoslashgan investitsiya banklari, ipoteka banklari, innovatsion banklar, jamg'arma banklari kiradi.

- moliya sektori va huquqiy muhit. Bozor infratuzilmasi davlat moliyasini ham o'z ichiga oladi. Ularning asosini markaziy va mahalliy byudjetlar tashkil etadi. Davlat byudjeti orqali daromadlarni qayta taqsimlash va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish amalga oshiriladi. Hamda bozor infratuzilmasini qismi bo'lib xo'jalik yurituvchi subyektlarning huquqiy munosabatlarini tartibga soluvchi qonunchilik tizimi hisoblanadi.

Xulosa shuki, bozor faoliyatida va turli funksiyalarni bajaradigan bozor infratuzilmasining barcha unsurlari va tarkiblari infratuzilmaning asosiy funksiyasini amalga oshirishga yordam beradi. Natijada, bozorni rivojlantirish uchun tashkiliy-iqtisodiy shart-sharoitlar yaratiladi hamda ishlab chiqarish va ayirboshlash sohalari bir-biri bilan o'zaro bog'liqlikda taraqqiy qilib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Гурская С.П. и др. Инфраструктура товарного рынка: учебно-методический комплекс для реализации содержания образовательных

программ. – Гомель: учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2016. - с. 6.

2. Машкина Д.И. Модель инфраструктурного обеспечения рынка интеллектуального капитала. // XI Международная конференция «Российские регионы в фокусе перемен»: сборник докладов (17-19 ноября 2016 года): В 2-х т. Т. 2., Екатеринбург, 2016. - с. 335.

3. <https://studfile.net/preview/5613117/page:37/>

MAMLAKATIMIZDA MOLIYAVIY XIZMATLARNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sarsenbayev B.A.

Qoraqalpoq davlat universiteti, Moliya kafedrası dotsenti.

Kengesbayeva S.M

Qoraqalpoq davlat universiteti, 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda moliyaviy xizmatlar sektorlarini izchil isloh qilish va rivojlantirish bo‘yicha qator chora tadbirlar amalga oshirilishi hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish shart-sharoitlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: bank, valyuta, aholi, jozibadorlik, aktiv, investor.

Аннотация. В статье рассматривается реализация ряда мер по последовательному реформированию и развитию сектора финансовых услуг в нашей стране, а также условия укрепления конкурентной среды в этом секторе.

Ключевые слова: банк, валюта, население, привлекательность, актив, инвестор.

Annotation: The article discusses the implementation of a number of measures for the consistent reform and development of the financial services sector in our country, as well as the conditions for strengthening the competitive environment in this sector.

Key words: bank, currency, population, attractiveness, asset, investor.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda moliyaviy xizmatlarning o‘rni muhim hisoblanadi. Shu sababli, mamlakatimizda moliyaviy xizmatlar sektorlarini

izchil isloh qilish va rivojlantirish davrida qator chora tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish nuchun zarur huquqiyn shart-sharoitlarni yaratildi.

Moliyaviy xizmatlar sektorini katta qismini bank tizimi tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasida bank tizimini yanada rivojlantirish maqsadida 2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasini ishlab chiqilgan [1]. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi.

Shu bilan birga, bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining yetarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolarni mavjudligini ko'rsatmoqda. Moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshirish, banklarning hududlarga kirib borishini kengaytirish va barcha aholi punktlarida bir xil turdagi xizmatlar ko'rsatilishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rilishi lozim.

2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha nazarda tutilgan maqsadli ko'rsatkichlarga ham alohida e'tibor qaratib o'tish maqsadga muvofiq:

- bank tizimi aktivlarining umumiy hajmida davlat ulushi bo'lmagan banklar aktivlari ulushini joriy 15 foizdan 2025-yilga kelib 60 foizgacha oshirish;
- banklar majburiyatlarining umumiy hajmida banklarning xususiy sektor oldidagi majburiyatlari ulushini joriy 28 foizdan 2025-yil yakuniga 70 foizgacha oshirish;

- 2025-yilga kelib davlat ulushi mavjud kamida uchta bank kapitallariga zarur tajriba, bilim va obro‘ga ega kamida uchta strategik xorijiy investorlarni jalb qilish;

- umumiy kreditlash hajmida nobank kredit tashkilotlari ulushini joriy 0,35 foizdanni 2025-yilgacha 4 foizgacha oshirish.

Yuqorida 2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlar Umumiy o‘zgarishlari keltirib o‘tilgan bo‘lib uni yillar kesimida qanday tendensiyada o‘zgarishiga e‘tibor qaratilmagan. Mazkur yo‘nalishda amalga oshirilayotgan chora tadbirlarning dinamikasi va miqdoriy o‘zgarishlariga alohida e‘tibor qaratish maqsadida 1-jadvalni keltirib o‘tganmiz.

1-jadval

2020-2025-yillarga O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlar²

T/r	Ko‘rsatkichlar nomlanishi	2020-yil	2021-yil	2023-yil	2025-yilga
1	Xususiy banklar aktivlarining bank sektori aktivlari hajmidagi ulushi	15%	17-20%	35-40%	60%
2	Banklarning xususiy sektor oldidagi majburiyatlarining majburiyatlar hajmidagi ulushi	28%	30-40%	60%	70%
3	Yetarli tajriba, bilim va obro‘ga ega bo‘lgan strategik xorijiy investorlarni jalb qilish	-	-	3	3
4	Depozitlarning banklar majburiyatlariga ulushi	41%	41-45%	45-50%	50-60%
5	Nobank kredit tashkilotlari aktivlarining kredit tashkilotlarining	0,35%	0,5-0,7%	1-1,5%	4%
6	Xorijiy valyutadagi majburiyatlarning majburiyatlar umumiy hajmidagi ulushi	58%	50-55%	45-50%	40-45%
7	Bank aktivlarining YAIMga nisbati	53%	53-54%	54-55%	55% dan ko‘p

² Manba: Statistik ma’lumotlar asosida muallif ishlanmasi

8	Bank depozitlarining YAIMga nisbati	18%	19-21%	22-24%	2-27%

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki asosiy asosiy o'zgarishlar 2023-yil va 2025-yillar oralig'iga mos kelmoqda, jumladan xususiy banklar aktivlarining bank sektori aktivlari hajmidagi ulushini 60 foizga yetkazish maqsad qilingan bo'lsa, 2023-yilda 2021-yildagiga nisbatan ikki barobardan oshiqroq miqdorga ko'tarilishi belgilangan. Keyingi ikki yilda esa 20 foizga oshirish maqsad qilingan.

Yetarli tajriba, bilim va obro'ga ega bo'lgan strategik xorijiy investorlarni jalb qilish masalasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak asosiy o'zgarishni 2023-yilga kelib ta'minlanishi va belgilangan maqsadga ham aynan shu yili erishish maqsad qilib qo'yilgan.

Milliy strategiya doirasida kelgusi yillarda quyidagi islohotlarni amalga oshirish ko'zdantutilgan:

- banklarning xizmat ko'rsatish nuqtalarini kengaytirish, bank xizmatlarini yetkazishning muqobil yo'llarini joriy etish va bank agentlari tarmog'ini yaratish orqalinbazaviynmoliyaviynxizmatlarnqamrovininoshirish;

- bozorga yangi fintex kompaniyalarning kirib kelishiga qulay shart-sharoitlar yaratish, masofadan identifikatsiya qilish tizimini yo'lga qo'yish, milliy to'lov tizimini modernizatsiya qilish orqali raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish;

- tadbirkorlar loyihalarini moliyalashtirishga mo'ljallangan turli moliyaviy vositalarni rivojlantirish va nobank kredit tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish orqali kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishni kengaytirish;

- moliyaviy mahsulot va xizmatlar to'g'risidagi ma'lumotlarning ochiqqligi va shaffofligini ta'minlash, shikoyatlar va nizolarni hal qilishning samarali mexanizmlarini joriy etish orqali moliyaviy xizmatlar iste'molchilari huquqlarining himoyasininkuchaytirish;

- OAV orqali aholining moliyaviy xizmatlardan xabardorligini oshirish, umumta'lim muassasalarida va noiqtisodiy yo'nalishdagi ta'lim muassasalarida "Moliyaviy savodxonlik" o'quv dasturini joriy etish, shuningdek, moliyaviy

savodxonlikni oshirish bo'yicha o'quv dasturlarini ishlab chiqish kabilar orqali aholi va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish belgilangan.

Mazkur islohotlar aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, bazaviy moliyaviy xizmatlar ommabopligi hamda ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, aholining kredit va to'lov tashkilotlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlash orqali aholi farovonligi, moliyaviy tizim va iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashga hamda mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushining qisqarishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.05.2020 yildagi "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, PF-5992-son.

2. J.Ataniyazov, E.Alimardonov. Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik. Toshkent. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2014. 336-bet.

3. Саpсенбаев Б., Оспанова Ф., Утамбетов Р., & Джуманиязова Н. (2023). Пути развития инвестиционной привлекательности в регионах. Iqtisodiyot va ta'lim, 24(2), 42-46.

4. www.stat.uz Statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

MINTAQAVIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR

YO'NALISHLARI

Mahmatrayimov Shahzod

Urganch Davlat Universiteti talabasi,

Matrizayev Sarvar

Urganch Davlat Universiteti talabasi.

Annotatsiya: Maqolada mintaqaviy turizmni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari tahlil qilingan. Turizm xizmatlari sohasida bandlik darajasini oshirish omillari tahlil qilingan.

Аннотаци: В статье проанализированы приоритетные направления развития регионального туризма. Анализируются факторы повышения уровня занятости в сфере туристических услуг.

Abstract: The priority areas of regional tourism development are analyzed in the article. The factors of increasing the level of employment in the field of tourism services are analyzed.

Kalit soʻzlar: Mintaqa, ichki turizm, turizm salohiyati, turizm bozori, turistik infratuzilma, turizm da bandlik.

Ключевые слова: Регион, внутренний туризм, туристический потенциал, туристический рынок, туристическая инфраструктура, занятость в туризме.

Key words: Region, domestic tourism, tourism potential, tourism market, tourism infrastructure, employment in tourism.

Oʻzbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevni Xorazm viloyatiga tashrifi chogʻida, turizmni iqtisodiyot tarmoqlarida drayver soha ekanligi taʼkidlandi. Xorazm viloyatda xorijiy turistlar oqimini 1 mln ga, mahalliy sayyohlar sonini 4 mln ga yetkazish vazifasi qoʻyildi[1].

Bugungi kunda “turizm” tushunchasi insonlarning kundalik hayotida tez-tez ishlatiladigan tushunchalardan biriga aylanib, ular ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatining ajralmas bir boʻlagi sifatida shakllandi. Biroq, bugungi kunga qadar koʻplab olimlar “turizm” tushunchasining mazmun-mohiyatini yoritib berishga harakat qilishgan boʻlsada, turizm sohasiga tegishli alohida tushunchalar, taʼriflar va qoidalar boʻyicha yagona fikr mavjud emasligi tadqiqotlar davomida aniqlandi.

Xalqaro tashkilotlar, olimlar va soha mutaxassislari tomonidan “turizm” tushunchasiga berilgan taʼriflarning aksariyatida ushbu tushunchaga “sayohatchining notijoriy hamda oʻz kasbiga bogʻliq boʻlmagan maqsadlarda, vaqtinchalik va ixtiyoriy tarzda yashash joylarini almashtirishi bilan bogʻliq oʻzaro aloqalar va xizmatlar majmui”, deya taʼrif berilgan. Shu bilan birga, “turizm” tushunchasining mazmun-mohiyati “turizm industriyasi” tushunchasiga bevosita bogʻlangan. Bizning nazarimizda, “turizm”dek murakkab ijtimoiy-iqtisodiy

tizimni “turizm industriyasi” tushunchasiga yo‘naltirgan holda ifodalash biroz noto‘g‘ri. Sababi, “turizm” tushunchasi ancha keng tushuncha bo‘lib, “turizm industriyasi” uning tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Shuningdek, turizm sohasiga oid adabiyotlarda bir qator olimlar tomonidan “turizm” tushunchasiga alohida iqtisodiyot tarmog‘i sifatida emas, balki bir-biriga uzviy bog‘liq “tarmoqlararo majmua” sifatida qaralganligi hamda uning tarkibiga o‘zaro taqqoslab bo‘lmaydigan hodisa, jarayon va munosabatlar ham kiritilganligi aniqlandi. Fikrimizcha, turizmga berilgan ta’riflar “iste’molchi” nuqtai nazardan to‘liq emas va uning mohiyatini to‘liq aks ettirmaydi. Chunki, turizm bir paytning o‘zida faoliyat shakli, milliy iqtisodiyot tarmog‘i rekreatsiya ko‘rinishi, dam olish usuli bo‘lishi bilan bir qatorda, san’at, ilm-fan hamda biznes hisoblanadi.

Turizm ko‘p qirrali, murakkab bir tizim bo‘lib, turizm sohasiga oid kategoriyalar va atamalarning ta’rifini shakllantirishda mazkur sohaga xos xususiyatlar va ularning tabiati o‘z aksini topishi lozim. Shu nuqtai nazardan, “Turizm – bu insonlarning doimiy yashash va ish joyidan tashqarida bo‘lishi va harakatlanishi mobaynida yuzaga keladigan munosabatlar va hodisalar majmui bo‘lib, ularning zavq olishi, qiziqishi va boshqa fiziologik ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faoliyat”. Ya’ni, turist bu, eng avvalo, iste’molchi hisoblanadi. Turizm ham o‘z navbatida nafaqat turistning shunchaki yashash joyidan tashqarida ma’lum bir vaqt bo‘lib qaytishini, balki ayni damda uning ma’naviy ehtiyojlari ham qondirilishini nazarda tutishi lozim.

Tadqiqotlar mehnat bozori va bandlik sohasidagi tarkibiy o‘zgarishlar turizm xizmatlari sohasining rivojlanishiga ma’lum darajada bog‘liq ekanligini va aksincha, turizmning rivojlanishi ham mehnat bozori va bandlik darajasiga ta’sir etishi mumkinligini ko‘rsatdi. Tahlillar davomida, dunyoning turli mamlakatlarida turizm xizmatlari sohasidagi bandlik darajasi bir qancha omillar ta’siri ostida sezilarli darajada farq qilishi, bunda turizm sohasining yalpi ichki mahsulotga qo‘shgan hissasi birlamchi omillardan biri ekanligi aniqlandi. Nazariy tadqiqotlar davomida, iqtisodiy o‘sish va bandlik darajasi o‘rtasidagi natijaviy bog‘liqlik mavjudligi aniqlanib, iqtisodiy o‘sish yangi ish o‘rinlarini yaratishi mumkinligi

asoslandi. Shuningdek, tahlillar yangi ish o‘rinlarini yaratishda ekstensiv va intensiv iqtisodiy o‘sish modellarining o‘rni katta ekanligini, bunda mehnatga bo‘lgan yalpi talabning oshishi natijasida iqtisodiy o‘sish yuzaga kelishini ko‘rsatdi. Shu sababli, mehnat bozoridagi siyosatni ishlab chiqishda iqtisodiy o‘sish va bandlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash asosiy vazifalardan biri bo‘lishi to‘g‘risida xulosaga kelindi.

Ishsizlik muammosining hal etilishi hozirgi kunda dunyoning barcha mamlakatlariga, shu jumladan, iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlarga ham birdek tegishli. Nazariy tadqiqotlar davomida, mamlakatda aholi bandligini ta‘minlash va ishsizlikning oldini olishga qaratilgan davlat siyosatining xalqaro 4 ta modeli (Shvetsiya, Yevropa, Amerika va Yapon modellari) tahlil qilinganda, ular orasida “Yevropa modeli” O‘zbekiston iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga birdek yuqori ta‘sir ko‘rsatuvchi va natijadorligi eng yuqori bo‘lgan model sifatida baholandi. Buni Yevropa mamlakatlarining bandlik siyosatidagi to‘rtta asosiy yo‘nalishi orqali asoslash mumkin:

1. Yangi ish joylarini, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash markazlarini yaratishni rag‘batlantirish;

2. Iqtisodiy ko‘rsatkichlari past bo‘lgan, shu bilan birga, muhim ijtimoiy muammolarning yechimini ta‘minlaydigan iqtisodiy tarmoqlarni qo‘llab-quvvatlash;

3. Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy ahvoli va sanoat mansubligidan qat‘iy nazar teng mehnat uchun teng ish haqiga erishish siyosatini qo‘llab-quvvatlash;

4. Yoshlarni, ayollarni va pensiya yoshidagi fuqarolarni ish bilan ta‘minlash yo‘li bilan iqtisodiy faol aholi sonini ko‘paytirish. Ya‘ni yoshlarning mehnat bozoriga avvalroq kirib kelishini rag‘batlantirish va ijtimoiy sug‘urta tizimini (ishsizlik sug‘urtasini) rivojlantirish orqali ishsizlarning mehnat bozoriga kirishini rag‘batlantirish.

Biroq, O‘zbekistonda turizm xizmatlari sohasining YaIM tarkibidagi ulushi Qozog‘iston (5,2%) va Rossiya (4,3%) davlatlarinikidan farqi juda katta

bo'lmada, ularning mutloq miqdori o'rtasida keskin farq mavjudligi tahlil davomida aniqlandi. 2023-yilda aholi jon boshiga turistik xizmatlar eksporti O'zbekistonda 45,6 AQSh dollarini tashkil etganini hamda ayni paytda ushbu ko'rsatkich Rossiyada 560 AQSh dollarini, qo'shni Qozog'istonda 412 AQSh dollarini tashkil etishini hisobga olsak, bu holat O'zbekistonda turizm xizmatlari sohasining rivojlanishida o'z yechimini kutayotgan masalalar borligidan dalolat bermoqda[1].

O'zbekiston turizm xizmatlari sohasining mamlakat mehnat bozoridagi o'rnini baholash maqsadida sohadagi bandlik ko'rchatkichlari tahlil qilindi. Tahlil natijalari 2017-2023-yillarda O'zbekistonda bandlik darajasi bir qadar pasaygan bo'lsada, jami ish bilan band aholi tarkibida turizm xizmatlarining ulushi sezilarli darajada o'sib borganligini ko'rsatdi (1-jadval).

1-jadval

2017-2023-yillarda O'zbekistonda turizm xizmatlari sohasida bandlik darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar dinamikasi[2]

№	Ko'rsatkichlar	Yillar		2023-yilning 2017-yilga nisbatan o'zgarishi %
		2017	2023	
1	Ish bilan band aholi soni, ming kishi	13298,4	13706,2	101,8
2	Bandlik darajasi, foiz	68,7	67,2	97,3
3	Turizmda band aholi soni, ming kishi	170,9	260,1	152,1
4	Ish bilan band aholi tarkibida turizmning ulushi, %	1,2	1,8	150,0

Biroq, o'rganilayotgan davr mobaynida jami ish bilan band aholi tarkibida turizm xizmatlarining tez sur'atlarda oshib borayotganini ijobiy baholash mumkin bo'lsada, ushbu ko'rsatkich rivojlangan davlatlar darajasidan ancha past ekanligi aniqlandi. Masalan, O'zbekistonda turizm xizmatlari sohasining jami ish bilan band aholi tarkibidagi ulushi 2023-yilda 1,8%ni tashkil etgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich ayni damda "AQSh va Yevropa mamlakatlarida o'rtacha 5-7%ni, Rossiya Federatsiyasida o'rtacha 3%ni va qo'shni Qozog'istonda esa 3,2%ni tashkil qilgan"[3].

Shuningdek, O'zbekistonda turizm xizmatlari sohasidagi bandlik ko'rsatkichlarining qoniqarli darajada emasligini sohada band bo'lgan bir ishchiga to'g'ri keladigan aholi sonini hisobga olganda ham ko'rish mumkin. Tahlillarga

ko'ra, 2023-yilda O'zbekiston turizm xizmatlari sohasida band bo'lgan bir ishchiga to'g'ri keladigan aholi soni (161 kishi) qo'shni Qozog'iston (36 kishi) va Rossiya (42 kishi) davlatlari bilan taqqoslaganda, Rossiya ko'rsatkichiga nisbatan 12,2 marta, qo'shni Qozog'iston Respublikasiga nisbatan 9 marta kam ekanligi aniqlandi.

Bundan O'zbekistonda turizm xizmatlari sohasini rivojlantirish, uning mamlakat aholisini ish bilan ta'minlashdagi rolini oshirish borasida hali foydalanilmagan imkoniyatlar mavjud va mamlakat turizm xizmatlari sohasidagi mehnat bozori yetarlicha ishchi kuchi bilan to'yinmagan, degan xulosaga kelindi.

Yuqoridagi tahlil natijalari turizm xizmatlari sohasini rivojlantirish va shu orqali aholi bandligini oshirish imkoniyatlarini belgilash, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ularni tahlil qilish asosida hali ishga solinmagan imkoniyatlarni izlab topishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Хоразм вилоятига ташрифи (29 феврал - 1 март 2024 йил).
<https://president.uz/uz/lists/view/7064>

2. Stat.uz ma'lumotlari asosida tuzilgan

3. Мировой Атлас Данных .<https://knoema.ru/atlas> . Xalqaro statistik rasmiy veb sayti ma'lumotlari (murojaat qilingan sana 22.11.2023-yil).

MINTAQADA ERKIN SAVDO ZONASINI TASHKIL ETISH

IMKONIYATLARI

Mavlanova Barchinoy Shonazar qizi, "Ma'mun universiteti" NTM o'qituvchisi

Ravshanbekova Madina Davlatboy qizi, "Ma'mun universiteti" NTM talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada erkin iqtisodiy zonalar yoki erkin savdo zonalarining hozirgi kundagi ahamiyati, xususan, Xorazm viloyatidagi erkin iqtisodiy zonalar faoliyati bilan bog'liq jarayonlar va ularning tashkil etish imkoniyatlari bayon qilingan.

Аннотация. В данной статье описывается современное значение свободных экономических зон или зон свободной торговли, в частности, процессы, связанные с деятельностью свободных экономических зон в Хорезмской области и возможности их организации.

Abstract. This article describes the current importance of free economic zones or free trade zones, in particular, the processes related to the activity of free economic zones in the Khorezm region and the possibilities of their organization.

Kalit soʻzlar: Erkin iqtisodiy zonalar, erkin portlar, erkin savdo zonalari, erkin bojxona zonasi.

Ключевые слова: Свободные экономические зоны, свободные порты, зоны свободной торговли, свободная таможенная зона.

Key words: Free economic zones, free ports, free trade zones, free customs zone.

Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda erkin savdo zonasi muhim oʻrin tutadi. Erkin zonalar yoki erkin portlar shaklida savdo, moliya va iqtisodiy hududlarga tegishli huquqiy va maʼmuriy meʼyorlar asosida tashkil etiladi. Ular joylashgan mamlakatda amalga oshirilmagan yoki qisman amalga oshirilmaganda va sanoat va tijorat faoliyati uchun imtiyozlar nazarda tutilganda, tovarlarni maxsus iqtisodiy zona turi sifatida olib kirish mumkin boʻlgan hollarda jismoniy yoki maʼmuriy qaror bilan mamlakatning boshqa hududlaridan toʻsilgan boʻladi. Bular saqlash, qayta ishlash, ishlab chiqarish yoki qayta eksport qilish mumkin boʻlgan rejalashtirilgan investitsiya maydonlaridir [1]. Ushbu zona oʻz maqsadiga ega boʻladi. Maqsadiga koʻra ular maxsus iqtisodiy zonalar, erkin savdo zonalari va eksportga yoʻnaltirilgan ishlab chiqarish zonalari kabilar bilan belgilanadi [2].

2023-yil maʼlumotlariga koʻra, 135 ta mamlakatda 3500 ga yaqin erkin zonalar, shu jumladan, faqat AQShda 298 ta tashqi savdo zonalari mavjud. Turli vazifalarni bajarish nuqtai nazaridan bir-biridan ajralib turadi. Ularning soni kundan-kunga ortib bormoqda. Faoliyat yoʻnalishlari kengayib, soni ham ortib bormoqda. Bugungi kunda ularning soni 5000 dan ortiq. Tovarlarni saqlash va sotish, tashish va boshqa zamonaviy xizmatlar infratuzilmasini tashkil etish

maqsadida Xorazm viloyati Shovot tumanida 3,1 ga. yer maydonida “O‘zbekiston-Turkmaniston” erkin savdo zonasi tashkil etiladi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 28-fevraldagi ““O‘zbekiston-Turkmaniston” erkin savdo zonasini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga asosan [3], viloyatdagi 3,1 ga. sug‘oriladigan qishloq xo‘jaligi yerlari sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlar uchun yerlar toifasiga o‘tkaziladi. Bunday holatda mavjud muammolarni oldini olish uchun kompensatsiya to‘lovlari olinmaydi.

Savdo zonasi uzaytirish imkoniyati bilan 30 yil davomida faoliyat yuritib, uni boshqarish vazifasi “Xazorasp” erkin iqtisodiy zonasi direksiyasiga yuklanadi. Qarorga ko‘ra, bu yerda faqat O‘zbekiston va Turkmanistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlar sotiladi. Mahsulotlar zamonaviy texnologiyalar asosida qabul qilinadi, saqlanadi va tasniflanadi. Chakana savdo operatsiyalarini amalga oshirish huquqiga ega bo‘lgan “erkin bojxona zonasi”ning bojxona rejimi qo‘llaniladi. O‘zbekiston hududidagi chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar o‘z hujjatlarini ko‘rsatgan holda nazorat-o‘tkazish punktidan o‘tadi va qaytadi. Kishilar, transport vositalari va tovarlar esa erkin harakatlanadi.

Bundan tashqari, savdo hududiga kirishda mahsulotlar uchun bojxona to‘lovlari to‘lanmaydi va iqtisodiy siyosat choralari qo‘llanilmaydi. Ushbu qarorga binoan, savdo zonasida zamonaviy texnologiyalar asosida mahsulotlarni qabul qilish, saqlash va saralash xizmatlari bilan bir qatorda “yagona darcha” va interaktiv mexanizmlar asosida bojxona, soliq, sertifikatlash, fitosanitariya, veterinariya, transport xizmatlari, mavjud infratuzilma va imkoniyatlarni o‘rgangan holda bank va valyuta ayirboshlash, mobil aloqa hamda mijozlar uchun tibbiy, mehmonxona, avtotransport vositalariga texnik xizmat ko‘rsatish va boshqa xizmatlar ham yo‘lga qo‘yiladi. Savdo zonasidagi bino va inshootlar tadbirkorlarga elektron onlayn auksion savdolari asosida ijaraga beradi. Turkmanistondan kelayotgan chet el fuqarolari shaxsini tasdiqlovchi hujjati bilan vizasiz kirib, hududda 15 kun mobaynida hududda bo‘lish va kirgan nazorat punkti orqali chiqish imkoniyati yo‘lga qo‘yiladi [3].

Xulosa shuki, mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi natijasida bojxona imtiyoziga ega erkin savdo zonasi tashkil etiladi. Buning misoli sifatida 2023-yilning 29-noyabrda kuchga kirgan va aynan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "“Xazorasp” erkin iqtisodiy zonasi faoliyatining samaradorligini yanada oshirish to'g'risida”gi qarori mintaqada erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga berilayotgan alohida e'tibor namunasidir. Aynan shu hududda “O'zbekiston-Turkmaniston” erkin savdo zonasi tashkil etilishi esa bu boradagi istiqbolli yo'nalish bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sergei M. Destruction of the Resident Enterprise in the Special Economic Zone with Sanctions. // Twelfth International Conference “Management of large-scale system development”, IEEE. 11.01.2023. doi:10.1109/mlsd.2019.8910997.
2. Kankesu J. Benefit-Cost Appraisals of Export Processing Zones: A Survey of the Literature. // Development Policy Review, 21 (1): - pp. 51-65. 28.03.2023. doi:10.1111/1467-7679.00198.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 28-fevraldagi "“O'zbekiston-Turkmaniston” erkin savdo zonasini tashkil etish to'g'risida”gi PQ-90-son Qarori. Manba: www.lex.uz

BARQAROR IQTISODIY O'SISHNING YANGI BOSQICHIDA AHOLI TURMUSH SIFATINI OSHIRISH YO'NALISHLARI

Turdimuratov M.M.
Jizzax Politexnika institute,
“Iqtisodiyot va menejment” kafedrası
i.f.f.d. (PhD) dotsenti.

Annotatsiya: Jahonda keyingi yillarda kechayotgan global o'zgarishlarni e'tiborga olgan holda mamlakatni barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash, aholi turmush sifatini oshirish, aholi daromadlarini ortishiga erishish, kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan keng qamrovli ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Kalit so'zlar: iqtisodiy o'sish, barqaror o'sish, YaIM, hudud, hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi.

Аннотация: Учитывая глобальные изменения, происходящие в мире в последние годы, ведутся обширные научные исследования направленные на обеспечение устойчивого экономического роста страны, повышение качества жизни населения, повышение доходов населения, сокращение бедности.

Ключевые слова: экономический рост, устойчивый рост, ВВП, регион, социально-экономическое развитие регионов.

Annotation: In the world, taking into account the global changes taking place in recent years, extensive scientific research is being carried out aimed at ensuring the country's stable economic growth, improving the quality of life of the population, increasing the income of the population, and reducing poverty.

Key words: economic growth, sustainable growth, GDP, region, socioeconomic development of regions.

Barqaror iqtisodiy o'sish faqatgina maqsad bo'lib qolmay, balki turmush tarzini o'rtacha umr ko'rish davomiyligi, tibbiy xizmat ko'rsatishni yuqori darajasi, daromadlar va boshqa ko'rsatkichlar bilan xarakterlanadi. Kishilarni turmush darajasi muntazam o'zgarib turadigan, hayotiy ehtiyojlar tarkibi va darajasi uni qondirish imkoniyati, daromad va ish haqi darajasi orqali ifodalanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Oliy Majlisdagi nutqida "inson qadri deganda, ...har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilma tashkil etishni, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, sifatli ta'lim, ijtimoiy himoya tizimi, sog'lom ekologik muhit yaratib berishni tushunamiz" [1]. Shu o'rinda turmush darajasiga ta'sir etuvchi omillar tarkibi quyidagicha guruhlangan (1-jadval).

1-jadval

Turmush darajasini belgilovchi omillarning tarkibiy qismlari

Aholi daromadlari	Ish bilan bandlik darajasi
Ish vaqtining davomiyligi	<i>Umumta'lim olish</i>
Uy-joy bilan ta'minlanganlik	<i>Ijtimoiy ta'minot darajasi</i>
Tibbiy xizmatning rivojlanish darajasi	Tabiiy gaz, elektr energiyasi, ichimlik suvi yetkazib berish
	Tadbirkorlik tuzilmalari,

	innovatsion loyihalar bo'yicha kishilarning savodxonligini muntazam oshirib borish.

Bugungi kunda davlat oqilona barqarorlashtirish siyosatini yuritayotgan ekan, mamlakatda uzoq muddatli istiqbolda yuqori barqaror iqtisodiy o'sish sur'atini saqlab qolish uchun tovar va xizmatlarni samarali asosda ishlab chiqarishga, ya'ni iqtisodiyot tuzilmasini o'zgartirishni ko'zda tutuvchi quyidagi sohalarda[2]:

birinchidan, raqobatni rivojlantirish va samaradorlikni oshirish maqsadida davlat tomonidan narxlar ustidan nazorat qilishni bosqichma-bosqich liberallashtirib borish;

ikkinchidan, davlat ulushi saqlab qolinayotgan korxonalar faoliyati samaradorligini tanqidiy baholash;

uchinchidan, ikkilamchi bozorlarni joriy etish, fond bozorlarini rivojlantirish va davlat banklarini strategik hamda iqtisodiy asoslangan darajaga qadar xususiylashtirish iqtisodiy o'sishda moliyaviy sektor rolini oshirishga xizmat qiladi;

to'rtinchidan, O'zbekistonda ta'lim sifatini xalqaro shkalalar bo'yicha baholash, boshqa mamlakatlar bilan o'zaro qiyoslash, ta'limga yo'naltirilayotgan davlat xarajatlari samaradorligini hisoblash yo'li bilan ularni iqtisodiy o'sishga ta'sirini aniqlash.

Keyingi yillarda mamlakatda aholi daromadlari va turmush darajasi, farovonligini oshirish, kishilarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash maqsadida amalga oshirilayotgan islohotlar sababli aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar, ish haqi va pensiyalar mutanosib ravishda o'sishini ta'minlash.

“O'zbekiston Respublikasi mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini ishlab chiqish hamda ishga joylashtirishga muhtoj, mehnat bilan band bo'lmagan aholini hisoblash metodikasi”ga asosan, mehnat bozorida bandlar rasmiy, norasmiy, xorijiy davlatga ishlash uchun ketganlarga bo'linadi. Mamlakatda mehnatga layoqatli aholi sonining o'sib borishi ishsizlar darajasini o'sib borishini oldini olish uchun mehnat bozorida faol siyosat olib boradi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasida mehnat resurslari salmog‘ining o‘zgarishi
(ming kishi)

Ko‘rsatkichlar	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2021-y. 2018-y.ga nisbatan % (+,-)
Doimiy aholi soni	33255,5	33905,2	34558,9	35271,3	2015,8
Mehnat resurslari soni, shu jumladan:	18829,6	18949,0	19158,2	19334,9	505,3
Mehnatga layoqatli aholi	18712,1	18857,6	19075,7	19237,7	525,6
Iqtisodiyotda band, mehnatga layoqatli yoshdan katta va kichik shaxslar	117,5	91,4	82,5	97,3	-20,2
Jami mehnat resurslaridan:					
-band aholi soni	13273,1	13541,1	13236,4	13538,9	265,8
-mehnat organlarida ro‘yxatga olingan ishsizlar	32,3	57,9	37,1	98,7	66,4

O‘zbekiston Respublikasida 2021-yilda doimiy aholi soni 35271,3 ming kishini, mehnatga layoqatli aholi soni 19237,7 ming kishini, band aholi soni esa 13538,9 ming kishini tashkil etgan.

Jahon bankida biznes yuritishni soddalashtiruvchi islohotni amalga oshirish natijasida yangi ish o‘rinlarini yaratish, ishbilarmonlik faolligini kengaytirish va ko‘plab odamlar daromadlarini oshirish imkonini beradi.

Mamlakatda ham o‘zini o‘zi band qilish, mehnatga layoqatli kishilarning mehnat munosabatlarini tartibga solish, kishilarning tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish hamda qonuniy daromad olishlari uchun bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, tadbirkorlik va tashqi iqtisodiy faoliyatni jadallashtirish, korxonalarni xususiylashtirish natijasida 2022-yilda YAIM tarkibida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 57,5 foizga yetdi va bu ko‘rsatkich 2000-yilda 31,5 foiz, 1991-yilda 1,5 foizni tashkil etgan. Bu sohani nafaqat iqtisodiy o‘sishda, balki ish bilan bandlik va daromadlarini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rish mumkin (3-jadval).

3-jadval

**O‘zbekiston Respublikasida 2015–2021-yillarda ro‘yxatdan o‘tgan
kichik biznes korxonalari, mikrofirmalar**
(fermer va dehqon xo‘jaliklaridan tashqari, ming so‘m)

Korxona va tashkilotlar turlari	2015-y.	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021 -y.	2015-2021-y.y.o‘zgari shi	
								+, -	%
Jami, shu jumladan:	226,0	225,6	242,4	276,2	353,9	437,0	488,9	26 2,9	216,3
Kichik korxonalar	22,7	18,0	19,2	20,7	22,5	25,5	25,4	2,7 0	111,9
Mikrofirmalar	203,4	207,6	223,1	255,6	331,4	411,4	463,5	26 0,1	227,9

Kichik korxonalarda yirik korxonalarga nisbatan mehnat birligiga ishlatilayotgan ishlab chiqarish vositalari birligi ko‘proq to‘g‘ri keladi.

Kichik biznes faol aholi mehnat faoliyati uchun ma‘quldir. Chunki, u bunday shaxslarga tashabbus ko‘rsatish va ijodiy g‘oyalarini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi[3].

Odatda aholining pul daromadlari tarkiban quyidagicha shakllanadi: mehnatga haq to‘lash, mehnat haqidan boshqa korxona-tashkilotlardan olinadigan yollanma ishchilarning daromadlari, dividendlar, pensiya va nafaqalar, stipendiyalar, moliyaviy tizimdan olinadigan tushumlar, xorijiy valyutani sotishdan keladigan daromadlar, boshqa tushumlar. Daromadlarning ortishi bir tomondan barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlasa, ikkinchi tomondan aholining xarid qobiliyatini ortishi natijasida ijtimoiy farovonlikni ta‘minlashni moliyaviy asosini tashkil qiladi. Aholi daromadlari va turmush darajasini oshirish, ularni ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash uchun amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadlar, ish haqi va pensiyalar mutanosib ravishda oshirib borilayotganligini e‘tirof etish kerak.

Xodimlarning mehnat haqi bilan birgalikda ularning mansab pillapoyalaridan sekin-astalik bilan o‘sib borishlariga imkon beruvchi adolatli tizimni ham shakllantirish lozim[4]. Ish haqining keskin oshirish amaliyoti to‘la ish bermaydi agar mehnatga munosabat o‘zgarmasa va uning natijaviyligida o‘zgarish bo‘lmasa.

Ish beruvchi ham ishlovchi ham bu borada bir maqsad yo'lida birlashishi lozim. Qisqa qilib aytganda, mehnat haqining o'sishiga qaysi tartibda hisob-kitob qilish usullari bilan emas, balki iqtisodiyotning haqiqiy va real rivoji bilangina erishiladi (4-jadval).

4-jadval

Iqtisodiy o'sishga erishishda aholi turmush sifatini oshirishning yo'nalishlarini tabaqalanishi

Iqtisodiy	Tashkiliy-huquqiy	Tarkibiy-axborot
Makroiqtisodiy barqarorlikning samarali rivojlanishi aholi turmush darajasi davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida samaradorlikni baholashning eng muhim mezoni	Ishsizlik nafaqasi miqdorini yashash uchun zarur eng kam xarajatlar qiymatiga tenglashtirish	Zamonaviy talablar asosida ta'lim olish, ta'lim sifatini oshirish asosida inson kapitalini rivojlantirish va sog'liqni saqlash tizimida tarkibiy islohotlar
Mehnatga haq to'lash darajasi va daromadlarning oshishi, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, bu borada davlatning moliyaviy imkoniyatlari	Hududlarga alohida xususiyatlari bo'yicha imtiyozlar berishning huquqiy jihatlari	Ta'lim, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashda raqamlashtirish
Xo'jalik yurituvchi subyektlarga kredit va soliq imtiyozlari berish	Ish vaqtining egiluvchan shakllaridan foydalanish	Texnologiyalardagi o'zgarish va innovatsion jarayonning tarkibiy o'zgarishlari
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish o'z-o'zini band qilishdan olinadigan daromad	Mehnat bozorda ish bilan band bo'lmagan, ishsizlarni kasbiy malaka oshirishga yo'naltirish	Iqtisodiy faoliyatni intellektuallashtirish, iqtisodiyotning o'sish shartlari va omillarini aniqlash
Ijtimoiy infratuzilma tarmoqlarining iqtisodiy samaradorligini ta'minlash	Malakali mehnat bozori va ta'lim xizmatlari ko'rsatish samaradorligini oshirish	O'sish sifatining inklyuziv jihatlarning axborot ta'minoti
Mehnatga haq to'lash tizimi va tarif tizimini takomillashtirish	Iqtisodiy o'sish samaradorligi modellaridan eng maqbullarini tanlash	Daromadlar tengsizligi kamayishi va kambag'allik darajasining kamayishida tarkibiy o'zgarishlar

Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va aholi turmush sifatini oshirish yo'llarini aniqlash uchun aholi daromadlarini oshirish, kambag'allikni qisqartirish aniq mexanizmlarini vositalari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib ta'kidlash lozimki, kambag'allik nisbiy tushuncha hisoblanadi va mazkur jamiyatda turmush darajasini umumiy standartiga bog'liq bo'ladi.

Mazkur vazifalarni hal etishda iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirish jarayonlarini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiy o'sishni ta'minlashga ta'sir ko'rsatuvchi milliy mahsulot hajmi va daromadning ko'payishiga, resurslardan unumli foydalanishga ta'sir etuvchi omillar asosida aholi turmush sifatini yaxshilash kabi yo'nalishlarda tadqiqotlarni chuqurlashtirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohatlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz". Yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqi. 6.11.2021 yil.<https://strategy.uz/>

2. J.Q. Qurbonov. "O'zbekistonda yuqori va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda tarkibiy o'zgarishlar siyosatining roli "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2016 yil. 10 b.www.iqtisodiyot.uz.

3. Abduraxmanova G.Q. Milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida aholining ish bilan bandligini tartibga solish. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent. 2010 y. – 67-68 bet.

4. Raximov M. Qalandarova N. Ish haqi va uning qiyosiy tahlili. "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy electron jurnali. 2018 yil № 2, aprel, www.interfinance.uz.

MINTAQADA TURISTIK KLASSTERLARNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH USUL VA TAMOYILLARI

**Turayev Og‘abek Kaxramonovich, Urganch davlat universiteti,
Turizm kafedrası o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchisi.**

**Jabbarov Nurbek, Urganch davlat universiteti,
1-kurs magistr talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz klasterlar nima ekanligini va ular turizm sanoatida qanday shakllanayotgani va o‘rishini tushuntiramiz.

Kalit so‘zlar: turistik klaster, raqobat, hamkorlik, tizim, tamoyillar, strategik alyans.

Аннотация: В этой статье мы объясним, что такое кластеры и как они формируются и растут в индустрии туризма.

Ключевые слова: туристский кластер, конкуренция, сотрудничество, система, принципы, стратегический альянс.

Annotation: In this article, we will explain what clusters are and how they are forming and growing in the tourism industry.

Keywords: tourist cluster, competition, cooperation, system, principles, strategic alliance.

Turistik klasterlar kompleks turistik xizmatlar ko‘rsatish, turistik faoliyatning raqobatbardoshligi va sifatini oshirish maqsadida turistik mahsulotni shakllantiradi, targ‘ib etadi va realizatsiya qiladi. Unga jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-avgustdagi PQ-3217-sonli “2018-2019-yillarda Turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari hamda boshqa tashabbuskorlardan tushadigan tematik ko‘ngilochar bog‘lar, madaniyat obyektlari (milliy muzeylar, galereyalar), turistik rekreasion hududlar va klasterlar tashkil etish, sayyohlik namoyishining alohida obyektlarini qurish va imijga doir boshqa loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha chet el va mamlakatimiz sarmoyadorlarining mablag‘lari, tijorat banklari kreditlari, mahalliy ijro hokimiyati organlarining byudjetdan tashqari mablag‘larini jalb qilish hisobiga turizm sohasida yirik

investisiya loyihalarini amalga oshirish va soha bilan bog'liq infratuzilmani rivojlantirish uchun davlat ko'magini olishga doir taklif va buyurtmalarni har yili ko'rib chiqish ko'zda tutilgan [1]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi «Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-135-sonli [2] qaroriga muvofiq, Xorazm viloyatida mehmonxona, madaniyat, tabiat, etno va gastronomik markazlarni bog'laydigan turizm klasterini tashkil qilish choralarini ko'rish bo'yicha viloyat tashabbuskorlar mablag'lari hisobidan soha bilan bog'liq infratuzilmani rivojlantirish uchun Viloyat hokimi J.Raximov va Viloyat turizm va madaniy meros bosh boshqarmasi boshlig'i A.Xujayevlarga juda katta vazifalar yuklatilgani buni yaqqol namunasi desak adashmagan bo'lamiz.

Ma'lum bir hududlarda klaster siyosatini shakllantirish va amalga oshirishning xorijiy tajribasini o'rganish asnosida, quyidagi xulosalarga keldik:

- hududiy klaster siyosatini amalga oshirish o'zining mahalliy xususiyatlariga ega ekanligi bilan ajralib turadi;
- klaster siyosatini shakllantirishning umum uslubiy asoslari faqatgina muayyan bir hudud doirasida qo'llanilishi uchun qo'l keladi;
- davlatning klasterlashtirish siyosati hukumatning klasterlashtirish jarayoniga aralashuv darajasi bilan farq qiladi;
- turistik klasterlarning aniq bir tuzilmasi mavjud emas;
- klasterli yondashuv borasida qabul qilingan konsepsiya va hududning xususiyatlari bilan belgilanuvchi klaster siyosatini amalga oshirishning turli xil usul va vositalari mavjud.

Shu sababli, klaster siyosati hudud iqtisodiyoti tuzilmasi, resurs tarkibidan kelib chiquvchi mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim deb hisoblaymiz. Hududda turistik klasterni shakllantirish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Turizm dunyoning ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari iqtisodiyotining asosidir. Turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng jadal

rivojlanayotgan tarmoqlaridan biridir. Xalqaro turizm eksportning eng yirik uchta sohasi neft sanoati va avtomobilsozlik sanoati qatoriga kiradi. Boshqa manbalarga ko'ra, turizm jahon iqtisodiyotining eng tejamkor sohasidir. JST ma'lumotlariga ko'ra, turizm 200 million kishini ish bilan ta'minlashga imkon beradigan mamlakatlarning 40 foizida iqtisodiyotning asosiy tarmog'idir.

Dunyoda turizm notekis rivojlanmoqda, bu birinchi navbatda mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining turli darajalari va hududlar. Xalqaro turizm G'arbiy Yevropa mamlakatlarida eng katta rivojlanishga erishdi. Ushbu mintaqa jahon sayyohlik bozorining qariyb 60 foizini va valyuta tushumlarining taxminan 50 foizini tashkil qiladi. Jahon sayyohlik bozorining 18% dan ortig'i va valyuta tushumlarining 20% Osiyo-tinch okeani mintaqasiga, bozorning 17% dan kamrog'i va valyuta tushumlarining 24% Amerikaga, bozorning 8% ga yaqini va Afrika va yaqin Sharqdagi valyuta tushumlarining 5% birlashtirilgan[3]. Xalqaro turizm ko'plab mamlakatlar uchun daromadlarni oshirish va milliy iqtisodiyotning o'sishining muhim manbaiga aylandi. Shveytsariya, Avstriya, Fransiya kabi yuqori darajada rivojlangan davlatlar o'zlarining boyliklarining katta qismini turizm daromadlaridan qurdilar. "...milliy iqtisodiyotdan yuqori daromad keltiradigan istiqbolli sohalardan biri bu turizmdir" [4].

Bugungi kunda turizm sanoatini rivojlantirishda klasterlar hal qiluvchi rol o'ynaydi hamda iqtisodiyotning turizm tarmog'ining raqobatbardoshligi mijozlarni jalb qilish va oshirishning samarali usullaridan biri sifatida qaraladi. Turistik klaster yirik mustaqil hisoblanadi tanish bo'lmagan tarmoqlararo iqtisodiy kompleks vertikal tekislik turli sohalarga mansub korxonalar va tashkilotlarni o'z ichiga oladi va ma'lum bir gorizontal bo'shliqni qamrab oladi.

Turistik klasterni tashkil etishning maqsadi mintaqaning iqtisodiy barqarorligi darajasini oshirish, sinergetik ta'sir orqali infratuzilmani rivojlantirish, shu jumladan: turizm klasteriga kiruvchi korxona va tashkilotlar samaradorligini oshirish; innovatsiyalarni rag'batlantirish; turizm biznesining yangi yo'nalishlarini rivojlantirishni rag'batlantirish. Turistik klasterni rivojlantirishda muvaffaqiyatga

erishish tegishli darajadagi biznes va hokimiyat organlarining birgalikdagi vazifasi (federal, mintaqaviy va munitsipal - klaster miqyosiga va uni rivojlantirish bo'yicha mavjud vazifalarga qarab); faqat o'zaro tushunish va ular o'rtasida hamkorlik qilishga tayyorlik kafolat beradi ijobiy natijalar. Mintaqa rivojlanishining klaster prinsipining eng muhim elementi jarayonning barcha ishtirokchilari - kichik va yirik korxonalar, tegishli kuch tuzilmalari, xizmat ko'rsatish va doimiy muloqotni o'rnatish ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, kasb-hunar ta'limi tizimlari, ommaviy axborot vositalari va boshqalar [5]. Klaster tashabbusi ham hukumatga, ham biznesga tegishli bo'lishi mumkin. Hukumatning sa'y-harakatlari odatda alohida korxonalar va tarmoqlarni qo'llab-quvvatlashga emas, balki ularning iqtisodiyotga qo'shgan hissasi qanchalik muhim bo'lmasin, balki klasterni rivojlantirish va uning ichidagi munosabatlarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishga qaratilgan.

Klasterga kiruvchi bozor tuzilmalari tegishli me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirish, tadbirkorlikning assotsiatsiyalangan shakllarining muvaffaqiyatli ishlashiga hissa qo'shadigan infratuzilma institutlarini yaratish va rivojlantirishdan manfaatdor [6]. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning samarali katalizatorlaridan biri sifatida turizm sanoati amalda rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa shuki, iqtisodiyotning barcha tegishli tarmoqlari uchun O'zbekistonda "turizmni rivojlantirishning yaxlit konsepsiyasini shakllantirish, turizmga maqom berish"ga katta e'tibor qaratilmoqda. Tadbirlar va uchrashuvlar odamlarga yangi joylarni ziyorat qilish va kashf qilish imkonini beradi, bu esa mintaqani yanada mashhur qilish va ko'proq pul olib kelishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-avgustdagi PQ-3217-sonli "2018-2019-yillarda Turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlari to'g'risida"
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy

turistlar sonini yanada oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-135-sonli qarori

3. Tourism Highlights Edition 2003, WTO, Madrid, Spain

4. Послание Президента РУ Ш. Мирзиёева Олий Мажлис.- Самаркандский вестник, 23 декабря 2017г.

TEMIR YO‘L TRANSPORTI SOHASIDA XIZMATLAR KO‘RSATISH BO‘YICHA CHET EL TAJRIBASI

**UTEPPERGENOV ALLAMBERGEN OMIRBAYEVICH –
Qoraqalpoq Davlat Universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Transport sanoatining rivojlanishi sharoitida temir yo‘l transportining asosiy vazifasi moslashuvchan ta’riflarni tartibga solishdan foydalanish bo‘lib, u boshqa transport turlari bilan raqobat sharoitida temir yo‘llarning samaradorligi va unumdorligini oshiradi. Ushbu maqolada Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, AQSH, Yaponiya va Xitoyda temir yo‘l transportini tartibga solish bo‘yicha xalqaro tajriba o‘rganiladi.

Tayanch iboralar: ta’riflarni tartibga solish; temir yo‘l transportini isloh qilish; musobaqa; temir yo‘l transportini subsidiyalash; iqtisodiy asoslangan tarif darajasi

Аннотация: В условиях развития транспортной отрасли основной задачей железнодорожного транспорта является использование гибкого тарифного регулирования, что в условиях конкуренции с другими видами транспорта позволит повысить эффективность и производительность железных дорог. В данной статье рассматривается международный опыт регулирования железнодорожных перевозок в странах Евросоюза, США, Японии и Китая.

Ключевые слова: тарифное регулирование; реформирование железнодорожного транспорта; соревнование; субсидирование железнодорожных перевозок; экономически обоснованный уровень тарифов

Annotation: In the context of the development of the transport industry, the main task of railway transport is the use of flexible tariff regulation, which, in conditions of competition with other modes of transport, will improve the efficiency and productivity of railways. This article examines international experience in the regulation of railway transportation in the countries of the European Union, the USA, Japan and China.

Key words: tariff regulation; reforming railway transport; competition; subsidizing railway transportation; economically justified tariff level.

Hozirgi vaqtda jahon iqtisodiy bozorining uzluksiz rivojlanishi bilan temir yo‘l transporti kuchli intermodal raqobatni boshdan kechira boshladi, shu jumladan, avtomobil transporti. Agar temir yo‘l bozorining monopollashuvi davom etsa, umuman temir yo‘l tizimining tegishli moslashuvchanligi va samaradorligi yo‘qligi tufayli hajm va moliyaviy ko‘rsatkichlar bo‘yicha yo‘qotishlar bo‘lishi mumkin[1. 108]. Shu bilan birga, temir yo‘l transportining ushbu muammosini amaldagi tartibga solish tizimining individual mexanizmlarini takomillashtirish orqali hal qilish mumkin. Bundan tashqari, temir yo‘l tarmog‘ini qayta qurish va unda raqobatni rivojlantirish orqali ham yechimga erishish mumkin[2. 403].

Yevropa Ittifoqi tajribasi Yevropa Ittifoqi doirasida temir yo‘l sanoatini isloh qilish 1991-yilda Yevropa Ittifoqining 91/440-sonli Direktivasi (19) qabul qilinishi bilan boshlandi. Direktiv islohotning asosiy maqsadlarini o‘z ichiga olgan: davlat temir yo‘l transporti korxonalarini tarkibiy o‘zgartirish va xususiylashtirish, tashuvchilar uchun infratuzilmaga kirishni ta‘minlash va ta‘minlash uchun to‘lovlarni joriy etish, yuk va yo‘lovchi tashishni o‘zaro subsidiyalashni taqiqlash, yo‘nalishlarni transport turlari bo‘yicha ixtisoslashtirish.

Temir yo‘l transportining umumiy tashish jarayonida kichik ulushi tufayli Yevropa Ittifoqidagi temir yo‘l tashuvchilar bepul tariflar bo‘yicha ishlaydi. Asosiy vazifa - raqobatbardoshlikni oshirish - juda dolzarb va quyidagi usullar bilan hal qilinadi:

- temir yo‘l infratuzilmasi obyektlaridan foydalanish tariflarini tartibga solish;
- infratuzilmani moliyalashtirishni foydalanuvchi va davlat o‘rtasida taqsimlash;
- Yevropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan har qanday davlat operatorlari tomonidan yagona temir yo‘l tarmog‘ida tashishlarni amalga oshirish.

AQSH tajribasi. AQSHdagi tartibga solish tamoyillari mahalliy, shu jumladan AQShda temir yo‘l tarixi davomida shaxsiy qo‘llarga berilgan shahar atrofidagi yo‘lovchi tashishni tartibga solishdan tubdan farq qilar edi. Asosiy chora xususiy va tijorat tashuvchilarni davlat darajasida qo‘llab-quvvatlash edi. Bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi raqobatni saqlash bilan bir qatorda tariflarni belgilash va tartibga solish muhim rol o‘ynadi [4, 120b].

Buyuk Britaniya tajribasi. Shuni hisobga olgan holda, Buyuk Britaniya hukumati barcha transport turlarida raqobatni kuchaytirish maqsadida temir yo‘llarni xususiylashtirish sxemasini ishlab chiqdi. Hukumatning asosiy vazifalari ikki qismga bo‘lingan bo‘lib, ularda davlatning temir yo‘llar bilan munosabatlarini isloh qilish va tarmoq tuzilmasini qayta tashkil etish dasturlari kiritilgan edi. Hukumatning majburiy vazifalaridan biri 1947-yilda milliyalashtirilgan temir yo‘llarni xususiylashtirish edi. Franchayzing - yo‘lovchi tashishni davlat tomonidan subsidiyalashning o‘ziga xos shakli bo‘lib, u tarmoqning ma’lum bir qismida transport faoliyatini amalga oshirish huquqini olish uchun savdolardan so‘ng belgilanadigan minimal subsidiyadir. Ta’riflangan transport faoliyatini moliyalashtirish mexanizmini O‘zbekiston varianti bilan solishtirsak, yo‘lovchi tashuvchilar faoliyatini litsenziyalashda o‘xshashliklarni ko‘rish mumkin [3, 17].

Germaniya tajribasi. Germaniya Federativ Respublikasining “Temir yo‘l islohoti to‘g‘risida”gi qonuni asosida Germaniya qayta birlashgandan so‘ng, 1994-yil yanvar oyida temir yo‘llar birlashtirildi va Deutsch Bahn AG (DBAG) davlat federal konserni tashkil etildi. Germaniyada temir yo‘llar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy ijro etuvchi hokimiyat organlari quyidagilardir: Transport, qurilish

va shaharsozlik vazirligi (BMW8), Federal tarmoq agentligi (BNetzA), Federal temir yo‘l agentligi (EBA) [4. 120].

Yapon tajribasi transport bozorini isloh qilishning yapon modeli o‘z oldiga turli o‘lchamdagi va ixtisoslikdagi vertikal integratsiyalashgan ko‘plab operatorlarni yaratish vazifasini qo‘yadi. Shu bilan birga, temir yo‘l transporti birinchi navbatda yo‘lovchi tashishga xizmat ko‘rsatishga qaratilgan. Mamlakatda uchta yirik xususiy vertikal integratsiyalashgan yo‘lovchi tashish ulushiga ega bo‘lgan kompaniyalar mavjud bo‘lib, ular lizing shartnomalari orqali milliy yuk tashuvchi kompaniya bilan bog‘langan bo‘lib, bu Amerika tizimining ko‘zgu tasviri hisoblanadi. Shunday qilib, Yaponiya islohoti davrida transport sohasida narx belgilash butunlay erkin bo‘ldi [5. 22].

Xitoy tajribasi. Xitoyda temir yo‘l sanoati milliy strategiya manfaatlariga bo‘ysunadi va bir qator vazirliklar, jumladan, Mudofaa vazirligi tomonidan nazorat qilinadi. Avtomobil transporti ham qat’iy davlat nazorati ostida. Tashuvchilarni tanlash bo‘yicha barcha qarorlar Xitoy hukumati darajasida qabul qilinadi. Temir yo‘l tarif siyosati dastlab temir yo‘l tomonidan ishlab chiqilgan. Milliy rivojlanish va islohotlar komissiyasi tomonidan nazorat qilinadi va tuzatiladi.

Shunday qilib, jahon tajribasi misolida temir yo‘llarni isloh qilish asosi raqobat tartibga solishdan ko‘ra samaraliroq mexanizm ekanligini doimo ta’kidlab keladi. Shu sababli, davlat nazorat qiluvchi organining muhim vazifasi temir yo‘l tarmog‘ida tariflarni tartibga solish zaruratini bartaraf etadigan yoki kamaytiradigan raqobatbardosh segmentlarni shakllantirishga ko‘maklashishdan iborat. Shu munosabat bilan tartibga soluvchi organ raqobat segmentlarining rivojlanishini kuzatishi va raqobatni rag‘batlantirish bo‘yicha faol chora-tadbirlarni amalga oshirishi kerak, ba’zan esa, agar u tegishli tajribaga ega bo‘lsa, raqobat organi bilan birgalikda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Omirbayevich, Utepbergenov Allambergen. “Transport sohasida samaradorlikni oshirishning istiqbolli yo‘nalishlari”. so‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. 7.1 (2024): 107-110.
2. UTEPBERGENOV A. O. (2023). Prospects for the rapid development of regional entrepreneurship, innovative technologies and industrial infrastructure in the context of digitalization of the economy: problems and solutions. Collection of the Republican scientific-practical conference, October 10, 2023, 372-375b.
3. Golomzin A.N., Gorlinskiy A.I., Davydov G.E., Reutov E.V. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimdagi temir yo‘l transportining o‘rni va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari hamda ba’zi OECD va MDH mamlakatlarida temir yo‘l transporti bozorlarini isloh qilish istiqbollari// Transport axborot byulleteni. - 2014. - No 3. - B. 3-21.
4. Temir yo‘l transportini uzoq muddatli davlat tomonidan tartibga solishning yangi shakllari / A.K. Anjelina, M.E. Dmitriev, Yu.V. Elizariyev va boshqalar / Yu.V. tahriri. Elizareva. - M.: MCFR, 2013. - 120 b. - (“Temir yo‘l iqtisodiyoti” jurnaliga qo‘shimcha, 2013-yil).
5. Xusainov F.I. Xorijiy temir yo‘llarni xususiylashtirish va erkinlashtirishning iqtisodiy shartlari va natijalari // Transport axborot byulleteni. - 2006. - No 2. - B. 18-28.

XIZMATLAR SOHASINI RIVOJLANTIRISH ORQALI HUDUDLAR IQTISODIY BARQARORLIGINI TA’MINLASH

Xamdamov Omonullo Ne‘matullayevich
TDIU dotsenti,
Nematullayev Hamidullo Azizillo o‘g‘li
Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy hududlar iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda xizmatlar sohasini yanada rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati bayon etilgan. Keyingi yillarda hududlarda xizmatlar sohasini rivojlanish ko‘rsatkichlari tahlil

qilingan. Shuningdek, hududlarda xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali aholi bandligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy takliflar shakllantirilgan.

Tayanch so'zlar: hududlar, kapital, drayver soha, bandlik, xizmat ko'rsatish, iqtisodiy o'sish, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy savodxonlik.

Аннотация. В данной работе описано экономическое значение развития сферы услуг в обеспечении экономической стабильности регионов. Проанализировано показатели развития сферы услуг в регионах. Также сформулированы научные предложения, направленные на обеспечение занятости населения за счет развития сферы услуг в регионах.

Ключевые слова: регионы, капитал, «драйвер», занятость, сфера услуг, экономический рост, финансовая устойчивость, финансовая грамотность.

Annotation. This paper describes the economic importance of the development of the service sector in ensuring the economic stability of the regions. The indicators of development of the service sector in the regions are analyzed. Scientific proposals have also been formulated aimed at ensuring employment of the population through the development of the service sector in the regions.

Key words: regions, capital, driver, employment, service sector, economic growth, financial stability, financial education.

Iqtisodiyoti rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari miqyosida xizmat ko'rsatish sohasi muttasil rivojlanib bormoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, iqtisodiyotning barcha jabhalari singari xizmat ko'rsatish sohasida ham tub o'zgarishlarga olib keldi. 2021-2023-yillarda O'zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturini amalga oshirish natijasida 2021-yilda xizmatlar ko'rsatish hajmi qariyb 20 foizga o'sdi. Shu bilan birga, xizmatlar sohasini rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni joriy etish orqali bozor xizmatlari hajmini 2022-yilda 1,5 baravarga oshirish hamda qo'shimcha 1,5 million yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari mavjud [1].

2023-yil 1-aprel holatiga ko'ra, mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlarning umumiy soni 483 554 birlikni tashkil etdi. Xizmatlar sohasida

330 839 birlik korxona va tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqda, bu ularning umumiy sonining 68,4 % ini tashkil etdi. 2023-yil 1-aprel holatiga ko'ra kichik tadbirkorlik subyektlari umumiy sonining (417 216 birlik) 266 305 birligi xizmatlar sohasiga to'g'ri keladi. Ularning xizmatlar sohasiga oid faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlarning umumiy sonidagi ulushi 80,5 % ni tashkil etdi. Xizmat ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanuvchi yirik tashkilotlarning ulushi 19,5 % ni (64 534 birlik) tashkil etdi. 2023-yilda bozor xizmatlarining umumiy hajmida Toshkent shahrining ulushi 37,8 %, ya'ni 36 562,4 mlrd. so'mni tashkil etdi. O'tgan yilning mos davriga nisbatan ushbu hududning o'sish sur'ati 114,6 % ga yetgan. Sirdaryo viloyatida ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 1 345,5 mlrd. so'mni yoki jami xizmatlar hajmining 1,4 % ini tashkil etdi. O'sish sur'ati 106,2 % ga yetdi (1-jadval).

1-jadval

Hududlar bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi [2]

trln.so'm

№	Hududlar	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	O'zbekiston Respublikasi	78,53	150,88	193,6	219,9	284,3	366,8	470,2
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	2,55	4,6	5,67	6,52	8,45	10,59	12,87
2	Andijon	4,68	8,01	9,80	11,41	14,45	17,8	21,79
3	Buxoro	3,75	6,63	8,41	9,84	12,57	15,84	19,34
4	Jizzax	1,72	3,28	4,30	5,02	6,39	8,12	10,37
5	Qashqadaryo	4,05	7,06	8,80	10,34	12,90	15,96	19,51
6	Navoiy	2,06	3,92	5,05	5,84	7,45	9,32	11,52
7	Namangan	3,32	6,06	7,74	8,92	11,61	14,69	17,82
8	Samarqand	5,83	10,04	12,78	14,08	18,25	22,95	28,99
9	Surxondaryo	3,06	6,07	6,98	8,01	10,38	12,83	15,49
10	Sirdaryo	1,10	2,03	2,72	3,3	4,18	5,01	6,09
11	Toshkent	6,44	11,29	14,56	16,43	21,19	25,91	31,93
12	Farg'ona	5,25	9,23	11,68	13,69	17,7	22,13	26,59
13	Xorazm	2,54	4,56	5,76	6,46	8,34	10,48	13,26
14	Toshkent sh.	23,10	50,17	65,75	79,87	106,5	144,5	193,22

Aholi soni xizmatlar sohasining o'rtacha jon boshini rivojlanish ko'rsatkichiga muhim ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, aholi soni nisbatan kam (1 058 ming kishi) bo'lgan Navoiy viloyatida aholi jon boshiga to'g'ri keladigan ko'rsatkichlar Qashqadaryo viloyati kabi aholi zich joylashgan hududga qaraganda

yaxshiroq ko‘rinadi. Shuningdek, industrial rivojlangan hududlarda (qazib olish sanoati bundan mustasno) – Navoiy, Toshkent viloyatlari va Toshkent shahrida aholi jon boshiga xizmatlar sohasi ko‘rsatkichlari Xorazm, Namangan va Surxondaryo viloyatlariga nisbatan yuqoriligi qayd etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-maydagi “Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ5113-son qarori bilan mamlakat iqtisodiyotida xizmatlar sohasi ulushini oshirish, xizmat turlarini kengaytirish va sifatini oshirish, shuningdek, tadbirkorlik subyektlarini ushbu yo‘nalishda yanada qo‘llab-quvvatlash maqsadida, mamlakatimizda xizmatlar sohasini rivojlantirishning maqsadli parametrlari va ularning monitoringi joriy etildi. Tarmoqlarni tasniflagichining belgilangan xalqaro standartlariga o‘tish munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirish Dasturining maqsadli parametrlariga kiritilgan xizmatlarning asosiy turlarini guruhlash, G dan S gacha bo‘lgan bo‘limlar bo‘yicha xizmatlar bilan bog‘liq bo‘lgan qism va iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha mahsulotlar (tovarlar, ishlar, xizmatlar) Statistik tasniflagichi (MST) ga ko‘ra muvofiqlashtirildi.

Bugungi kunda Respublikamiz hududlari xizmatlari sohasini yanada rivojlantirish bo‘yicha quyidagilarni amalga oshirish kerak, deb hisoblaymiz; birinchidan, hududlarda istiqomat qiluvchi aholisining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali moliyaviy xizmatlar sohasida foydalanilmayotgan imkoniyatlarni kengaytirish mumkin; ikkinchidan, hududlarda raqamli moliyaviy texnologiyalar bo‘yicha infratuzilmani takomillashtirish orqali zamonaviy moliyaviy operatsiyalar ko‘lamini yanada oshirish; uchinchidan, xizmat ko‘rsatish sohasida tadbirkorlik faoliyatining kichik va xususiy shakllarini rivojlantirish iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridan farqli ravishda kamroq mehnat va dastlabki bosqichlarda nisbatan kam kapital quyilmalar talab qilishligi bilan izohlanadi. to‘rtinchidan, hududlarning iqtisodiy rivojlanishdagi “drayver” sohalarini aniqlash orqali mazkur sohalarni qo‘shimcha takomillashtirish bo‘yicha imtiyozlar va qo‘shimcha kapital yo‘naltirish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-yanvardagi "Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi PQ-104-son qarori.
2. <https://stat.uz/uz/default/choraklik-natijalar/39033-2023-2> - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi.
3. Bobonazarova J.X. Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish aholi farovonligining iqtisodiy asosidir// "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2017-yil.
4. Nosirov J.T. Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash amaliyotini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati – TDIU – 2021-y.
5. Isxaqova S.A. Xizmat ko'rsatish sohasidagi tadbirkorlik faoliyatining xususiyatlari// Iqtisod va moliya 2021, 2 (138).

BUXORO MINTAQASIDA BARQAROR TURIZM KONSEPSIYASINING QO'LLANILISHI VA ALOHIDA XUSUSIYATLARI

**i.f.f.d. dots., G.R. Xidirova – Buxoro davlat universiteti,
Abdullajonov Abdulaziz 3-3 TUR-21 guruh talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro mintaqasida barqaror turizm konsepsiyasining qo'llanilishi va uning alohida xususiyatlariga doir bir qator tahliliy ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar. turizm, turizmda ekologik barqarorlik, turistik tashabbus, barqaror turizm, turistik takliflar.

Аннотация. В данной статье представлен ряд аналитических данных о применении концепции устойчивого туризма в Бухарской области и ее особенностях.

Ключевые слова. туризм, экологическая устойчивость в туризме, туристская инициатива, устойчивый туризм, туристские предложения.

Abstract. This article presents a number of analytical data on the application of the concept of sustainable tourism in the Bukhara region and its special features.

Key words. tourism, environmental sustainability in tourism, tourist initiative, sustainable tourism, tourist offers.

Buxoro shahrida turizmni barqaror rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Turizm barqaror rivojlanishning asosiy jihati bo'lib, shaharning o'sishiga sezilarli hissa qo'shadi. Turizmda ekologik barqarorlik standartlarini qo'llab-quvvatlash doimiy rivojlanish va maksimal foyda olish uchun juda muhimdir. Turistik tashabbuslarni rejalashtirish barqaror rivojlanishning qabul qilingan standartlariga mos kelishi kerak. Barqaror turizm mezonlariga rioya etilishini ta'minlashda jamoatchilik ishtiroki muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqot, Buxoro shahridagi turizm shakllarini barqaror rivojlanish nuqtai nazaridan tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotlar Buxoro shahri chegarasida, tavsifiy miqdoriy tadqiqot usullaridan foydalangan holda olib boriladi.

Dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, Buxoro shahri turli turistik diqqatga sazovor joylar va obyektlarga ega. Turistik takliflar orasida tarixiy joylar, madaniy tajribalar, pazandalik va hunarmandchilik bozorlari mavjud. Barqaror turizm amaliyotlari uchun ariza aniqlanadi va jamoatchilik ishtiroki bilan bir necha joylarda amalga oshiriladi. Dastlabki kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, tarixiy joylar, mahalliy bozorlar, madaniy tadbirlar va pazandachilik tajribasi kabi sohalar barqaror amalga oshirish nuqtai nazaridan aholini ayniqsa tashvishga solmoqda.

Turizm global miqyosda rivojlanish sa'y-harakatlarida birinchi o'rinda turadi, Biroq, turizmni rivojlantirish ko'plab muammolarga duch kelmoqda, bu esa barqaror yondashuvni qabul qilishni talab qiladi. Barqaror turizm rivojlanish harakatlarida ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik mulohazalar muvozanatini saqlashga intiladi.

Barqaror turizmni rivojlantirish atrof-muhitni asrash, jamiyatlarda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va umumiy farovonlikni oshirishga hissa qo'shadi. Butun dunyoda bo'lgani kabi Buxoro mintaqasida ham ijtimoiy adolat va adolatli

rivojlanishga intilish barqaror turizm tashabbuslari orqali amalga oshirilishi mumkin. Shaharning boy madaniy merosi va tarixiy ahamiyati barqaror turizmni rivojlantirish uchun turli imkoniyatlarni taqdim etadi va mamlakatning kengroq milliy kun tartibiga hissa qo'shadi.

Butun dunyoda atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligini ta'kidlaydigan muvaffaqiyatli barqaror turizm tashabbuslarining ko'plab misollari mavjud. Yangi Zelandiyaning tabiiy go'zallik va mahalliy madaniyatga e'tibor qaratishidan tortib, Kosta-Rikaning tropik o'rmonlarni saqlash va biologik xilma-xillikka sodiqligigacha, barqaror turizm amaliyoti butun dunyo bo'ylab qiziqish uyg'otdi. Xuddi shunday, Yaponiyada an'anaviy madaniyatning zamonaviy qulayliklar va tabiatni muhofaza qilish harakatlari bilan integratsiyalashuvi barqaror turizmga turli xil yondashuvlarni ta'kidlaydi.

Indoneziya arxipelagik davlat sifatida turizmni barqaror rivojlantirish uchun qulay bo'lgan keng qirg'oq hududlariga ega. Hamkorlikdagi sa'y-harakatlarning integratsiyasi va barqaror amaliyotlarga rioya qilish turizm korxonalarining uzoq muddatli hayotiylikini ta'minlash uchun juda muhimdir. Atrof-muhit va madaniy boyliklarni himoya qilish va barqaror turizm amaliyotini targ'ib qilish uchun qoidalar amalga oshirilishi kerak.

O'zining boy tarixi va madaniy merosiga ega Buxoro mintaqasida turizmni barqaror rivojlantirish muhim istiqbollarga ega. Shaharning me'moriy mo'jizalari, hunarmandchilik an'analari va oshpazlik lazizatlari barqaror turizm tashabbuslari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shaharning madaniy yaxlitligi va tabiiy go'zalligini saqlab qolgan holda, turistik o'sishda hamjamiyat ishtiroki muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Buxoro shahrida turizmni rivojlantirishni baholash uchun ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillarni hisobga olgan holda tizimli yondashuv zarur. Bunday yondashuv potensial muammolarni aniqlash va barqaror yechimlarni shakllantirish imkonini beradi. Barqaror turizm amaliyotiga ustuvor ahamiyat berish orqali Buxoro shahri inklyuziv o'sish va atrof-muhitni muhofaza qilish yo'lini belgilashi mumkin.

Ushbu tadqiqot, Buxoro shahrida ekoturizmni rivojlantirishda jamoatchilik ishtirokini tasniflashga qaratilgan. Barqaror turizm strategiyalarini aniqlash va amalga oshirish orqali maqsad shaharning madaniy merosi va tabiiy resurslarini muhofaza qilgan holda turizmni rivojlantirishga ko‘maklashishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasida, Buxoroning turli qirg‘oq turizm hududlarida barqaror turizm konsepsiyalarini amalga oshirishni baholash uchun miqdoriy tavsiflash usullari qo‘llanilgan. Barqaror turizm tamoyillarining ushbu hududlarga qanchalik integratsiyalashganligini baholash uchun 1-5 shkaladan foydalanadigan tizimli yondashuv qabul qilindi. Miqdoriy tavsiflash usuli tadqiqotchilarga raqamli ma‘lumotlarni to‘plash va barqaror turizm amaliyotlarini tizimli tahlil qilish imkonini berdi. 1-5 shkalasini qo‘llash orqali tadqiqotchilar turli ko‘rsatkichlar bo‘yicha ballarni belgilashlari mumkin, bu esa bir necha o‘lchovlar bo‘yicha barqarorlik sa’y-harakatlarini har tomonlama baholash imkonini beradi. Buxorodagi har bir qirg‘oq turizmi hududi barqaror turizm amaliyoti bilan bog‘liq oldindan belgilangan mezonlar asosida baholandi. 1-5 shkalasi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni boshqarish strategiyasi, tabiatni muhofaza qilish harakatlari, jamoatchilik ishtiroki va boshqa tegishli omillar kabi ko‘rsatkichlarga ball berishni osonlashtirdi. Ushbu miqdoriy yondashuv orqali tadqiqotchilar Buxoroning qirg‘oqbo‘yi hududlarida barqaror turizmni joriy etishning hozirgi holatini aniqlashni maqsad qilgan. Standartlashtirilgan shkaladan foydalanish baholash jarayonida izchillikni ta‘minladi, tadqiqotchilarga ma‘lumotlarni tizimli ravishda solishtirish va tahlil qilish imkonini berdi.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi Buxoroning ziyorat turizm zonalarida barqaror turizm integratsiyasi darajasini baholash uchun tizimli va obyektiv yondashuvni qabul qildi. Miqdoriy tavsiflash usullari va 1-5 shkalasini qo‘llash orqali tadqiqotchilar mintaqaning turizm sanoatida barqarorlik amaliyoti haqida qimmatli ma‘lumotlarni taqdim etishni maqsad qilgan.

Tadqiqot joylari tavsifi

O‘zining tarixiy ahamiyati va madaniy merosi bilan mashhur Buxoro turizmni rivojlantirishning asosiy maskani hisoblanadi. Shaharning rang-barang

landshaftlari, me'moriy mo'jizalari va jonli an'analari tashrif buyuruvchilar uchun boy tajribalarni taqdim etadi. Bu yerda Buxorodagi turli turistik joylarning umumiy ko'rinishi:

Tarixiy obidalar: Buxoro ko'plab tarixiy obidalarga ega, jumladan Ark qal'asi, Kalyan minorasi va Lyabi Hauz majmuasi. Asrlar davomida mavjud bo'lgan ushbu me'moriy mo'jizalar Buxoroning qadimiy o'tmishidan yorqin eslatma bo'lib xizmat qiladi va butun dunyodan tarix ixlosmandlarini o'ziga jalb qiladi.

Madaniy obyektlar: Buxoroning madaniy obyektlari an'anaviy hunarmandchilik ustaxonalaridan tortib, xalq tomoshalarigacha bo'lgan tashrif buyuruvchilarga shaharning jonli merosi bilan tanishish imkonini beradi. Toki Zargaron va Toki Sarrafon kabi hunarmand bozorlari Buxoroning hunarmandchilik an'analari bilan tanishtirib, nafis hunarmandchilik va mahalliy ashyolarni namoyish etadi.

Pazandalik lazzatlari: Buxoroning pazandalik sahnasi o'rganishni kutayotgan pazandalik sarguzashtidir. Tashrif buyuruvchilar mahalliy taomxonalarda o'zbek taomlarini tatib ko'rishlari, palov, shashlik va samsa kabi mazali taomlardan bahramand bo'lishlari mumkin. Pazandachilik sayohatlari va pazandachilik kurslari Buxoroning gastronomik lazzatlari bilan amaliy tajriba o'tkazish imkoniyatini beradi.

Savdo markazlari: Buxoroning Toqi Zargaron va Toqi Sarrafon kabi gavjum bozorlari jonli savdo markazlari bo'lib xizmat qiladi, bu yerda mahalliy aholi va sayyohlar ko'p sonli tovarlarni ko'rish uchun birlashadilar. Murakkab to'qilgan to'qimachilikdan tortib, nafis zargarlik buyumlarigacha bo'lgan bu bozorlar Buxoroning savdo merosi bilan tanishish imkonini beradi.

Jamoatchilik ishtiroki Buxoroda turizm rivojlanishining o'ziga xos belgisidir. Mahalliy aholi madaniy an'analarni, tarixiy obidalarni saqlash va barqaror turizm amaliyotini targ'ib qilishda faol ishtirok etmoqda. Ularning ishtiroki nafaqat tashrif buyuruvchilarning tajribasini oshiradi, balki Buxoroning turizm sanoati bilan faxrlanish va egalik tuyg'usini uyg'otadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Buxoroda barqaror turizm amaliyotini joriy etish loyihasi istiqbolli taraqqiyotni ko'rsatsa-da, chiqindilarni boshqarish, yashil hududlarni ko'paytirish va jamoatchilik ishtiroki kabi muhim yo'nalishlarni hal qilish ham davlat organlari, ham mahalliy hamjamiyatlarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Isakov, A. (2020). "Tourism development challenges in Bukhara: Strategies for sustainable growth," Bukhara Tourism Journal, 15, 100378.
2. Karimov, U., & Abdullayev, B. (2020). "Preserving Bukhara's cultural heritage: A sustainable tourism approach", Journal of Bukhara Tourism Studies, 8(2), 50–67.
3. Mirziyoyev, R. (2020). "Enhancing tourism resilience: Lessons from natural disaster management in Bukhara", Current Issues in Bukhara Tourism, 23(15), 1864–1885.
4. Usmanov, M. A., & Nurullayev, T. N. (2020). "Strategic planning for sustainable tourism in Bukhara: A case study of waste management", Bukhara Journal of Sustainable Tourism, 2(2), 100–108.
5. Yusupov, G., & Azizov, A. (2019). "Towards eco-friendly tourism: Implementing integrated coastal zone management (ICZM) in Bukhara", International Journal of Bukhara Tourism Development, 9(4), 1177–1182.
6. Kamilov, A., & Saidov, S. (2023). "Community engagement in Bukhara's tourism industry: A collaborative approach", Journal of Bukhara Tourism Cooperation, 6(1), 49–70.
7. Rakhimov, B. (2021). "Policy implications for coastal tourism development in Bukhara: Ensuring sustainability and sovereignty", Bukhara Journal of Policy Studies, 9(2), 125–137.
8. Abdullayev, E. E. (2022). "Bukhara: A Blue Tourism Destination", Journal of Sustainable Tourism in Bukhara, 16(2), 138–148.

9. Tursunov, S., & Tojiyev, A. (2019). “Conservation, community involvement, and tourism development in Bukhara: A case study”, Bukhara Journal of Architecture, 18(2), 75–86.

10. Mahmudov, F., Abdurakhmonov, S., & Xasanov, X. (2018). “Ecological connectivity between Bukhara’s historical sites and natural attractions: A review”, Ecological Research in Bukhara, doi: 10.1007/s11284-017-1549-x.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA IJTIMOIIY SOHANI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUSIONAL TIZIMINI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zaripov Xurshid Zakir o‘g‘li
UrDU “Iqtisodiyot” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotasiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining davlat siyosatida ustuvor vazifalar va faoliyat yo‘nalishlari yoritilgan. Shuningdek, mintaqaning inson kapitalini shakllantirishga ta’sir ko‘rsatadigan vazifalar hamda Jahon banki guruhi va O‘zbekiston o‘rtasida doiraviy hamkorlik dasturi faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Inson kapitali, inson manfaatlari, nisbiy ko‘rsatkich, inson kapitalini rivojlantirish, investisiya

Аннотация: В статье обозначены приоритеты и направления деятельности Президента Республики Узбекистан в государственной политике. Также были изучены задачи, влияющие на формирование человеческого капитала региона и приоритеты циркулярной программы сотрудничества между Группой Всемирного банка и Узбекистаном.

Ключевые слова: Человеческий капитал, человеческие интересы, относительный индекс, развитие человеческого капитала, инвестиции

Abstract: The article highlights the priorities and areas of activity of the President of the Republic of Uzbekistan in the state policy. Also, the tasks affecting the formation of human capital of the region and the priorities of the

circular cooperation program between the World Bank Group and Uzbekistan were studied.

Key words: Human capital, human interests, relative index, human capital development, investment

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yilning dekabrda Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida inson haqida g‘amxo‘rlik O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosatida ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi. 2023-yil uchun quyidagi ustuvor faoliyat yo‘nalishlari e‘lon qilindi:

- 1) davlat boshqaruv tizimini isloh qilish;
- 2) inson manfaatlari diqqat markazida bo‘lgan «ijtimoiy davlat» qurilishi;
- 3) inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishni davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida belgilash;
- 4) tabiiy resurslar, jumladan, suv havzalari va yer osti zaxiralarini muhofaza qilish bo‘yicha talablarni kuchaytirish;
- 5) tadbirkorlik muhitini yaxshilash;
- 6) investisiyalar jalb qilish hamda eng yirik davlat korxonalari va banklarni xususiylashtirish; [1]

Prezidentimizning ta’kidlashicha, “Respublikamizning eng qimmatli boyligi bu – insondir”. Unda har bir fuqaroning tinch va baxtli hayoti, salomatligi, yaxshi ta’lim olishi, oilaviy farovonligi davlat siyosatining maqsadi sifatida belgilangan. Respublikani rivojlantirishning oltita ustuvor yo‘nalishlaridan biri bu salohiyatni ro‘yobga chiqarish uchun teng imkoniyatlar yaratish, odamlarning munosib hayoti uchun sharoitlar yaratish, shuningdek, qashshoqlikni kamaytirishdan iborat bo‘lgan “ijtimoiy davlat”ni qurishdir. Yangi O‘zbekistonni rivojlantirishning yagona to‘g‘ri yo‘li sifatida ta’lim sifatini oshirishni davlatning eng muhim investitsiyasi deb belgiladi. Umuman olganda, maktab ta’lim sifatini va o‘qituvchilarning jamiyatdagi obro‘sini oshirish respublikaning asosiy vazifalaridan biridir. Bundan tashqari, so‘nggi 6 yil ichida respublika maktablarida 500 ming o‘quvchilar o‘rni yaratildi. Respublikada o‘quvchilar o‘rinlarining

umumiy soni 5 million 300 mingtani tashkil etadi. 1 million 200 ming o'quvchilar o'rinlarini yaratish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Prezidentimizning 2023-yilda xalqaro ta'lim dasturlari asosida maktab ta'limini isloh qilish boshlanishini bildirdi. Islohotni tizimli tashkil etish uchun alohida ilmiy institut tashkil etiladi. 2023-yildan boshlab boshlang'ich maktab ta'limi xalqaro tajribadan o'tgan yangi darsliklar asosida tashkil etiladi. Ona tili va chet tillarini bilish, kompyuterda ishlash, erkin va ijodiy fikrlash, jamoaviy ish va muloqot zarur ko'nikmalar sifatida belgilanadi va 460 ta maktabni kengaytirish va respublika hisobidan 70 ta yangi maktabni foydalanishga topshirishdan tashqari, xususiy investorlar hisobidan maktablar, 2023-yilda 100 ta maktab va kelajakda 5 yilda 1000 ta maktab qurish rejalashtirilgan. 2016-2022-yillarda bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish 27 foizdan 70 foizga o'sdi va 2 million bolani tashkil etdi. Keyingi 5 yil ichida qamrovni 80% gacha oshirish rejalashtirilgan (+ 600 ming yangi joy) va shu davrda O'zbekiston fuqarolarining oliy ma'lumot bilan qamrab olinishi 9 foizdan 38 foizga, oliy ta'lim tashkilotlari soni esa 198 taga (2,5 baravar) ko'paydi.

Aholining hayot darajasini yanada yuksaltirish, ta'lim sifatini ilg'or xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish hamda kambag'allikni qisqartirish borasidagi islohotlarimizni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.02.2023-yildagi PF-27-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida»gi Farmoni bilan boshqalar qatorida mintaqaning inson kapitalini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan quyidagi vazifalar belgilangan:

- har bir tuman (shahar)ning bittadan umumiy o'rta ta'lim muassasasida o'quvchilarni ikkita xorijiy til va bitta kasb-hunarga o'rgatish amaliyoti bosqichma-bosqich yo'lga qo'yish;

- yangi darsliklar bo'yicha o'qitishga o'tish;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarini bepul ovqat bilan ta'minlash yo'lga qo'yish;

- davlat grantlari kollej va texnikumlarning dual ta'lim shakli bo'yicha ham ajratish;

- xorijiy ekspertlarni jalb qilgan holda Yevropa kasbiy ta'lim va kasbga o'qitish sifatini ta'minlash tizimi talablariga to'liq javob beradigan 1 tadan namunaviy professional ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yish;

- ayrim turdagi kasalliklar va ko'rsatmalar uchun dori-darmonlar bilan ta'minlash va operatsiyalar o'tkazish;

- vaqtincha mehnatga layoqatsizlik varaqalari va boshqa tibbiy ma'lumotnomalarni berishni elektron shaklga o'tkazish;

- «To'g'ri ovqatlanish va sog'lom turmush tarzi» umummilliy harakati yo'lga qo'yish.

Dasturda xalq hayotini yaxshilash, qo'shimcha qulayliklar yaratish va davlat xarajatlarini kamaytirish, shu jumladan davlat xizmatlari sifatini oshirish, pensiya ta'minoti, aholining uy-joyga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, ta'lim tizimini isloh qilish, sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish, yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar belgilangan.[2] Respublikaning inson kapitalini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadigan strategik hujjatlar qatorida Prezidentning bir qator farmonlarini ta'kidlash kerak. Olis va chekka hududlar aholisining birlamchi tibbiy yordam xizmatlaridan foydalanishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-martdagi PF-5975 sonli "Birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalari faoliyatiga mutlaqo yangi mexanizmlarni joriy qilish va sog'liqni saqlash tizimida olib borilayotgan islohotlar samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni bilan respublikamizda olis va chekka hududlarda oilaviy shifokor punktlari va oilaviy poliklinikalari shifokorlari uchun "Qishloq shifokori" dasturi joriy qilinadi.[3]

Farmonda ilm-fan sohasini moliyalashtirish, nashr etish faoliyati, ilmiy xodimlarning tarkibiy tarkibi, ilmiy natijalar bilan bog'liq 15 ta rejalashtirilgan ko'rsatkichlar 2020-yildan 2030-yilgacha ajratilgan. Konsepsiyani amalga oshirish uchun yo'l xaritasida 44 ko'rsatkich mavjud. 2022-yil may oyidan boshlab Jahon banki guruhi va O'zbekiston o'rtasida mamlakat hukumatini Jahon banki

tomonidan 5 yil davomida qo‘llab-quvvatlash choralarini o‘z ichiga olgan doiraviy hamkorlik dasturi faoliyat ko‘rsatmoqda. [4]

Bunda ustuvor yo‘nalishlar quyidagilardan iborat:

- 1) xususiy sektorda ish o‘rinlari sonini ko‘paytirish;
- 2) inson kapitalini rivojlantirish;
- 3) iqtisodiy o‘rshning ekologik toza modelini joriy etish;

Qo‘shimcha yo‘nalishlar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 1) gender tengsizligini bartaraf etish;
- 2) fuqarolik javobgarligini kuchaytirish;
- 3) davlat faoliyatining ochiqqligi;

O‘zbekistonda 2023-yil 1-aprel holatiga Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki kreditlari va Xalqaro taraqqiyot assosiatsiyasining imtiyozli kreditlari hisobiga iqtisodiyotning turli sohalarida 5,7 milliard dollarlik 27 ta loyiha amalga oshirilmoqda.

Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan o‘zaro bog‘liq normalar majmui bo‘lgan ijtimoiy sohani rivojlantirishning institusional tizimi shakllantirildi. Huquqiy hujjatlar tizimi respublikaning Davlat dasturi, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va Jahon bankining hamkorlik asoslari dasturidan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Инвестиции в человеческий капитал - лучший вклад в будущее // ГУП «Редакция газет «Янги Ўзбекистон» и «Правда Востока» [investitsii-v-chelovecheskiy-kapital---luchshiy-vklad-v-buduee](#) (дата обращения: 19.05.2023)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.02.2023 yildagi PF-27-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni. URL:<https://lex.uz/ru/docs/6396150>

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.03.2020 yildagi PF-5975-son “Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni: <https://lex.uz/docs/4778531#4778559>

СФЕРА УСЛУГ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ВИД ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Алламуратова Гулчехра Махсетбаевна
Каракалпакский государственный университет Докторант
специальности «Менеджмент»

Аннотация: В статье обозначена возрастающая роль сферы услуг в развивающейся социально-экономической системе, претерпевающей изменения разного характера в процессе нарастания противоречий и разногласий и необходимости обеспечения ее устойчивого равновесия в условиях ресурсных ограничений. Выявлены и систематизированы подходы к описанию экономической природы понятия «сфера услуг» по ключевым признакам, обозначающим ориентиры в характере воплощения услуг разного происхождения.

Ключевые слова: сфера услуг, экономическая категория, вид экономической деятельности, классификация подходов к описанию понятия «сфера услуг», ресурсно-интеграционный подход, баланс интересов и выгод, устойчивое развитие

Abstract: The increasing role of the service sector in the developing socio-economic system, which is undergoing changes of different nature in the process of increasing contradictions and disagreements and the need to ensure its sustainable balance in terms of resource constraints, is indicated. The approaches to the description of the economic nature of the “service sector” concept on the key features that indicate the reference points in the nature of the implementation of services of different origin are identified and systematized.

Keywords: service sector, economic category, type of economic activity, classification of approaches to the description of the “service sector” concept, resource-integration approach, balance of interests and benefits, sustainable development.

За годы независимости Узбекистан добился значительных успехов в развитии экономики, в частности сферы услуг. Этот сектор в нашей стране становится все более диверсифицированным и в нем отмечается высокий рост отдельных видов услуг. В целом сфера услуг в Узбекистане демонстрирует многообещающую динамику с широчайшими возможностями для дальнейшего роста и развития. Усилия правительства по поддержке этого сектора экономики, включая инвестиции в инфраструктуру, а также финансовые стимулы и благоприятные условия для ведения бизнеса, вероятно и дальше будут способствовать интенсивному его росту в ближайшие годы.

Сектор услуг играет важную роль в экономическом росте страны, создавая дешевые рабочие места, обеспечивая занятость и сокращая бедность. По расчетам Международной организации труда, увеличение сферы услуг на 1% снижает уровень бедности в среднем на 1,5%. Это особенно важно для нашей страны, население и трудовые ресурсы которой увеличиваются день ото дня. Важная закономерность развития экономики во всем мире - это взаимосвязь экономического роста и повышения роли услуг в национальной экономике, что находит свое выражение в возрастании доли трудовых, материальных и финансовых ресурсов, используемых в сфере услуг. По мере развития общества и роста производительных сил происходит определенное развитие данной сферы. Наблюдаются увеличение в ней занятости, рост технической оснащенности труда, внедрение все более совершенных технологий. В настоящее время роль сферы услуг, как одного из важнейших секторов экономики, весьма велика и актуальна. Это, в частности, связано с усложнением производства, насыщением рынка товарами как повседневного, так и индивидуального спроса, быстрым

ростом научнотехнического прогресса, который ведет к нововведениям в жизни общества[8].

Сфера услуг как сфера обеспечения и сопровождения реализации экономических, социальных и производственных процессов обслуживания и удовлетворения потребностей участников рыночного пространства требует идентификации ее экономической природы в содержательном контексте тех явлений, процессов и взаимодействий, которые определяют внутреннее состояние бизнеса, его работников, и формируют предпосылки для решения ключевых проблем развития общества и человека в его реальном социально-экономическом окружении [7]. Сфера услуг, выступая связующим звеном межотраслевых, межсубъектных, межличностных связей, подвергается изменениям, которые затрагивают разные срезы социально-экономической жизни общества и разных участников отношений и влияют на характер преобразований во всех составляющих жизнедеятельности российского общества. Эти изменения могут ускоряться на инновационной основе или же сдерживаться по причинам разного характера (из-за нехватки ресурсов, социальной неоднородности и разноуровневости взаимодействующих сторон, поляризации возможностей людей в получении тех или иных благ, из-за отсутствия порой элементарных условий для удовлетворения насущных потребностей граждан, территориально разобщенных в границах отечественного социума, по заявляемым запросам разной направленности и т.п.).

Анализ научных публикаций в области теории управления сферой услуг показывает, что большинство из них посвящено исследованию понятия «сфера услуг», привязанной к отраслевой специфике транспортной, социальной [5] жилищно-коммунальной [2], консультационной [1], страховой[4]. В научной литературе можно встретить ряд понятий, употребляемых наряду с понятием «сфера услуг»: непроизводственная сфера, нематериальное производство, социальная сфера, социальная инфраструктура, социально-культурная сфера, сфера обслуживания,

инфраструктурная сфера, духовное производство, сфера сервиса, индустрия сервиса и т.п. Широкий терминологический «разброс» в представлениях о тех или иных видах и сферах экономической деятельности требует исследования, которое способно выявить взаимосвязи между ресурсными составляющими этих сфер в контексте целей и задач общества по его развитию и укреплению социально-экономической и морально-нравственной направленности в обозначаемых и реализуемых преобразованиях, учитывающих внутреннее состояние общества, бизнеса и человека, а также реагирующих на усиливающееся внешнее давление со стороны разных сил (геополитических, конкурентных, идеологических, этнокультурных и иных). Теоретический анализ научных исследований разных ученых, разделяющий их взгляды на характер протекающих процессов в социально-экономической системе по различным признакам, определяющим сущность экономической природы этих процессов, позволил выявить основные подходы к описанию понятия «сфера услуг» как к экономической категории и как к виду экономической деятельности[3].

Представленные определения отражают различные грани производственно-хозяйственной и коммерческой деятельности субъектов сферы услуг. Определенная односторонность рассмотрения сферы услуг ограничивает возможности управленческих звеньев совершенствовать внутрисубъектные и межсубъектные отношения, формировать механизмы рационального использования различных ресурсов, выстраивать сбалансированные взаимоотношения между субъектами рынка, порой игнорируя ориентацию бизнеса на интересы работников, на выгоды от рациональных коммуникаций и на изменяющиеся обстоятельства рыночной среды, а также игнорируя масштаб и характер существующих противоречий и разногласий в обществе. Понимая цели и задачи развития сферы услуг, следует ориентироваться на инновационные составляющие бизнес-процессов, на интеграцию ресурсов в направлении построения сбалансированных взаимодействий между участниками отношений на

принципах социальной ответственности, на устоявшихся нормах нравственно-этического поведения, на маркетинговой ориентации бизнеса в соответствии с коммуникационной проницаемостью разных агентов рынка на сотрудничество и партнерство в интересах достижения консенсуса в распределении получаемых выгод и благ от намечаемых преобразований и модернизации профессиональной деятельности с использованием передовых технологий и современных маркетинговых инструментов воздействия на целевые аудитории различных сфер деятельности[3].

Существенным моментом в понимании сферы услуг как вида экономической деятельности является ее восприятие в сознании потребителей и тех, кто выступает субъектом оказания услуг, той *областью* жизни человека или коммуникаций субъектов хозяйствования и иных социумов, в которой воплощаются усилия сторон по реальному удовлетворению заявляемых потребностей, формируемых в обществе и в его социально-экономическом пространстве. Реализация функций в сфере услуг, расширяющихся под воздействием научно-технического прогресса и в результате появления новаций разного предназначения, должна строиться на принципах социально ориентированного взаимодействия клиентов (потребителей), хозяйствующих и иных субъектов рыночных отношений. Это взаимодействие должно отображать здравую логику взаимовыгодного партнерства, строиться на принципах нравственности, морали, этики, социальной справедливости и рационального ресурсного покрытия реализуемых действий, проектов и мер по повышению эффективности функционирования и развития сферы услуг.

Использованные литературы

1. Деева Е.М. Теория и методология маркетинга консультационных услуг: монография. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2010. – 157 с
2. Миронова М.Д. Оценка инвестиционной привлекательности

жилищно-коммунального комплекса Республики Татарстан: методология и инструментарий: монография. – Казань: КГТУ, 2010. – 280

3. ҚалмуратовБ. С. Муратбаева А.Н., Режепмуратов Ш.М. Минтақада ижтимоий-иқтисодий томондан ривожланишида хизмат кўрсатишнинг ўрни// Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.- №6/2(90), Хоразм Маъмун академияси, 2022 й. – 77-81 б.

4. Кучерова Н.В. Управление развитием сферы страховых услуг на основе концепции интегрированного маркетинга: дисс. на соискание ученой степени докт. экономических наук. – Уфа, 2011. – 32 с.

5. Смирнов А.Б. Методологические основы управления развитием базы сферы социальных услуг// Вестник Российской академии естественных наук. – 2011. – № 1.– С. 109-113.

6. Фурсов В.А. Формирование и функционирование регионального рынка транспортных услуг: теория, методы, модели. – Ставрополь: СевКавГТУ, 2011. – 348 с.

7. Щепакин М.Б., Михеев Г.В. Разрешение противоречий между субъектами взаимодействия в экономическом пространстве розничной торговой сети в условиях ее функционирования и развития // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 6-1(59). – С. 1124-1127

8. Цой М.П., Экономика узбекистана и роль развития сферы услуг «Экономика и социум» №5(108)-2 2023

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА АСТРАХАНСКОЙ ОБЛАСТИ: УГРОЗЫ И ВЫЗОВЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

**Вострикова Екатерина Олеговна, Мешкова Анна Павловна
Астраханский государственный университет им. В.Н. Татищева,
Астрахань, Россия**

Аннотация. Статья предлагает анализ проблем одной из ведущих отраслей Астраханского региона – сельского хозяйства через призму устойчивого развития. Авторы выявляют факторы, сдерживающие его

инвестиционную привлекательность, предлагают возможные пути его повышения через реализацию кластерного подхода.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционная политика, устойчивое развитие территорий, кластерная политика, сельское хозяйство.

Annotatsiya. Maqolada Astraxan viloyatining yetakchi tarmoqlaridan biri - qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanish prizmasida muammolarini tahlil qilish taklif etiladi. Mualliflar uning investitsion jozibadorligini cheklovchi omillarni aniqlaydilar va klaster yondashuvini amalga oshirish orqali uni oshirishning mumkin bo'lgan yo'llarini taklif qiladilar.

Kalit so'zlar: investitsiyalar, investitsion jozibadorlik, investisiya siyosati, hududlarni barqaror rivojlantirish, klaster siyosati, qishloq xo'jaligi.

Abstract. The article offers an analysis of one of the leading branches problems in the Astrakhan region – agriculture through the sustainable development. The authors identify the factors constraining its investment attractiveness, and suggest possible ways to increase it through the implementation of the cluster approach.

Keywords: investments, investment attractiveness, investment policy, sustainable development of territories, cluster policy, agriculture.

Введение. В условиях современных экономических шоков актуализируется интерес к проблемам, связанным с устойчивым развитием территорий. Важным компонентом устойчивого развития выступают инвестиции, устойчивый приток которых способствует решению экономических, а также демографических, экологических и, что не маловажно, социальных проблем.

Основная часть и результаты. Инвестиции выполняют ряд важных функций с точки зрения обеспечения устойчивого развития региона, а также как элемент его экономической безопасности. Выделяют также их социальную функцию, связанную с созданием рабочих мест и обеспечением стабильной занятости населения, совершенствованием «человеческого

капитала», развитием комфортной городской среды и другими эффектами инвестирования [1]. В тоже время, целевые инвестиции в науку, образование, здравоохранение способствуют росту производительности экономических агентов, поскольку расширяют объем знаний, ускоряют инновации и цифровизацию экономики, улучшают качество жизни и здоровье человека, увеличивают период его активной трудовой деятельности и т.д..

Под инвестиционным климатом понимается обобщенная характеристика совокупности предпосылок (социальные, экономические, правовые, политические, социокультурные), которые определяют процесс инвестирования в региональную хозяйственную систему [2].

Следует учитывать, что на инвестиционную привлекательность как региона, так и его отдельных отраслей, воздействует большое количество факторов: экономические, законодательные, инновационные, институциональные, инфраструктурные, экологические, ресурсные, социальные [3]. В процессе совершенствования инвестиционной привлекательности региона надо учитывать, что некоторые из этих факторов подвержены внешним изменениям, некоторые могут быть изменены изнутри, а некоторые следует принимать как данность.

Для обеспечения экономической и продовольственной безопасности региона крайне важна отрасль сельского хозяйства [4]. Сельское хозяйство Астраханской области наделено значительным потенциалом и занимает важное место в региональном производстве (таблица).

Некоторые показатели социально-экономического развития Астраханской области [5]

<i>Показатели</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
ВРП в текущих основных ценах (млрд. руб.)	579,2	601,8	527,29	663,77	765, 24
Промышленное производство (млрд. руб.)	441,88	450,75	364,47	501,37	608,05
Добыча полезных ископаемых (млрд. руб.)	346,02	339,17	249,84	381,32	465,45

<i>Показатели</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
Обрабатывающие производства (млн. руб.)	61,95	76,91	76,03	76,8	98,35
Обеспечение эл. энергией, газом и паром; кондиционирование воздуха (млрд. руб.)	27,81	29,21	29,93	35,39	36,89
Сельское хозяйство во всех категориях хозяйств (млрд. руб.)	43,71	50,41	55,49	63,06	64,95
Степень износа основных фондов, сельское, лесное хозяйство, охота, рыболовство и рыбоводство (%)	38,7	42,3	48,3	53,7	58,4
Инвестиции в основной капитал (млрд. руб.)	110,28	104,28	115,12	125,68	86,12
Инвестиции в основной капитал, сельское, лесное хозяйство, охота, рыболовство и рыбоводство (млрд. руб.)	1,68	0,99	1,22	1,49	0,71
Уровень общей безработицы (%)	7,5	7,6	7,9	7,7	7,0
Среднедушевые денежные доходы населения (в месяц), руб.	23669,7	24971,4	25206,0	26833,0	31119,0
Индекс потребительских цен (%)	104,0	102,6	104,9	108,5	112,7
Численность населения (на конец года), тыс. человек	1014,1	1005,8	997,8	957,8	950,6
Естественный прирост (+)/убыль (-) (чел.)	47	-445	-2684	-5590	-2445

Можно выделить ключевые проблемы инвестиционной привлекательности сельского хозяйства Астраханской области:

1. Недостаточный уровень внедрения достижений науки и техники, инноваций.
2. Высокий уровень износа основных фондов, слабая техническая база предприятий АПК.
3. Отток населения из сельской местности, низкая привлекательность отрасли АПК для молодых и высококвалифицированных кадров.

В сложившихся экономических условиях разрушение традиционно сложившихся логистических цепочек, динамика обменного курса рубля, рост неопределенности ведут к увеличению издержек в силу целого ряда факторов, в том числе роста цен на импортное оборудование и материалы.

Несмотря на проблемы, сельское хозяйство Астраханской области обладает существенным потенциалом, что позволяет выявить перспективы его развития и сформулировать общие рекомендации для повышения инвестиционной привлекательности этой отрасли региональной экономики.

Важным инструментом развития сельского хозяйства в регионе может стать применение кластерного подхода. Это позволит его участникам:

- способствовать обеспечению продовольственной безопасности, как региона, так и государства в целом;
- получить эффект от масштаба закупок материалов, сырья и техники, синергетический эффект от взаимодействия и обмена опытом, совместной реализации наборов продукции и повышения квалификации кадров;
- сформировать устойчивый позитивный имидж кластера, что в перспективе будет способствовать притоку инвестиционных средств;
- как результат, повысить уровень качества жизни населения, проживающего как в городе, так и в сельской местности.

Кроме того, кластеризация сельского хозяйства может способствовать внедрению новых технологий, частичной цифровизации, а также созданию цифровой экосистемы. Частичная цифровизация производственных процессов предусматривает использование современных цифровых решений (сенсоры, датчики, беспилотные аппараты, элементы точного земледелия и др.). Использование экосистемы позволит интегрировать отдельных участников сельскохозяйственного рынка региона в единую систему на основе digital-платформы аграрной компании.

Современные экономические исследования показывают связь между инвестиционной активностью и цифровизацией отраслей и регионов [6]. Развитие информационных технологий положительно сказывается на

инвестиционной привлекательности, росте производительности труда, позволяет создать дополнительные рабочие места.

Заключение. Таким образом, для стимулирования внедрения цифровых технологий в такую традиционно трудоемкую отрасль, как сельское хозяйство, возможно применение кластерного подхода. Кроме того, предполагается, что кластерный подход за счет проявления синергетического эффекта приведет к увеличению инвестиционной привлекательности аграрного сектора, простимулирует инновации в данном направлении. Кластерный подход в совокупности с цифровизацией является инструментом стимулирования регионального развития, которое в конечном итоге способствует увеличению занятости, заработной платы, отчислений в бюджеты различных уровней, повышению устойчивости и конкурентоспособности регионального АПК.

Список литературы

1. Агаева Л.К., Анисимова В.Ю. Инвестиционная привлекательность региона – Самара: Издательство Самарского университета, 2018. – 72 с.

2. Егорова А.А. Правовые средства государственного регулирования инвестиционного климата субъекта Российской Федерации // Право и экономика. - 2019. - №5. – С. 74-79

3. Мякшин, В. Н. Факторы инвестиционной привлекательности региона и их оценка // Региональная экономика: теория и практика. – 2014. – № 14(341). – С. 23-33.

4. Burundukova E., Dyatlova T., Ustyuzhantseva A., Shulimova M., Fayzullaev N. Ensuring Food Security of the Republic of Uzbekistan in Modern Conditions. (2023) BIO Web of Conferences, 78, № 08001 DOI: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20237808001> [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2023/23/bioconf_mtsitvw2023_08001.pdf – Загл. с экрана.

5. Статистика Астраханская область [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://30.rosstat.gov.ru/folder/41217> – Загл. с экрана.

6. Фадеева А.Ю. Информационно-коммуникационные технологии как драйвер развития инвестиционной деятельности // Экономика в промышленности. – 2017. – № 4. – С. 377-386

ХУДУДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ЯХШИЛАШ ЙУЛЛАРИ

К.С.Исмаилов -Қорақалпоқ давлат университети, профессор в.в.

**А.Ш.Шамуратов - Қорақалпоқ давлат университети, илмий
тадқиқотчи**

Аннотация. Ушбу мақолада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлаш бўйича долзарб масалалар кўзғатилган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда жаҳон статистик маълумотлари мисол тариқасида келтирилган. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳосилдорликни ошириш ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини тўлиқ қониқтириш бўйича фикр ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, ишлаб чиқариш, озиқ-овқат маҳсулотлари, аҳоли талаби, жаҳон статистик маълумотлари, статистик маълумотлар таҳлили, ҳосилдорлик, талабни тўлиқ қониқтириш.

Аннотация. В научной статье затронули актуальные вопросы производства сельскохозяйственной продукции и полноценного обеспечения населения продовольствием. Приведены статистические данные мира по производству сельскохозяйственной продукции. По результатам анализа региона сделаны выводы. Приведены мнения и предложения по повышению урожайности производства сельскохозяйственной продукции и полному удовлетворению спроса населения на продукты питания.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, производство продукты питания, спрос населения, мировая статистика, анализ

статистических данных, результаты анализа, выводы, урожайность, полное удовлетворение спроса.

Abstract. The scientific article raises topical issues of agricultural production and adequate food supply for the population. World statistics on agricultural production are provided. Statistical data on agricultural production in the region is analyzed. Opinions and proposals are given to increase the productivity of agricultural production and fully satisfy the population's demand for food.

Keywords: agricultural products, food production, population demand, world statistics, statistical data analysis, analysis results, conclusions, productivity, full satisfaction of demand.

Республикада кишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши ва унинг самарадорлигини ошириш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизда аҳолининг кишлоқ хўжалиги озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини тўлиқ қониқтириш жаҳон муаммоларидан ҳисобланади. 2024-йил бошига Қорақалпоғистон Республикаси аҳоли сони 2,0 миллиондан ошган бўлиб, ҳозирги вақтда аҳоли кишлоқ хўжалик озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминланган деб айтиш қийин. Масалан, 2022 йил маълумотларига кўра республикада кишлоқ хўжалиги маҳсулотларига талаб сабзавот, полиз, дуккакли экинлар, гўшт, сут маҳсулотлари бўйича қониқтирилган, лекин картошка, мева, узум, балиқ маҳсулотлари ва бошқалар бўйича талаб қониқтирилмаган [2].

Ўзбекистон Республикада кейинги вақтлари сув танқислиги сезиларли даражада таъсир қилмоқда ва **кишлоқ хўжалигини сув ресурслари билан барқарор таъминлаш** мақсадида 2023 йилда сув ресурсларини бошқаришда узлуксиз тизимни йўлга қўйиш ҳамда сувни тежайдиган рақамли технологияларни жорий қилиш ҳисобига сувни етказиб беришдаги табиий йўқотишлар ҳажми **10 фоизгача** камайтириш белгилаб олинди [1]. Кейинги вақтлари Қорақалпоғистон Республикаси ҳам сув танқислиги шароитида кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқармоқда.

Жадвал 1.**Қорақалпоғистон Республикасида қишлоқ хўжалиги
маҳсулотларини ишлаб чиқариш таҳлили (млрд.сум)**

Т/р	Кўрсаткичлар номлари	2021 йил	2022 йил	Ўсиш суръати, % да
1.	Ялпи қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги маҳсулотлари	12340,9	14359,1	116,4
	Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми			
	а) жорий даврдаги амалий баҳоларда	11511,8	13389,1	116,3
	шу жумладан, деҳқончилик маҳсулотлари	5400,4	6631,9	122,8
	чорвачилик маҳсулотлари	6111,5	6757,2	110,6
	б) таққослама баҳоларда	11511,8	11921,6	103,6
2	Фермер хўжаликларида			
	таққослама баҳоларда	3546,4	3679,0	103,7
	жорий баҳоларда	3546,4	4589,1	129,4
3	Деҳқон хўжаликларида			
	таққослама баҳоларда	7160,9	7420,8	103,6
	жорий баҳоларда	7160,9	7780,9	108,7

1-жадвал маълумотларига кўра қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш таҳлили фермер ва деҳқон хўжаликлари бўйича алоҳида ўрганилган. Деҳқон хўжаликларида фермер хўжаликларига нисбатан икки баробардан кўпроқ маҳсулотлар ишлаб чиқарилганлиги кўринмоқда. Шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш режага ва ўтган йилга нисбатан анча кўпайган. Бу кўрсаткичларни ижобий баҳолаш мумкин.

Республика аҳолисин талабини деҳқончилик маҳсулотлари билан қониқтириш асосий вазифалардан биридир. Бу эса сув танқислиги шароитида жуда ҳам мураккаб соҳа бўлиб ҳисобланади.

Жадвал 2.**Қорақалпоғистон Республикасида деҳқончилик маҳсулотларини
ишлаб чиқаришда ялпи ҳосил таҳлили (минг тонна)**

Т/р	Кўрсаткичлар номлари	2021 йил	2022 йил	Ўсиш суръати, %

				да
1.	Донли экинлар - жами	271,1	287,1	105,9
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	20,8	27,7	133,2
	Фермер хўжаликлари	213,2	223,8	105,0
	Дехқон хўжаликлари	37,1	35,6	96,0
2.	Бошқоқли экинлар- жами	147,4	165,9	112,6
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	8,3	15,5	186,7
	Фермер хўжаликлари	115,4	128,4	111,3
	Дехқон хўжаликлари	23,7	22,0	92,8
3.	Картошка- жами	89,4	90,6	101,3
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	0,6	0,6	100,0
	Фермер хўжаликлари	29,0	29,3	101,0
	Дехқон хўжаликлари	59,8	60,7	101,5
4.	Сабзавот- жами	301,5	314,6	104,3
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	8,9	5,3	59,6
	Фермер хўжаликлари	111,9	124,6	111,3
	Дехқон хўжаликлари	180,7	184,7	102,2
5.	Полиз- жами	164,7	173,5	105,3
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	4,1	3,4	82,9
	Фермер хўжаликлари	83,1	91,4	110,0
	Дехқон хўжаликлари	77,5	78,7	101,5
6.	Мева- жами	62,0	64,9	104,7
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	10,5	9,4	89,5
	Фермер хўжаликлари	25,5	28,7	112,5
	Дехқон хўжаликлари	26,0	26,8	103,1
7.	Ўзум- жами	11,2	11,6	103,6
	шундан: кишлок хўжалик корхоналари	0,9	0,9	100,0
	Фермер хўжаликлари	4,3	4,6	107,0
	Дехқон хўжаликлари	6,0	6,1	101,7

2-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Республикада деҳқончилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ялпи ҳосил режа бўйича фақат картошка маҳсулотини етиштириш бўйича бажарилмаган ҳолос, бошқа барча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш режаси бажарилган. Лекин ўтган йилга нисбатан барча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш анча кўпайган. Хулоса қилиб айтиш керакки, маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ҳалиям кўпайтириш чораларини кўриб чиқиш лозим.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, республикада аҳоли сони йилдан йилга ошиб бормоқда. Аҳоли сони ўсиб бориши билан қишлоқ хўжалик озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талаб ҳам ўсиб бормоқда. Шунинг учун, республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва унинг самарадорлигини ошириб бориш лозим. Бунинг учун республикада салоҳият етарли бўлиб, фақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирадиган қишлоқ хўжалиги корхоналарини, фермер хўжаликларини ва деҳқон хўжаликларини рағбатлантириб бориш керак, шунингдек, сув танқислигини ҳисобга олган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирадиган субъектларга ҳосилдорликни ошириш учун янги технологияларни жалб қилиш зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. O‘zbekistonda 2023-yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmi 426,3 trln so‘mni tashkil etdi. <https://m.kun.uz/news/2024/02/09/ozbekistonda-2023-yilda-qishloq-xo-jaligi-mahsulotlari-hajmi-4263-trln-somni-tashkil-etdi>.
2. А.Шамуратов. “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришни самарадорлигини ошириш”. // Тошкент «YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI» №7(9). 2023. 49-53 стр.

АҚЛЛИ (SMART) ТУРИСТИК ДЕСТИНАЦИЯЛАРНИ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

**Муҳаммадсолих Хабибуллоходжи-Маъмун Университети
НТМ студенти**

Жуманиёзова Зилола-Урганч Давлат Университеит студенти

Аннотация: Мақолада ақлли (smart) туристик дестинацияларни минтақавий хусусиятлари таҳлил қилинган. Туризм соҳасини кластер усулида ривожлантириш мақсадида “Туристтик дестинациянинг уч даражали смарт модели” таклиф этилган.

Аннотация: В статье проанализированы основные направления развития паломнического туризма в регионе. Для развития туристического

сектора кластерным методом рекомендуется использовать «трехуровневую интеллектуальную модель туристической дестинации».

Annotation: The main directions of development of pilgrimage tourism in the region are analyzed in the article. In order to develop the tourism sector in the cluster method, the “three-level smart model of the tourist destination” is recommended.

Калит сўзлар: Минтака, кластер, рақамли технологиялар, зиёрат туризми, туристик дестинация.

Ключевые слова: Дестинация, кластер, умная туристическая зона, цифровые технологии, визитный туризм, туристическое направление.

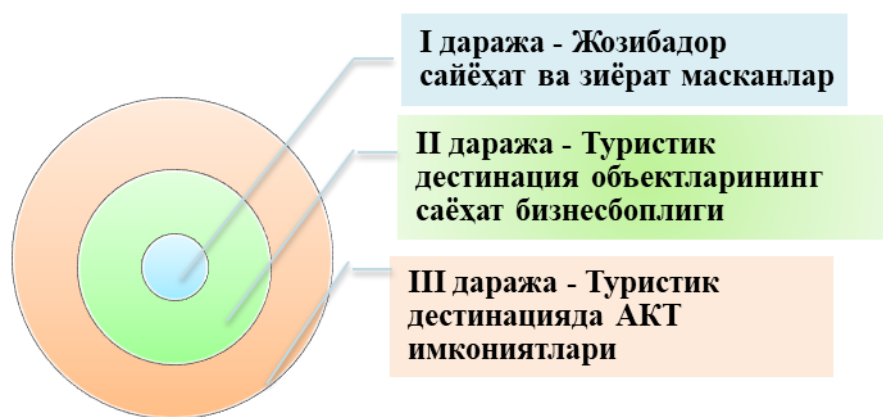
Keywords: Destination, cluster, smart tourist area, digital technology, visit tourism, tourist destination.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йилдаги Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида “Туризмни ривожлантириш бўйича 2021 йилда ҳам изчил ислохотларни давом эттирамиз. Айниқса, зиёрат туризми ва ички туризмни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилади”[1], деб таъкидланган эди. Ушбу стратегик вазифани муваффақиятли бажариш учун хорижда синалган ва туризм соҳасини ҳудудий жиҳатдан самарали ташкил этиш ва хизмат кўрсатувчи субъектларининг қўшилган қиймат занжири билан боғланишини таъминлашга қодир бўлган кластер ёндашуви жуда муҳимдир[2].

Рақамли технологиялардан туризм фаолиятида кенг қўлланиш натижасида юзага келган смарт туристик дестинация сайёҳлик бизнесини кластер усулида ташкил этишда муҳим роль ўйнайди ва диққатга сазовор жойларга сайёҳларни вертуал жалб этиш имконини яратади. Смарт туристик дестинацияда ақлли ташриф жой ҳақида гап кетади. Бу жой шаҳар, туман, қишлоқ бўлиши мумкин. Шунингдек, улар ўртасида тафовут инновацион сервисни ривож топиш ва мавжуд товарларга эҳтиёж инновацион воситалар орқали қондирилишида ҳам намоён бўлади.

Агар анъанавий туристик ҳудуд (дестинация) кластер шакллантирувчи омил сифатида хизмат қилса, смарт туристик ҳудуд туристик кластерларни ташкил этишнинг пойдевори сифатида хизмат қилади. Виртуал сайёҳлик бизнесни ривожланиши натижасида янги иш ўринлари вужудга келади, логистиканинг яхшиланиши ва замонавий транспорт воситаларидан фойдаланиш имкони вужудга келади.

Туризм соҳасини кластер усулида ривожлантириш мақсадида **“Туристтик дестинациянинг уч даражали смарт модели”**ни тавсия этилади (1-расм).



1-расм. Туристтик дестинациянинг уч даражали смарт модели³

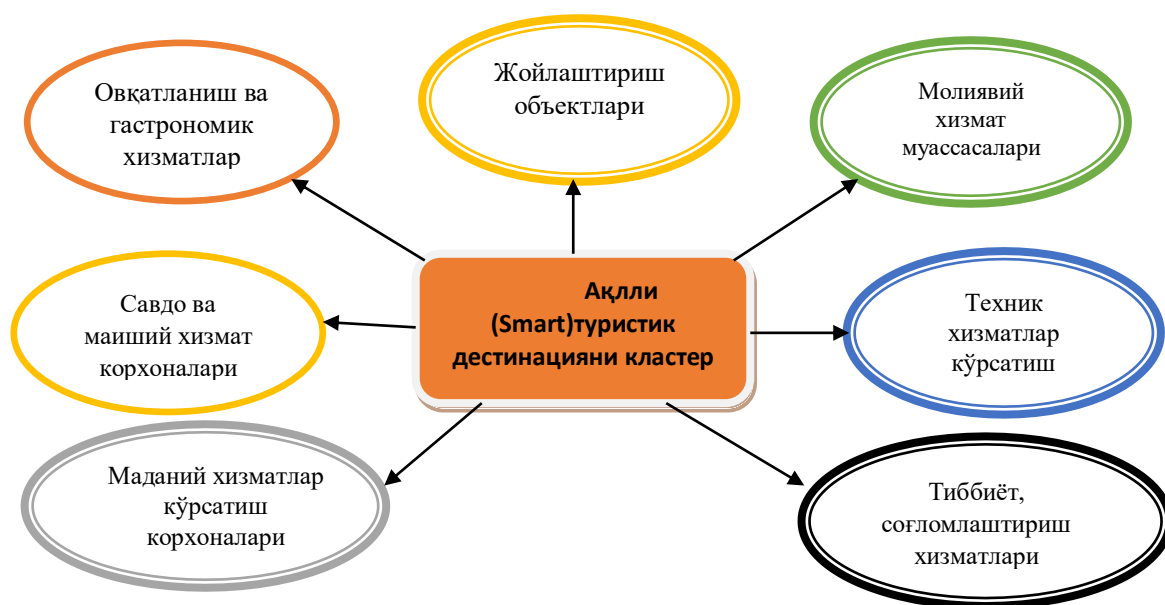
Кластер тизими жаҳон иқтисодиётида рақобатбардошликни ошириб, минтақавий, трансчегаравий ва маҳаллий кластерларни ўз ичига олади. Жумладан, ҳудудий кластерлар таркибига кирувчи фирмаларнинг самарали фаолиятига замин яратади, ҳамда туризм соҳасини рекреация соҳаси билан биргаликда ривожланишини кластер таъминлайди.

Таҳлилларга кўра, туристик кластернинг шаклланиши, бир томондан, асосий хизматларни таклиф этувчи корхоналарнинг ривожланиши учун қулай шарт-шароитлар яратса, иккинчи томондан, кластер билан алоқадаги элементлар учун ҳам бир қатор устунликлар яратиб беради. Туризм индустриясида кластер табиий ва маданий мерос объектлари (сайёҳлик

³ Манба: муаллифлар ишланмаси.

кадриятлари), сайёҳларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ инфратузилма объектлари, рекреация (соғломлаштириш), таълим муассасалари (кадрлар тайёрлаш), туризм соҳасидаги бошқарув органлари, лойиҳалаштириш ва илмий тадқиқот ташкилотлари каби унсурларни ўз ичига олади[3].

Ривожланган мамлакатлар туризми соҳасида хизматлар кластерлари фаолиятидаги илғор тажрибаларни ҳисобга олган ҳолда мамлакатда алоҳида таркибий тузилишга эга хизматлар кластерини шакллантириш таклиф этилди (2-расм).



2-расм. Туристик хизматларнинг кластери таркиби⁴

Бугунги кунда хорижий тажрибаларга асосан, туризм тармоқларида кластер ёндашувининг назарий асослари ўз аксини топмоқда. Таъкидлаш жоизки, зиёрат туризми соҳасида мавжуд ва шаклланаётган кластерларнинг асоси ёки ядроси туристик корхоналар, умумий овқатланиш корхоналари, жойлаштириш корхоналари, транспорт-логистика корхоналари, диний ташкилотлар, диний-тарихий объектларни муҳофаза қилиш идоралари, маиший хизмат кўрсатиш ва чакана савдо корхоналари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, ишчи комиссия ва корхоналарнинг ўзаро ҳамкорлиги ҳамда туризмни бошқаришнинг минтақавий тузилмаларидан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ.

⁴Манба: Муаллифлар ишланмаси

Шу боис, рекреация объектлари ёки кластер ядроси турли хусусиятлари билан ажралиб туради.

Қайд қилиш жоизки, зиёрат ҳудудларни шакллантириш ва фирмалар ичидаги қўшилган қийматни яратиш жараёнларининг ўзаро алоқадорлиги ва ўзаро таъсири натижасида зиёрат кластери вужудга келади. Муайян зиёратгоҳлар негизида қўшилган қиймат занжири яратишга қодир бўлган зиёрат туристик хизматлар кўрсатувчи бирлашган маҳаллий ташкилотини тузишга кўмаклашадиган ташкилий ва иқтисодий дастак, восита ва усуллари аниқлаштириб олиш керак. Биз тавсия этилаётган концептуал моделидаги карама-қарши томонларида жойлаштирилган иккита етакчи таркибий қисмларининг узвий боғланиши, фикримизча, тўрта ташкилий-иқтисодий механизмлари орқали амалга ошириш мумкин. Зиёрат кластерини шакллантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари таркибига биз қуйидагилар киради:

1. Зиёрат ҳудудларини кластерлаштириш.
2. Вертикал ва горизонтал алоқаларни ўртаниш.
3. Ички рақобатни ривожлантириш.
4. Дестинацион маркетинг воситаларини қўллаш.

Бундай зиёрат кластери модели бошқа моделлардан қуйдагича фарқланади:

1) Агар барча мавжуд моделларда туристик дестинацияни кластернинг элементи сифатида кўриб чиқилган бўлса, биз туристик дестинацияни кластерни шакллантирувчи пойдевори ва кластерни эса туристик дестинациясининг устқурмаси сифатида кўриб чиқилган. Яъни, дестинацияни кластернинг пойдевори ва кластерни эса дестинациянинг устқурмаси сифатида тадқиқ этилилган.

2) Барча мавжуд моделларда анъанавий туристик дестинацияни кластер элементи сифатида кўриб чиқилган бўлса, биз кластерни “смарт-дестинацияси” негизида шакллантиришни тавсия этилган. Яъни туристик дестинация негизида шакллантирилган туристик кластерларда туристик

дестинацияга географик ёки маркетинг нуктаи назардан қаралган бўлса, биз унинг смарт моделидан фойдаланиш сайъ-ҳаракатларини қилинган.

3) Зиёрат кластерини шакллантиришнинг янги – “рақобат бенчмаркинги” механизми моделда жорий этилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. <https://president.uz/uz/lists/view/4056> [29.12.2020]..

2. Рузметов Б. Монография «Межотраслевые кластеры и их влияние на рост конкурентоспособности региональной экономики» Ташкент; «LESSON PRESS» 2017 г.

3. Рудченко В.Н. Кластеры в туризме: особенности классификации, процесс формирования и методы оценки // Общество. Среда. Развитие. - 2016, № 4. - С. 13.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ МУАММОЛИ КРЕДИТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗГАРИШИНИНГ ТАҲЛИЛИ (АГРОБАНК АТБ ХОРАЗМ ФИЛИАЛЛАРИ МИСОЛИДА)

Наврузов Анварбек Куралбоевич
Урганч давлат университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Тижорат банкларининг муддати ўтган қарзларини камайтириш йўналишлари таҳлил қилинган. Муаммоли кредитларнинг салмоғининг ошаётганлигининг ички ва ташқи сабабларини очиб бериш ва кредит портфелини соғломлаштириш асосида банklar рақобатбардошлигини ошириш уларни бошқаришнинг энг самарали усули эканлиги асосланган. Шунингдек, кредит портфелидаги мавжуд муаммоли кредитлар таҳлилига таяниб уларни камайтириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: банк фаолияти барқарорлиги, кредитлаш, муаммоли кредит, кредит мониторинги, кредит хатари.

Аннотация. Анализированы пути снижения просроченной задолженности коммерческих банков. Увеличение веса проблемных кредитов, выявление внутренних и внешних причин их возникновения, повышение конкурентоспособности банков на основе улучшения кредитного портфеля базируется на том, что это наиболее эффективный способ управления ими. Также на основе анализа существующих проблемных кредитов в кредитном портфеле разработаны практические предложения и рекомендации по их сокращению.

Ключевые слова: банковская стабильность, кредитование, проблемный кредит, кредитный мониторинг, кредитный риск.

Abstract. The ways of reducing overdue debt of commercial banks are analyzed. Increasing the weight of problem loans, identifying internal and external causes of their occurrence, increasing the competitiveness of banks based on improving the loan portfolio is based on the fact that this is the most effective way to manage them. Also, based on the analysis of existing problem loans in the loan portfolio, practical proposals and recommendations for their reduction have been developed.

Key words: banking stability, lending, problem loan, credit monitoring, credit risk.

Кирриш. Иқтисодиётнинг қон томирлари ҳисобланган банклар ҳозирги даврда энг тез суръатларда ривожланаётган тизимлардан биридир. Самарали банк фаолиятида унинг активлар сифати ва ҳажми хусусан, кредит рискларни камайтириш асосан турли сабаблар билан юзага келадиган муаммоли кредитлар билан ишлаш усуллари тақомиллаштириш масаласи долзарб бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2024 йил бошида “Макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ривожланишни таъминлаш бўйича устувор вазифалар” юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида бу масалага катта эътибор қаратган. Банклар фаолиятидаги ресурслар етишмаслиги ёки фоизлар юқорилигидан ҳам ўтқир масала, бу муаммоли

кредитлар бўлиб, улар “муаммоли кредитларни ундиришни ўзидан 25 триллион сўмлик кредитга ресурс топса бўлади” деб кўрсатдилар [1].

Муаммоли кредитлар хавфини бошқариш, биринчи навбатда банк мутахассислари томонидан мижозлар таркиби, уларни кредитбардошлик лаёқатини аниқ баҳолаш кредит лойиҳаси асослилигини аниқлашнинг самарали усули ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Кўплаб иқтисодчи олимлар томонидан кредит операцияларининг аҳамияти ҳар томонлама чуқур тадқиқ қилинган ва тегишли илмий хулосалар шакллантирилган. Айниқса, муаммоли кредитлар ҳажмини пасайтиришда тижорат банкларининг паст фоиз ставкаларида берадиган кредитлари умумий талаб ва шахсий истеъмол ҳажмини ошириш асосида ишончсиз кредитлар қисмини пасайтиришга хизмат қилади. АҚШлик таниқли иқтисодчи олим Бланшарнинг фикрига кўра, истеъмолни молиялаштириш жараёни давлат томонидан молиявий имтиёзлар орқали рағбатлантирилиши кредитлаш ҳажмини камайтиради[2]. Бундай фикрларидан кўриниб турибдики, истеъмолни рағбатлантиришда тижорат банкларининг кредитлари ва давлатнинг молиявий қўллаб-қувватлаши муҳим ўрин тутди.

Айрим Ғарб мамлакатлари иқтисодчиларининг таърифлашига кўра кредит бўйича тўловларнинг график бўйича 90 кундан ортиқ кечикиши ёки кредит шартномаси шартларининг бузилиши кредитни муаммоли эканлигидан далолат беради[3]. Шунингдек, муаммоли кредит деганда объекти, субъекти ва таъминотиға нисбатан банк томонидан шубҳа пайдо бўлган кредит ҳам тушунилади[4]. Уларга, ностандарт, даргумон ва ишончсиз кредитларни, яъни муддати ўтмаган жорий кредитлардан ташқари барча кредитлар, шу жумладан асосий тўлов ҳамда кредит фоизлари бўйича қисқа муддатли бўлса ҳам қарздорликка эга бўлган, шунингдек, кредит шартномаси шартларини ўзгартирмасдан ҳеч бўлмаса бир маротаба қайта расмийлаштирилган кредитлар муаммоли деб тушунилади ҳамда

субстандарт кредитлар ҳам ўз вақтида қайтарилмаганлиги туфайли муаммо келтирувчи кредитлар сифатида таҳлил қилиниши мумкин [5].

Маҳаллий олимлардан У.А.Тухтабоев фикрича кредит рискларининг амалда яққол намоён бўлишининг натижаси бўлиб, объектив ҳамда субъектив сабабларга кўра кредит шартномаси шартларининг бузилиши оқибатида “субстандарт”, “шубҳали” ҳамда “умидсиз” кредитлар категориясига ўтиб қолган кредитлар муаммоли кредитларга киритилади [6].

Ушбу охирги таъриф муаммоли кредитларга берилган таърифларнинг ичида тўлиқроқ таснифи дейишимиз мумкин. Бунда муаммоли кредитларни юзага чиқишига сабаб бўладиган кредит рисклари билан боғланган ҳолда кредит категориялари ажратиб кўрсатилган. Аммо, ҳозирги даврга келиб мазкур таъриф ўз муаммоли моҳиятини йўқотди, деб ўйлаймиз. Сабаби, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 2015 йил 14 июлдаги “Тижорат банкларида активлар сифатини таснифлаш ва активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захиралар шакллантириш ҳамда улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги 2696-сонли Низоми қабул қилинганидан сўнг, кредитларнинг таснифланишида ўзгаришлар рўй берди. Хусусан, “яхши” деб таснифланган кредитлар тоифаси олиб ташланди ва унинг ўрнига “стандарт” кредитлардан фойдаланиш йўлга қўйилди. Бундан ташқари “қониқарсиз” деган кредитлар тоифаси киритилди.

Маълумки, республикамиз банк амалиётидаги мавжуд меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга кўра муаммоли кредит деганда сифати «қониқарсиз», «шубҳали» ва «умидсиз» кредитлар сифатида таснифланган кредитлар тушунилади[7].

Тижорат банкларининг активлари, хусусан кредитлари сифатига кўра «стандарт», «субстандарт», «қониқарсиз», «шубҳали» ва «умидсиз» тоифаларга таснифланади. Қарзларнинг ўз муддатида тўланишига шубҳа туғдирмайдиган активлар сифати «стандарт» деб таснифланади.

Қарздорнинг молиявий ҳолати барқарор ҳисобланган, лекин айрим салбий ҳолатлар ёки тенденциялар мавжуд бўлиб, агар улар бартараф

этилмаса, молиялаштирилган лойиҳанинг амалга ошишига ёки қарздорнинг активни ўз вақтида тўлаш қобилиятига нисбатан шубҳа пайдо бўлиши мумкин бўлган активлар сифати «субстандарт» деб таснифланади.

Сифати «қониқарсиз» деб таснифланган активларга хос барча хусусиятларга эга бўлиб, мавжуд шароитда активларнинг тўлиқ қайтарилишини шубҳа остига ва кам ишончли қилиб қўядиган активлар сифати «шубҳали» деб таснифланади.

Шартномада белгиланган муддатда қайтарилмаган ёки қайтмаслигидан далолат берувчи омиллар ёки аломатлар мавжуд бўлган ҳамда қайтмайдиган ёки қиймати жуда пастлиги туфайли ҳисобини балансда актив сифатида юритилиши мақсадга мувофиқ эмас деб баҳоланадиган активлар сифати «умидсиз» деб таснифланади.

Таҳлил ва натижалар. Агробанк АТБ Хоразм филиаллари тизимида муаммоли кредитлар (НПЛ) улуши 2024 йил 1 январь ҳолатига 0,9 фоизни ташкил этган ва кўрилган бир қатор чора-тадбирлар асосида бу кўрсаткич 2021, 2022 ва 2023 йилларнинг мос даврига нисбатан 0,3, 0,9 ва 0,4 бандга пасайган [8].

1-жадвал

Агробанк АТБ Хоразм вилояти филиалларида кредитлар, муаммоли кредитлар ва NPLларнинг жами кредитлардаги ўзгариш динамикаси

Йиллар	Жами кредит портфели			NPL (Non-performing loan)		
	Сони	Суммаси	NPL улуши	Сони	Суммаси	Шундан, захира
30 кундан ошган муаммоли кредитлар						
01.01.2021 й	53 036	1 312 007	1,2	359	16 283	4 051
01.01.2022 й	42 569	1 777 737	2,2	1 474	38 817	25 754
01.01.2023 й	42 954	2 856 428	1,6	2 078	45 935	33 881
01.01.2024 й	52 225	3 975 110	31,4	1 301	1 246 627	158 668

90 кундан ошган муаммоли кредитлар						
01.01.2021 й	53 036	1 312 007	1,2	359	16 283	4 051
01.01.2022 й	42 569	1 777 737	1,8	1 474	31 907	25 063
01.01.2023 й	42 954	2 856 428	1,3	1 771	38 364	33 100
01.01.2024 й	52 225	3 975 110	0,9	505	35 392	24 825

1-жадвалдан кўриниб турибдики, тижорат банклари томонидан муаммоли кредитлар билан ишлар тизimini кескин кучайтириш талаб этилмоқда, яъни 2024 йил 1 январь ҳолатига 30 кундан ошган муаммоли кредитлар улуши **31,4** фоизни ташкил этгани натижасида бу кўрсаткич келажакда 90 кундан ошган муаммолари улушини кескин кўпайишига олиб келиши мумкин.

Шунингдек, жадвалдан кўриниб турибдики, муаммоли кредитларни бартараф этиш бўйича шакллантирилиши зарур бўлган **захира** йиллар давомида тўлиқ шакллантирилмаган.

2-жадвал

Агробанк АТБ Хоразм вилояти филиалларида муаммоли кредитларнинг таснифлари бўйича таҳлилий маълумот

Йиллар	Қаниқарсиз (91-180 кун)		Шубҳали (181-365 кун)		Умидсиз (365<)	
	Кредит суммаси	Заҳираси (25%)	Кредит суммаси	Заҳираси (50%)	Кредит суммаси	Заҳираси (100%)
01.01.2023 й	5 671	1 494	15 283	8 787	17 410	22 819
01.01.2024 й	20 251	5 299	5 484	3 271	9 657	16 255

2-жадвалдан кўриниб турибдики, 2024 йил 1 январь ҳолатига “қаниқарсиз” тоифасидаги муаммоли кредитлар 20,3 млрд.сўмни, “шубҳали” тоифасидаги муаммоли кредитлар 5,5 млрд.сўмни ва “умидсиз” тоифасидаги муаммоли кредитлар 9,7 млрд.сўмни ташкил этмоқда.

Хулоса ва таклифлар. Тадқиқотларимизга кўра тижорат банкларидаги муаммоли кредитларни ундириш ҳамда сифатини оширишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи қуйидаги хулоса ва таклифларни беришга асос бўлади:

➤ муаммоли кредитларни таснифлар кесимида батафсил таҳлил қилиб, кредит портфели сифатини сақлаб қолиш бўйича самарали механизмини ишлаб чиқиш;

➤ тижорат банклари кредит портфеллари ва улар таркибини хатловдан ўтказилиб, қийин аҳволга тушиб қолган ҳар бир мижознинг молиявий имкониятларини тиклаш бўйича аниқ муддатли чораларни ишлаб чиқиш;

➤ қўшимча пул ресурслари, жумладан қўшимча кафолатлар ёки кафилликлар ҳамда мол-мулк ёки кўчмас мулк гарови каби имкониятлардан кенг фойдаланиш;

➤ мижознинг активларини сотиш орқали кредитни қарз ёки фоиз тўловларини қайтариш, кам даромадли активларга сармоя жалб қилинишини олдини олиш;

➤ қарз олувчидан қўшимча маблағ ва молиявий ёрдам жалб қилиш йўли билан унинг кредитни қайтариш.

Умуман, бундай чора-тадбирлар қарз олувчи ва қарз берувчиларнинг муаммоли кредитлари банклар томонидан ҳам мижозлар томонидан бошқарилиш тизимини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2024 йил 16 январдаги “Макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ривожланишни таъминлаш бўйича устувор вазифалар” юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилиши.

2. Бланшар О. Макроэкономика. Пер. с англ.—М ВШЭ, 2010.

3. Fraser D., Gup B., Kolari J. Commercial banking/ The Management of Risk.1995,

4. О.И.Лаврушина. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) – М.: Юрист, 2002.
5. Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари ва кредитлаш. Т.: Молия, 2002.
6. Тухтабаев У.А. Муаммоли кредитлар ва уларни бартараф этиш йўллари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун автореферати. Т. 2006.
7. “Тижорат банкларида активлар сифатини таснифлаш ва активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захиралар шакллантириш ҳамда улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги (рўйхат рақами: 2696, 2015 йил 14 июль) Низоми.
8. Агробанк АТБ Хоразм вилоят бошқармасининг маълумотлари.

МИНТАҚАДА СОҒЛОМ ТУРМИШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА ТИББИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Тадқ.Бахтиярова Ш.,ТТА Урганч филиали

Аннотация: Мақолада минтақада соғлом турмиш тарзини шакллантириш ва тиббий маданиятни юксалтириш омиллари таҳлил қилинган. Соғлиқни сақлаш тизимидаги асосий камчиликлар аниқланган.

Аннотация: В статье анализируются факторы формирования здорового образа жизни и ослабления медицинской культуры в регионе. Выявлены основные недостатки системы здравоохранения.

Annotation: The article analyzes the factors of shaping a healthy lifestyle and weakening the medical culture in the region. The main shortcomings of the healthcare system have been identified.

Калит сўзлар: Минтақа, соғлиқни сақлаш, инфратузилма, тиббий хизматлар, пандемия, фтизиатрия.

Ключевые слова: Регион, здравоохранение, инфраструктура, медицинские услуги, пандемия, фтизиатрия.

Keywords: Region, healthcare, infrastructure, medical services, pandemic, phthisiology.

Сўнгги йилларда аҳоли саломатлигини таъминлаш бўйича белгиланган мақсадларга эришишда ижобий тенденциялар кузатилмоқда. Мамлакатимизда 2030 йилгача бўлган даврда оналар ўлимини учдан бирга камайтиришни ҳуқуқий қўллаб-қувватлаш мақсадида бир қатор расмий ҳужжатлар қабул қилинди:

- Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини муҳофаза қилиш тўғрисида» ги Қонуни (11.03.2019 й.)[1].

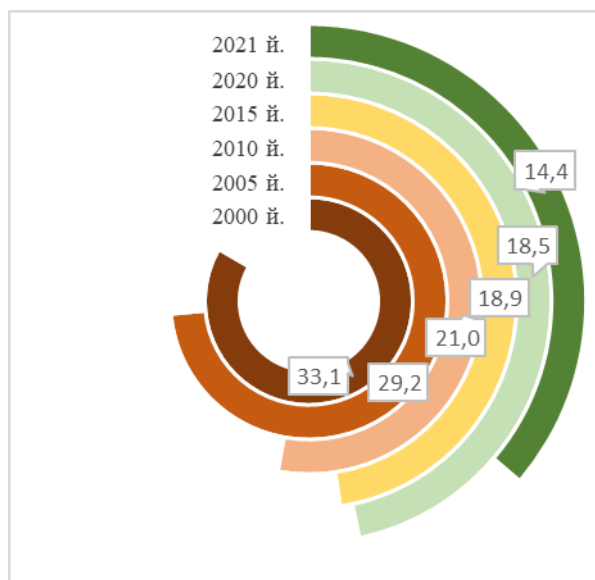
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 ноябрдаги «Репродуктив ёшдаги аёллар, ҳомиладор аёллар ва болаларга кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифатини ошириш ва кўламини янада кенгайтириш тўғрисида» ги Қарори.

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 25 майдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасини комплекс ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Қарори[2].

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 июлдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасида ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори.

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 25 апрелдаги “2022-2026 йилларда оналик ва болаликни муҳофаза қилишни кучайтириш тўғрисида”ги Қарори.

Қабул қилинган чора-тадбирларнинг самарадорлиги оналар ўлими даражасининг пасайиш кўрсаткичларида акс этмоқда (1-расм).



1-расм. Ҳар 100 минг янги туғилган чақалоқларга тўғри келадиган оналар ўлими коэффиценти

Манба: Статистика агентлиги маълумотлари

Шу билан бирга, малакали тиббиёт ходимлари томонидан қабул қилинган туғилиш нисбати кўрсаткичи юқори даражада (100%) сақланиб қолмоқда.

2030 йилгача бўлган даврда янги туғилган чақалоқлар ва беш ёшгача бўлган болалар ўлимини икки баравар камайтириш вазифасига эришиш учун меъёрий-ҳуқуқий базани таъминлаш мақсадида қуйидаги чоратадбирлар қабул қилинди:

Ўзбекистон

Республикасининг «Она сути билан озиқлантиришни қўллаб-қувватлаш ҳамда гўдаклар ва кичик ёшдаги болалар озиқ-овқат маҳсулотларига доир талаблар тўғрисида»ги Қонуни (23.10.2019).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йилнинг 7 сентябридаги “Ноёб ва бошқа ирсий касалликларга чалинган болаларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатишни янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

Мамлакатда болалар ва чақалоқлар ўлимининг изчил камайиши кузатилмоқда. Жумладан, 2017-2021 йилларда ҳар минг янги туғилганларга тўғри келувчи чақалоқлар ўлими 15,4 дан 12,3 гача камайди ва болалар ўлими эса 11,5 дан 9,2 гача бўлган қийматга камайди (2-расм).

2030 йилгача бўлган даврда аҳоли ўртасида сил ва ОИТС билан касалланишни камайтириш, гепатит, сув орқали юқадиган касалликлар ва бошқа юқумли касалликларга қарши курашни таъминлаш назарда тутилган.

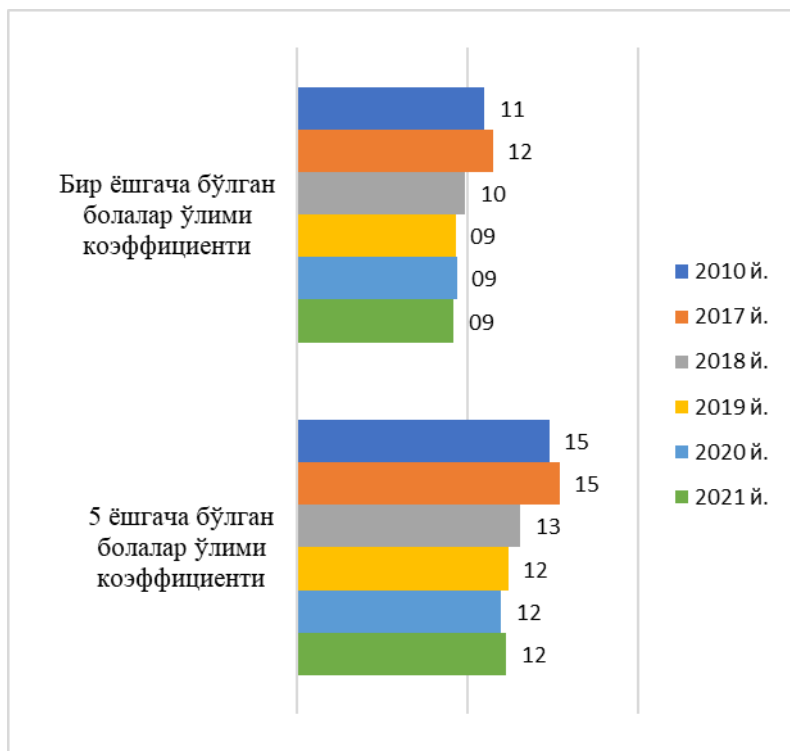
Сўнгги йилларда Ўзбекистон ҳукумати аҳолининг малакали тиббиёт ходимлари, арзон дори воситалари ва янгиланган инфратузилмадан кенг фойдаланишини

таъминлашга қаратилган миллий соғлиқни сақлаш соҳаси қонунчилигини ислоҳ қилиш бўйича кенг кўламли дастурни амалга оширди.

Бирок, айрим соҳаларда эришилган ютуқларга қарамай, COVID-19 пандемияси Ўзбекистонда аҳоли жон бошига тўғри келадиган шифокорлар сонининг қисқариши, тиббий хизматлардан фойдаланишнинг тенгсизлиги, айрим жойларда хизматларнинг

сифати юқори эмаслиги, инфекцион касалликларнинг олдини олиш ва назорат қилишнинг қониқарли эмаслиги каби соғлиқни сақлаш тизимидаги асосий камчиликлар аниқланди[3].

Ушбу камчиликларнинг барчасини бартараф этиш мақсадида Ўзбекистон ҳукуматининг 2030 йилгача бўлган даврда соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш бўйича тизимли стратегияси ва йўл харитаси ишлаб чиқилган. Бунда Халқаро донорлар ҳамжамияти, шу жумладан UNICEF келажакда эмлаш дастурининг мустаҳкамланиши ва барқарорлигини таъминлашга қаратилган соғлиқни сақлаш тизимининг



2-расм. Болалар ва чақалоқлар ўлими даражаси (ҳар 1000 янги туғилган чақалоқларга)

Манба: Статистика агентлиги маълумотлари

барча таркибий қисмлари ҳисобга олинишини таъминлаш бўйича чоратadbирларни қўллаб-қувватлади.

Мамлакат Президентининг 2020 йил 10 ноябрдаги “Саломатликни мустаҳкамлаш ва соғлом овқатланишни яхшилаш тўғрисида”ги Фармони эълон қилинди. Ушбу фармонга мувофиқ 2022 йил 1 январдан бошлаб беш ёшгача бўлган болаларнинг ривожланишига ғамхўрлик қилиш учун универсал прогрессив патронаж модели амалга оширила бошланди. Ҳар йили 4 млн дан ортиқ болаларга, уларнинг уйига ташриф буюрган ҳолда соғлиқни сақлаш хизматлари кўрсатилади. Мамлакат бўйлаб 50 мингдан ортиқ ҳомийлик ҳамширалари ҳомиладор аёллар, тарбиячилар ва беш ёшгача бўлган болаларни бирламчи соғлиқни сақлаш даражасида парвариш қилишни яхшилаш устида ишламоқда. Бу ерда аҳолига эмлаш, туғруқдан олдин парвариш қилиш ва касалликларни даволаш каби асосий тиббий хизматлар кўрсатилади.

Кўп йиллик маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, сўнгги 20 йил ичида Ўзбекистонда мунтазам эмлашлар қамрови анъанавий равишда юқори бўлиб, мамлакат аҳолисининг 95 фоизини қамраб олган. Бироқ, COVID-19 пандемияси эмлаш дастурига, шунингдек, умуман соғлиқни сақлаш тизимига таъсир қилди.

Ҳуқуқий қўллаб-қувватлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 феврилида “Ихтисослаштирилган фтизиологик ва пулмонологик ёрдами кўрсатиш тизимини такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди.

2021 йилда янги ташхис қўйилган сил касаллиги даражаси ҳар 100 минг аҳолига 34,8 кишини ташкил этган ҳолда, 2015 йилга нисбатан бу кўрсаткич 12,1% га камайди. Натижада 0-14 ёшдаги болалар орасида 2021 йилда - 17,4%, 15-17 ёшдаги болаларда (22,2%) турли касалликларга чалиниш даражаси сезиларли камайди.

2021 йилда сил касаллигининг дори-дармонларга чидамли тури ҳар 100 минг аҳолига 6,7 кишини ташкил этди ва бу 2015 йилга нисбатан 43,7 % га пасайганини англатади.

Фтизиатрия муассасаларининг моддий-техник ҳолатини яхшилаш бўйича комплекс чора-тадбирлари амалга оширилди. Ушбу чора-тадбирлар доирасида сил касаллигини даволаш муассасаларини энг замонавий тиббий асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш учун 2019-2021 йиллар давомида 12 млн АҚШ доллари ажратилди. Тегишли профилактика ва даволаш тизими камровини ошириш мақсадида Наманган вилоятида 2-худудий фтизиатрия шифохонаси ташкил этилди.

Ҳозирги вақтдаги асосий вазифалардан бири кўрилаётган чора-тадбирларнинг самарадорлигини таъминлашдир. Республикада барқарор санитария-эпидемиологик вазиятни таъминлаш чораларини кучайтириш мақсадида ихтисослаштирилган фтизиологик ва пульмонологик ёрдамни янада такомиллаштириш, шунингдек, ишлаб чиқилган барча чора-тадбирларни босқичма-босқич амалга ошириш зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 11.03.2019 йилдаги “Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида”ги ЎРҚ-528-сон қонуни.
<https://lex.uz/ru/docs/4233891>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 25.05.2021 йилдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасини комплекс ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5124-сон қарори.
<https://lex.uz/uz/docs/5434358>

3. Реформирование здравоохранения в Узбекистане: какова роль международного сообщества? Себастьян Пейруз,
<https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2020/12/UZB-report-3.12-1.pdf>

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ БАХОЛАШ

Тадқ.Джаббарова З., Урганч Давлат Университети

Аннотация: Мақолада фан, олий таълим тизимида илмий тадқиқотлар самарадорлиги баҳоланган. Инновацион ривожланиш соҳасида ўсиш тенденциялари таҳлил қилинган.

Аннотация: В статье оценивается эффективность научных исследований в системе науки и высшего образования. Проанализированы тенденции роста в сфере инновационного развития.

Annotation: The article evaluates the effectiveness of scientific researches in science and higher education system. Growth trends in the field of innovative development are analyzed.

Калит сўзлар: Минтақа, рақамли иқтисодиёт, ахборот иқтисодиёти, инновация, рақамли инфратузилма, самарадорлик.

Ключевые слова: Регион, цифровая экономика, информационная экономика, инновации, цифровая инфраструктура, эффективность.

Key words: Region, digital economy, information economy, innovation, digital infrastructure, efficiency.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт нисбатан тез суръатлар билан ривожланмоқда. 2020 йил октябрь ойида ҳукумат рақамли инфратузилмани, электрон ҳукуматни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни рақамлаштириш, миллий ИТ секторини яратиш ва ИТ таълимни кучайтириш мақсадида «Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини қабул қилди. Рақамлаштиришнинг асосий натижалари:

- мамлакат ЯИМ да ахборот иқтисодиёти ва рақамли тижорат секторининг улуши 2019 йилдаги 1,8 фоиздан 2021 йилда 2,6 фоизга ёки 1,6 баробарга ошди. Уч йил давомида (2019-2021 йиллар) «ахборот ва алоқа» соҳасида кўрсатилган хизматлар ҳажми 1,6 баробарга кўпайди. Шу билан бирга, телекоммуникация инфратузилмаси жадал ривожланмоқда (оптик-

толали линиялар узунлиги 3,2 баробарга, мобил алоқа учун база станциялари сони 1,8 баробарга ошди);

- 2019-2021 йиллар мобайнида мобил алоқа абонентлари сони 21,7 фоизга ошиб, 29 миллион кишига, интернетдан фойдаланувчилар сони эса 1,5 баробарга ошиб, 23 миллион кишига етди. Провайдерлар учун интернет хизматлари тарифлари нархи 3,4 бараварга камайди;

- Корея Республикаси кўмагида йилига 50 минг км қувватга эга оптик толали кабеллар ишлаб чиқарувчи завод қурилди, бу ички эҳтиёжларни қондириш ва кабель маҳсулотларини экспортга етказиб бериш имконини яратди;

- Ўзбекистоннинг инновациялар соҳасидаги муваффақияти мамлакатнинг Глобал инновациялар индексидаги ўрни орқали баҳолаш мумкин. 2021 йил якуни бўйича Ўзбекистон 82-ўринни эгаллади ва 4 поғонага кўтарилди (Марказий Осиё мамлакатлари орасида биринчи ўрин);

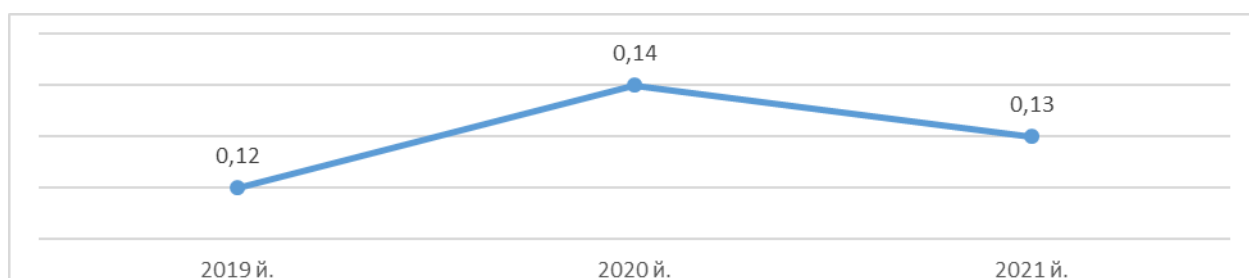
- 2022 йилда Ўзбекистон «Барқарор ривожланиш учун инновацион шарҳлар» дастури доирасида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа иқтисодий комиссияси томонидан мамлакатнинг инновацион тизимиغا ижобий баҳо берилди.

Рақамлаштириш ва инновациялар барқарор ривожланишнинг деярли барча миллий мақсад ва вазифаларига хосдир. *Инновацион жиҳатга 9-мақсадда алоҳида эътибор қаратилган*[1].

Академик фанни ривожлантириш, фан, иқтисодиёт тармоқлари ва ишлаб чиқариш интеграциясини кучайтириш, илмий ташкилотларнинг илмий-тадқиқот тизимини тубдан такомиллаштириш ва ходимларнинг айрим тоифалари меҳнатини рағбатлантириш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 8 июндаги “Фанлар академияси илмий ташкилотларини молиялаштириш тизимини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида кўзда тутилган. Илмий ташкилотларни барқарор молиялаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 26 майдаги

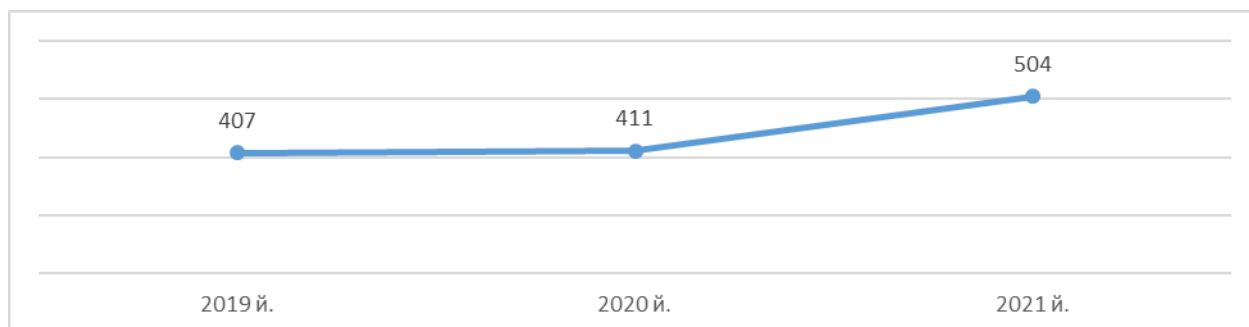
“Давлат илмий ташкилотларини Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан базавий молиялаштиришга ўтказиш тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

2019 йилга нисбатан илмий-тадқиқот ишларига сарфланган харажатларнинг ЯИМдаги улуши 2021 йилда 0,12 фоиздан 0,13 фоизгача ошди. (1-расм)



1-расм. Илмий-тадқиқот ишларига сарфланган харажатларнинг ЯИМдаги улуши (%)⁵

2015 йилда ҳар 1 миллион аҳолига тўғри келадиган тадқиқотчилар сони (тўлиқ бандлик эквиваленти) 487 нафар тадқиқотчини ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб ҳар 1 миллион аҳолига 504 нафар тадқиқотчи тўғри келди. (2-расм).



2-расм. Бир миллион аҳолига тўғри келадиган тадқиқотчилар сони⁶

3G/4G технологиялар кесимида мобил тармоқлар билан қамраб олинган аҳоли улуши 2019 йилдаги 70 фоиздан 2021 йилда 95 фоизга кўтарилди[3].

Инновацион ривожланиш соҳасида инновацион фаолликнинг босқичма-босқич ўсиш тенденцияси кузатилмоқда. Ўзбекистоннинг 2021 йилда Глобал Инновациялар (Global Innovation Index) индекси рейтингдаги ўрни

⁵Манба: Статистика агентлиги маълумотлари

⁶Манба: Статистика агентлиги маълумотлари

(дунёнинг 132 та давлати орасида 82-ўрин) бундан далолат беради. Бир йил ичида мамлакатимиз 4 поғона юқорига кўтарилди.

Ўзбекистоннинг инновациялар соҳасидаги муваффақияти Жаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг Глобал инновациялар индексида (ГИИ) қайд этилган бўлиб, ҳозирда Ўзбекистон Марказий Осиёда ГИИ бўйича минтакавий етакчи ҳисобланади.

2022 йилда Ўзбекистон “Барқарор ривожланиш учун инновацияларни баҳолаш” (ISDR) дастури доирасида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа Иқтисодий Комиссияси томонидан ўзининг инновацион тизимини баҳолашдан ўтказди.

Тадқиқотда миллий ва ҳудудий ҳокимият органлари ўртасида инновацион сиёсатни мувофиқлаштиришни такомиллаштириш, инновацион сиёсат бўйича ташаббусларни ишлаб чиқиш, амалга ошириш ва мониторинг қилишда инновациялар билан боғлиқ барча вазирликлар, хусусий сектор ва фуқаролик жамияти иштирокини ошириш орқали инновацияларни бошқариш воситаларини янада такомиллаштириш тавсия этилган.

Ўзбекистонда 2022 йилда мамлакатда инновацион ривожланиш муҳитини янада яхшилашга қаратилган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Инновацион ривожланиш стратегияси ишлаб чиқилган.

Хусусан, стратегия ва тегишли “йўл харитаси” янада либераллаштиришни қўллаб-қувватлаш, тадбиркорликни, айниқса, ёшлар ўртасида ривожлантириш чора-тадбирларини жорий этиш, ҳудудларнинг имкониятларини кенгайтириш, рақобатбардошлик шароитларини яхшилашга қаратилган.

Кейинги қадамлар. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясига кўра, рақамли иқтисодиётни ривожлантириш асосий “драйвер” сифатида белгиланган ва унинг ҳажмини камида 2,5 баробарга ошириш мақсад қилинган.

Рақамли инфратузилмани янада ривожлантириш ҳисобига барча аҳоли пунктлари, ижтимоий объектлар ва магистрал йўлларни кенг толали

тармоқлар билан қамраб олиш кўзда тутилган. Шунингдек, 2026 йил охиригача иқтисодийнинг реал сектори, молия ва банк секторларида ишлаб чиқариш ва операцион жараёнларни рақамлаштириш даражасини 70 фоизгача ошириш режалаштирилган.

Дастурий маҳсулотлар ишлаб чиқариш саноати ҳажмини 5 баробар, экспортини 10 баробарга ошириб, 500 миллион АҚШ долларига етказиш кўзда тутилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги “Рақамли Ўзбекистон - 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида ” ги ПФ-6079-сон фармони. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/raqamli_uzbekiston-2030_strategiyasi_qabul_qilindi

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 26.05.2021 йилдаги “ Давлат илмий ташкилотларини Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети маблағлари ҳисобидан базавий молиялаштиришга ўтказиш тўғрисида”ги 326-сон қарори. <https://lex.uz/docs/5436853>

3. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги маълумоти. <https://uza.uz/uz/>

МИНТАҚАДА ТУРИЗМ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ SWOT – ТАҲЛИЛИ

Эрметова Иқбол Тажибоевна

Урганч давлат университети мустақил изланувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Хоразм вилоятида туризм бозорини ривожлантириш билан боғлиқ муаммолари ҳамда туризм бозорини ривожлантиришнинг SWOT -таҳлил қилинган. Шунингдек, минтақада туризм бозорини ривожлантириш бўйича тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: туризм, минтақа, туризм бозори, турист, SWOT -таҳлил.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблемы, связанные с развитием туристического рынка Хорезмской области и SWOT-анализ развития туристического рынка. Также даны рекомендации по развитию

туристического рынка в регионе.

Ключевые слова: туризм, регион, туристический рынок, турист, SWOT-анализ.

Annotation: This article discusses the problems associated with the development of the tourism market in the Khorezm region and a SWOT analysis of the development of the tourism market. Recommendations for the development of the tourism market in the region are also given.

Keywords: tourism, region, tourism market, tourist, SWOT analysis

Хоразм вилоятида туризм бозорига туристик маҳсулотлар тайёрлаш ва сотувга чиқаришда кўплаб жиддий муаммолар мавжудлигига қарамасдан халқаро туризм бозорининг вилоятда ривожланиши юксалиб бораётганлигини бу борадаги маълумотлар кўрсатмоқда. Туризм бозорини шакллантириш билан боғлиқ бўлган вазифаларни аниқлашдаги тадқиқотлар, тўпланган маълумотлар ва кузатувларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, экологик вазият танг шароитдаги Хоразм вилоятида туризм бозорини ривожлантиришда қуйидаги муаммолар ўз ечимини кутмоқда:

1. Хоразм вилоятида туризм бозорини шакллантиришнинг муҳим муаммоларидан бири – туристик маҳсулот ва бу маҳсулотларнинг таркибини аниқлашда мутахассисларнинг талаб даражасидаги назарий билимларини ошириш ва унинг ташкилий жиҳатларини тўлиқ ишлаб чиқишдан иборатдир. Вилоятдаги туристик ташкилотлар ва меҳмонхоналар туристик хизматларни оддий меҳмондорчилик хизматлари деб тушуниши оқибатида бу соҳага қўйилган кўпгина талаблар паст даражада қолиб кетмоқда. Бинобарин, туризмдаги ва туризм бозорига чиқариладиган хизматлар туристларнинг талаб ва эҳтиёжлари асосида, ўзига хос буюртмалар асосида ишлаб чиқилиши лозим.

2. Хоразм вилоятида туризмни ривожлантириш учун туризм бозорини шакллантиришдаги яна бир муаммо, бу – туристик бозорнинг моҳияти ва фаолиятини белгиловчи қуйидаги омилларга: туристик маҳсулот сифатида истеъмолчига (туристга) мўлжалланган товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва сотиш; туристик маҳсулотни истеъмолчилар (туристлар)га

етказиб бериш жараёнларини ташкил қилиш; туристик маҳсулотни ишлаб чиқарувчиларни иқтисодий рағбатлантириш асосларини ишлаб чиқиш билан боғлиқдир[1].

1.-жадвал

Хоразм вилоятида туризм бозорини ривожлантиришнинг SWOT - таҳлили⁷

КУЧЛИ ТОМОНЛАР	ЗАИФ ТОМОНЛАР
• вилоят туристик ресурсларининг халқаро миқёсда тан олинганлиги • туризм бизнесининг хусусий мулкчиликка асосланганлиги ва уларни эркин тасарруф этиш имкониятининг мавжудлиги • кучли рақобат босимидан ҳимояланганлиги • ҳудуднинг тарихий–маданий, археологик туристик ресурсларга бойлиги • ҳудудда биологик хилма-хил экотуристтик объектларнинг мавжудлиги • туризмнинг турли шакллари амалга ошириш имкониятининг мавжудлиги • туристларга хизмат қилиш кўникмаси ва имкониятларининг мавжудлиги	• молиявий имкониятлар етишмаслиги сабабли халқаро миқёсдаги туризм ярмаркаларида иштирок этишнинг чекланганлиги • турмаҳсулотни шакллантирувчи ва реализация қилувчи малакали тур-операторларнинг камлиги • туризмга ихтисослашган махсус транспорт инфратузилмаларининг ривожланмаганлиги • турмаҳсулотнинг, айниқса, экологик вазият билан боғлиқ қисмининг етарли даражада реклама қилинмаётганлиги • экологик туризм бўйича турмаршрут-ларнинг ишлаб чиқилмаётганлиги
ИМКОНияТЛАР	ТАҲДИДЛАР
• янги бозорлардан сегмент излаш имкониятини мавжудлиги • мавзули туризмни ривожлантириш (туяларда саёҳат, турли маданий фестиваллар ва бошқалар) имкониятларининг мавжудлиги • вилоятда туризм инфратузилмаларининг ривожланишига аҳамият берилаётганлиги • экологик танг шароитга тушиб қолган ҳудудлардан экологик туризм учун объект сифатида фойдаланиш мумкинлиги	• янги рақобатчиларнинг пайдо бўлиши • бозорнинг секин ўсиши • истеъмолчилар талабининг тез ўзгаришига мос хизматларни йўлга қўйишнинг етарли эмаслиги • жаҳонда юз берадиган иқтисодий инқи-розлар таъсирида ҳудудга халқаро туристлар оқимининг камайиши • Оролбўйи ҳудудларида экологик хавфнинг мавжудлигидан хорижий туристларнинг чўчиши

3. Хоразм вилоятида туризм бозорини шакллантиришдаги муаммолардан яна бири – туристик хизматлар таркибини амалиёт жиҳатдан

⁷ Муаллиф ишланмаси.

туристик маҳсулотлар ишлаб чиқарувчиларга ўргатиш ҳамда туристик хизматларнинг моддий, номоддий ва қўшимча гуруҳларини ташкил қилиш, бу гуруҳларни ишлаб чиқарувчи туристик ташкилотлар ва туристик корхоналарнинг ўзига хос ихтисослашувига эришишдан иборатдир.

4. Хоразм вилоятида туризм бозорини шакллантиришдаги яна бир муаммо—вилоят туризмида туристлар учун аниқ ишлаб чиқилган ва лицензияланган турларни кўпайтиришдир.

5. Хоразм вилоятида туризм бозорини шакллантиришдаги яна бир жиддий муаммо – халқаро туристларга транспорт хизматларини, автомобиллар ижарасини ташкил қилиш, гид-йўлбошловчи хизматларининг талаб даражасида бўлишига эришишдир[2].

Хоразм вилоятида туризм бозорининг бугунги кундаги устунликлари, афзалликлари, заиф жиҳатлари, имкониятлари ҳамда унга нисбатан таҳдидларни SWOT-таҳлили ёрдамида кўриб чиқдик[3]. Вилоятда туризм бозорини ривожлантиришнинг ҳудудий дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда муҳим илмий ва амалий аҳамиятга эга бўлган туризм

бозорининг SWOT-таҳлили ишлаб чиқилди (1-жадвал).

Унга кўра, *туризм бозорини ривожлантиришнинг кучли томонлари сифатида* асосан вилоят туристик ресурсларининг халқаро миқёсда тан олинганлиги ва туризм бизнесининг хусусий мулкчиликка асосланганлиги, кучли рақобат босимидан ҳимояланганлиги ва ҳудуднинг тарихий–маданий, археологик туристик ресурсларга бойлиги, ҳудудда биологик хилма-хил экотуристлик объектларнинг мавжудлиги, туризмнинг турли шаклларини амалга ошириш имкониятининг мавжудлиги, туристларга хизмат қилиш кўникмаси ва имкониятларининг мавжудлиги кабиларни қайд этиш мумкин.

Туризм бозорини ривожлантиришнинг заиф томонлари сифатида молиявий имкониятлар етишмаслиги сабабли халқаро миқёсдаги туризм ярмаркаларида иштирок этишнинг чекланганлиги, турмаҳсулотни шакллантирувчи ва реализация қилувчи малакали туроператорларнинг камлиги, туризмга ихтисослашган махсус транспорт инфратузилмаларининг

ривожланмаганлиги, турмахсулотлар, айниқса, уларнинг экологик вазият билан боғлиқ қисми етарли даражада реклама қилинмаётганлиги, экологик туризм бўйича турмаршрутларининг ишлаб чиқилмаётганлиги кабиларни кўрсатиш мумкин.

Туризм бозорини ривожлантиришнинг имкониятлари сифатида янги бозорлардан сегмент излаш, мавзули туризмни ривожлантириш имкониятларининг мавжудлиги, “Хоразм: тарих ва бугун” мажмуали туристик маршрутининг ички ва халқаро туризмга манзурлиги, вилоятда туризм инфратузилмаларининг ривожланишига аҳамият берилаётганлиги, экологик танг шароитга тушиб қолган ҳудудлардан экологик туризм учун объект сифатида фойдаланиш мумкинлиги кабиларни таъкидлашимиз мумкин.

Ўз навбатида *туризм бозорини ривожлантиришга таҳдид солувчи жиҳатлар сифатида* янги рақобатчиларнинг пайдо бўлиши, бозорнинг секин ўсиши, истъемолчилар талабининг тез ўзгаришига мос хизматларни йўлга қўйиш етарли эмаслиги, жаҳонда содир бўладиган иқтисодий инкироз таъсирида ҳудудга халқаро туристлар оқимининг камайиши, Оролбўйи ҳудудларида экологик хавфнинг мавжудлигидан хорижий туристларнинг чўчиши кабиларни айтишимиз мумкин.

Юқорида ўтказилган SWOT-таҳлил натижаларидан вилоятдаги туризм соҳасида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар томонидан унумли фойдаланилиши, уларга айнан миллий туризм бозорининг заиф томонлари ва таҳдидларини бартараф этиш, кучли томонлари ҳамда имкониятларини тўлиқ ишга солиш бўйича самарали қарорлар қабул қилиш имконини беради ва шу асосда вилоятда туризм бозорининг тараққий этишига замин яратади, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Матякубов У.Р. Туризмда тараққиёт стратегиясини амалга ошириш муаммолари // Монография. - Тошкент. “Fan va texnologiyalar nashriyot-uyi”, 2022 й, 284 б.

2. Матякубов У.Р. Оролбўйи минтасида туристик маҳсулотларни диверсификация қилиш орқали соҳани стратегик ривожлантириш истиқболлари // “Biznes-эксперт” журнали. Т. 2021. №6(162), 32-39 б

3. **SWOT** — стратегик режалаштиришдаги таҳлил усули бўлиб, омил ва ходисаларни 4 та гуруҳга ажратишни назарда тутди: **Strengths** (кучли томонлари), **Weaknesses** (Заиф томонлари), **Opportunities** (Имкониятлари) ва **Threats** (Таҳдидлар). SWOT акроними илк бор 1963 йилда АҚШнинг Гарвард университетида бизнес-сиёсати бўйича анжуманда профессор К.Эндрюс томонидан киритилган.

SAMARQAND VILOYATIDA TURIZM DESTINATSIYALARINING SIFATINI BOSHQARISH USULLARI

**Xasan Ibragimovich Turdibekov - Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti Samarqand filiali, “Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes”
kafedrasi dotsenti, i.f.n.,**

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm destinatsiyalarini rivojlantirishda infratuzilmasi tashkil etuvchilarini boshqarishni muvofiqlashtirishning nazariy jihatlarini o‘rganilgan va destinatsiyalardagi infratuzilma holati amaliy tadqiq qilingan. Tahlil asosida turizm infratuzilmasi obyektlarini rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tajribalar asosida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlari: Turizm destinatsiyalari, turizm infratuzilmasi, destinatsiya sifati, baholash mezonlari.

Аннотация: В данной статье рассмотрены теоретические вопросы развития дестинаций на основе управления составляющих инфраструктуры. Исследованы туристические дестинации и их инфраструктура. На основе анализа даны рекомендации по улучшению качества инфраструктуры туристских дестинаций используя зарубежный опыт.

Ключевые слова: Туристская дестинация, инфраструктура туризма, качество дестинаций, критерии оценки.

Abstract: This article discusses the theoretical issues of the development of destinations based on the management of infrastructure components. The tourist

destinations and their infrastructure are investigated. Based on the analysis, recommendations are given to improve the quality of the infrastructure of tourist destinations using foreign experience.

Key words: Tourist destination, tourism infrastructure, quality of destinations, evaluation criteria.

Kirish

Jahonda turizm sohasi iqtisodiyotining, davlatlar o'rtasidagi ijtimoiy-madaniy aloqalar rivojlanishini ta'minlovchi tarmoq sifatida muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (IHRT) ma'lumotlariga ko'ra, "2022-yilda Fransiyada turizm sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 5,3 %ni, shunga mos ravishda Gretsiyada 6 %ni, Birlashgan Arab Amirliklarida 6,2 %ni, Xarvatiyada 20%ni, Meksikada 6,7%ni tashkil etgan"[1]. Bunday sharoitda turizm sohasida iqtisodiy salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Jahonda turizm sohasini rivojlantirishda turistik hududlarning iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib, turizm industriyasi va infratuzilmasini rivojlanish samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda, mavjud muammolarga yechim izlanmoqda.

Yangi O'zbekistonni barpo etish sharoitida turizm sohasi rivojini jahon andozalariga tenglashtirish orqali hududlarning turistik jozibadorligini oshirish, ichki va tashqi turistlar ko'lamini yanada kengaytirish, turistik korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlash, ichki va tashqi turizmning sifat-miqdor jihatdan jadal rivojlantirish kabi yo'nalishlarning istiqbolli rejalari amalga oshirilmoqda. Yurtboshimiz mamlakatimiz turizm salohiyatini oshirish masalalari haqida fikr yuritarkan, "Umuman, bu yil 7 million xorijiy va 15 million ichki sayyohlarni jalb qilish, soha eksportini 2,5 milliard dollarga yetkazish imkoniyati bor"[2]ligini ta'kidlab, bu bo'yicha soha xodimlari oldidagi vazifalarni belgilab berdi.

Turizmni rivojlantirishda asosiy maqsad infratuzilmaning ahamiyatini aniqlab, uni takomillashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Turistik infratuzilmalar turistik destinatsiyalarning jozibadorligi va raqobatbardoshligini oshiradi. Turistik infratuzilma turizmni rivojlantirish bilan birga xususiy

sektordagi manfaatdor tomonlarning faol ishtirok etishini taqozo etadi. Mazkur tadqiqotlar turizm infratuzilmasi konsepsiyasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, turistik infratuzilma ob'ektlari va turizmning rivojlanishini o'zaro muvofiqlashtirish, xususiyl sektorning turistik infratuzilmasi va turistik destinatsiyalarni rivojlantirishdagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Ushbu maqolaga oid mavzuni yoritishda "Infratuzilma", "Turistik infratuzilma" atamasining ma'nosi aks ettirilgan. Turistik infratuzilmani rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan nazariy fikrlardan foydalanilgan. Amaliyotda qo'llanilishi darajasi esa mualliflar tomonidan olingan olib borilgan tadqiqot natijalari asosida tahlil qilingan.

Bugungi kunda turizm yuqori daromadli va jadal rivojlanayotganligi sababli hududiy iqtisodiyotda ushbu sohaning rivojiga katta ahamiyat berilmoqda. Turistik infratuzilmaning ahvolini izchil o'rganishdan avval, "turistik infratuzilma" tushunchasining ma'nosi, ahamiyati, tarkibi va asosiy elementlarini anglab olishimiz zarur.

"Turistik infratuzilma - ma'lum bir vaqt va joy oralig'ida turistning turli tuman istaklarini sifatli tarzda muhayyo etishga qaratilgan, turli moddiy va nomoddiy xususiyatlarga ega bo'lgan obyektlar yig'indisidir". "Turizm" va "Turist" so'zlari ilmiy adabiyotda XVIII asr oxirlarida paydo bo'ldi. U fransuzcha "tour" — sayohat so'zidan kelib chiqqan. Birinchi marta Buyuk Britaniyadagi yoshlar kontinentga o'qishga ketgan vaqtdan boshlab qo'llanilgan. Aniqrog'i bunday sayohat "grandtour" deb atalgan, sayohatchilarni sayyohlar, deb atashgan. Odatda, turistik destinatsiya deganda turistlarga xizmat ko'rsatish uchun qulay sharoit yaratilgan turistik obyekt tushuniladi va bu turistik infratuzilma tushunchasi bilan chambarchas bog'liq.

Keng ma'noda turistik infratuzilmasi moddiy, huquqiy, ekologik va psixologik qulayliklarni o'z ichiga olib, ular turistik mahsulotning qulay, ishonchli va barqarorligini ta'minlaydi[7]. Turizm o'zida bir nechta tarmoqlarni

mujassamlashtirgani uchun “turizm infratuzilmasi” ning yagona ta’rifi mavjud emas [3].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning obyekti sifatida Samarqand shahrida joylashgan turistik destinatsiyalarning infratuzilmasi olindi. Bunda turizm infratuzilmasi obyektlari sifati va samaradorligini oshirish imkoniyatlari bilan bog‘liq moliyaviy-iqtisodiy munosabatlar majmuidan iborat. Tadqiqotlar Samarqand shahridagi turistik destinatsiyalarda olib borilgan. Bunda infratuzilmalar sifatini baholashning Buyuk Britaniya tizimidan foydalanildi. Tadqiqotning metodi bir qancha uslub va usullar majmuidan iborat. Tadqiqot davomida analiz va sintez, induksiya va deduksiya, sabab va oqibat, zamon va makon, tizimli yondashuv kabi uslublardan, natija bilan omillar o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishda moliyaviy-iqtisodiy matematik va statistik usullardan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotlar Samarqand viloyatida olib borilgan bo‘lib, 2023-yilda o‘tkazilgan. Samarqand viloyati hududida 1626 ta arxeologik, 670 ta me‘moriy, 37 ta diqqatga sazovor joy, 18 ta monumental, 21 ta memorial moddiy-madaniy meros ob’ektlari mavjud. Shundan sayyohlar tashrif buyuradigan arxitektura yodgorliklari 473 ta, arxeologik yodgorliklar obidalari 5 tani, monumental san’at yodgorliklari 18 tani, muzeylar 8 tani, davlat ro‘yxatidan o‘tmagan muzeylar 3 tani, diqqatga sazovor joylar 37 ta, ziyorat turizm obyektlari 23 tani tashkil etadi. Tadqiqotlar uchun eng ommabop 10 ta turistik destinatsiya ajratib olindi.

Turistik destinatsiyalarning sifatini aniqlashda Buyuk Britaniyada turizm infratuzilmasi obyektlarini qo‘llaniladigan baholashning 5 balli sifatni ta’minlash sxemasiga asoslandik. Unga ko‘ra turistik destinatsiyalar 0 dan 5 balgacha baholanadi va ularga yulduzlar bo‘yicha daraja beriladi. Baholash obyektiv ko‘rsatkichlar bo‘yicha mustaqil ekspertlar tomonidan amalga oshiriladi. Bunda turistik infratuzilma 6 ta komponent bo‘yicha 5 balli shkala asosida baholanib, maxsus baholash varaqasi yuritiladi. Jarayon so‘ngida baholovchi ekspert

natijalarni turistik destinatsiya rahbariyatiga taqdim etadi. Bunda asosan 6 ta bo‘lim asosida baholash amalga oshiriladi (1-jadval).

1-jadval

Turistik destinatsiyalar sifatini baholash mezonlari

№	Bo‘limlar	Baholash ko‘rsatkichlari
1	Turistik destinatsiyagacha yetib kelish	- yo‘riqnoma-buklet mazmuni; - yo‘l ko‘rsatkichlar; - obyektning chetdan ko‘rinishi, obodonlashganligi; - mashinalar qo‘yish joyi holati.
2	Destinatsiyaga kirish	- aniq va tushunarli ko‘rsatkichlar; - bino yoki inshootning tashqi ko‘rinishi; - xodimlar tomonidan kutib olish sifati; - xodimlarning tashqi ko‘rinishi; - bino umumiy tuzilishi sifati; - tozalik va sarishtalik.
3	Obyektning namoyon qilinganligi	- mazmunini namoyon etish darajasi; - mijozlar oqimini boshqarish darajasi; - mijozlar guruhiga moslashish darajasi; - axborotlarning yetarliligi va xorijiy tillarga to‘g‘ri tarjima qilinganligi; - personalning munosabati; - ichki lavhalar; - tozalik va orastalik.
4	Ovqatlanish	- mijozlar oqimini boshqarish imkoniyati; - menyu tuzilishi; - taomlar assortimenti va xizmatlar; - personal munosabati; - muhit holati (sokin yoki shovqinli); - xonalarning bezatilishi; - tozalik va orastalik.
5	Chakana savdo	- mijozlar oqimini boshqarish imkoniyati; - mahsulotlar assortimentining mijozlar tarkibiga mosligi; - mahsulotlarni namoyish etish holati; - personal munosabati; - tozalik va orastalik.
6	Hojatxonalar	- joylashish va jihozlanish qulayliklari; - santexnika va uskunalar holati va sifati; - jihozlanish holati; - xizmat ko‘rsatish darajasi; - gigiyena, tozalik va orastalik darajasi.

Yuqorida keltirilgan uslubiyat asosida 10 turistik destinatsiyaning infratuzilmasi baholandi va ularning reytingi aniqlandi (2-jadval).

2-jadval

Turistik destinatsiyalar infratuzilmasining sifatini baholash natijalari

№	Turistik destinatsiya nomi	Bahosi	Reytingi
1	Registon majmuasi	5 (bebaho)	87
2	Amir Temur majmuasi (Go'ri Amir maqbarasi)	4 (a'lo)	81%
3	Ruhobod majmuasi	4 (a'lo)	79%
4	Bibixonim masjidi majmuasi	4 (a'lo)	80%
5	Saroy mulkxonim maqbarasi	3 (juda yaxshi)	75%
6	Shohi Zinda majmuasi	4 (a'lo)	82%
7	Xazrati Hizr masjidi	4 (a'lo)	81%
8	I.A.Karimov yodgorlik kompleksi	5 (bebaho)	90%
9	M.Ulug'bek rasadxonasi	4 (a'lo)	82%
10	Xo'ja Doniyor maqbarasi	3 (juda yaxshi)	75%

Xulosa va takliflar

Ilmiy izlanishlar ko'rsatishicha, barcha turistik destinatsiyalarning turistlarga xizmat ko'rsatish sifati har yili betaraf ekspertlar tomonidan baholanishi va unga asosan maxsus sertifikat berib borish amaliyotini qo'llash maqsadga muvofiq. Bunda turistik destinatsiyadani infratuzilma holatidagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish va jihozlash bo'yicha tegishli tuzatishlarni kiritib borish imkoniyati vujudga keladi. Jumladan:

1. Viloyatdagi eng ko'p sayyoh tashrif buyuradigan barcha madaniy meros obyektlarida mobil ilovalardan foydalanish imkoniyatini oshirish, jumladan QR-kod asosida turli xorijiy tillarda ma'lumot olish, buning uchun bepul Wi-Fi qurilmalarini o'rnatish, obyektlarning veb-saytni va 3D o'lchamli namoyishini ta'minlash, yo'l ko'rsatkichlarini o'rnatish yaxshi natija beradi va turistlar oqimini yanada ko'nytiradi.

2. "SOS" tugmalar tashkillashtirish. Samarqand shahriga tashrif buyuradigan sayyohlar oqimining ortib borishi natijasida sayyohlarning havfsizligini ta'minlash uchun "SOS" tugmachalarini o'rnatish amaliyotini qo'llash maqsadga muvofiq.

Buning asosida sayyohlarning murojaatlarini tezlik bilan qabul qilish hamda o'z vaqtida yordam ko'rsatishga erishiladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://data.oecd.org/industry/tourism-gdp.htm>- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023-yil 29-mart kuni mamlakatimizning turizm salohiyatini oshirish masalalari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishi yuzasidan ma'ruzasi <https://president.uz/uz/lists/view/6095>
3. Dwyer, L., Forsyth, P., Dwyer, W. (2010), Tourism Economics and Policy, Bristol, Buffalo, Toronto, Channel view publications.
4. Mera, K. (1973), "Regional production functions and social overhead capital: An analysis of the Japanese case", Regional and Urban Economics, Vol. 3, pp. 157-186. DOI: [https://doi.org/10.1016/0034-3331\(73\)90013-4](https://doi.org/10.1016/0034-3331(73)90013-4).
5. Simmons, D., Moore, K. (2016), "Recreation", In: Jafari, J., Xiao, H. (eds.), Encyclopaedia of Tourism, Springer Reference, Switzerland, pp. 777-780.
6. Possibilities Of Application Of Digital Technologies In Tourism In The Context Of Covid-19 Pandemy / Kh.I.Turdibekov, S.N. Matlabov, I.K. Nimatov, Y.I. Turdibekov – PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology 17 (6), pp. 2323 – 2329.-2020. <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/1159>

**5-SEKSIYA. MINTAQA IQTISODIYOTINING BARQAROR
RIVOJLANISHINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH**

**5 СЕКЦИЯ. ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

**SECTION 5. ECONOMETRIC MODELING OF THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY**

CHAKANA SAVDO MUASSASALARINI JOYLASHTIRISHDAGI IQTISODIY MODELLAR

Bekjanov D.Y.- UrDU Iqtisodiyot kafedrası dotsenti, PhD.
Ibrayimova D.A.-Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematik-statistik yondashuv asosida chakana savdo muassalarining bozor hududlarini chegaralash va segmentlash modellari muhokama qilinadi.

Kalit soʻzlar. chakana savdo, bozor konyukturasi, bozorni segmentlash, iqtisodiy model

Аннотация. В данной статье рассматриваются модели разграничения и сегментации рыночных площадей предприятий розничной торговли на основе математико-статистического подхода.

Ключевые слова. розничная торговля, конъюнктура рынка, сегментация рынка, экономическая модель

Annotation. This article discusses models for delimiting and segmenting market areas of retail enterprises based on a mathematical and statistical approach.

Keywords. retail, market conditions, market segmentation, economic model

Globalashuv jarayoni ta'sirida jahon xo'jaligida tarkibiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Dunyo aholisini iste'mol tovarlari bilan ta'minlashni murakkablashuvi va oziq-ovqat xavfsizligi ta'sirida chakana savdoning an'anaviy shakllarida optimal joylashuv muammosini hal qilish muammosi sifatida qaralmoqda. Chakana savdo tarmoqlari tomonidan 2024-yilga yillik savdo aylanmasi 30 trln. AQSH dollarini tashkil qilishi jahonning yirik WP Engine tahlil kompaniyasi tadqiqotlari asosida aniqlangan. Butun dunyoda chakana savdo tarmoqlarida band aholi 4.6 million kishini tashkil qiladi [1]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida Farmonida "Respublika hududlarida savdo infratuzilmasini rivojlantirish. Bunda har bir hududda yirik ulgurji-savdo markazlari, jumladan logistika, muzlatgich, omborxonalarni tashkil

etish, yirik tuman va shaharlarda kamida 3 tadan zamonaviy savdo markazlarini tashkil etish, qishloq joylarda ko‘chma savdo nuqtalarini ko‘paytirish” vazifalari belgilab berilgan [2].

Tadqiqot ishida chakana savdo joylarining bozor hududlarini chegaralash va segmentlash modellari muhokama qilinadi. Unda asosan matematik-statistik yondashuvlardan foydalanilgan bo‘lib, asosiy e‘tibor bozordagi segmentlarni aniq usullarda tahlil qilishga qaratilgan. Shuning uchun ular nazariya va metodologiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lovchi interfeysni tashkil qiladi, hamda ularning mazmuni va amaliy qo‘llanilishida muhim ahamiyat kasb qiladi. Tadqiqotda xarid qilish xatti-harakatlarining joylashuv nuqtai nazaridan empirik tahlil qilish uchun qaysi iqtisodiy modellar mos kelishi va ushbu yondashuvlarga qo‘shma va taqqoslash xaridlari yoki aglomeratsiya ta’sirini qanchalik darajada integratsiya qilish mumkinligi haqidagi savollarga javob berishga e’tibor qaratiladi. Asosiy maqsad qaysi model yondashuvi ikkala vazifani birlashtirishga ham imkon berishini aniqlashdan iborat.

1-jadval

Chakana savdo joylashuvida qo‘llaniladigan iqtisodiy modellar tasnifi⁸

Modelning nomlanishi	Formulasi	Tasnifi
Iste’molchilarning savdo xulq-atvoriga asoslangan modellar [3]	$N_{ij} = f(T_i, T_j, M_{ij})$	N _{ij} - i taklif qiluvchining j muqobil variantidan keladigan naflik T _i - Iste’molchi joylashgan hududning o‘ziga xosligi T _j - Taklif qiluvchi joylashgan hududning o‘ziga xosligi M _{ij} -Iste’molchi va taklif qiluvchilar joylashgan hududlari orasidagi masofa
Chakana savdo gravitatsiya modeli [4]	$\frac{S_1}{S_2} = \left(\frac{J_1}{J_2}\right)^\alpha \left(\frac{M_1}{M_2}\right)^\beta$	S ₁ , S ₂ – savdo joylaridagi tushum (1-va 2-savdo punkti)

⁸ Manba. Mualliflar ishlanmasi

		J₁, J₂ – Chakana savdo joyining jozibadorligi M₁, M₂ - Savdo muassasalari orasidagi masofa (1-va 2-savdo punkti)
Buzilish nuqtasi formulasi [5]	$M_{1b} = \frac{M_{12}}{1 + \sqrt{\frac{J_2}{J_1}}}$ $M_{2b} = \frac{M_{12}}{1 + \sqrt{\frac{J_1}{J_2}}}$	J₁ , – birinchi chakana savdo joyining jozibadorligi J₂ – ikkinchi chakana savdo joyining jozibadorligi M_{1b} - birinchi chakana savdo joyidan b buzulish nuqtasigacha bo‘lgan masofa M_{2b} - ikkinchi chakana savdo joyidan b buzulish nuqtasigacha bo‘lgan masofa
Bozor hududini ehtimoliy tanlash modeli [6]	$N_{ij} = J_j^\gamma T X_{ij}^{-\alpha}$	N_{ij} - j-chakana savdo joyining i-iste’molchi uchun nafliligi J_j – Chakana savdo joyining jozibadorligi TX_{ji} -transport xarajatlari γ - joylashuv maydoni o‘lchov parametri α -masofa o‘lchov parametri

Xulosa tariqasida shunni ta’kidlab o‘tish mumkinki, yuqoridagi jadvalda keltirib o‘tilgan iqtisodiy modellar asosida mintaqada chakana savdo muassasalarini joylashtirishda eng maqbul yechimga ega bo‘lish uchun iqtisodiy hisoblashlarni amalga ochirish mumkin. Bu modellarning qo‘llashning afzal jihatlari shundaki, bitta modelni qo‘llashda ishlab chiqaruvchi va sotuvchilar taklif qiluvchi sifatida iste’molchilar talab qiluvchi sifatida uyg‘unlashtirgan holda qaraladi, ya’ni ishlab chiqilgan modeldan olingan natija bozordagi barcha subyektlar manffatlariga mos kelishini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://wpengine.com/resources/woocommerce-related-products/>
2. <https://lex.uz/uz/docs/5841063> - Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60-сонли Фармони
3. WILDNER, R./SCHERÜBL, B. (2006): Model-assisted analysis, simulation and forecasting with consumer panel data. In: Yearbook of marketing and consumer research, Bd. 4, pp. 5 29.
4. REILLY, W. J. (1931): The Law of Retail Gravitation. New York : Selbstverlag W. J. Reilly.
5. Jörg B.Kühnapfel, Vertriebsprognosen, Methoden für die Praxis. Springer Gabler Wiesbaden, 2023
6. STANLEY, T. J./SEWALL, M. A. (1976): Image Inputs to a Probabilistic Model: Predicting Retail Potential. In: Journal of Marketing, Bd. 40, Nr. 3, pp. 48-53.

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIYAVIY RISKLARNI BAHOLASHNING EKONOMETRIK JIHATLARI

Abdullayeva Madinabonu Xasanboyevna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdagi aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni ekonometrik baholashning zarurati va ahamiyati yoritilgan. Moliyaviy risklarni baholashning xalqaro standartlariga muvofiq risklarni baholashda foydalaniladigan uslubiy yondashuvlarning amaliy jihatlari bayon etilgan. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni baholash mexanizmini takomillashtirishga doir ilmiy xulosalar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: moliyaviy risk, baholash, variatsiya, chetlanish, investitsiya, prognoz, qiymat, loyiha, moliyaviy barqarorlik, daromad.

Аннотация. В данной научной работе описывается необходимость и важность эконометрической оценки финансовых рисков в акционерных

обществах. Описано практические аспекты методических подходов, используемых при оценке рисков в соответствии с международными стандартами. Приведены научные выводы по совершенствованию механизма оценки финансовых рисков в акционерных обществах.

Ключевые слова: финансовый риск, оценка, вариация, отклонение, инвестиции, прогноз, стоимость, проект, финансовая устойчивость, доход.

Annotation. This scientific work describes the need and importance of econometric assessment of financial risks in joint-stock companies. The practical aspects of methodological approaches used in risk assessment in accordance with international standards are described. Scientific conclusions on improving the mechanism for assessing financial risks in joint-stock companies are presented.

Key words: financial risk, assessment, variation, deviation, investment, forecast, cost, project, financial stability, income.

Oxirgi yigirma yil ichida jahon moliya bozorlari to'rt asosiy yo'nalishda rivojlanganligini ta'kidlash mumkin, ya'ni: globalashuv; funktsional integratsiya; moliyaviy texnologiyalar-innovatsiyalar; internet texnologiyalarini joriy etish. Ushbu tendentsiyalar moliya bozorlari samaradorligini oshirish bilan birga mahsulot va xizmatlar turlarini sezilarli darajada kengaytirdi hamda ularni barcha toifadagi investorlar uchun yanada qulayroq qildi. Shu bilan birga, ular aniqlanishi va cheklanishi kerak bo'lgan yangi risklarni vujudga keltirdi. Qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilishda risk turlari va uning miqdoriy bahosini aniqlash alohida o'rin tutadi, bu esa investorga o'z imtiyozlarini "risk-daromadlilik" ko'rsatkichlariga nisbatan baholash imkonini beradi. Qarorlar qabul qilish nazariyasiga ko'ra, risk va noaniqlik boshqarilmaydigan o'zgaruvchilarning ehtimollik xususiyatlarining mavjudligi bilan belgilanadigan ma'lumotni aniqlash usulida farqlanadi. Riskli vaziyat voqea sodir bo'lishining ma'lum ehtimoli bilan tavsiflanadi, to'liq noaniqlik holatida esa ehtimollik xususiyatlari mavjud emas. Shu ma'noda risk, ehtimollik kategoriyasi sifatida, qisman noaniqlik o'lchovidir. Xalqaro amaliyotda moliyaviy risklarni statistik baholashda turli yondashuvlardan foydalanadigan ikkita asosiy tendensiya mavjud:

1. An'anaviy yondashuv, risk mezonlari tavsifining umumiy o'zgaruvchanligini (tebranuvchanligini) baholaydi – tebranuvchanlik nuqtalari; dispersiya va standart chetlanish; assimetriya koeffitsiyenti; variatsiya koeffitsiyenti, eksess; beta koeffitsiyenti. 2008-yildagi inqirozdan keyin bozor risklarini aniqlash va baholash muammosi dolzarb bo'lib qoldi. Ushbu davr talabiga munosib iqtisodchi olimlar tomonidan qator statistik usullar va yangi miqdoriy baholash usullari tadqiq qilindi. Iqtisodchi olimlar Dimitrios Bisias, Mark Flood, Andrew W. Lo, Stavros Valavanis tomonidan tadqiq qilingan «A Survey of Systemic Risk Analytics» nomli asarda tizimli riskni turli tomondan miqdoriy baholashning 31 ta uslubiyotining sharhi berilgan [1].

2. Zarar bilan yakunlanishi mumkin bo'lgan faoliyat natijalarni tahlil qilishga asoslangan muqobil yondashuv. Mazkur yondashuv aniq metodologik uslublar orqali taahlil qilishga asoslanadi. Mazkur yondashuvga asosan keng tarqalgan uslublardan biri VaR hisoblanadi. VaR ko'rsatkichi ma'lum shartlar ostida t vaqt oralig'ida investorning maksimal yo'qotishlarini ifodalaydi [2]. Rasman bu ko'rsatkich t davr uchun va berilgan α aniqlik darajasi bilan ma'lum aktiv yoki aktivlar portfeliga egalik qilishdan kutilayotgan maksimal yo'qotishlar VaR qiymatidan oshmaslik ehtimolligi α -ga teng bo'lgan qiymatni baholaydi.

Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati davomida foyda olishni maqsad qilib qo'yar ekan, ushbu maqsadga erishish yo'lida korxonalar turli darajadagi risklar bilan to'qnash keladi [3]. Kutilayotgan daromadlilik darajasi – bu ehtimolli taqsimotining o'rta qiymati hisoblanadi. Kutilayotgan daromadlilik darajasini aniqlash uchun barcha mumkin bo'lgan daromadliklarni ularning sodir bo'lish ehtimolligiga ko'paytirish orqali aniqlanadi va quyidagi formula orqali ifodalanadi:

$$\hat{r} = p_1 r_1 + p_2 r_2 + \dots + p_n r_n = \sum_{i=1}^n p_i \times r_i \quad (1)$$

Dispersiya, har bir ssenariy uchun daromadlilik darajasidan kutilayotgan daromadlilikni ayirmasining kvadratiga o'zining mos ehtimolligini ko'paytmasi orqali aniqlanadi va o'zaro qo'shish bilan quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n p_i (r_i - \hat{r})^2 \quad (2)$$

Standart (oʻrtacha kvadratli) chetlanishdan foydalanish qulay hisoblanadi. U quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n p_i (r_i - \hat{r})^2} \quad (3)$$

Daromadlilikning ehtimolligi normal taqsimot qonuniyatiga boʻysinishi uchun ushbu qiymat quyidagi ehtimollikning zichlik funksiyasiga mos kelishi kerak:

$$\varphi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} e^{-\frac{(x-a)^2}{2\sigma^2}} \quad (4)$$

Risk va daromadlilik konsepsiyasiga muvofiq investorlar riskdan qochadi (riskka moyil emas) va riskni qabul qilganlari uchun mukofot talab qilishadi. Yaʼni moliyaviy aktivning riski qancha yuqori boʻlsa, uning kutilayotgan daromadliliği investorni sotib olish yoki egalik qilishiga undashi uchun shuncha yuqori boʻlishi kerak. Demak investor uchun muhim jihat – bu moliyaviy aktivning riskini baholash hisoblanadi. Beta koeffitsiyentini quyidagicha ifodalash mumkin:

$$\beta_i = \frac{\sum_{t=1}^n (r_{it} - E(r_i)) * (r_{mt} - E(r_m))}{\sum_{t=1}^n (r_{mt} - E(r_m))^2} \quad (5)$$

Taʼkidlash lozimki, moliyaviy risklarni baholash metodologiyasi keng ilmiy yoʻnalishlardan biri boʻlib, mazkur maqola orqali birgina qimmatli qogʻozlarga kiritilgan investitsion risklarni darajasini baholash uslubiyatini koʻrib chiqdik. Investitsion risklar nafaqat bitta kompaniya yoki muayyan sohaning oʻzida yuzaga keladigan ichki omillar bilan, balki mamlakat yoki jahon iqtisodiyotidagi oʻzgarishlar natijasida yuzaga keladigan tashqi risklar bilan ham bogʻliq. Shuning uchun, investitsion resurslarni maʼlum bir loyihaga sarflashdan avval, joriy davrdagi bozordagi holatni tahlil qilish va yaqin kelajakda qanday iqtisodiy vaziyat kutilayotganligini hamda investor tanlagan kompaniyaning faoliyat

sohasiga doir qonunlarni ham chuqur tahlil qilish kerak. Xalqaro moliyaviy ekspertlarning fikriga ko'ra, odatda har bir moliyaviy risk turi uchun alohida boshqarish usuli va uslubiyati mavjud. Investitsiya loyihaning risk darajasini baholash va tahlil qilishning o'ziga xos usullarini tanlash quyidagi omillarga bog'liq: loyihaning qamrovi, ma'lumot bazasining to'liqligi, tahlil va loyihaning ishonchlilik darajasi talablari va boshqalar. Investitsion faoliyat risk bilan uzviy bog'liqligini hisobga olgan holda, risklarni kamaytirish yoki oldini olish imkoniyatiga ega bo'lish juda muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Crouhu M., Galai D., Mark R. Risk management. – N.Y.: McGraw Hill, 2001
2. Nicolas Blancher, Srobona Mitra, Hanan Morsy, Akira Otani, Tiago Severo, and Laura Valderrama. Systemic Risk Monitoring (SysMo) Toolkit – A User Guide. IMF Working paper, July 2013.
3. Zokirjonov M.R. Korporativ moliyani boshqarishda moliyaviy risklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish. i.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. T.: 2023 y. 17-b.
4. Ковалев П.П. Особенности оценки рисков инвестиционных проектов//Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2017 г., том 7. ст. 251-260.
5. Шимко П.Д. Международный финансовый менеджмент: учебник и практикум. 2-е изд., перераб., и доп. – М.: Юрайт - 2019 г. 494 ст.

XORAZM VILOYATIDA TRANSPORT XIZMATLARI RIVOJI BARQARORLIGINI QIYOSIY STATISTIK TAHLILI

**Sapayev Axmed Durdibayevich,
UrDU mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqada transport xizmatlari rivoji tavsiflovchi statistik ko'rsatkichlari qiyosiy tahlili amalga oshirilgan va barqarorlik darajasi baholanilgan. Transport xizmatlari barqaror rivojini ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В данной работе проведен сравнительный анализ статистических показателей, характеризующих развитие транспортных услуг в регионе, а также дана оценка устойчивости развития. Разработаны предложения и рекомендации по обеспечению устойчивого развития транспортных услуг.

Annotation. In this paper conducted a comparative analysis of statistical indicators describing the development of transport services in the region as well as assessed development of stability. Developed proposals and recommendations for ensuring the sustainable development of transport services.

Kalit soʻzlar. Transport xizmatlari, oʻrtacha, standart xatolik, mediana, kuroz, assimetriya, Oʻrtacha kvadratik chetlanish.

Ключевые слова. Транспортные услуги, среднее значение, стандартная ошибка, медиана, эксцесс, асимметрия, среднеквадратичное отклонение.

Keywords. Transport services, mean, standard error, median, kurtosis, skewness, standard deviation.

Transport tizimi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni bevosita taʼminlaydigan asosiy manba, odamlar va mahalliy hamjamiyatlarni dunyo bilan bogʻlaydigan vosita hisoblanadi [1]. Transport umumiy savdo jarayoni bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, tovarlar harakati va xizmatlar koʻrsatish vositasi hisoblanadi, shuningdek, sanoatni tartibga solish xususiyatlariga ega [2]. Barqaror transport tizimini keng koʻlamli muammolar jumladan, institutsional islohotlar [3], boshqaruvni takomillashtirish [4], iqlim oʻzgarishi [5], ijtimoiy chetlanish [6] oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir masalalari muhim tadqiqot mavzusi boʻlib kelmoqda.

Keltirib oʻtilganlarni hisobga olgan holda Xorazm viloyatida transport xizmatlari rivoji barqarorligini qiyosiy statistik tahlili amalga oshirilda va barqarorlik darajasi miqdoriy baholanildi.

Transport xizmatlari oʻsish surʼatlari barqarorligini qiyosiy tahlilini amalga oshirish uchun tavsiflovchi statistik koʻrsatkichlari qarab chiqildi (1-jadval).

O‘zbekiston Respublikasi hamda Xorazm viloyatida transport xizmatlari o‘shish sur‘atlari tavsiflovchi statistik ma’lumotlari

	O‘zbekiston		Xorazm	
	Transport xizmatlari foizda	Shu jumladan avtotransport xizmatlari	Transport xizmatlari foizda	Shu jumladan avtotransport xizmatlari
O‘rtacha qiymat	7,42	12,32	11,82	12,33
Standart xatolik	1,63	2,10	2,04	2,28
Mediana	8,00	15,90	13,90	14,90
Moda	#N/D	#N/D	#N/D	#N/D
O‘rtacha kvadratik chetlanish	5,87	7,56	7,36	8,24
Dispersiya	34,43	57,12	54,14	67,87
Kurtoz	4,44	-1,54	-1,05	-1,10
Asimmetriya	-1,64	-0,49	-0,29	-0,20
Interval	24,30	20,90	22,70	25,70
Minimum	-8,60	1,40	-0,30	-0,50
Maksimum	15,70	22,30	22,40	25,20
Yig‘indi	96,50	160,15	153,70	160,30
Kuzatuvlar soni	13,00	13,00	13,00	13,00
Ishonchlilik darajasi (95,0%)	3,55	4,57	4,45	4,98

Ko‘rsatkichlarning barqarorligini baholash uchun variatsiya ko‘rsatkichlaridan keng foydalaniladi va bu ko‘rsatkichlar to‘plamdagi kuzatuv natijalarini o‘rtachaga nisbatan qanday diapazonda o‘zgarayotganligini ko‘rsatadi. O‘rtacha qiymatning standart xatolik ko‘rsatkichi Xorazm viloyatida nisbatan bo‘lib nobarqarorlik mavjudligini asoslaydi. Biroq mazkur ko‘rsatkich o‘rtacha qiymatlar turlicha bo‘lgan holatda to‘liq xulosa chiqarish uchun asos bo‘la olmaydi. Ya’ni, mamlakat miqyosida transport xizmatlari o‘shish sur‘ati 7,42 va uning standart xatoligi 1,63 ni tashkil qilmoqda, ammo viloyat kesimida mazkur ko‘rsatkichlar mos ravishda 11,82 va 2,04 ga teng. Bu yerda masshtab samarasi mavjudligi sababli boshqa ko‘rsatkichlarga e’tibor qaratildi.

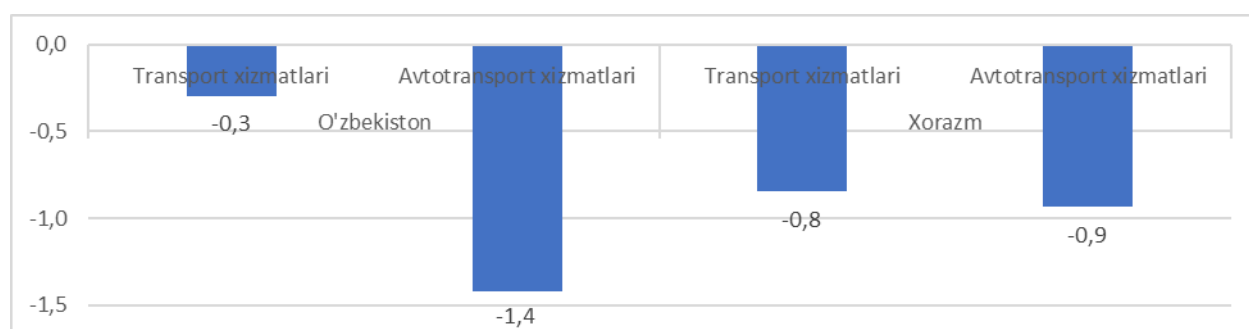
Barcha holatlarda o‘rtacha qiymatni medianaga nisbatan kichikligi chapga og‘ishni mavjudligini va ekstermal ko‘rsatkichlarni o‘rtachaga nisbatan chapda

joylashganligi, keskin pasayishlar mavjudligini asoslaydi. Aniqroq xulosaga ega bo'lish va masshtab samarasini bartaraf etish uchun Pearsonning mediana og'ish ko'rsatkichidan foydalanildi.

$$PMS = 3 * \frac{(Mean - median)}{standard deviation}$$

Bu yerda: PMS - Pearsonning mediana og'ish ko'rsatkichi; mean – o'rtacha qiymat; median – mediana; standard deviation – o'rtacha kvadratik chetlanish.

Hisoblanilgan Pearsonning mediana og'ish ko'rsatkichlari quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi (1-rasm).



1-rasm. Transport xizmatlari o'sish sur'atlari bo'yicha aniqlangan Pearsonning mediana og'ish ko'rsatkichlari

Barcha holatlarda chapga og'ish kuzatilganligi sababli manfiy qiymatlarga ega bo'lmoqda. Og'ish darajasi bo'yicha eng yuqori qiymat mamlakat miqyosida ko'rsatilgan avtotransport xizmatlari o'sish sur'atiga to'g'ri kelmoqda, ya'ni -1,4 ga teng va bu beqarorlikni yuqori darajada ekanligini asoslaydi. Agar viloyat kesimida qaraydigan bo'lsak, avtotransport xizmatlari o'sish sur'ati bo'yicha aniqlangan ko'rsatkichning ham nisbatan yuqori ekanligini ko'rish mumkin.

Jami transport xizmatlarini o'sish sur'ati bo'yicha aniqlangan Pearsonning mediana og'ish ko'rsatkichi mamlakat miqyosida -0,3 ga, viloyat miqyosida -0,8 ga teng bo'lmoqda. Bu ta'kidlanganidek viloyatda jami transport xizmatlari o'sish sur'atini nobarqaror ekanligini asoslaydi. Boshqa tomondan esa avtotransport xizmatlari o'sish sur'ati bo'yicha aniqlangan ko'rsatkichlarda teskari holat mavjud bo'lib, viloyatda mazkur ko'rsatkichning nisbatan barqaror ekanligi kuzatilmoqda.

Kurtoz koeffitsientining musbat qiymatga ega bo'lishi cho'qqining yuqoriligi hamda kuzatuvlarning nisbatan o'rtachaga yaqinligidan dolalat bersa, manfiy kurtoz aksincha holatni ifodalaydi. 1-jadvalda keltirilgan kurtoz koeffitsientlari esa yuqorida keltirilgan barcha xulosalarni asoslaydi, ya'ni faqat respublika miqyosida jami xizmatlarning kurtoz koeffitsienti musbat qiymatga ega bo'lmoqda. Boshqa barcha ko'rsatkichlarda manfiy qiymati kuzatiladi. Shuningdek, assimetriya ko'rsatkichi barcha holatlar uchun manfiy qiymatga ega bo'lgani holda chapga og'ish mavjudligini asoslaydi. Barcha tahlillar viloyatda jami transport xizmatlarini yuqori sur'atlarda o'sganligini va shu bilan bir vaqtda beqarorlik darajasini ham yuqori ekanligini asoslamoqda. Ammo avtotransport xizmatlarida teskari holatni kuzatish mumkin.

Tadqiqotlarimiz natijalarini ko'rsatishicha viloyatda transport xizmatlarini rivojini ta'minlashda, ularning turlari kesimidagi nisbatlarni optimalligini ta'minlash lozim. Ya'ni, viloyatda asosiy ulush avtotransport xizmatlariga to'g'ri kelmoqda, fikrimizcha mavjud imkoniyatlarni hisobga olgan holda boshqa transport turlar (temir yo'l, havo transport)ini rivojlantirish barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, transport xizmatlariga talabni shakllantiruvchi jismoniy shaxslarning real daromadlarini oshirish va yuridik shaxslarning faoliyat barqarorligini ta'minlash lozim. Xususan kichik biznes subyektlari yashovchanlik koeffitsiyentiga alohida e'tibor qaratish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Goldman T, Gorham R (2006) Sustainable urban transport: four innovative directions. Technol Soc 28:261–273
2. Niyazbekova, Shakizada & Mottaeva, Angela & Kharesova, Madina & Tsurova, Liza. (2023). Sustainable development of transport systems and development of economic cooperation between countries. E3S Web of Conferences. 371. 10.1051/e3sconf/202337104039.
3. Hall, R.P., 2006. Understanding and applying the concept of sustainable development to transportation planning and decision-making in the US.

Massachusetts Institute of Technology. <http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/34555> (Accessed 20 Feb. 2022).

4. Santos, A.S., Ribeiro, S.K., 2015. The role of transport indicators to the improvement of local governance in Rio de Janeiro City: a contribution for the debate on sustainable future. *Case Stud. Trans. Policy* 3 (4), 415–420. <https://doi.org/10.1016/j.cstp.2015.08.006>

5. Chapman, L., 2007. Transport and climate change: a review. *J. Transp. Geogr.* 15 (5), 354–367. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2006.11.008>.

6. Mattioli, G., 2014. Where sustainable transport and social exclusion meet: households without cars and car dependence in Great Britain. *J. Environ. Plann. Policy Manage.* 16 (3), 379–400. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2013.858592>.

XORAZM VILOYATIDA BANDLAR VA ISHSIZLAR SONINI YAHMGA TA’SIRINI BAHOLASH MASALALARI

**Kurbanov Feruz Pirnazarovich,
UrDU mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada bandlar va ishsizlar sonidagi oʻzgarishlarni Yalpi hududiy mahsulotga (YaHM) ta’siri qarab chiqilgan. Bandlikni ta’minlashdagi asosiy muammolar aniqlanilib ularni samarali yechish boʻyicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. Аннотация. В данной статье рассмотрено влияние изменения количества занятых и безработных на валовой региональный продукт (ВВП). Выявлены основные проблемы в обеспечении занятости, а также разработаны предложения и рекомендации по их эффективному решению.

Annotation. In this paper looked through effect of changes in number of employed and unemployed on the Gross Regional Product (GDP). Identified main problems in ensuring employment, as well as developed suggestions and recommendations for their effective solution.

Kalit soʻzlar. YaHM, bandlar, ishsizlar, regression tahlil, model, elastiklik koeffitsiyenti, Durbin – Uatson mezon.

Ключевые слова. ВРП, занятые, безработные, регрессионный анализ, модель, коэффициент эластичности, критерий Дурбина-Ватсона.

Keywords. GRP, employed, unemployed, regression analysis, model, elasticity coefficient, Durbin-Watson criterion.

Tadqiqotlar mintaqaviy nomutanosibliklar makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy omillarga taʼsiri koʻrsatishini tasdiqlaydi [1]. YaIM (YaHM) va ishsizlik kabilar mintaqaviy rivojlanishga taʼsir koʻrsatuvchi makroiqtisodiy omillar hisoblanadi [2,3]. shuningdek, ishsizlik iqtisodiyotning mintaqaviy tuzilishiga ham ahamiyatli darajada taʼsirga ega [4]. Ishsizlik mehnatga layoqatli aholi turmush faravonligiga bevositda taʼsirga ega boʻlib jiddiy iqtisodiy muammo hisoblanadi va bandlikni taʼminlash masalasiga alohida eʼtibor qaratish talab qilinadi. Bugungi kunda asosiy muammolardan biri bu yoshlar va keksalar orasidagi tarkibiy ishsizlikning oshishi hisoblanadi [5,6].

Keltirib oʻtilganlarni hisobga olgan holda ishsizlik va bandlikning Xorazm viloyatida yalpi hududiy mahsulotga taʼsiri qarab chiqildi. Regression tahlil asosida ular miqdoriy baholanildi.

Xorazm viloyatida bandlar va ishsizlar sonidagi oʻzgarishlarning YaHMga taʼsirini baholash uchun 2000-2022-yillar maʼlumotlaridan foydalanildi. YaHM 2000-yilni bazis sifatida qabul qilgan holda oʻzgarmas narxlarga oʻtkazildi. Regression tahlil natijalariga koʻra quyidagi modellarga ega boʻlindi (1-jadval)

1-jadval

Хоразм вилоятида bandlik, ishsizlik va norasmiy bandlik darajasining YaHMga taʼsirini baholash natijalari

№	model	Stʼyudent mezoni	Determinatsiya koeffitsienti	Durbin Uatson
1	$\ln(GRP) = -11,01 + 2,59 * \ln(EM)$	$b_0 = -20,65$ $b_1 = 31,20$	0,98	0,31
2	$\ln(GRP)_t = 0,98 * \ln(EM)_t - 0,99 * \ln(EM)_{t-1} + 1,01 * \ln(GRP)_{t-1}$	$b_0 = 3,05$	99	-1,24

		$b_1=-2,99$ $b_2=52,74$		
3	$\ln(GRP) = 4,57 + 0,34 * \ln(UNEM)$	$b_0=40,64$ $b_2=9,92$	0,82	0,95
4	$\ln(GRP) = 1,02 * \ln(ILEM)$	$b_1=61,26$	0,99	0.033
5	$\ln(GRP)_t = 0,95 * \varepsilon_{t-1} + 1,02 * \ln(ILEM)$	$b_1=5,12$ $b_2=58,96$	85	-

Bu yerda: GRP – Yalpi hududiy mahsulot real qiymati, o‘zgaras narxlarida, EM – bandlar soni ming kishi, UNEM – ishsizlar soni ming kishi, ILEM – norasmiy bandlar soni, ming kishi.

Tahlil natijalaridan ma’lum bo‘lishicha viloyatda bandlar sonini bir foizga oshishi YaHM hajmini 2,59 foizga oshishiga olib keladi va bu iqtisodiy qonuniyatlarga mos keladi. Biroq, modelning adekvatligini asoslash uchun zarur bo‘lgan mezonlar natijalariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, barcha mezonlar modelning adekvatligi hamda yuqori darajada ishonchliligini asoslayotgan bo‘lishiga qaramasdan Durbin-Uatson statistikasi avtkorrelyatsiya muammosi mavjudligini asoslamoqda. Mazkur muammoni bartaraf etgan holda ishlab chiqilgan ikkinchi model natijalariga ham to‘xtalib o‘tamiz.

Ikkinchi modelda avtkorrelyatsiya muammosi bartaraf etilgan va taklif qilinayotgan model va uning koeffitsientlari barcha mezonlar natijalariga ko‘ra adekvat hamda ishonchlilik darajasi yuqori hisoblanadi. Ushbu model natijalaridan ma’lumki viloyatda bandlar sonini bir foizga oshishi YaHMni 0,98 foizga oshishini ta’minlamoqda, ammo mazkur omilning kechikishini ifodalovchi o‘zgaruvchining koeffitsienti manfiy qiymatga ega bo‘lmoqda. Ya’ni, bir yil oldingi bandlar sonidagi o‘zgarish joriy yildagi YaHMga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu holat ish haqining kamligi hamda ish sharoitlarini talab darajasi bo‘lmasligi hisobiga ishchi kuchi qo‘nimsizlikning yuqoriligi bilan izohlanadi.

Keltirib o‘tilgan xulosalarni uchinchi model natijalari to‘ldiradi va mintaqada bandlikni ta’minlash maslasida muammolar mavjudligini asoslaydi. Model ishsizlik darajasi hamda YaHM orasida musbat bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatmoqda. Bu esa iqtisodiy qonuniyatlarni inkor qiladi. Bu kabi muammolarning bo‘lishiga iqtisodiyotda norasmiy bandlik darajasini yuqoriligicha qolishiga sabab bo‘ladi. Kuzatishlarimiz hamda tadqiqotlarimiz natijalaridan ma’lumki mintaqada norasmiy bandlik yetarli darajada yuqori bo‘lib, buning muhim sabablari sifatida ishchi kuchini rasmiy bandligini ta’minlashdagi xarajatlar hisoblanadi. Aslini olganda bu kabi xarajatlarni qiyosiy tahlillari mamlakatimizda unchalik katta emasligini ko‘rsatadi. Buning yana bir sabablaridan biri bu yashirin iqtisodiyotning ulushini kattaligi hisoblanadi.

Fikrimizcha, bandlikni ta’minlash ya’ni norasmiy bandlarni rasmiy ravishda qaydini amalga oshirish uchun tadbirkorlik subyektlarini iqtisodiy mexanizmlar asosida rag‘batlantirish tizimini ishlab chiqish lozim. Yangi ish o‘rnini yaratgan subyektlarga bir yil davomida ijtimoiy to‘lov summasini kamaytirilgan foizda to‘imkoniyatlarini berish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shuningdek, ishchilarni sababsiz ishdan bo‘shatilishi kabi holatlarni oldini olish ularning huquqlarini himoya qilishda kasaba uyushmasi rolini yanada oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Lazikova J., Bandlerova A., Rohacikova O., Schwarcz, P. Rumanovska, L. 2018. Regional Disparities of Small and Medium Enterprises in Slovakia. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15 (8), pp. 227-246. doi: 10.12700/APH.15.8.2018.8.12.
2. KOIŠOVÁ, E., HAVIERNIKOVÁ, K. 2016. Evaluation of selected regional development indicators by means of cluster analysis. *Actual problems of Economics*, 184 (10), pp. 434-443
3. VIGLIAROLO, F. 2020. Economic phenomenology: fundamentals, principles and definition. *Insights into Regional Development* 2(1), pp. 418-429. doi: 10.9770/IRD.2020.2.1(2)

4. KOVÁČIK, M., MARIŠ, M. 2014. Vertical unemployment of citizens in regional structure of Slovakia. Acta Oeconomica Universitatis Selye, 3 (2), pp. 78 – 87

5. MÜGGE, D. 2016. Studying Macroeconomic Indicators as Powerful Ideas. Journal of European Public Policy 23 (3), pp. 410-427. doi: 10.1080/13501763.2015.1115537

6. WANG, C. N., LE A. L., 2018. Measuring the Macroeconomic Performance among Developed Countries and Asian Developing Countries: Past, Present, and Future. Sustainability, 10 (10), pp. 1-18. doi: 10.3390/su10103664

KAPITAL BAHOSINI TAHLIL QILISH ORQALI IQTISODIY SAMARADORLIKNI ANIQLASH

Tursunova Nargiza Raximovna

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi dotsenti

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdagi aksiyadorlik jamiyatlari faoliyat samaradorligini aniqlashda kapital bahosini tahlil qilish usulining iqtisodiy mazmuni bayon etilgan. Kapital bahosini aniqlashning uslubiy jihatlari tadqiq qilingan. Shuningdek, aksiyadorlik jamiyatlarida kapital bahosini aniqlashning uslubiy jihatlari takomillashtirishga doir ilmiy xulosalar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: kapital bahosi, qiymat, investitsiya, qimmatli qog‘ozlar, daromadlilik, likvidlilik, samaradorlik.

Аннотация. В данной научной работе описано экономическое содержание методов анализа стоимости капитала при определении экономической эффективности акционерных обществ. Изучено методологические аспекты определения стоимости капитала. Также разработано научное предложение по совершенствованию методических аспектов определения стоимости капитала в акционерных обществах.

Ключевые слова: стоимость капитала, стоимость, инвестиции, ценные бумаги, рентабельность, ликвидность, эффективность.

Annotation. This scientific work describes the economic content of methods for analyzing the cost of capital in determining the economic efficiency of joint-stock companies. Methodological aspects of determining the cost of capital have been studied. A scientific proposal has also been developed to improve the methodological aspects of determining the cost of capital in joint-stock companies.

Key words: cost of capital, cost, investment, securities, profitability, liquidity, efficiency.

Korporativ tuzilmalar iqtisodiy samaradorligini aniqlash bir nechta arifmetik bosqichlarni o'z ichiga olish bilan birga olingan natijalarning har biri bo'yicha istiqbolli vaziyatlariga doir qarorlar qabul qilishda qo'shimcha tashqi omillarni ham inobatga olishni taqozo etadi. Bugungi kunda jahon moliya tizimi va iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda xalqaro iqtisodiy-munosabatlarda ro'y berayotgan geosiyosiy muammolar kompaniyalar tomonidan iqtisodiy samaradorlik masalasiga doir qabul qilingan strategiyalarni diversifikatsiyalash hamda tashqi muhitga moslashuvchanlikni talab qilmoqda. Shuning uchun mazkur yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlarni olib borish dolzarb ahamiyatga ega. Istiqbolli investitsion qarorlar qabul qilishda kapital qiymatini tahlil qilish va unga ta'sir etuvchi barcha omillarni har tomonlama o'rganish zarur.

Zamonaviy moliyaviy menejment tizimi rivojlanishining joriy bosqichida kompaniya kapitalining joriy qiymati (joriy qiymat yoki korxona qiymati V) faoliyat samaradorligining eng keng qamrovli ko'rsatkichi sifatida qo'llaniladi. Moliyaviy aktivlar qiymatining fundamental ta'rifi birinchi bo'lib I.Fisher tomonidan berilgan va ilmiy tadqiqotlarida tushuntirilgan: "Kapital aktivning qiymati ushbu aktiv tomonidan shakllantirilgan kelajakdagi barcha pul oqimlarining joriy (hozirgi) qiymatlari yig'indisiga teng" [1] I. Fisherning ta'rifi D.Uilyams tomonidan ishlab chiqilgan modelda matematik jihatdan ifodalangan bo'lib, unga ko'ra kapital aktiv ikki o'zaro bog'liq mutlaq xususiyatga ega: e'lon qilingan (bozor) baho va nazariy (ichki) qiymat. Korxonaning bozor bahosi deganda korxona kapitalining bozor bahosi tushuniladi (aktsiyalar portfeli, aktsiyalar kapitalizatsiyasi va boshqalar). Korxonaning ichki (nazariy) qiymati,

I.Fisher ta'rifiga ko'ra, quyidagi formula yordamida hisoblanishi mumkin: ya'ni korxonalarda har qanday turdagi moliyaviy aktivning qiymati (*fair value* - V) – moliyaviy aktiv hisobiga vujudga keltirilgan, kelgusidagi pul oqimlarinig diskontlangan qiymatiga teng bo'ladi, ya'ni:

$$V = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{CF_t}{(1+r)^t} \quad (1)$$

Bu yerda V – moliyaviy aktivning haqiqiy qiymati; CF_t - t vaqtda aktiv bo'yicha to'lov; r – talab qilinadigan yoki kutilayotgan daromadlilik stavkasi;

Aksariyat qarz manbalarining qiymatini jalb qilingan umumiy summa va uni qoplash bo'yicha amalga oshirilgan to'lovlarning yig'indisi asosida aniqlash mumkin. Buning uchun pul oqimlari bo'yicha daromadlilikning ichki me'yori (IRR) ni aniqlash formulasidan foydalanamiz.

$$\sum_{t=1}^N \frac{CF_t}{(1+R)^t} - (D_0 - TC) = 0 \quad (2)$$

Bu yerda CF_t – pul oqimlari; R – qarz mablag'ining jami (umumiy) qiymati; N – umumiy to'lovlar soni; D_0 – $t=0$ davrda jalb qilingan qarz mablag'ning summasi; TC – qarz mablag'ini olish bilan bog'liq xarajatlar miqdori.

Soliq solish nuqtai nazaridan yondashadigan bo'lsak, qarz mablag'ini muhim hususiyatlaridan biri, ular bo'yicha to'lanadigan foizlar mahsulot tannarhiga kiritiladi va foyda solig'i bazasidan chegirib tashlanadi. Shuning uchun, (2) formulaning maxrajidagi R ko'rsatkich mazkur natijani aks ettirish maqsadida $(1-T)$ ga ko'paytiriladi. Demak, yuqorida o'zgartirish kiritilgandan so'ng, jalb qilingan qarz kapitalining bahosi to'lanadigan soliq summasiga ta'sirini inobatga olgan holda quyidagicha aniqlash mumkin:

$$k_D = R * (1 - T) \quad (3)$$

Bu yerda k_D – qarz kapitali bahosi; T – foyda solig'i stavkasi.

Agar korxona kapitalni shakllantirish jarayonida imtiyozli aksiyalar emissiya qilib, bu turdagi aksiyalarni P_i nominal bahoda joylashtirsa va bu turdagi aksiyalar bo'yicha qat'iy belgilangan foiz stavka dividend (DIV_i) to'lashni rejalashtirgan

bo'lsa, bunda aksiyalarni emissiya qilishga ketgan barcha xarajatlarni hisobga olgan korxonaning kapital bahosini quyidagicha aniqlash mumkin:

$$k_{ps} = \frac{DIV_i}{P_i(1 - e_h)} \quad (4)$$

Bu yerda e_h – qimmatli qog'ozlar emissiyasi bilan bog'liq xarajatlar, % da.

Oddiy aksiyalar haqida gapiradigan bo'lsak, yuqorida ta'kidlaganimizdek, korxona tomonidan oddiy aksiyalar hisobiga shakllantirilgan kapitalni baholash murakkab jarayon bo'lib, buning asosiy sababi sifatida oldindan to'lanadigan dividendlar miqdorini prognoz qilishning noma'lum ekanligi bilan izohlash mumkin. Xalqaro amaliyota mazkur usulda shakllantirilgan korxona kapitalini baholashning bir qancha yondashuvlari mavjud bo'lib, bularga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin:

- dividendlarni diskontlashning turli modellari (DDM);
- kapital aktivlarni baholash modeli (CAPM);
- Modilyani – Miller modeli (MM);
- koeffitsiyentlar usulida aniqlanadigan modellar.

Bular orasida keng tarqalgan modellardan biri Gordon modeli bo'lib, ushbu model dividendlarni doimiy o'sishga asoslanadi, ya'ni oddiy aksiya bo'yicha har yillik dividend miqdori bir xil g miqdorda o'sib boradi deb faraz qilinadi ($D_1=D_0 \times (1+g)$, $D_2=D_0 \times (1+g)^2$, $D_n=D_0 \times (1+g)^n$). Model bo'yicha ishimizning keyingi qismida batafsil to'htalamiz. Gordon modeliga asosan korxona kapitali oddiy aksiyalar hisobiga shakllantiriladigan bo'lsa, uning bahosi quyidagicha aniqlanadi.

$$k_s = \frac{DIV_s}{P_s(1 - e_h)} + g \quad (5)$$

Bu yerda g – dividendlarni o'sish darajasi, % da. P_s – oddiy aksiyaning joriy davrdagi bozor bahosi.

Bundan tashqari oddiy aksiyalar bo'yicha kapital bahosini aniqlashda korxona tomonidan to'lanadigan dividendlar miqdori yillar mobaynida o'zgarmas

deb faraz qilinadi ($DIV_1=DIV_2=...=DIV_n=const$), natija esa quyidagicha aniqlanadi:

$$k_s = \frac{DIV_s}{P_s(1 - e_h)} \quad (6)$$

Agar korxona tomonidan olingan foyda aksiyadorlarga dividend ko‘rinishida taqsimlanmaydigan bo‘lsa, bunday vaziyatda aksiyadorlik kapitalini joriy manba hisobiga shakllanganligi sababli bahosini aniqlash alohida yondashuvga ega bo‘ladi. Boshqacha aytadigan bo‘lsak, mazkur manbaning bahosi aksiyadorlar talab qiladigan daromadlilik me‘yoriga (normasiga) teng bo‘ladi. Gordon modelidan foydalangan holda taqsimlanmagan foyda hisobiga shakllantirilgan kapitalning bahosini aniqlash formulasini quyidagicha ifodalash mumkin:

$$k_{re} = \frac{DIV_s}{P_s} + g \quad (7)$$

Aksariyat korxonalarning xususiy kapitali turli manbalar hisobiga shakllanganligini e‘tiborga oladigan bo‘lsak, uning umumiy kapitali bahosi (k_e) har bir alohida tarkibiy manbaning umumiy kapitaldagi ulushini hisobga olgan holda o‘rtacha tortilgan qiymati orqali quyidagicha aniqlash mumkin.

$$k_e = w_{re}k_{re} + w_s k_s + w_i k_i \quad (8)$$

Bu yerda: w_{re}, w_s, w_i – xususiy kapital tarkibida taqsimlanmagan foydaning ulushi, mos ravishda oddiy va imtiyozli aksiyalarning ham ulushi; k_{re}, k_s, k_i – mos ravishdagi (taqsimlanmagan foyda, oddiy va imtiyozli aksiya) manbaning bahosi.

Mamlakatimiz aksiyadorlik jamiyatlarida kapital bahosini aniqlash tartibi va unda foydalaniladigan asosiy ko‘rsatkichlarni foydalanishdagi me‘yoriy xujjatlarni takomillashtirish lozim. Shuningdek, mazkur koeffitsiyentlarni aniqlashda xalqaro standartlarga mos kelish hamda xalqaro reyting agentliklari (Standard&Poor’s, Bloomberg L.P., “Reyter” va sh.k) hisoblash metodikasiga asoslanishini, ishlab chiqilgan Nizomga alohida tushuntirish shaklida batafsil keltirish lozim. Chunki mazkur koeffitsiyentlar asosida xalqaro moliyaviy ekspertlar yoki investorlarga hisobotlar taqdim etilsa, samaradorlikning muhim ko‘rsatkichlari bo‘yicha tushunmovchiliklar yuzaga kelishi tabiiy. Shuning uchun moliyaviy menejerlar

tomonidan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini tahlil qilish hamda investitsion imkoniyatlarini baholash maqsadida yuqoridagi modellarning har birini alohida xususiyatlarini inobatga olgan holda amalda qo'llashi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Fung L. Financial management. Stewart House, 2012 y, p. 38.
2. Hamdamov PhD, Omonullo. "ANALYSIS OF THEORETICAL METHODS RELATED TO DETERMINATION OF COST OF CAPITAL IN FINANCIAL MANAGEMENT." *International Finance and Accounting* 2020.3 (2020): 2.
3. Damodaran, A. Valuation approaches and metrics: A survey of the theory and evidence//Foundations and Trends in Finance Volume 1, Issue 8, 2007, Pages 693-784.
4. Roger G. Ibbotson, Gary P. Brinson «Global Investing: The Professional's Guide to the World Capital Markets» Fourth edition, Cambridge University Press, 2009 – 339 c.

МИНТАҚА САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

доц.Сатторов А.

Термиз иқтисодиёт ва сервис университети

Аннотация: Мақолада минтақа салоҳиятини баҳолаш усуллари тақомиллаштириш омиллари таҳлил қилинган. Минтақа салоҳиятини баҳолаш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Аннотация: В статье анализируются факторы совершенствования методов оценки регионального потенциала. Разработаны предложения по оценке потенциала региона.

Annotation: The article analyzes the factors for improving the methods of regional potential assessment. Proposals have been developed to assess the potential of the region.

Калит сўзлар: минтақа, ситратегия, ресурс, минтақавий салоҳият, ривожланиш дастурлари.

Ключевые слова: регион, стратегия, ресурсы, региональная компетентность, программы развития.

Keywords: region, strategy, resources, regional competence, development programs.

Минтақаларни барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, истиқболли йўналишларни ишлаб чиқиш ва асослаш, аҳоли турмуш фаровонлиги, ўртача иш ҳақи ва даромадлар даражасини ошириш ҳамда ҳудудий ва тармоқ дастурларини ишлаб чиқишда туман (шаҳар)лардаги мавжуд табиий-иқтисодий салоҳиятнинг ўрни муҳим. Айниқса, бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланган ҳудуд иқтисодиётини саноатлаштиришда табиий-иқтисодий салоҳиятнинг ажралмас қисми бўлган минерал-ҳомашё ресурслари муҳим аҳамият касб этади ва бу амалда ҳам ўз тасдиғини топмоқда. Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳудудлар салоҳиятини баҳолаш бугунги кундаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Минтақа салоҳияти, турлари ва ҳисоблаш кўрсаткичлари бўйича турлича қарашлар шаклланган. Масалан, хорижий олимлардан С. Черницкий ҳудуднинг иқтисодий салоҳиятини баҳолашда 12 та кўрсаткични таклиф қилган (аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот, асосий капиталга инвестициялар, ташқи ва чакана савдо айланмаси, молиявий таъминланганлик даражаси, кичик тадбиркорликда бандлик даражаси, ишсизлик даражаси, аҳоли даромадлари, қашшоқлик даражаси, асосий фондларнинг эскирганлик даражаси, автомобил йўлларининг зичлиги, ижтимоий инфратузилманинг ривожланганлик даражаси)[1].

Е. Андрианова ва Г. Коновалова минтақавий дастурларни ишлаб чиқишда фойдаланиш мақсадида ҳудуд салоҳиятини баҳолаш бўйича тадқиқот олиб борган ва салоҳият ҳудудий дастурларнинг ажралмас қисми эканлигини, дастурлар ижросини таъминлашда муҳим омил эканлигини

исботлаган ҳамда иқтисодий, молиявий, ижтимоий-демографик салоҳиятни баҳолашга алоҳида эътибор қаратган[2].

Бундан ташқари қатор хорижлик олимлар, шу жумладан Е.Жоглина, С.Казанцев, ва бошқалар ушбу йўналишда тадқиқотлар олиб борганлар[3].

Иқтисодий салоҳиятни баҳолаш ва шу орқали ҳудудлар индексини шакллантириш бўйича ҳам қатор тадқиқотлар ўтказилган. Жумладан, АҚШ штатлари иқтисодий салоҳиятини баҳолаш мақсадида “Штатлар ривожланиш картаси” (The Development Report Card for the States (DRC), Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти томонидан қўлланиладиган “Ҳудудий капитал канцепцияси”, Европа Иттифоқи ҳудудлари рақобатдошлик индекси (EU Regional Competitiveness Index) каби салоҳиятни аниқлашга хизмат қилаётган изланишлар мавжуд.

Иқтисодий салоҳият. Ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти тўғрисида олимларнинг турли қарашлари мавжуд. Масалан, ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти табиий ресурслар, ишлаб чиқариш маблағлари, меҳнат ва илмий-техник салоҳият, ҳудудда шаклланган бойликлар билан ифодаланади. Умуман олганда “иқтисодий салоҳият” бу – ҳудуднинг ресурслари, манбалари, маблағлари ва захиралари ва уларни ҳозирда ёки келажакда аниқ бир мақсадга эришиш учун амалиётга жорий қилиш механизмидир. Турли адабиётларда иқтисодий салоҳият таркибига геосиёсий салоҳият, табиий салоҳият, ишлаб чиқариш салоҳияти, демографик (меҳнат) салоҳият, ижтимоий салоҳият, маънавий салоҳият, бошқарув салоҳияти, молиявий салоҳият қўшиб таҳлил қилинади ва баҳоланади. Иқтисодий салоҳиятга тўлиқ ва чуқур баҳо бериш ҳамда салоҳият турларини алоҳида-алоҳида ўрганиш мақсадида салоҳият турининг иқтисодий салоҳият блокини қуйидагича ёритиш мақсадга мувофиқ.

Туман (шаҳар)нинг иқтисодий салоҳияти ҳудуднинг иқтисодий ривожланганлик даражасини ифодаловчи кўрсаткичлардан ташкил топади. Иқтисодий салоҳиятнинг юқорилиги аҳоли турмуш фаровонлигига бевосита таъсир кўрсатади. Ушбу салоҳият кўрсаткичлари кенг қамровли бўлиб,

уларни баҳолашда ҳудудда ишлаб чиқарилган ва кўрсатилган хизматлар ҳажмининг аҳоли жон бошига қийматлари олинади. Иқтисодий салоҳиятни баҳолашда аҳоли жон бошига ҳисобланган саноат, қишлоқ хўжалиги, хизмат кўрсатиш, қурилиш ишлари, экспорт ҳажми ва бошқа кўрсаткичлар ҳисобга олинади.

Ижтимоий салоҳият. Туман (шаҳар)нинг ижтимоий салоҳияти ҳудуд ривожланишида ҳамда амалга оширилган ислохотлар натижаси сифатида муҳим аҳамият касб этади. Ижтимоий салоҳият аҳоли турмуш даражаси ва сифатини ҳам ифодалайди. Ҳудуд ижтимоий салоҳиятини баҳолашда қатор кўрсаткичлардан фойдаланилади. Масалан, ўртача ойлик номинал иш ҳақи даражаси, иш билан бандлик даражаси, яратилаётган янги иш ўринлари сони, аҳолининг уй-жой билан таъминланганлик даражаси, мактабгача ва умумтаълим мактаблари билан таъминланганлик даражаси, ҳар 1000 кишига тўғри келадиган врачлар сони ва бошқалар .

Бюджет салоҳияти. Бугунги кунда ҳудудларнинг бюджет салоҳиятини ошириш, маҳаллий бюджетларнинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган бюджетлараро муносабатларни такомиллаштириш асосий вазифалардан бири сифатида белгиланган. Ҳудуднинг бюджет салоҳияти бюджетнинг шаклланиши билан боғлиқ бўлиб, унинг асосий элементлари солиқ тушумлари, мажбурий тўловлар, бегараз тушумлар, дотация ва субвенциялар ҳисобланади.

Тадбиркорлик салоҳияти. Ушбу салоҳият аҳолининг тадбиркорлик фаоллигини ва ишбилармонлик муҳити ҳолатини ифодалайди. Бундан ташқари, ушбу соҳада банд бўлганлар ва тадбиркорликни ривожлантиришга ажратилган кредитлар миқдори ҳам бевосита салоҳиятни белгилаб беради. Тадбиркорлик салоҳиятини аниқлашда ҳар 1000 кишига тўғри келадиган тадбиркорлик субъектлари сони, кичик бизнесга ажратилган кредитларнинг (“Ёшлар – келажагимиз”, “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурларига ажратилган кредитлар билан бирга) аҳоли жон бошига нисбати, кичик бизнесда банд бўлганлар улуши каби кўрсаткичлардан фойдаланиш мумкин.

Инвестицион салоҳият. Инвестицион салоҳият ҳудудда инвесторлар, айниқса хорижий инвесторлар учун яратилган муҳитни ифодалайди. Бугунги кунда хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш орқали ҳудудларни ривожлантиришда инвестицион салоҳият ва уни баҳолаш муҳим аҳамият касб этади. Мазкур салоҳият хорижий инвестициялар оқимини, хорижий капитал иштирокидаги корхоналар фаоллигини кўрсатиб беради ва жами инвестициялар ҳажмида хорижий инвестициялар (кредитлар) ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улуши, ҳар 1000 кишига тўғри келувчи хорижий капитал иштирокидаги фаолият юритаётган корхоналар сони, аҳоли жон бошига ҳисобланган инвестициялар ҳажми каби кўрсаткичлар орқали ҳисобланади.

Минерал-хомашё салоҳияти. Минерал-хомашё ресурслари мавжудлиги ҳудудда ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг асосий омили ҳисобланади ва янги лойиҳаларни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Минерал-хомашё салоҳиятини баҳолаш кенг қамровли ҳисобланади. Туман (шаҳар)нинг салоҳияти бўйича умумий кўрсаткичга чиқиш, яъни умумий салоҳиятни аниқлаш мақсадида ҳудуднинг минерал-хомашё салоҳиятини миқдор жиҳатдан баҳолаш учун туман (шаҳар)да жойлашган конларнинг ишлатилиш даражаси, яъни ишлатилаётган конларнинг жами конлардаги улушидан фойдаланиш мумкин.

Ҳудуднинг минерал-хомашё салоҳиятига тўлиқ баҳо беришда ундаги мавжуд фойдали қазилма конлари, уларнинг тури, захираси, ишлатилиш даражаси чуқур таҳлил қилинади.

Туризм салоҳияти. Бугунги кунда туризм тармоғи иқтисодиётнинг муҳим бўғинига айланиб бормоқда. Муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларни обод қилиш, сайёҳлик, айниқса, ички туризмни ривожлантириш бугуннинг долзарб вазифаларидан бирига айланди. Минтақамизда сайёҳлик соҳасини изчил ривожлантириш, туризм индустрияси ва инфратузилмасини янада такомиллаштириш мақсадида қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Туман (шаҳар)нинг туризм салоҳиятини бир қатор кўрсаткичлар билан

аниқлаш мумкин. Масалан, ҳар 10000 кишига тўғри келадиган маданий мерос объектлари, шу жумладан туристик объектлар. Айрим туман (шаҳар) нинг ўзига хослигидан келиб чиқиб, айрим туризм йўналишлари (экотуризм, агротуризм ва бошқалар) ҳам ҳудуднинг туризм салоҳиятини баҳолашга хизмат қилади.

Инновацион салоҳият. Иқтисодиётнинг турли соҳаларига инновацияларни жорий қилиш, уларни қўллаб-қувватлаш, янги технологиялар кириб келишини жадаллаштириш ҳудудий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан биридир. Иқтисодиётнинг қуйи даражаси учун инновациялар бу – интернет сифатини яхшилаш мақсадида оптик толалар кабеллар билан таъминланганлик, рақамли телевидение, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш, янги турдаги саноат маҳсулотларини юқори технологиялар асосида ишлаб чиқариш, томчилатиб суғориш тизимининг яратилганлиги, гидропоника усулида ташкил қилинган иссиқхоналарда маҳсулот етиштириш кабилардир .

Минтақа салоҳиятини баҳолаш қуйидаги масалаларни самарали ечиш имконини беради.

1. Минтақа ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурлари ва стратегияларини ишлаб чиқишда асос бўлиб хизмат қилади, ишлаб чиқариш кучларини самарали ва оқилона жойлаштириш имкониятини яратади.

2. Стратегик йўналишларни аниқлаш ва уларни асослаш, стратегик мақсадларга эришиш учун қўйиладиган вазифаларни самарали амалга оширишга хизмат қилади.

3. Ҳудуддаги мавжуд ресурслардан қай даражада фойдаланилаётгани ва улар самарадорлиги баҳоланади.

4. Маҳаллий ҳокимликлар томонидан бошқарув қарорларини қабул қилишда ҳудуд салоҳиятини ҳисобга олиш имконини беради.

5. Ишлаб чиқаришни жойлаштириш омилларини (меҳнат, инфратузилма, ресурс ва б.) етарли ҳисобга олишни таъминлайди.

6. Хорижий ва маҳаллий инвестицияларни жалб қилишда ҳудуд салоҳияти тўғрисида маълумотлар тақдим этишда, хорижий сайёҳларга туристик салоҳиятни намойиш қилишда фойдаланиш мумкин.

7. Эндоген ривожланиш омилларидан самарали фойдаланиш ҳамда ишлаб чиқаришни кластер усулида жойлаштириш имкониятларини аниқлашга хизмат қилади.

8. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада яхшилаш ва ривожлантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқишга асос бўлиб хизмат қилади ва бошқалар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Черницкий С.В. Комплексная методика оценки экономического потенциала регионов. Журнал «Историческая и социально-образовательная мысль». 2014, № 5(27). С. 208-2013.

2. Андрианова Е.В., Коновалова Л.В. Оценка потенциала региона как основа формирования программ социально-экономического развития в условиях глобализации. Журнал «Российское предпринимательство». 2015, № 3(273). С. 381-388.

3. Жоглина Е.В. Методические подходы к оценке экономического потенциала региона. Журнал «Экономический вестник российского государственного университета». 2008, том 6, № 1. С. 128-131.

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNESNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARINI PROGNOZLASH

**Sitmuratov O‘ktam Tengelovich,
Qoraqalpoq davlat universiteti tadqiqotchisi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qoraqalpog‘iston respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari sonining dinamikasi o‘rganilgan va prognoz qiymatlari ishlab chiqilgan. Faoliya ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlarining istiqboldagi ko‘rsatkichlari aniqlanilgan.

Аннотация. В статье исследована динамика изменения количества действующих субъектов малого предпринимательства в Республике Каракалпакстан и разработаны прогнозные значения. Определены перспективные показатели деятельности действующих субъектов малого предпринимательства.

Annotation. In this paper studies dynamics of changes in number of active small business entities in Republic of Karakalpakstan and developed forecast values. Determined perspective indicators of active small business entities.

Kalit so‘zlar. Kichik biznes, model, determinatsiya koeffitsiyenti, Styudent mezoni, prognoz.

Ключевые слова. Малый бизнес, модель, коэффициент детерминации, критерий Стьюдента, прогноз.

Keywords. Small business, model, coefficient of determination, Student criterion, forecast.

Kichik biznes ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash, aholi daromadlarini shakllantirish, turmush faravonligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi, ya'ni kichik biznes ish ko'lamini kengaytirish, aholi bandligi va tadbirkorlik uchun yangi imkoniyatlar yaratish imkoniyatiga ega [1]. Shu sababli, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi ko'p jihatdan kichik va o'rta biznes sektoriga asoslangan mintaqaviy iqtisodiyotlarning rivojlanishiga bog'liq [2]. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy tebranishlar, kichik biznes subyektlarini rivojlantirish va istiqboldagi ko'rsatkichlarini ishlab chiqqan holda aniq maqsadli strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi. Chunki, imliy jihatdan asoslanilgan prognozni amalga oshirish sog'lam fikrlash, ulardan tizimli va tartibli foydalanishga imkoniyat yaratib beradi [3]. Iqtisodiy jarayonlarni prognoz qilish tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni bozorni dinamik tabiatini hisobga olgan holda biznesni qo'llab – quvvatlashni yo'lga qo'yish uchun chora – tadbirlarni ishlab chiqish uchun asosiy yo'nalishlarni belgilab beradi [4].

Yuqorida keltirib o‘tilganlarni hisobga olgan holda Qoraqalpog‘iston respublikasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlarining istiqboldagi prognoz ko‘rsatkichlari ishlab chiqildi.

Prognozni amalga oshirish uchun 2010-2024-yillar ma’lumotlaridan foydalanildi. Chunki, faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari soni birinchi yanvar holatiga berilgan. Ma’lumotlarga ko‘ra 2010-yil birinchi yanvar holatiga mintaqada faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni 7135 tani tashkil qilgan bo‘lsa, 2024-yil birinchi yanvar holatiga 22066 taga yetgan va mazkur davrda 3,1 barobarga oshgan. Faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlarini keyingi yillarda yuqori o‘sish ta’minlangan bo‘lsada, 2024-yil birinchi yanvar holatiga soni 2023-yilda mos muddatga nisbatan 3,5 foiziga pasayishi keyingi davr uchun prognoz qiymatlarini ishlab chiqish lozimligini asoslaydi.

Mintaqada faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari sonini prognoz qiymatlarini ishlab chiqish uchun turli variantlar qarab chiqildi va quyidagi modelning ishonchlilik darajasi yuqorligi aniqlanildi.

$$ACSB = 3813,7 + 0,84 * \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_{t-2} + 1119,1 * t$$

Bu yerda: ACSB – Qoraqalpog‘iston respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari soni birlik.

Mazkur modelning ishonchliligi va baholanilgan koeffitsiyentlarning adekvatligini asoslash uchun barcha mezonlar keltirib o‘tilgan (1-jadval).

1-jadval

Qoraqalpog‘iston respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari sonini prognoz qilish uchun ishlab chiqilgan ARMAX modeli natijalari

Model 23: ARMAX, using observations 2010-2024 (T = 15)

Dependent variable: ACSB

Standard errors based on Hessian

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>z</i>	<i>p-value</i>	
const	3813.73	1239.15	3.078	0.0021	** *
theta_1	0.843249	0.216171	3.901	<0.0001	**

					*
theta_2	1.00000	0.255564	3.913	<0.0001	** *
time	1119.11	131.941	8.482	<0.0001	** *
Mean dependent var	12575.53		S.D. dependent var	5541.782	
Mean of innovations	-54.9917 7		S.D. of innovations	936.8279	
R-squared	0.971806		Adjusted R-squared	0.967107	
Log-likelihood	-126.159 1		Akaike criterion	262.3182	
Schwarz criterion	265.8584		Hannan-Quinn	262.2805	
		<i>Real</i>	<i>Imaginary</i>	<i>Modulus</i>	<i>Frequency</i>
MA					
	Root 1	-0.4216	-0.9068	1.0000	-0.3193
	Root 2	-0.4216	0.9068	1.0000	0.3193

Barcha koeffitsiyentlarning adekvatligi yuqori darajada bo‘lib, Styudent mezoni bo‘yicha aniqlanilgan ehtimollik ko‘rsatkichlari deyarli nolga teng, determinatsiya koeffitsiyentining 0,97 ga tengligi modelning umumiy ishonchlilik darajasi yuqoriligini asoslaydi. Keltirib o‘tilganlarga tayangan holda mazkur model asosida keyingi besh yil uchun prognoz qiymatlari ishlab chiqildi (2-jadval).

2-jadval

Qoraqalpog‘iston Respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari sonini prognoz qiymatlari

Yillar	Prognoz	O‘shish sur‘ati	Standart xatolik	95 foizlik interval
2025	23014	104,2962023	936,828	(21177,9, 24850,2)
2026	22692	98,60172069	1225,44	(20290,4, 25094,0)
2027	23958	105,5768061	1542,52	(20934,4, 26981,0)
2028	25077	104,6711496	1542,52	(22053,6, 28100,1)
2029	26196	104,4626906	1542,52	(23172,7, 29219,2)

Prognoz natijalariga ko‘ra keyingi yillarda faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari sonini ijobiy o‘sshi ta‘minlanadi, faqat 2026 yil birinchi yanvar holatiga kuzatiladigan qiymatning oldingi yilga nisbatan 1,4 foizga pasayishi kutilmoqda. Umumiy hisobda o‘rtacha o‘shish sur‘ati 3,7 foizni tashkil qiladi. Bu

tadqiq qilinayotgan davrdagi o'sish sur'atini nisbatan past ko'rsatkich bo'lib, buning sababi rivojlanishning yuqori bosqichiga yetayotganligidir, chunki bunday holatda o'sish sur'atlari pasayadi. Qo'shimcha o'sishni ta'minlash uchun yangi yo'nalishlarni izlab topish talab qilinadi.

Tadqiqot natijalari keyingi yillarda mintaqada faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlari sonini ijobiy o'sishi ta'minlanishi ko'rsatmoqda. Faqat iqtisodiyotda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda sohani qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Krekova, Marina & Shevchenko, Ekaterina & Shchinova, Raisa & Zelinskaya, Maria & Akhmadeev, Amir. (2016). Small Business: Essence, Formation and Development. International Review of Management and Marketing. 6. 154-158.

2. Kozak, Sylwester. (2017). The role and importance of the small business sector in the economic development of the Mazowieckie Province.

3. Saffo, P., 2007. Six Rules for Effective Forecasting. Harv. Bus. Rev. 85, 122–131.

4. Hoshmand, A. Reza. 2010. Business forecasting: a practical approach / A. Reza Hoshmand. –2nd ed.

QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBALARI

**Butanova D.R., Ma'mun NTM Buxgalteriya hisobi va umumkasbiy
fanlar kafedrası dotsenti v.b**

Annotatsiya: Mazkur maqolada qishloq xo'jaligini rivojlantirish borasida jahon mamlakatlarida shakllantirilgan ekonometrik modellar mohiyati yoritilgan.

Аннотация: В данной статье описана суть эконометрических моделей, разработанных в странах мира относительно развития сельского хозяйства.

Abstract: This article describes the essence of the econometric models developed in the countries of the world regarding the development of agriculture.

Kalit soʻzlar: qishloq xoʻjaligi, fermer xoʻjaligi, dehqon (shaxsiy yordamchi xoʻjaliklar), regression tahlil, model, avtokorrleyasiya.

Ключевые слова: сельское хозяйство, фермерское хозяйство, дехканские хозяйства, регрессионный анализ, модель, автокорреляция.

Key words: agriculture, farm, farmer peasant farms, regression analysis, model, autocorrelation.

Rivojlangan davlatlarda qishloq xoʻjaligini rivojlanish tendensiyalarini tadqiq qilish, amalga oshirilgan islohotlar samaradorligini baholash, ular asosida xulosalar chiqarish mamlakatimizda qishloq xoʻjaligini rivojlantirishning istiqbolli yoʻnalishlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Angliya rivojlanish tarixidan maʼlumki, u yerda sanoat inqilobi sodir boʻlishidan oldin qishloq xoʻjaligi inqilobi kuzatilgan. Shu sababli sanoat inqilobi kabi qishloq xoʻjaligi inqilobining Britaniyada 1560-1850 yillarda sodir boʻlganligi haqidagi tushunchalar ingliz agrar tarixining muhim tashkiliy tamoyil sifatida qaralib kelinmoqda [1]. Ayni holatni AQSh va Yaponiya tajribasida ham kuzatish mumkin, yaʼni mazkur davlatlarda qishloq xoʻjaligidagi rivojlanish ularning sanoatlashtirish jarayoniga katta hissa qoʻshgan [2]. Yangi asrning boshlanishi bilan bogʻliq boʻlgan texnologik taraqqiyot hamda bozor integratsiyasidagi oʻzgarishlar AQSH fermerlari faoliyatiga isteʼmolchilar taʼsiridan alohida muhim boʻlgan kuch sifatida namoyon boʻldi. Femer xoʻjaliklari qishloq xoʻjalik mahsulotlarining asosiy qismini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan kamroq, ammo yirikroq faoliyat turlariga oʻtishda davom etishdi. Shuningdek, daromadining asosiy qismini qishloq *xoʻjaligidan* tashqari manbalardan oladigan kichik fermer xoʻjaliklari sonini ortib bordi. Soʻnggi 40 yilda iqtisodiy va siyosiy sharoitlarning oʻzgarishiga mos ravishda AQSH qishloq xoʻjaligi dasturlarining koʻplab xususiyatlari oʻzgargan boʻlsada, mahsulot ishlab chiqarish dasturining ikkita xususiyati, yaʼni mahsulotlarning oʻziga xosligini taʼminlash hamda daromadlarni qoʻllab-quvvatlash masalalari oʻzgarmadi. Bugungi kunda qoʻllab-quvvatlanadigan

tovarlar (bug'doy, yem-xashak, sholi, paxta, moyli ekinlar, sut mahsulotlari va shakar) bo'yicha naqd pul tushumlari 34 foizni tashkil qilmoqda. Fermer xo'jaliklari daromad olishini qo'llab - quvvatlash bo'yicha to'g'ridan - to'g'ri davlat to'lovlari 500000 fermer xo'jaligiga to'g'ri keladi va bu jami fermer xo'jaliklarining chorak qismini tashkil qiladi.

Ammo AQSHda bugungi kunda fermer xo'jaliklari farovonligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini qo'llab-quvvatlash bo'yicha fermerlik siyosatining bugungi kun talablariga qay darajada javob berishi jamoatchilik muhokamalariga sabab bo'lmoqda.

Angliyada qishloq xo'jaligini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalib o'tamiz. Angliya uzoq davrdan buyon qo'llanilib kelayotgan, fermer uchun to'g'ridan - to'g'ri to'lovni amalga oshirishdan foydalanib kelganiga qaramasdan uning mavjud modeli hozirgi ko'rinishda uzoq davom etmasligi ta'kidlanadi. Ya'ni fermerlarni moliyaviy qo'llab - quvvatlash ma'lum darajada davom etishi mumkin, biroq hozirgi darajadagi ko'p miqdordagi fermerlarga yordam berish imkoniyati bo'lish yoki bo'lmasligi noma'lumligicha qolmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki qishloq xo'jaligi doirasidagi siyosatning kelajakdagi yo'nalishlari qanday bo'lishidan qat'iy nazar, tijorat maqsadlari va bosimlari fermerlik bilan shug'ullanishni ta'minlashga xizmat qilishi lozim. Fermerlarning o'zgaruvchan bozor va ularni qo'llab - quvvatlash bo'yicha siyosat o'zgarishlariga javob berish qobiliyati daromad maqsadlariga erishishiga bog'liq bo'ladi. Fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash masalasi uzoq davrdan buyon muammoli masalalardan bo'lib kelmoqda. Xususan, AQSH misolida oilaviy fermer xo'jaliklarini rivojlantirish bo'yicha Marti Stranj tomonidan o'ttiz yil oldin yozilgan takliflar bugungi siyosatga mos tushmoqda.

Oilaviy fermerlikka xos ijtimoiy qadriyatlarni ustun bo'lishini ta'minlash uchun zarur siyosatni ishlab chiqishda barcha sohalarda izchillikni ta'minlash masalalariga e'tibor qaratilmoqda. Oddiy qilib aytganda, siyosatning maqsadi quyidagilarni ta'minlashga qaratilgan:

- Fermerlik faoliyati bilan shug'ullanishni rag'batlantirish;

- Ularni ma'lum chegaralar doirasida raqobat kurashidan himoya qilish;
- Fermer xo'jaliklari o'rtasidagi tengsizliklarni bartaraf etish uchun kam daromadga ega bo'lgan xo'jaliklarni qo'llab-quvvatlash;
- Kelajakdagi umumiy farovonlikka erishish uchun texnologiya va yerdan foydalanish bo'yicha qarorlarni qo'llab – quvvatalash.

Shuningdek, oilaviy fermer xo'jaliklari muvaffaqiyatining kaliti sifatida fermer yoki xo'jaligi a'zosi mehnatidan foydalanish ekanligi ta'kidlanadi.

Bugungi galoballashuvning yuqori darajasiga etayotgan bir sharotida qishloq xo'jaligini rivojlantirish va fermerlik harakatini qo'llab-quvvatlashda nafaqat ichki omillar balki tashqi omillarni ham hisobga olish, ular ta'sirini miqdoriy baholash masalalariga alohida e'tibor qaratish talab qilinadi. Budan tashqari jahon bozoridagi barqarorlikni ta'minlash, turli tabiiy va iqlim o'zgarishlari ta'sirini kamaytirishda davlatlarning o'zaro kelishuv asosidagi harakatlarini ta'minlash muhim hisoblanadi.

Bu kabi sharoitda miqdoriy baholash masalalarini yechishda Aglink-Cosimo modelidan keng foydalanilib kelinmoqda. Mazkur model Aglink va Cosimo mintaqaviy tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Aglink 15 modulni o'z ichiga oladi, ya'ni o'nta Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ga a'zo davlatlar (Avstraliya, Kanada, Evropa Ittifoqi, Shvetsariya, Norvegiya, Yaponiya, Koreya, Meksika, Yangi Zelandiya, Buyuk Britaniya, AQSH) va to'rtta mazkur tashkilotga a'zo bo'lmagan davlatlar (Agrentina, Braziliya, Xitoy va Rossiya).

Cosimo qismi 32 ta moduldan tashkil topgan bo'lib, to'rtta OECD davlati (Chili, Kolumbiya, Isroil va Turkiya), 17 ta boshqa davlatlar va 11 ta mintaqaviy birliklardan tashkil topadi. Mazkur model 90 dan ortiq mahsulotlar va 39 ta jahon bozoridagi kliring narxlarni o'z ichiga oladi.

Mazkur modeldagi har bir davlat mazkur bozorda impot va eksport operatsiyalarini amalga oshirish mumkin. Bozor har bir mahsulot uchun oldingi ma'lumotlar asosida jahondagi talab va taklifni hisobga olgan holda shakllantirilgan muvozanatli narx bilan izohlanadi. Ya'ni:

$$0 = NT_{WLD,c,t} - SD_{WLD,c,t}$$

Bu yerda: NT – Sof savdo, SD – statistik jihatdan aniqlangan farq, WLD – jahon mintaqasini ifodalash uchun ishlatiladigan subindeks.

Tenglikdagi qolgan kodlar hisobga olinmagan omillar ta'sirini ifodalaydi. Ushbu omillar FOB va CIF narxlari o'rtasida konvertatsiyalash uchun ekvivalent transport xarajatlarini o'z ichiga olishi nazarda tutilgan. Chunki, ushbu xarajatlar mamlakat va tovar xususiyatidan kelib chiqqan holda farq qilishi mumkin.

Statistik farq - mamlakatlarning qatnashishi bilan bog'liq o'zgarishlar natijasida vujudga keladigan mahsulot miqdoridagi o'zgarish bo'lib, kuzatishlar asosida aniqlanadi. Jahondagi sof savdo miqdori qatnashuvchi davlatlar sof savdosi yig'indisi sifatida aniqlanadi.

$$NT_{WLD,c,t} = \sum_r NT_{r,c,t}$$

Go'sht mahsulotlari ya'ni, cho'chqa va mol, buzoq go'shti uchun Aglink-Cosimo segmentlangan bozor yondashuviga asoslanadi, ya'ni Tinch okeani bozori hamda Atlantika bozori sifatida qaraladi. Mazkur bozorlar odatda alohida faoliyat yuritsada, ayrim davlatlar ikkala bozorda ham qatnashishadi. Ikkala bozorda harakat qiladigan davlatlar ulushlari ularning jihatlari asosida belgilanadi.

Ushbu modelda jahon bozoridagi narx to'g'ridan-to'g'ri, import va eksport narxi sifatida mahalliy valyutada ifodalanadi.

$$IMP_{r,c,t} = XP_{WLD,c,t} * XR_{r,c,t}$$

$$EXP_{r,c,t} = XP_{WLD,c,t} * XR_{r,c,t}$$

Bu yerda: IMP- import narxi (milliy valyutada), EXP- eksport narxi (milliy valyutada), XP-jahon bozoridagi narx (AQSH dollarida), XR-milliy valyuta kursi.

Ushbu model jahon bozori kliringidan tashqari, har bir ichki bozor uchun kliring narxni ham hisobga oladi.

Ekinlar hosildorligi esa quyidagi formula asosida aniqlanadi.

$$\begin{aligned} \log(YLD_{r,c,t}) \\ = \alpha + \beta_1 * \log\left(\frac{PP_{r,c,t-1} + EPY_{r,c,t-1}}{\gamma_c * CPCI_{r,c,t-1} + (1 - \gamma_c) * CPCI_{r,c,t}}\right) + \beta_2 * TRD \\ + \log(R) \end{aligned}$$

Bu yerda: EPY- ichki siyosatdagi omillar o'zgarishini ifodalaydi (milliy valyutada), CPCI- ishlab chiqaruvchilar narx ideksi (2008=1), γ_c – o'tgan marketing yilidagi ishlab chiqarish tannarxi ulushi.

Davlatlarning bu kabi modellardan foydalanishi nafaqat ularning ichki bozoridagi o'zgarishlarni va omillarni hisobga olish, balki jahon bozoridagi o'zgarishlarni ham hisobga olish imkoniyatini yaratib beradi. Chunki, globallashtiruvning hozirgi bosqichida jahon bozorida sodir bo'lgan har qanday o'zgarish to'g'ridan – to'g'ri ichki bozorga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu sababli jahon bozoridagi barqarorlikni ta'minlash muhim masallardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur modelda jahon bozoridagi mahsulot hajmi muvozanatli talab va taklifdan kelib chiqqan holda aniqlanishi barqarorlini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mamlakatda qishloq xo'jaligini rivojlantirishda jahon bozoridagi o'zgarishlarni ham hisobga olishda miqdoriy usullardan foydalanishda xorijiy mamlakatlar tajribalaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki, bu kabi usullarni qo'llash ichki bozordagi barqarorlikni ta'minlagani holda mahsulot ishlab chiqaruvchilar daromadlarini kafolatlash hamda ular faoliyatini to'g'ri rejalashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Clark, Gregory. (2002). The Agricultural Revolution and the Industrial Revolution: England, 1500-1912.
2. Kapur, Radhika. (2020). Significance of Agriculture and Food Production.
3. Dimitri, Carolyn & Effland, Anne & Conklin, Neilson. (2005). The 20th Century Transformation of U.S. Agriculture and Farm Policy. United States Department of Agriculture, Economic Research Service, Economic Information Bulletin.
4. Strange M. (1988) Family Farming: A New Economic Vision, Lincoln 7 London: University of Nebraska Press.

**6-SEKSIYA. MINTAQANING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI
OSHIRISH - BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING MUHIM
OMILI SIFATIDA**

**6 СЕКЦИЯ. ПОВЫШЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ
ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

**SECTION 6 . INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS
OF THE REGION AS AN IMPORTANT FACTOR OF SUSTAINABLE
ECONOMIC DEVELOPMENT**

ПРИНЦИПЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНА

проф. Рузметов Б.

Ургенчский Государственный Университет

иссл. Холбеков А.

Центр «Стратегия Развития»

Аннотация: В статье анализируются принципы устойчивого развития туризма и региона. Определены приоритеты устойчивого развития регионального туризма.

Annotation: The article analyzes the principles of tourism and sustainable development of the region. The priorities for sustainable development of regional tourism have been identified.

Ключевые слова: *регион, стратегия, туристская инфраструктура, устойчивое развитие, цифровые платформы, деловой туризм.*

Keywords: *region, strategy, tourism infrastructure, sustainable development, digital platforms, business tourism.*

В мире особое внимание уделяется тому, чтобы туризм традиционно служил целям развития социальных отношений, а также его достойному месту в Национальном социально-экономическом развитии. Согласно данным Всемирной организации путешествий и туризма, в 2022 году «доля туристических услуг в мировом ВВП составила 7,6% и достигла 7,7 трлн. долларов США. А также в отрасли напрямую или косвенно заняты 295 млн. человек, и количество новых рабочих мест в том году в отрасли составило 2,2 млн.»[1].

В мировом масштабе сегодня важное значение приобретают такие проблемы, как устойчивое и инновационное развитие сферы туризма, расширение возможностей отрасли в создании новых рабочих мест, повышение качества услуг в соответствии с эффективной организацией туристического производства.

На приоритетном уровне организуются исследования, направленные на повышение синергетической эффективности развития индустрии туризма в мире в соответствии с инновационными факторами, усиление влияния отрасли на занятость населения и обоснование перспективных мероприятий. В связи с этим особое внимание уделяется научным исследованиям по таким тематическим направлениям, как «эко-туризм», «паломнический туризм», «образовательный туризм» и «деловой туризм», а также повышению туристско-инвестиционной привлекательности, развитию туристских услуг и роли отрасли в обеспечении занятости населения.

В условиях становления Нового Узбекистана осуществляются широкомасштабные мероприятия по таким направлениям, как эффективное развитие сферы туризма в соответствии с целевым использованием национальных и территориальных возможностей, сбалансированное развитие туристской инфраструктуры, повышение качества обслуживания на качественно новый уровень, дальнейшее повышение социальной направленности сферы. Также новая стратегия развития Узбекистана на 2022-2026 годы направлена на «увеличение числа местных туристов до 12 миллионов к 2026 году, увеличение числа иностранных туристов, посещающих Республику, до 9 миллионов и увеличение числа занятости в туристическом секторе в 2 раза, до 520 тысяч»[2].

При реализации данных задач целесообразно совершенствование методики оценки эффективности сферы туризма, эффективное внедрение интеграции искусственного интеллекта в сферу и организация приоритетных исследований, направленных на повышение уровня занятости, эффективные подходы к преодолению проблем нехватки кадров и сезонности в отрасли, разработку перспективных параметров развития отрасли.

В связи с этим, в целях повышения активности участников туристической отрасли страны, в докладе «С Making Tourism More Sustainable A Guide for Policy Makers», опубликованном Программой ООН по окружающей среде (ЮНЕП), Всемирной туристской организацией

(ЮНВТО) и международными стандартами, научных исследований усовершенствованы принципы устойчивого развития туризма на основе учета принципов «технологической трансформации» и «исследований» и разработаны приоритетные задачи их реализации в условиях Узбекистана (табл. 1).

Таблица 1

Принципы устойчивого развития туризма⁹

	Принципы	Приоритетные задачи
.	Стабильность экологической среды	• балансировать энергопотребление, выбросы загрязняющих веществ и бытовых отходов, использование питьевой воды и сточных вод; • обеспечение соответствия туристических услуг и продуктов экологическим стандартам; • повышение экологической ответственности и подотчетности; • сохранение биологического разнообразия природных территорий; • использование экологически чистого оборудования и транспортных средств
.	Социально-культурное благополучие	• установление тесных связей с местным сообществом и поддержка их социальных и культурных инициатив; • организация современных механизмов защиты безопасности, прав и интересов иностранных и отечественных туристов; • повышение социальной ответственности и подотчетности в обеспечении равных условий пользования услугами; • подготовка и повышение квалификации кадров на основе зарубежного опыта.

⁹ Разработан автором.

•	Устойчивый экономический рост	• разработка долгосрочной стратегии развития; • обеспечение стабильности оборотного капитала на основе управления рыночными рисками, создания финансовых резервов и диверсификации доходов; • повышение туристической привлекательности деятельности на основе проведения маркетинговых исследований международного уровня и укрепления сотрудничества с международными туристическими организациями; • придание приоритета отношениям государственно-частного партнерства в формировании современной туристической инфраструктуры;
•	Технологическая трансформация	• внедрение цифровых платформ и системы облачных технологий; • интеграция искусственного интеллекта в деятельность; • обеспечение возможности использования мобильных технологий и безналичных расчетов; • разработка стратегий кибербезопасности для защиты личной информации и бизнес-процессов клиентов; • установление постоянного сотрудничества с инновационными стартапами.
•	Исследования и мониторинг	• внедрение в деятельность ключевых показателей эффективности (KPI); • проведение социальных, экологических и экономических исследований; • ведение отчетов по социальным, экологическим и экономическим показателям; • постоянный мониторинг мнения потребителей на основе внедрения системы обратной связи; • Обеспечение непрерывности анализа и исследований.

Эффективное развитие деятельности туристских субъектов на основе технологической трансформации требует их постоянного мониторинга и необходимости проведения исследований на этой основе.

При разработке данных методических рекомендаций особое внимание было уделено обеспечению реализации приоритетных задач, определенных в решениях и указах Президента Республики Узбекистан №УП-5611 от 5 января 2019 года «О дополнительных мерах по бурному развитию туризма в Республике Узбекистан», №УП-60 от 28 января 2022 года «О новой

стратегии развития Узбекистана на 2022-2026 годы», №РП-436 от 2 декабря 2022 года «О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан к «зеленой» экономике до 2030 года» .

Совершенствование принципов устойчивого развития туризма и внедрение его приоритетов в деятельность участников туристической отрасли позволило осуществить следующее:

- за счет балансировки энергопотребления, потребления воды и сточных вод, системы бытовых отходов и других экологических сфер деятельности удалось снизить негативное воздействие на окружающую среду и экологию. Благодаря этому были созданы новые направления экотуризма;

- установление тесных связей с местным сообществом, поддержка их социокультурных инициатив, создание равных условий оказания услуг посетителям, обеспечение работникам достойных условий труда, повышение их квалификации и решение других социальных проблем для вывода социальных отношений деятельности на новый уровень;

- модернизация и диверсификация туристической инфраструктуры на основе государственно-частного партнерства, привлечения иностранных инвестиций и/или привлечения дополнительных ресурсов, обеспечения стабильности оборотного капитала и создание новых видов туризма на основе разработки долгосрочной стратегии развития, повышение туристической привлекательности территории и достижение высокой экономической эффективности.

- поднятие на новый уровень обслуживания туристов на основе внедрения системы цифровых платформ и облачных технологий в сфере, интеграции искусственного интеллекта в деятельность и установления постоянного сотрудничества с инновационными стартапами;

- обеспечение непрерывность анализа и исследований при мониторинге существующих социальных и экологических проблем и недостатков в ходе деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Economic Impact Research 2023. <https://wtcc.org/research/economic-impact>.
2. Указ Президента республики Узбекистан №УП-60 от 28 января 2022 г. «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы»// <https://lex.uz/docs/5841077>

KADRLAR SALOHİYATI TUSHUNCHASI VA UNING ASOSIY TAMOIYILLARI

**Atabayeva K.R., Urganch davlat universiteti
Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası katta o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada kadrlar salohiyati tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati, mavjud imkoniyatlari va uning asosiy tamoyillari yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрыто понятие кадрового потенциала, его сущность, значение, имеющиеся возможности и его основные принципы.

Abstract. This article describes the concept of personnel potential, its essence, importance, available opportunities and its main principles.

Kalit so'zlar. Kadrlar salohiyati, xodim, korxona, tamoyil, talab.

Ключевые слова. Кадровый потенциал, работник, предприятие, принцип, спрос.

Key words. Personnel potential, employee, enterprise, principle, demand.

Kadrlar salohiyati muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'lgan vakolatlar, bilimlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar va moyilliklarga ega bo'lgan xodimlar tarkibidir. Insoniy fazilatlarining umumiyliги xodimning salohiyat imkoniyatlarini belgilaydi. Kadrlar salohiyati tushunchasi ishlab chiqarish subyekti hayotini ta'minlash uchun o'z ko'nikmalarini amalga oshirish qobiliyati va imkoniyatlarini anglatadi. Kadrlar salohiyati ko'rsatkichlari tarkibiga xodimlarni shaxsiy fazilatlar, ularning faoliyati, kasbiy bilim va ko'nikmalar darajasi, tajriba va ijodiy qobiliyatlarning mavjudligi ta'sir qiladi.

Kadrlar salohiyati korxona miqyosida mehnat samaradorligi ko'rsatkichlari va alohida xodimlar fazilatlari, shuningdek ularning jamoada faol harakat qilish, yordam ko'rsatish va bir-birini to'ldirish qobiliyati bilan ham tavsiflanadi. Shu bois, yangi kadrlarni tanlash va joylashtirishda ularning bilim darajasi, bilim va malakasiga eng yuqori talablar qo'yiladi. Kadrlar salohiyati harakatlantiruvchi kuch va korxonani yangi bosqichga olib chiqish imkonini beruvchi strategik resurs bo'lib ham hisoblanadi. Aynan, u erkin raqobat sharoitida barqaror rivojlanishni ta'minlashga imkon beradi. Tashkilotning kadrlar salohiyati tashkilotning mavjudligi va rivojlanishi uchun xodimlarning umumiy darajasi sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Rahbariyat korxonada inson resurslarini rivojlantirishga alohida e'tiborni qaratishi kerak [1].

Ishbilarmonlik yondashuvi nuqtayi nazaridan kadrlar salohiyatiga bir qator tamoyil va talablar qo'yiladi. Ushbu salohiyat korxonaga foyda keltirishi mumkin bo'lgan kasbiy va shaxsiy qobiliyatlar mavjudligi sifatida qoraladi. Xodimning kadrlar salohiyati konsepsiyasi aniq shaxslarga nisbatan prognoz qilinadi. Ushbu toifaga ishbilarmonlik fazilatlar mavjudligi, namoyon bo'lish darajalari va ahamiyati kiradi. Korxonaning inson resurslari bozorda raqobatbardosh ustunlikni ta'minlovchi eng muhim omilidir. Shu bois, menejment strategik maqsadlarga erishishni ta'minlash uchun kadrlar salohiyatini doimiy ravishda yaxshilash va rivojlantirish lozim bo'ladi [2].

Kadrlar salohiyati uning resurs imkoniyatlari va mehnat qobiliyatida keng namoyon bo'ladi. Jumladan, suhbat bosqichida nomzod baholanib, bu holart ishga qabul qilish qaroriga ta'sir qiladi. Keyingi bosqichda sezgi darajasida baholash amalga oshiriladi. Bu holatda menejer xodimning qo'yilgan talablar va tamoyillarga mos kelishini o'rganadi. Kadrlar salohiyatini baholashda xodimlarning jismoniy va ruhiy salomatligi, ijodkorlik uchun intellektual qobiliyatlari hamda axloqiy tamoyillari kabi ham xususiyatlari e'tiborga olinadi. Bu esa korxonaning bozordagi mavqei, ish samaradorligi va sifatiga ta'sir qiladi. O'z mohiyatiga ko'ra, u korxonaning kadrlar tarkibini tashkil etuvchi xodimlar jamoasi tomonidan mehnat amaliyotidagi ma'lumotlar, bilimlar, imkoniyatlar va

qobiliyatlar yig'indisini tavsiflaydi [3]. Shundan kelib chiqib, kadrlar salohiyatini o'rganishda xodimlarni tanlashning quyidagi qismlari hisobga olinadi:

- psixofizik xususiyatlar: salomatlik holati, ishlash, chidamlilik, ko'nikma va moyillik, asab tizimi;

- ijtimoiy-demografik xususiyatlar: jinsi, yoshi va oilaviy ahvoli.

- malakaviy ma'lumotlari: ta'lim darajasi, maxsus bilimlar hajmi, kasbiy mehnat ko'nikmalari, yangilik qobiliyati, aql-zakovat va ijodkorlik.

- shaxsiy xususiyatlar: mas'uliyat, intizom, mehnatga munosabat, faoliyat, qadriyat yo'nalishlari va axloqiy tamoyillar.

Shuni aytish joizki, xodimning salohiyati o'zgaruvchan miqdor sifatida qaraladi. Ushbu miqdor turli sabablarga ko'ra o'zgarishi, ya'ni ortishi yoki kamayishi mumkin. Xodimning ish jarayonidagi egallagan qobiliyati yangi bilim va ko'nikmalarni egallash va mehnat sharoitlarini yaxshilash natijasida ortib boradi. Kadrlar salohiyatini o'rganishda menejerlar tomonidan alohida ilmiy tamoyillar, asosiy talablar, qoidalar va standartlar hisobga olinadi. Ushbu tamoyillar ilmiy ahamiyatga, demokratik markazlashuvga, rejalashtirish va boshqaruvning birligiga asoslanadi. Shulardan kelib chiqib, kadrlar salohiyatini o'rganish va rivojlantirishdagi tamoyillar quyidagi guruhlariga ajratiladi (1-jadval).

1-jadval

Kadrlar salohiyatini rivojlantirishning asosiy tamoyillari

№	Tamoyillar tasnifi	Tamoyillarning mazmuni
1	Ilmiylik	Mehnatni boshqarish va rivojlantirish sohasidagi zamonaviy yutuqlardan foydalaniladi
2	Barqarorlik	Xodimlarning shaxsiy fazilatlarini prognoz qilinadi, hisobga olinadi va tahlil qilinadi
3	O'ziga xoslik	Mehnat resurslarining xususiyatlari va rivojlanish qonuniyatlari aniqlanadi
4	Optimallashtirish	Xodimlarga qo'yilgan vazifalarni to'liq bajarish uchun zarur bo'lgan xodimlar soni hisoblanadi
5	Muqobilik	Ishlab chiqarish jarayonining muqobil rivojlanishi va imkoniyatlari batafsil tahlil qilinadi
6	Uzluksizlik	Xodimlar sonini saqlashga qaratilgan boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish uchun moslashuvchan yondashuvlar yaratiladi

Ushbu jadvalga asosan, kadrlar salohiyatini rivojlantirish uchun barcha tamoyillar zaruriy omil sifatida ularning to'liq va samarali foydalanishni taqozo qiladi.

Xulosa shuki, kadrlar salohiyati ularga yuklangan vazifalarni samarali bajarish va qo'yilgan maqsadga erishish bilan bog'liq resurs sifatida sifatida xodimlarning umumiy tavsifi bo'lib qaraladi. Ushbu salohiyati korxonaning uzoq muddatli istiqbollarini rivojlanish maqsadlari bo'lib xizmat qiladi. Mazkur potensial yaxlit tizim sifatida xodimlarning mavjud va potensial imkoniyatlari sifatida ma'lum vaqtda qo'llaniladi. Kadrlar salohiyati korxona mehnat salohiyatining ajralmas qismiga ajralib, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Скороходова О.Р. Кадровый потенциал: понятие, сущность, основные характеристики. // Экономика и управление в ххi веке: тенденции развития. – с. 67. <https://cyberleninka.ru/article/n/kadrovyy-potentsial-ponyatie-suschnost-osnovnye-harakteristiki>

2. Ибрагимов А.У., Ибрагимова Л.А., Караваева М.В. Сущность и структура кадрового потенциала. // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. 2014. №2. – с. 49.

3. Тачанова К.Г. Кадровый потенциал: категориальный анализ. // The 2th International Conference on Digitalization of (DSEME-2019), December 05-06, 2019, Yekaterinburg, Russian Federation. – с. 154-155.

MINTAQANI INVESTITSIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING MAKROIQTISODIY KO‘RSATKICHLARI

Aytbayev Artiqbay Qurbashevich
Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqola korxonaning investitsion jozibadorligini baholashga bag‘ishlangan. Muayyan investitsiya loyihasini qaysi sohada va qaysi iqtisodiy mintaqada eng yuqori samaradorlik bilan amalga oshirish mumkinligini aniqlab olish investor uchun muhimdir. Investitsion bozor rivojlanishining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari ushbu muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: investitsion jozibadorlik, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, makroiqtisodiy prognoz.

Аннотация: Статья посвящена оценке инвестиционной привлекательности предприятия. Для инвестора важно определить, в какой отрасли и в каком экономическом регионе с наибольшей эффективностью может быть реализован конкретный инвестиционный проект. Макроэкономические показатели развития инвестиционного рынка способствуют решению этих вопросов.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, макроэкономические показатели, макроэкономический прогноз.

Abstract: The article is devoted to assessing the investment attractiveness of an enterprise. It is important for an investor to determine in which industry and in which economic region a specific investment project can be implemented with the greatest efficiency. Macroeconomic indicators of investment market development help resolve these issues

Keywords: investment appeal, macroeconomic indexes, macroeconomic forecasting.

Investitsion bozorni o‘rganish jarayoni ketma-ketlikda, odatda yuqoridan pastga yo‘naltirilgan usul yordamida amalga oshiriladi. Birinchidan, investitsiya bozori rivojlanishining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari baholanadi va bashorat

qilinadi, bu esa mamlakatdagi investitsiya muhitini va investitsiya faoliyati uchun yaratilgan shart-sharoitlarning samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Keyin sanoat tarmoqlari, iqtisodiyotning quyi tarmoqlari va alohida hududlarning investitsion jozibadorligini baholash va prognozi beriladi. Bunday tadqiqotning asosiy maqsadi investitsiya faoliyatini, ayniqsa real investitsiyalar sohasida tarmoq va mintaqaviy diversifikatsiya qilish strategiyasini amalga oshirishdan iborat. Investitsion qaror qabul qilayotgan investor uchun qaysi sohada va qaysi iqtisodiy hududda aniq investitsiya loyihasini eng yuqori samaradorlik bilan amalga oshirish mumkinligini, qaysi investitsiya sohalarini tanlash eng yaxshi istiqbolga ega bo'lishini va yuqori rentabellikni ta'minlashini aniqlash muhim va investitsiya qilingan kapitalning daromadlilikini taminlaydi. Keyinchalik, makroiqtisodiy, tarmoq va mintaqaviy prognozlarni hisobga olgan holda, korxonalarning investitsion jozibadorligi baholanadi[1,6].

Bunday baholash investor tomonidan yangi qurilishga, mavjud korxonalarni kengaytirishga, rekonstruksiya qilishga yoki texnik qayta jihozlashga kapital qo'yilmalarning maqsadga muvofiqligini aniqlashda amalga oshiriladi; sotib olish uchun muqobil xususiylashtirish obyektlarini tanlashda; ko'chmas mulk sohasida maqbul investitsiya loyihalarini izlash; alohida korxonalarning aksiyalarini sotib olish va boshqalar. Investitsiya bozori rivojlanishining makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini o'rganish investitsiya muhitining holatini va mavjud muhitni aks ettiruvchi birlamchi ko'rsatkichlar majmuasini shakllantirishdan boshlanadi. Ushbu ko'rsatkichlar investitsiya bozori monitoringi tizimiga kiritilgan bo'lib, umuman makroiqtisodiy rivojlanishni belgilovchi asosiy parametrlarni, kapital qo'yilmalar bozori rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlarini, ko'chmas mulk bozori va xususiylashtirilgan obyektlarni rivojlantirish ko'rsatkichlarini, shuningdek, fond va pul bozorlarini o'z ichiga o'ladi. Monitoring tizimining asosiy axborot bazasi statistik ma'lumotlardir. Tizimni qurish chastotasi statistik hisobotlarni taqdim etish va nashr etish vaqtiga bog'liq bo'li; har chorakda bir marta, eng muhim ko'rsatkichlar uchun esa – oy sari. To'plangan birlamchi ma'lumotlarga

asoslanib, investitsiya bozorining hozirgi sharoitlarini tahlil qilish amalga oshiriladi.

Analitik ko'rsatkichlar tizimi bilan bir qatorda investor dinamika ko'rsatkichlari, indekslar, nisbatlar va elastiklik koeffitsiyentlarini aniqlaydi. Bozor konyunkturasini tahlil qilishda dinamikaning umumiy tendentsiyasi va uning mamlakat iqtisodiy rivojlanish bosqichlari bilan bog'liqligini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Atrof-muhitdagi eng muhim o'zgarishlar iqtisodiyotning tsiklik rivojlanish bosqichlari ma'lum bir chastota bilan o'zgarganda sodir bo'ladi. Iqtisodiy rivojlanish tsikli quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: inqiroz, depressiya, tiklanish, cho'qqi. Ushbu bosqichlarning tabiati investitsiya bozoridagi uzoq muddatli tebranishlarni belgilaydi. Inqiroz birinchi navbatda investitsion sohaga ta'sir qiladi va unda eng ko'p namoyon bo'ladi, chunki ishlab chiqarish hajmining qisqarishi investitsiyalar hajmining keskin qisqarishiga olib keladi. Ushbu bosqich investitsion bozor sharoitlarining zaiflashishiga olib keladi. Depressiya inqirozning eng past nuqtasi bo'lib, u iqtisodiyotdagi turg'unlikni, ko'plab turdagi mahsulotlar ishlab chiqarishning kamayishini, ayrim tarmoqlarning to'xtab qolishi va korxonalarning bankrot bo'lishiga olib keladi. Ushbu bosqich investitsiya bozorida bozorning keskin pasayishi bilan tavsiflanadi. Tiklanish investitsion tovarlarga talabning oshishi, asosiy kapitalning bosqichma-bosqich yangilanishi va real kapital qo'yilmalarining ko'payishi bilan boshlanadi. Natijada investitsion faoliyatning inqirozdan oldingi hajmi tiklanadi va investitsiya bozori yuksala boshlaydi [3, 78].

Iqtisodiy cho'qqi iqtisodiy rivojlanish tsiklining eng qulay bosqichi sifatida asosiy kapitalning keng miqyosda yangilanishi, asosiy ishlab chiqarish fondlarining faol qismining keskin o'sishi bilan tavsiflanadi, bu esa investitsion faoliyat hajmining sezilarli darajada oshishiga olib keladi. Iqtisodiy cho'qqi boshlanishi bilan investitsiya bozorida bozor qaynashi boshlanadi. Iqtisodiyotning holatini va shunga mos ravishda investitsion jozibadorlik darajasini tavsiflovchi bosqichlar turli muddatlarga ega. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda

iqtisodiy sikllarning davomiyligi doimiy ravishda qisqarib bormoqda va hozirgi vaqtda 4-5 yilga yetdi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni o'rganish jarayoni investitsiya bozorining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarning bo'lajak o'zgarishlarini o'rganish asosida prognozni ishlab chiqish bilan yakunlanadi. Bunday omillar qatoriga quyidagilar kiradi [5, 21]:

- yalpi ichki mahsulot (YaIM), milliy daromad va ishlab chiqarish hajmining rejalashtirilgan dinamikasi;

- jamg'armaga sarflangan milliy daromad ulushining o'zgarishi, investitsiya va tadbirkorlik faoliyatining boshqa turlarini soliq bilan tartibga solish, Rossiya bankining qayta moliyalash stavkalari, kreditlar olish shartlari, pul bozori; xususiylashtirish jarayonlari va fond bozorini rivojlantirish.

Iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarining investitsion jozibadorligini baholash va prognozlash makroiqtisodiy darajada bo'lgani kabi bir xil usullar va ketma-ketlikda (axborot ko'rsatkichlari tizimini tanlash asosida monitoring; tahliliy ko'rsatkichlar tizimini qurish, ularni tahlil qilish va baholash, investitsion jozibadorlikni bashorat qilish).

Ushbu bosqichda quyidagilarni e'tiborga olish muhim: alohida tarmoqlarning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rnini; ularni rivojlantirish istiqbollari va samaradorligi; ushbu rivojlanishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasi; turli tarmoqlar va boshqa sintetik (umumlashtiruvchi) ko'rsatkichlarga xos bo'lgan investitsion risklar darajasi. Har bir sintetik ko'rsatkich uning analitik ko'rsatkichlari yig'indisi asosida baholanadi.

Investitsion jozibadorlikni baholashning muhim mezonlaridan biri sifatida sanoatni rivojlantirish istiqbollari quyidagi ko'rsatkichlar asosida o'rganiladi [3, 41]:

- rentabellik va tavakkalchilik; xususiylashtirishning yo'nalishlari, stavkalari va shakllari;

- mahsulotlarning eksport salohiyati darajasini va ularning narxini importdan himoya qilish darajasini baholash;

- ishlab chiqarilgan mahsulotlarni inflyatsiyadan himoya qilish va boshqalar.

Tarmoqni rivojlantirish istiqbollari darajasini baholash quyidagi tahliliy ko'rsatkichlar asosida amalga oshiriladi [2, 85]:

- tarmoqning iqtisodiyotdagi ahamiyati (ushbu ko'rsatkichning miqdoriy bahosi iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirishlar davom etayotganini hisobga olgan holda tarmoq mahsulotining yalpi ichki mahsulotdagi haqiqiy va prognozli ulushi bilan beriladi);

- sanoatning butun iqtisodiyotda ishlab chiqarishning iqtisodiy pasayishiga qarshilik ko'rsatishi (tarmoqning ishlab chiqarish hajmi dinamikasi va mamlakat yalpi ichki mahsuloti dinamikasi nisbati ko'rsatkichlari);

- tarmoqning ijtimoiy ahamiyati (ish bilan band bo'lgan ishchilar soni ko'rsatkichi);

- o'sish istiqbollarini o'z moliyaviy resurslari bilan ta'minlash (tarmoqning o'z mablag'lari hisobidan kapital qo'yilmalar hajmi va ulushi; foydalanilgan aktivlardagi o'z kapitalining ulushi).

Tarmoqni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasi analitik ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi: davlat kapital qo'yilmalari hajmi; davlat kreditlari hajmi; soliq imtiyozlari va boshqalar.

Sanoatdagi investitsion risklar darajasini baholashning analitik ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat [4, 96].

- tarmoqdagi raqobat darajasi (tarmoqda faoliyat yuritayotgan, shu jumladan bozorda monopol mavqega ega bo'lgan korxonalar sonining ko'rsatkichi);

- sanoat mahsulotlarining inflyatsion barqarorlik darajasi (tarmoqning asosiy mahsulotlari narxlari darajasi dinamikasi va mamlakatda ulgurji narxlar indeksi dinamikasi nisbati ko'rsatkichi);

- tarmoqdagi ijtimoiy keskinlik darajasi (tarmoq xodimlarining ish haqining o'rtacha darajasining mamlakatdagi real turmush darajasiga nisbatan ko'rsatkichi) va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Учебник. Пер. с англ. - М.: Инфра-М, 1999, 486 с.

2. Макроэкономика: Учебное пособие/ Т.С. Алексеенко, Н.Ю. Дмитриева, Л.П. Зенькова и др.; Под ред. Л.П. Зеньковой. – Мн.: Новое знание, 2002. – 244 с. – (Экономическое образование).

3. Қалмуратов Б., Мухитова С.Минтақада инвестицион-инновацион жараёнларни молиялаштиришнинг таҳлили// Материалы XII Республиканский научной конференции молодых ученых Каракалпакстана 20 апреля 2012 г. 91-92 бетлар

4. Калмуратов Б. Кайыпназарова Г. Роль инновационно-инвестиционной стратегии в процессе стратегического развития региона//«Biznes-Эксперт» экономический научно-практический журнал №4 (88), 2015. 96-99 стр.

5. Чубрик А. 10 лет роста ВВП/ Мн.: Право и экономика. 2005. Электронная версия – 21 с.

MAXIMIZING KHOREZM'S INVESTMENT POTENTIAL: AN EXPLORATION OF ENHANCING INVESTMENT ATTRACTIVENESS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

D.D.Karimboyev- Urgench State University, Faculty of Socio-Economic Sciences, Department of Management and Marketing, Teacher.

D.O.Matyokubova - Urgench State University, Faculty of Socio-Economic Sciences, Department of Management and Marketing, Associate Professor, PhD

Abstract: This paper endeavors to delve into the intricacies of enhancing investment attractiveness as a pivotal determinant for fostering sustainable economic development in the Khorezm region of Uzbekistan. Through an empirical analysis of various factors including infrastructure development, regulatory reforms, human capital investment, especially IT sector, and fostering a conducive business environment, this article aims to elucidate the pathways through which Khorezm can unlock its economic potential and emerge as a beacon of economic prosperity in the country.

Keywords: investment, human capital, sustainable economic growth, foreign investment, business environment.

Аннотация: В данной статье предпринята попытка углубиться в тонкости повышения инвестиционной привлекательности как ключевого фактора, определяющего содействие устойчивому экономическому развитию в Хорезмской области Узбекистана.

Ключевые слова: инвестиции, человеческий капитал, устойчивый экономический рост, иностранные инвестиции, бизнес-среда.

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonning Xorazm viloyatida barqaror iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning hal qiluvchi omili sifatida investitsiya jozibadorligini oshirishning nozik jihatlarini o'rganishga intiladi.

Kalit so'zlar: sarmoya, inson kapitali, barqaror iqtisodiy o'sish, xorijiy investitsiyalar, biznes muhiti.

Khorezm, situated in the north part of Uzbekistan, boasts a rich historical heritage, fertile lands, and strategic significance. However, realizing its economic potential requires a strategic focus on increasing investment attractiveness. This paper elucidates the importance of this endeavour and provides an analysis of the factors involved. Investment attractiveness is a set of financial and economic indicators that determine the assessment in the external environment, including political, economic, social, legal, and modify the final result [2;23]. All this significantly increases the need for scientific study and understanding of the problems of regulating investment processes at the regional and sub-regional levels related to the increasing attractiveness of the investment climate [1; 137]. Infrastructure serves as the backbone of economic growth, facilitating trade, and attracting investments. Investments in transportation networks, utilities, and communication systems are imperative for Khorezm to enhance its connectivity and logistical efficiency. Through the analysis, this paper evaluates the impact of infrastructure development on investment attractiveness and proposes strategic investments to catalyze economic growth. A conducive regulatory environment is essential for attracting investments and fostering economic development in

Khorezm. By streamlining bureaucratic procedures, ensuring transparency, and enforcing property rights, Khorezm can instill confidence among investors. This procedure ensures the correlation between regulatory reforms and investment attractiveness, offering insights into effective policy measures to enhance the business climate in the region. Investing in human capital is critical for fostering innovation and competitiveness. Since there are many youths in the region, this emerges a future chance to unlock their potentials by investing their human resources. Khorezm possesses a potential skilled workforce, yet continuous education and training programs are essential to meet evolving industry demands. Through empirical analysis, this paper assesses the impact of human capital investment on economic development and proposes strategies to nurture talent and promote lifelong learning in the region. Political stability, legal certainty, and effective governance are indispensable for attracting investments. Khorezm must prioritize institutional reforms to ensure a level playing field for businesses and create an environment conducive to entrepreneurship.

Regarding statistics, in 2023, \$22.4 billion in foreign investments were attracted into Uzbekistan, including \$19.5 billion in direct foreign investments and loans. As a result of launching 306 projects with a total value of \$9.4 billion within the state investment program, more than 56,000 new jobs were created. Among the regions that showed export growth, Tashkent city (\$1.9 billion, 9% growth) and Khorezm region (\$340 million, 44%), Fergana (\$772 million, 13%), Surkhandarya (\$234 million, 6%), and Syrdarya regions (\$331 million, 3%) can be noted. This shows that Khorezm, as a runner-up of investment zones in Uzbekistan, has enough capacity to absorb investment and utilizes it to boom the regional economy. Special attention need to be paid to the construction of new social infrastructure facilities, transportation network of the region so that the backbone of the economy is solid enough to support the development of other economic fields in the region. Model of the investment attractiveness management is proposed to be reframed and based on the following tables of mentioned researchers. International cooperation and investment can be seen as another

crucial driver of the region's economy since those investments are able to contribute to enhance infrastructure, revealing the human potential and foster economic prosperity.

**Model of process of managing the investment attractiveness
of the region [3;84].**

I stage Formation and analysis of the opinion of potential investors on the impact factors of investment attractiveness (all groups of investors)
II stage Analysis of the investment potential of the region, investment activity, the conditions underlying it
III stage Comparison of the existing investment attractiveness of the region with the views of investors and the identification of the most attractive factors from existing and missing but necessary
IV stage Analysis of the external environment in terms of developing the forecast of the possibilities of preserving, maintaining and developing the existing attractive factors of the investment environment of the region and the conditions that will be formed for the first time, as well as threats lurking therein
V stage Analysis of eternal capabilities of the socio-economics system, its investment potential
VI stage Development of a scientifically based concept of increasing the investment attractiveness of the region and regional investment policy on its basis, in the unity of the main directions and activities
VII stage Implementation of the regional investment policy
VIII stage Control and adjustment of the regional investment policy

Conclusion:

In conclusion, enhancing investment attractiveness is paramount for Khorezm's sustainable economic development. Through strategic investments in infrastructure, regulatory reforms, human capital, and fostering a conducive business environment, Khorezm can unlock its economic potential and pave the way for inclusive growth. By implementing evidence-based policies and fostering

collaboration among stakeholders, Khorezm can emerge as a model of sustainable development in Uzbekistan and beyond.

Reference:

1. Adamenko et al., 2017; Kryukova et al., 2016
2. Fyodorova, 2015; Fisher, 1999
3. The main directions of increasing the investment attractiveness of the Russian regions in the conditions of institutional transformations, Oksana V. Takhumova; Elena V. Kasatkina; Elena A. Maslihova; Alexey V. Yumasheva

Used internet sources:

<https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments>

MINTAQANING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI

D.Rustamova, TDIU Andijon filiali dotsenti

Annotatsiya. Maqolada barqaror iqtisodiy rivojlanishda investitsion faoliyatning o‘rni, investitsion faoliyatni rivojlantirish va investitsion muhit jozibadorligini oshirish yo‘nalishlari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiyalar, investitsion jozibadorlik, investitsion faoliyatni rag‘batlantirish, infrastrukturani rivojlantirish.

Аннотация. В статье высказано мнение о роли инвестиционной деятельности в устойчивом экономическом развитии, направлениях развития инвестиционной деятельности и повышении привлекательности инвестиционной среды.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, стимулирование инвестиционной деятельности, развитие инфраструктуры.

Abstract. The article expresses an opinion about the role of investment activity in sustainable economic development, the directions of development of investment activity and increasing the attractiveness of the investment environment.

Key words: investments, investment attractiveness, stimulation of investment activity, infrastructure development.

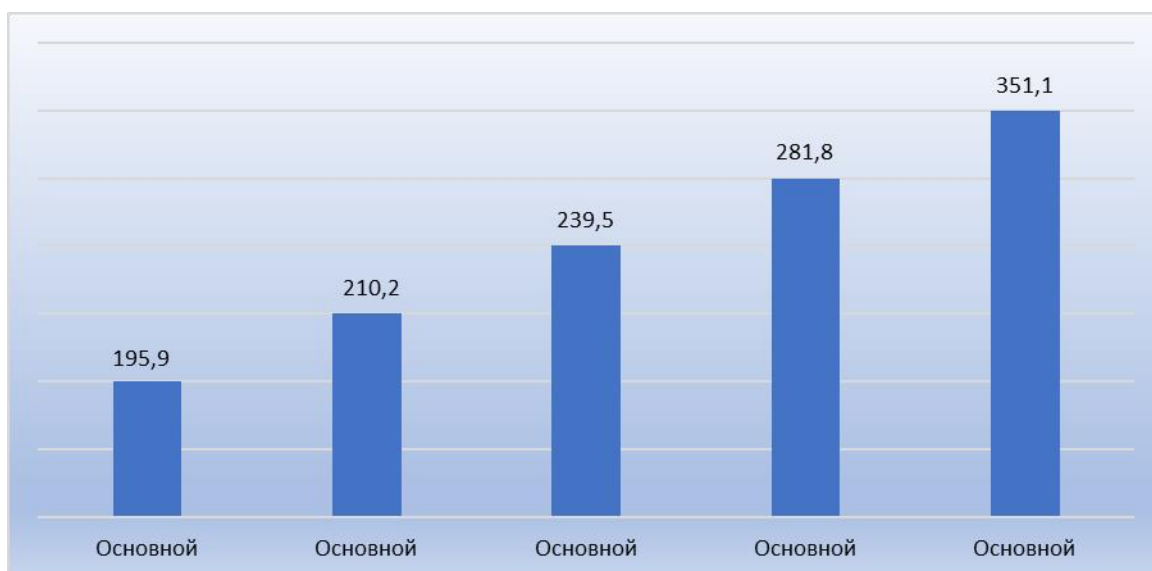
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida: “Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo‘lsa, o‘z iqtisodiyotining barqaror o‘shishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o‘zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Biz faqat investitsiyalarni faol jalb qilish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish hisobidan iqtisodiyotimizni jadal rivojlantirishga erishamiz. Iqtisodiyotdagi ijobiy natijalar esa ijtimoiy sohada to‘planib qolgan muammolarni tizimli hal etish imkonini yaratadi. Buni hammamiz chuqur tushunib olishimiz va ishimizni shu asosda tashkil etishimiz shart. Xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish uchun mamlakatimizning investitsiya salohiyatini to‘la namoyon etish choralarini ko‘rishimiz kundalik hayotimizdan joy olgan eng dolzarb masalalardan biri bo‘lmog‘i lozim”[1], deb ta’kidlab, xorijiy investitsiyalarning iqtisodiyotni rivojlantirishdagi g‘oyat muhim ahamiyatini va uni jalb qilishning dolzarbligini e’tirof etadi. Mamlakatimiz iqtisodiyotining investitsion jozibadorligini oshirish, mavjud investitsion salohiyatdan samarali foydalanish tizimini takomillashtirishga yo‘naltirilgan qator chora tadbirlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “Respublika iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4300-sonli Qarorida alohida e’tibor qaratilgan bo‘lib, bu borada respublika iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish faoliyati samaradorligini oshirish, xorijiy investorlarni mamlakatimiz imkoniyatlari va salohiyati to‘g‘risida xabardor qilish bilan bog‘liq vazifalarga ustuvorlik berilgan[2].

Mintaqalarda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdagi jozibadorligini belgilovchi omillarni besh guruhga bo‘lish mumkin:

1. Bozor omillari (ichki bozor va eksport imkoniyatlari).
2. Boy tabiiy resurslarning mavjudligi.

3. Ishlab chiqarish xarajatlari omillari.
4. Investitsiya muhiti.
5. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish strategiyasi [3]

Respublikamizda iqtisodiy rivojlanishni jadal sur'atlarini ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikni saqlab qolishda puxta o'ylangan investitsiya siyosatini muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, investitsiyalar iqtisodiyot taraqqiyatning muhim omili sifatida ishlab chiqarishni modernizatsiyalar, texnik va texnologik yangilanishlar va innovatsiyalarni rahbatlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda korxonalar daromadini oshirishni ta'minlaydi. Masalaning nechog'lik muhim ekanligini yillar davomida investitsiya oqimlarini muntazam oshirib borishga qaratilgan investitsiya siyosatini yuritilayotganligida ko'rish mumkin. Darhaqiqat, so'nggi yillarda investitsiyalar hajmini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'lami ham huquqiy ham amaliy jihatdan yanada sezilarli darajada oshirildi. Ayniqsa, olib borilayotgan faol investitsiya siyosati natijasida respublikamizda investitsiyalar oqimi dinamikasi bo'yicha ijobiy o'sish kuzatilmoqda (1-rasm). 2023-yilda O'zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 352,1 trln so'mni tashkil etgan.



1-rasm. O'zbekiston Respublikasida 2019-2023-yillarda asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi, trln. so'm [4]

Mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish, barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonning muhim omili

sifatida ko‘rinadi. Investitsiyalar mintaqa iqtisodiy rivojlanishda eng muhim manba sifatida hisoblanadi. Investitsiyalar, infrastruktura rivojlanishini oshiradi, yangi texnologiyalar kirib kelishi bilan sanoat sektorini mustahkam qiladi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va yangi ish o‘rinlari yaratadi.

Investitsion jozibadorlikni oshirishning asosiy yo‘nalishlari mavjud:

1. Davlat tomonidan investitsiyalarni rag‘batlantirish. Davlat va mintaqaviy hokimiyatlar investitsiyalarni ko‘paytirish uchun qonun hujjatlari, soliq sohasidagi moliyaviy chegirmalar, investitsiya qabul qilish sharoitlarini yaxshilash kabi qo‘llanmalarga e‘tibor berishi kerak. Shu bilan birga, investitsiyalarni oshirish uchun rivojlanayotgan sohalar va investitsiya qilishga loyiq loyihalarni tanlashda davlatning ko‘rsatkichi ta‘minlash ham muhim ahamiyatga ega.

2. Infrastrukturaning rivojlantirish. Investitsiyalar infrastrukturani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Avtomobil yo‘llari, temir yo‘l, elektr energiyasi, suv ta‘minoti va boshqa infrastrukturani rivojlantirish sayohat, innovatsiya va sanoat mahsulotlari sotishini oshiradi.

3. Texnologiyalarni qo‘llash va innovatsiyalarni joriy qilish. Investitsiyalar yangi texnologiyalar va innovatsiyalar kirishiga yordam beradi. Sanoat sohasida yangi texnologiyalar va innovatsiyalar tufayli mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini yanada samarali qilish mumkin.

Fikrimizcha, iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanish tizimini takomillashtirishda quyidagi vazifalarning amaliy ijrosini ta‘minlash maqsadga muvofiq:

- investorlarning qo‘yilmalarini davlat tomonidan sug‘urtalash, hududlarda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mavjud shart-sharoitlari va imkoniyatlarini baholashga yo‘naltirilgan dasturiy platformalarni shakllatirish;

- xududlarga investitsiyalarni jalb etish va ularni o‘zlashtirishda soliq preferensiyalarini, xududda qolayotgan soliq tushumlari ulushini o‘zlashtirishda keng imtiyozlar berish bo‘yicha normativ bazani takomillashtirish;

- xorijiy investitsiyalarni sanoat tarmoqlarining ichki tarkibini qayta qurish, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hamda ilg'or texnologiyalarini sifatli sanoat mollari tayyorlashga yo'naltirish vazifalarini amaliy ijrosini ta'minlash;

- investitsiya faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha turli modeli xuquqiy tartibga solish usullaridan foydalanish, investitsion faoliyatga oid qonunchilikni unifikatsiyalashda raqamli investitsion xizmatlar tizimini shakllantirish;

- investitsiya loyihalari uchun xalqaro texnologiyalar transfertini ta'minlovchi davlat-xususiy sherikchilik mexanizmidan foydalanish, investitsion loyihalarni boshqarishning integrallashtirilgan tizimini joriy etishda loyiha risklarini samarali boshqarish tizimini optimallashtirish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2018-yil 29-dekabr № 271-272 (7229-7230) soni

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4300-sonli Qarori.

3. A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev, N.G.Muminov. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. / i.f.d., professor A.V. Vaxabovning umumiy tahriri ostida. – T.: "Moliya", 2010, 330 bet

4. Burxanov A. Hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish-milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning asosiy omili. Biznes-Ekspert, 2018 yil. №10.,7-13 bet.

MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA KICHIK BIZNESGA BERILGAN SOLIQ IMTIYOZLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

**Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna,
Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti**

Annotatsiya. Maqolada mintqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda kichik biznes subyektlarining ahamiyati, soliq tizimida ular uchun yaratilgan imtiyoz va imkoniyatlar, kichik biznesning YaHMdagi ulushi o'rganilgan. Xorazm viloyati misolida 2019-2023-yillarda kichik biznes subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье рассматривается значение субъектов малого предпринимательства в устойчивом развитии региональной экономики, создаваемые для них льготы и возможности в налоговой системе, а также доля малого бизнеса в ВРП. На примере Хорезмской области разработаны предложения по основным показателям деятельности субъектов малого предпринимательства на 2019-2023 годы.

Annotation: The article examines the importance of small businesses in the sustainable development of the regional economy, the benefits and opportunities created for them in the tax system, as well as the share of small businesses in GRP. Using the example of the Khorezm region, proposals have been developed for the main performance indicators of small businesses for 2019-2023.

Kalit so'zlar: Mintaqa, barqaror rivojlanish, kichik biznes, yalpi ichki mahsulot, yalpi hududiy mahsulot, soliq tizimi, soliq imtiyozlari, byudjet tushumlari.

Ключевые слова: Регион, устойчивое развитие, малый бизнес, валовой внутренний продукт, валовой региональный продукт, налоговая система, налоговые льготы, доходы бюджета.

Key words: Region, sustainable development, small business, gross domestic product, gross regional product, tax system, tax benefits, budget revenues.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning joriy yil 1-mart kuni Xorazm viloyatiga tashrifi chog'ida mintaqada kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, turizm, infratuzilma, sanoat, qishloq xo'jaligi va ijtimoiy sohalarni rejalashtirishga e'tibor qaratildi [1].

Ma'lumki, kichik biznes rivojlangan va rivojlanayotgan har qanday mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. Bunday tadbirkorlik subyektlari sharoitga tez moslashuvchan va uning faoliyatini yo'lga qo'yish katta miqdordagi dastlabki kapitalni talab qilmaydi. Kichik korxona va mikrofirmalar kichik bozorlarda faoliyat olib borish, mahalliy resurslardan foydalanish, ishsizlik muammosini hal qilish, mehnat unumdorligini oshirish, o'rta mulkdorlar qatlamini shakllantirish va ichki bozorni iste'mol tovarlari bilan to'ldirishda ko'pgina afzalliklarga ega. Kichik korxonalar odamlarda sohibkorlik, tadbirkorlik, mulkka egalik qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, ularda ishbilarmonlik ko'nikmalarini hosil qilish va rivojlantirish vositasi hisoblanadi [2].

Shu sababdan, mamlakatimizda kichik biznes subyektlarini rivojlantirish, salmog'ini oshirish maqsadida turli xil imtiyoz va qo'shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Jumladan, soliqqa tortish tizimi soddalashtirilib imtiyozli stavkalar joriy qilingan, soliq to'lash tartibini tanlash imkoniyatlarining huquqiy asoslari ishlab chiqilgan. Yillik oboroti bir milliardgacha bo'lgan kichik tadbirkorlik subyektlari uchun bir nechta yuqori stavkalar o'rniga unifikatsiyalangan, ko'pi bilan 4 foizda aylanmadan olinaigan soliq to'lashi yoki ixtiyoriy ravishda umumbelgilangan foyda va qo'shilgan qiymat solig'i to'lash tartibini tanlash yoki qat'iy belgilangan soliq to'lash tartibiga o'tishi mumkinligining belgilangan. Qat'iy belgilangan soliq to'lashga o'tgan tadbirkorlik subyektlari buxgalteriya hisobini yuritish va dividend solig'i to'lashdan ozod qilingan.

Mamlakatimizda yaratilgan imkoniyatlar samarasi bilan, YaIMda kichik biznes subyektlari ulushi salmoqli o'rin egallagan. Jumladan, Xorazm viloyati misolida tahlil qiladigan bo'lsak, kichik bisnes va xususiy tadbirkorlikning YaHMDagi hissasi 2022-yil 71,6 foizni, 2023-yilda esa 68,6 foizni, tashkil etgan. Sanoat ulushi esa bu davrda mos ravishda 16,1 va 17,8 foizni, qurilish sohasida 89,4 va 92,5 foizni egallagan (1-jadval).

1-jadval**Xorazm viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi [3].**

(umumiy hajmga nisbatan foizda)

Yillar	YaHM	Sanoat	Qurilish
2019-yil	75,4	30,2	92,1
2020-yil	75,3	29,5	91,1
2021-yil	73,9	22,0	87,2
2022-yil	71,6	16,1	89,4
2023-yil	68,6	17,8	92,5

Xorazm viloyatida azaldan rivojlangan hunarmandchilik, boy madaniyat va tarixiy tajriba bugun hukumatimiz tomonidan e'tiborning samarasi natijasida tadbirkorlik faoliyati rivojlanmoqda va son jihatdan oshib faoliyat turlari kengaymoqda. Masalan, o'tgan yili viloyat bo'yicha fermer xo'jaliklarisiz jami 25616 ta kichik tadbirkorlik subyekti faoliyat ko'satayotgan bo'lsa, shundan Urganch shahrida 4941, Urganch tumanida 2956, Xiva shahrida 2216 hamda Xonqa tumanida 1959 tadbirkorlik subyektlari mavjud. Quyidagi jadval ma'lumotlaridan kichik biznes va xususiy tadbirkorlar sonining 2019-2023 yillarda hududlar bo'yicha o'zgarish dinamikasini ko'rishimiz mumkin (2-jadval).

2-jadval**Xorazm viloyatida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlarining hududlar bo'yicha soni [3].**

	2019	2020	2021	2022	2023
Xorazm viloyati	11815	15453	18875	21984	25616
<i>tumanlar:</i>					
Bog'ot	537	738	987	1278	1639
Gurlan	648	953	1257	1491	1691
Qo'shko'pir	662	929	1320	1647	2011
Urganch	1271	1773	2138	2547	2956
Xazorasp	789	1078	947	1182	1466
Tuproqqa'la	0	0	415	520	619
Xonqa	915	1238	1500	1722	1959
Xiva	1214	1295	1544	1668	1921
Shovot	453	705	935	1136	1480
Yangiariq	762	921	1038	1186	1433
Yangibozor	410	628	927	1105	1284
Urganch sh.	2909	3682	4107	4558	4941
Xiva sh.	1245	1513	1760	1944	2216

Mamlakatimizda kichik tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish, YaIMdagi salmog'ini oshirish va faoliyatini kengaytirish maqsadida turli xil imtiyoz va qo'shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqilganligi bilan birga, prezidentning joriy yil 1 martdagi tashrifi majlisida Xorazmda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash uchun imtiyozli shartlarda 100 million dollar ajratilishi belgilandi. Buning hisobidan 5,5 ming tadbirkorga ko'mak berilib, 50 mingta doimiy ish o'rni yaratilishi ko'zda tutildi.

Sanoatni barqaror energiya manbalari bilan ta'minlash maqsadida, boshqa viloyatlardagi kabi Xorazmda ham Fransiyaning mashhur "Votalia" kompaniyasi bilan hamkorlikda ilk bor 100 megavattli quyosh elektr stansiyasi qurilishiga start berildi. Urganch tumani "Chakka-sholikor" qishlog'ida texnopark tashkil qilish, yil yakunigacha elektrotexnika, to'qimachilik va qurilish materiallari yo'nalishida 100 million dollarlik loyihalarni ishga tushirish vazifasi qo'yildi. Bunga qo'shimcha ajratiladigan 25 million dollar hisobidan kichik va o'rta sanoat loyihalariga 1,5 milliard so'mgacha 18 foizdan 7 yil muddatga kreditlar beriladi.

Mintaqa tadbirkorlari uchun soliq tizimida qator imtiyozlar belgilandi. Jumladan, import uskunalar, ehtiyot qism va xomashyo 5 yilga bojxona to'lovidan ozod qilinishi, qo'shilgan qiymat solig'ini 180 kunga kechiktirib to'lashga ruxsat berilishi belgilandi.

Shuningdek, hudud iqtisodiyotini rivojlantirish, tadbirkorlik ko'lamini kengaytirish, bandlikni oshirish orqali aholi turmush tarzini yaxshilash maqsadida Hazorasp erkin iqtisodiy zonasida xitoylik investorlar bilan lak-bo'yoq, shisha mahsuloti va elektrotexnika yo'nalishida 300 million dollarlik 4 ta loyiha joylashtiriladi. Urganch shahridagi "Al-Xorazmiy" majmuasida sanoat binolari qurilib, tadbirkorlarga "tayyor holda" topshiriladi hamda xorijiy investorlar bilan birgalikda polipropilen, bazalt mahsuloti va sendvich panel ishlab chiqarish, zamonaviy issiqxona tashkil qilish, ixcham qishloq xo'jaligi texnikasini yig'ish, meva-sabzavotni qayta ishlash, mebel va noto'qima material ishlab chiqarish kabi loyihalar ishlab chiqilgan.

Viloyatda chorvachilik, parrandachilik va baliqchilik ham rivojlanadi. Jumladan, go'sht yo'nalishida har biri 200 ming bosh parrandaga mo'ljallangan 5 ta sanoatlashgan yirik parrandachilik korxonasi Bog'ot, Gurlan, Hazorasp, Xonqa, Shovotda ishga tushiriladi.

Umuman, aytilgan imkoniyatlardan foydalanib, viloyatga 1,5 milliard dollar sarmoya, shundan 1 milliard dollar xorijiy investisiya jalb qilish, 600 million dollar eksportni amalga oshirish vazifasi qo'yildi.

Ushbu ko'zda tutilgan rejalar amalga oshirilsa, biznes subyektlari son va sifat jihatdan yaxshilanib, bandlik oshib, mintaqa iqtisodiyotida sezilarli darajada katta o'sishga erishiladi va bu orqali aholi farovonligi va munosib turmush tarzi ta'minlanishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyevning 1-mart 2024-yildagi Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bag'ishlangan yig'ilishidagi ma'ruzasi.
2. Eshniyazova Y.Y. "Kichik biznesning mintaqa ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'rni va ularni soliqlar vositasida rag'batlantirish" Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi 2023 yil 9/2-son, 19-21-betlar.
3. Xorazm viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

CROWDFUNDING IN TOURISM: SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW

**Feruz Kalandarov, assistant-teacher,
Urgench State University**

Annotatsiya. Ushbu maqola kraudfandingning turizmdagi rolini o'rganadi, uning global tadqiqot landshaftini va fanlararo yo'nalishini tahlil qiladi. Asosiy topilmalar AQSh, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreyani etakchi ishtirokchilar sifatida ta'kidlaydi, Biznes va Menejment sohasida dominant tadqiqotlar, Ijtimoiy fanlar va kompyuter fanlari bilan to'ldirilib, kraudfandingning turizm sohasiga ko'p qirrali ta'sirini ochib bermoqda.

Kalit so'zlar. Kraudfanding, muqobil moliya, turizm, mehmondo'stlik

Аннотация. В этой статье исследуется роль краудфандинга в туризме, анализируется его глобальный исследовательский ландшафт и междисциплинарная направленность. Ключевые результаты указывают на то, что США, Великобритания и Южная Корея являются ведущими участниками, с доминирующими исследованиями в области бизнеса и менеджмента, дополненными социальными науками и информатикой, что раскрывает многогранное влияние краудфандинга на сектор туризма.

Ключевые слова. Краудфандинг, альтернативные финансы, туризм, гостеприимство.

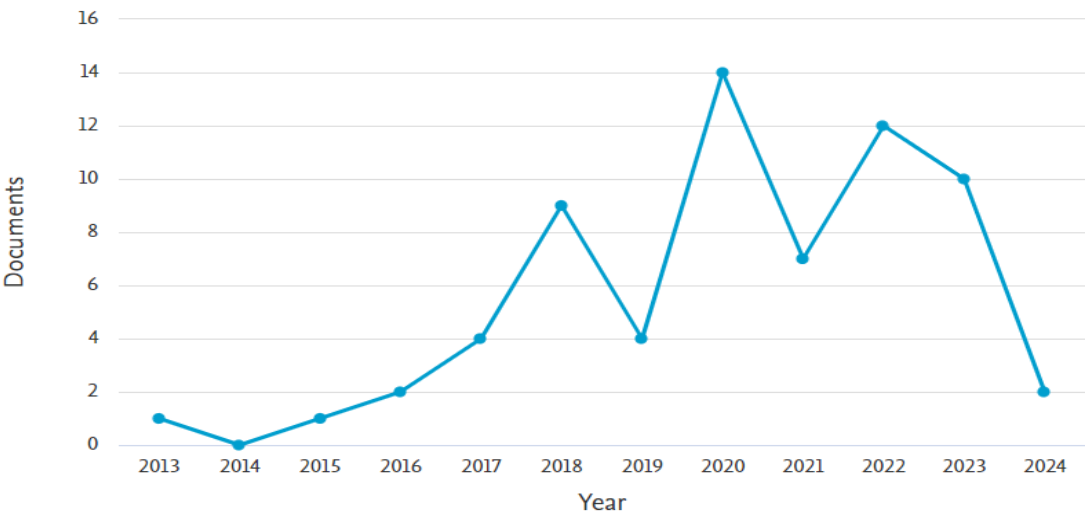
Abstract. This article explores the role of crowdfunding in tourism, analyzing its global research landscape and interdisciplinary focus. Key findings highlight the USA, UK, and South Korea as leading contributors, with dominant research in Business and Management, complemented by Social Sciences and Computer Science, revealing crowdfunding's multifaceted impact on the tourism sector.

Key words. Crowdfunding, alternative finance, tourism, hospitality.

Introduction. Crowdfunding has emerged as a transformative funding mechanism in various sectors, with the tourism industry experiencing a notable shift in how projects and initiatives secure financial support [1]. This innovative approach leverages collective contributions from a large number of individuals, typically facilitated through online platforms [2], allowing entrepreneurs and communities to bypass traditional financial intermediaries. In the context of tourism, crowdfunding presents a unique opportunity to democratize investment, foster community engagement, and support sustainable and niche tourism projects that might otherwise struggle to secure funding. As tourism continues to evolve with the digital age, understanding the dynamics, benefits, and challenges of crowdfunding within this sector is crucial for stakeholders aiming to capitalize on its potential to drive growth, innovation, and community development in tourism ventures worldwide [3].

Main Body. The bar chart depicting the annual distribution of documents related to crowdfunding in tourism reveals a fluctuating trend over the observed period, with a total of 66 documents analyzed found from the SCOPUS database. This visual representation highlights the dynamic nature of scholarly interest in the intersection of crowdfunding and tourism, with certain years experiencing peaks in publication numbers, indicative of heightened research activity or pivotal developments in the field. The variation in the number of documents by year suggests that external factors, such as technological advancements, regulatory changes, or shifts in tourism market demands, may have influenced academic and industry focus on crowdfunding as a viable financing model within the tourism sector. This fluctuating pattern underscores the evolving understanding and application of crowdfunding in tourism [4], signaling both growing interest and the impact of broader economic and social trends on research activity in this area.

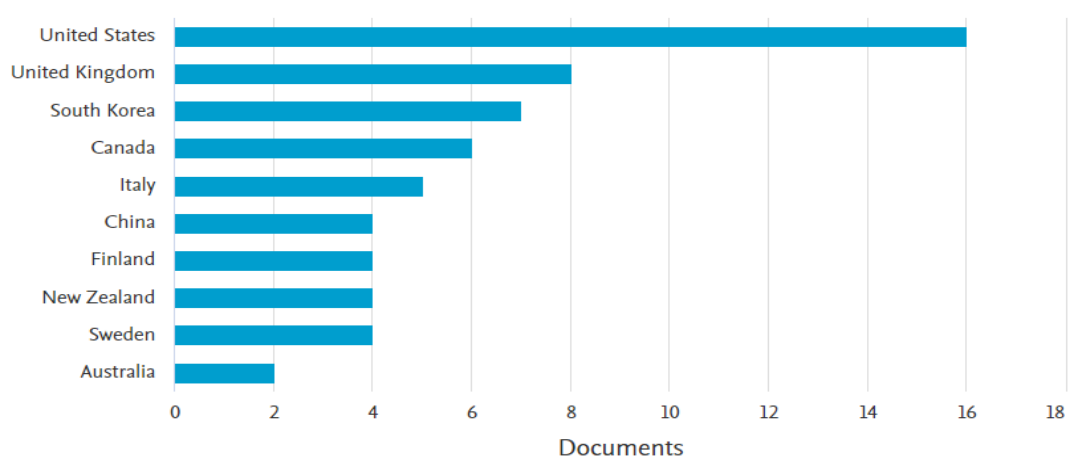
The distribution of publications across countries further illuminates the global interest in the intersection of crowdfunding and tourism, with the United States leading the charge, boasting 16 publications. This is followed by the United



Graph 1: Documents by year (scopus.com 11.03.2024)

Kingdom with 8 publications, South Korea with 7, Canada with 6, and Italy rounding out the top five with 5 publications. This geographic spread, highlights the diverse interest in crowdfunding as a mechanism for funding tourism projects, reflecting varying economic, cultural, and regulatory landscapes. The prominence

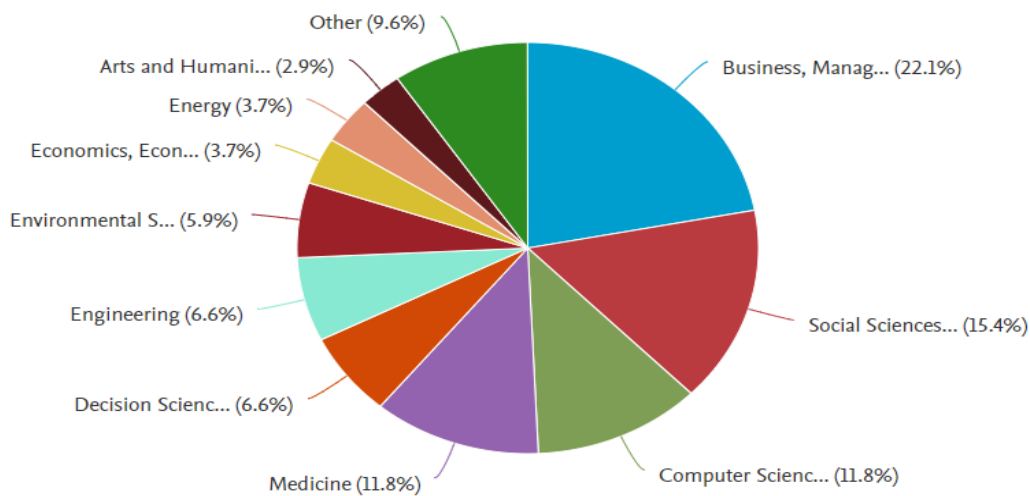
of countries like the USA and the UK may reflect their early adoption of crowdfunding platforms and a robust entrepreneurial culture that embraces innovative financing models. Meanwhile, the significant contributions from countries like South Korea, Canada, and Italy indicate a growing recognition of the value of crowdfunding in supporting tourism initiatives beyond traditional economic powerhouses. This diversity not only showcases the universal appeal and applicability of crowdfunding in the tourism sector but also suggests a rich tapestry of research perspectives, methodologies, and findings emanating from different parts of the world.



Graph 2: Top 10 countries by publications’ number (scopus.com 11.03.2024)

The distribution of documents across various subject areas reveals a multifaceted exploration of crowdfunding within the context of tourism, highlighting the interdisciplinary nature of research in this field. With Business, Management, and Accounting leading the way with 30 documents, it's clear that the operational, strategic, and financial aspects of crowdfunding are central to understanding its impact and implementation in tourism. Social Sciences and Computer Science, each contributing 21 and 16 documents respectively, reflect the importance of societal implications, digital platforms, and technological innovations in crowdfunding practices. The equal contribution of 16 documents from Medicine underscores the growing interest in the intersection between tourism, health, and crowdfunding, particularly in the realm of medical tourism and community health projects. Decision Sciences and Engineering, each with 9

documents, alongside Environmental Science with 8 documents, indicate a focus on decision-making processes, technical challenges, and environmental considerations in crowdfunding for tourism projects. Meanwhile, Economics, Econometrics and Finance, and Energy, each contributing 5 documents, alongside Arts and Humanities with 4 documents, highlight the economic theories, energy implications, and cultural perspectives surrounding crowdfunding in tourism. This diverse array of subject areas underscores the complex and interconnected factors that researchers are investigating to fully understand the potential and challenges of crowdfunding in the tourism sector.



Graph 3: Documents by subject area (scopus.com 11.03.2024)

Results. The review highlights crowdfunding in tourism's global and interdisciplinary interest, led by research from the USA, UK, and South Korea. Dominant fields include Business, Management, and Accounting, with significant contributions from Social Sciences and Computer Science, illustrating the complexity and multifaceted nature of crowdfunding's application in the tourism sector.

Conclusion. The systematic literature review underscores the significant, global interest in crowdfunding as a transformative mechanism within the tourism sector, with a notable concentration of research originating from the USA, UK, and South Korea. The findings reveal an interdisciplinary approach, predominantly within Business, Management, and Accounting, alongside impactful insights from Social Sciences and Computer Science. This diversity

reflects the intricate interplay between technological, economic, and societal factors in leveraging crowdfunding for tourism, highlighting its potential to foster innovative funding solutions amid growing challenges.

References.

1. Gangi, F., Meles, A., Daniele, L. M., Varrone, N., Salerno, D., & Daniele, L. M. (2021). Crowdfunding and socially responsible initiatives. *The Evolution of Sustainable Investments and Finance: Theoretical Perspectives and New Challenges*, 155-210.
2. Pratono, A. H., Prima, D. A., Sinaga, N. F. N. T., Permatasari, A., Ariani, M., & Han, L. (2020). Crowdfunding in digital humanities: some evidence from Indonesian social enterprises. *Aslib Journal of Information Management*, 72(2), 287-303.
3. Kim, M. J., Bonn, M., & Lee, C. K. (2020). The effects of motivation, deterrents, trust, and risk on tourism crowdfunding behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(3), 244-260.
4. Dzhandzhugazova, E. A., Ilina, E. L., Latkin, A. N., Blinova, E. A., & Romanova, M. M. (2017). Crowdfunding as a tool for promotion and development of tourism-related innovation projects. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 8(4), 896-901.

MINTAQADA IQTISODIY SALOHIYAT SAMARADORLIGI TAHLILI VA UNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Jumabayev Adilbek Bazarbayevich
Qoraqalpoq davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada mintaqalarning iqtisodiy salohiyati samaradorligi mezonlari umumlashtirilgan va ularga mintaqaviy tavsif berilgan. Mintaqaning 2010-2022-yillardagi iqtisodiy salohiyati samaradorligi ko'rsatkichlari baholanib, tahlil qilingan. Olingan natijalarga ko'ra, mintaqalarning iqtisodiy salohiyati samaradorligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: Qoraqalpogʻiston Respublikasi, iqtisodiy salohiyat samaradorligi, kapital qaytimi, kapital sigʻimi, ICOR koeffitsiyenti, mehnat samaradorligi.

Аннотация. В статье обобщены критерии эффективности экономического потенциала региона и дана их региональная характеристика. Оценены и проанализированы показатели эффективности экономического потенциала региона в 2010-2022 годах. По полученным результатам разработаны предложения и рекомендации по повышению эффективности экономического потенциала региона.

Ключевые слова: Республика Каракалпакстан;, эффективность экономического потенциала, вернуться на капитал, капитальный потенциал, коэффициент ICOR, эффективность труда.

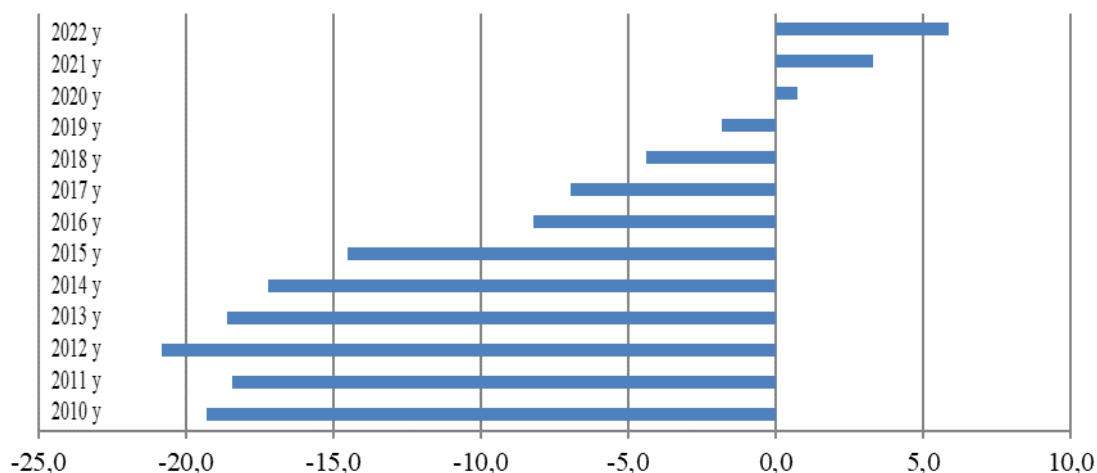
Abstract. The article summarizes the criteria for the effectiveness of the economic potential of the region and gives their regional characteristics. The performance indicators of the economic potential of the region in 2010-2022 were assessed and analyzed. Based on the results obtained, proposals and recommendations were developed to improve the efficiency of the economic potential of the region.

Keywords: Republic of Karakalpakstan, efficiency of economic potential, return on capital, capital capacity, ICOR coefficient, labor efficiency.

Tabiiy xazira va resurslarga boy Afrika mamlakatlari esa, iqtisodiyoti asosan resurslar sotish yohud bir taraflama xususiyatga ega. Shuningdek, mamlakatlarning rivojlanish tarixida ham mazkur jarayon oʻz ifodasini topgan. Jumladan, iqtisodiy rivojlanish tarixida yuz bergan “Golland kassalligi” nomi bilan mashgʻur boʻlgan holat. Mazkur jarayonda gaz koning ochilishi bilan inflyatsiya va ishsizlik qayta ishlash sanoatining qisqarishi hisobiga ortgan [1].

Dastlab, iqtisodiy salohiyatning moliyaviy samaradorligini tahlil qilamiz. Buning uchun Qoraqalpogʻiston Respublikasining byudjet holatini koʻrib oʻtamiz. Amalga oshirilgan tadqiqotlarimizni ifodalashicha, 2010-2019-yillarda uning

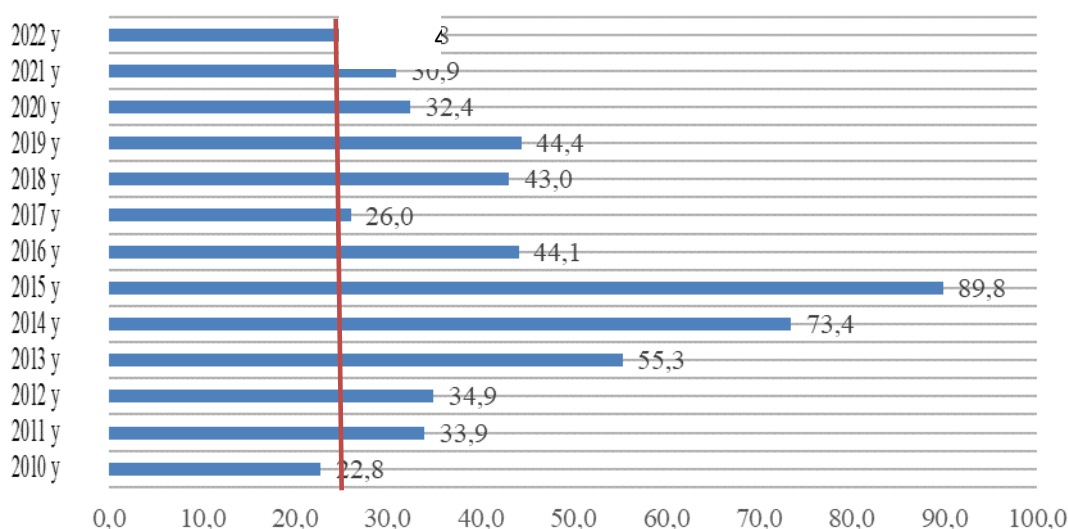
samaradorlik mezoni manfiy bo'lgan. 2020-2022-yillarda esa, ushbu kattalik ijobiy natijalarni ifodalagan (1-rasm).



1-rasm. Qoraqalpog‘iston Respublikasida moliyaviy salohiyat samaradorligi [2]

Iqtisodiy salohiyatning moliyaviy samaradorligini aniqlashda byudjet daromadi va xarajatlari farqlanishini baholaymiz. Tahlil natijalarimizga ko‘ra, Qoraqalpog‘iston Respublikasining holati ikki davrga bo‘linmoqda. Salbiy davrda asosan, iqtisodiyot bir tarafлама, resurslarni sotish bilan shug‘ullangan. 2018-2019-yillardan keyin uglevodorod resurslarini, gazni qayta ishlashni yo‘lga qo‘yilishi va uni kengaytirish hamda modernizatsiya qilish o‘zining ijobiy natijasini berdi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida investitsiya me‘yori 2010-2020-yillarda notekis o‘zgarib borgan. Shunday bo‘lsada, 2010-yildagi 22,8 foizdan 2022-yilda 29,8 foizgacha o‘sgan. Tadqiqot davrida o‘rtacha ko‘rsatkich qiymati 43,1 foizga teng bo‘lgan (2-rasm).



2-rasm. Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiya me'yori [2]

Eng yuqori ko'rsatkich qiymati 2015-yilga to'g'ri kelib, 89,8 foizni ifodalagan bo'lsa, keyingi yillarda notekis o'zgarib umumiy holda pasaygan.

Shuningdek, mintaqa iqtisodiy o'sishining investitsiya bilan bog'liqligini ifodalashda ICOR koeffitsiyentidan ham foydalaniladi. Bu kattalik Qoraqalpog'iston Respublikasida 2010-2022-yillar davomida o'rtacha 6,4 birlik bo'lgan (1-jadval).

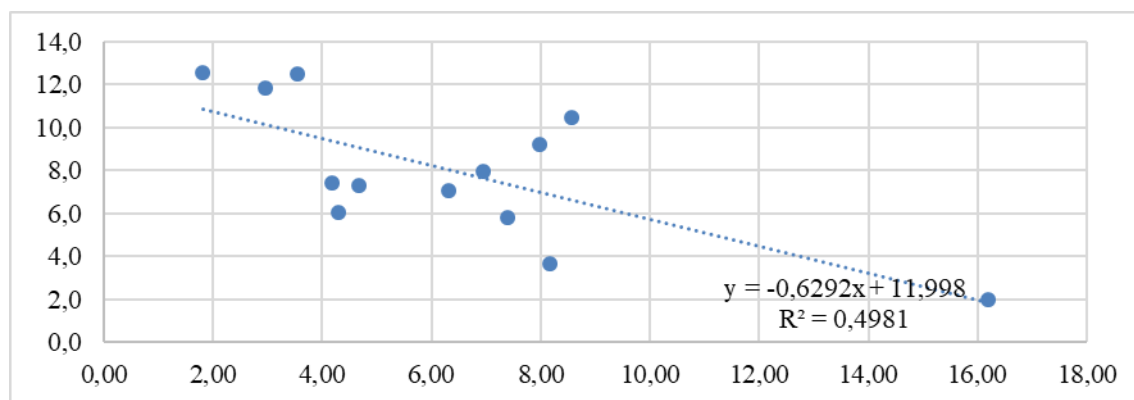
1-jadval

Qoraqalpog'iston Respublikasida iqtisodiy o'sishning kapital sig'imi, ICOR koeffitsiyenti [3]

Yillar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	O'rta-cha
Kapital sig'imi (ICOR)	1,82	4,66	2,95	6,94	7,97	8,56	3,53	4,29	7,39	6,30	16,2	4,17	8,16	6,4
YaHM ning o'sishi	12,5	7,3	11,8	8,0	9,2	10,5	12,5	6,1	5,8	7,0	2,0	7,4	3,7	8,0

Shunday bo'lsada, uning qiymatlari 2010-yildagi 1,82 birlikdan notekis o'zgarib borib, 2022-yilda 8,16 birlikka yetgan. Shu bilan birga, uning birliklari iqtisodiy o'sish bilan teskari bog'lanishga ega bo'lib, o'zaro nomuvofiqlikka ega hisoblanadi. Mazkur kattalik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda uning samarali

darajasi sifatida 4 birlik qayd etiladi [4]. Jumladan, Qoraqalpog‘iston Respublikasida mehnat omilining samaradorligi 2010-2022-yillarda ijobiy bo‘lsada, notekis tebranib borgan. Shunday bo‘lsada, uning iqtisodiyotga ta'siri yuqori hisoblanadi. Chunki, ushbu samaradorlik mezoni barcha omillarini sinergik natijasi hisoblanadi.



3-rasm. Qoraqalpog‘iston Respublikasida iqtisodiy o‘sish va ICOR koeffitsiyenti o‘zaro bog‘liqligi [3]

Shu bois, mazkur kattaliklarni oshirishda iqtisodiyotda real sektorni kengaytirishga, sanoat ulushini oshirishga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash ko‘lamini kengaytirishga hamda eksport salohiyatini o‘stirishga e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Котова А.М., Андрееenkova А.С., Бондарев С.С. “Голландская болезнь” в России и особенности ее проявления. // Общество: политика, экономика, право. 2013, №4.
2. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi ma‘lumotlari
3. Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоблари асосида ишлаб чиқилган
4. Экономический рост и инновации: теория, практика и моделирование. // Колл. авт. Под общий редакцией С.Чепель. – Т.: 2010.

ISTE'MOL KREDITLASH MUAMMOLARI VA ULARNI OLDINI OLISH CHORA-TADBIRLARI

**Masharipov Baxrom Yusupbayevich, O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada iste'mol kreditlash muammolarining mavjud mohiyati, zaruriyati, xususiyatlari va ularni oldini olish chora-tadbirlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье описаны современная сущность, необходимость, особенности проблем потребительского кредитования и меры их предотвращения.

Abstract. This article describes the current nature, necessity, characteristics of consumer lending problems and measures to prevent them.

Kalit so'zlar. Iste'mol krediti, kreditlash, muammo, bank, xizmat, foiz stavkasi.

Ключевые слова. Потребительский кредит, кредитование, проблема, банк, услуга, процентная ставка.

Key words. Consumer credit, lending, problem, bank, service, interest rate.

Mamlakat iqtisodiyotida iste'mol krediti muhim o'rin tutadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan iste'mol krediti aholining kundalik hayotidagi tarkibiy qismga aylandi. Chunki, mamlakat aholisi farovonlik darajasini hisobga olgan holatda kreditga tovarlar sotib olish ular hayotining ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. To'plangan tajribalarga ko'ra, jismoniy shaxslarga kredit berish bozorlarni kengaytirish va sotish hajmini oshirish uchun kuchli rag'batlantiruvchi vosita, shuningdek iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish omili bo'lib tan olinadi. Bugungi kunda bu jarayon tijorat banklari faoliyatining muhim yo'nalishi bo'lib, u rivojlanish nuqtai nazaridan istiqbolli bo'lib, bank sektoriga foyda keltiradi. Mamlakatimizda bank tizimi rivojlantirish uchun mavjud shart-sharoitlar aholi ehtiyojlarini yuqori darajada qondirishga qaratilgan.

Darhaqiqat, iste'mol kreditlarini o'rganish va takomillashtirish mamlakat aholisi ehtiyojlarini to'liq qondirish imkoniyatini yaratish uchun zarur masala bo'lib hisoblanadi. Iste'mol krediti - o'zaro bog'liq bo'lgan tashkiliy, funksional,

huquqiy va iqtisodiy jarayonlar majmuasi bo'lib, ular orqali kredit tashkilotlari jismoniy shaxsga kredit shartnomasida ko'rsatilgan shartlarda iste'mol krediti beradilar. Ayniqsa, so'nggi yillarda berilgan iste'mol krediti hajmi jadal sur'atlar bilan rivojlandi. Bu holat mamlakat aholisini iste'mol krediti bilan ta'minlash sohasida ba'zi muammolarni keltirib chiqaradi.

Iste'mol krediti butun mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir ko'rsatib, turli muammolar doirasida aholiga beriladi. Iste'mol krediti jismoniy shaxslarga shaxsiy iste'mol tovarlari yoki boshqa imtiyozlarni sotib olish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Ushbu kredit muammolari bank va qarz oluvchi mijoz o'rtasida aniqlanadi. Bunday kredit uchun qarz oluvchi tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy foydalanish uchun olingan mablag'lardan foydalanadigan jismoniy shaxs bo'lib hisoblanadi [1]. Banklarda iste'mol kreditlashtirish orqali turli masalalar ham hal etiladi. Iste'mol krediti tizimi aholi tomonidan tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabning oshishi va natijada ishlab chiqarish hajmining oshishiga yordam beradi [2]. Iste'mol kreditlashtirishdagi mavjud muammolar va uning yechimi me'yoriy-huquqiy baza bilan bog'liq bo'ladi. Iste'mol kreditini me'yoriy-huquqiy tartibga solish murakkab harakterga ega bo'lib, iste'mol krediti sohasidagi munosabatlarni turli huquq sohalari normalari bilan tartibga solishdan iborat [3].

Iste'mol kreditlashning muhim muammosi bo'lib kredit bozoridagi mijozlar sonining ko'payishidan dalolat beradi. Ayni paytda aholida turli maqsadlar uchun iste'mol kreditlari mavjud bo'ladi. Binobarin, kishilar mavjud sabablarga ko'ra yangi iste'mol kreditlarini ola olmaydilar. Buning asosiy sababi bo'lib fuqarolar daromadlarining pastligi va natijada kambag'allikni kuchayadi. Iste'mol kreditini to'lamagan kishilar sonining ortishi muammosi banklar tomonidan kreditlarning qaytarilishi jarayonlariga ta'sir ko'rsatish mexanizmining yo'qligi bilan bog'liq bo'ladi. Kredit shartnomasini tuzishda banklar qarz oluvchilar to'g'risida barcha ma'lumotlarga ega bo'lmaydilar. Bu esa nochor qarz oluvchilar uchun kreditni tasdiqlashga ta'sir qiladi. Shunday qilib, ko'plab banklar qarz oluvchi bilan kredit shartnomasini imzolashda ko'plab holatlar haqida sukut saqlaydilar. Bu holatlarga

ssuda shartnomasiga kiritilgan yashirin to'lovlar yoki har qanday xizmatlarni ko'rsatish kiradi hamda ularsiz ssuda shartnomasini tuzish imkonsiz bo'lib qoladi.

Iste'mol kreditlari bilan bog'liq navbatdagi muammo - banklar tomonidan kredit shartnomalarini tuzishda qo'llaniladigan foiz stavkalarining yuqori darajasidir. Iste'mol kreditlari bo'yicha foiz stavkalari bo'yicha cheklovlar kiritilganiga qaramay, ba'zi banklarda maksimal foiz stavkasi ancha yuqoriligicha qolmoqda. Binobarin, xo'jalik yurituvchi subyektlarga tijorat banklari tomonidan qo'llaniladigan yuqori foiz stavkalari tufayli fuqarolarning kreditlari bo'yicha yuqori to'lovlar mavjud bo'ladi. Shu munosabat bilan kelgusida fuqarolardan iste'mol kreditini olish istagi yo'qolib boradi. Yana bir muhim muammo bo'lib qisqa va o'rta muddatli iste'mol kreditlari uchun yuqori foizlarining mavjudligidir. Bu esa kreditlar bo'yicha yuqori foiz stavkalari bilan bog'liq bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, iste'mol kreditlarini berishdagi asosiy muammo bo'lib, ushbu kreditlar narxining ancha yuqoriligini kuzatish mumkin. Mavjud muammolarni bartaraf qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarga asoslangan usullarni amalga oshirish lozim, deb hisoblaymiz:

- iste'mol kreditini oluvchilar sonini ko'paytirishda kredit berish jarayonini yanada takomillashtirish. Xususan, unga ko'ra bank mijozlari uchun jozibador bo'ladigan yetarli shart-sharoitlarni yaratishi yaratishi, ya'ni qarz oluvchilar va banklar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni samarali amalga oshirish uchun bank xizmatlarining masofaviy kanallarini rivojlantirish, xizmat ko'rsatish vaqtini qisqartirish va shu orqali bank mijozlari uchun qulaylikni oshirish lozim bo'ladi.

- kredit berishning soddalashtirilgan tizimini yaratish. Ushbu tizim kreditni tasdiqlashda bank xavfsizlik va boshqa xizmatlarni jalb qilishni talab qilmay, unda menejer faol qatnashadi. Qarz oluvchilarni tahlil qilish uchun zarur ishlar bajariladi, qarz oluvchi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarning to'g'riligi tekshirilib, qarz oluvchi so'rovnomasi kompyuter dasturi tomonidan amalga oshiriladi.

- banklar tomonidan o'z qarz oluvchilarga nisbatan yuqori foiz stavkalar foizini kamaytirish. Yuqori foiz stavkasi bir nechta shartlardan iborat bo'ladi.

Bularga qo'shimcha kredit resurslari va risklari bilan bog'liq bo'lgan bank xarajatlari kiradi. Kredit tavakkalchiligi qarz oluvchilar tomonidan kreditlarni qaytarmaslik xavfini o'z ichiga oladi. Shu munosabat bilan banklar salbiy qarz oluvchilar bilan aloqalarni uzib, mijozlar uchun kreditni qaytarmaslik imkoniyatlari va oqibatlarining oldini olishlari zarur. Kreditning qaytarilmasligi xavfini kamaytirish uchun banklar negizida adolatli qarz beruvchi tashkilotlarni tashkil etilishi lozim.

- kreditlarning qaytarilmasligi muammosini qonunchilik darajasida hal qilishga erishish. Bu borada Markaziy bank tomonidan yuqori foiz stavkalarida kredit beradigan kredit tashkilotlari uchun majburiy zaxiralar darajasini oshirish kreditning qaytarilmasligi xavfini kamaytirishga imkon beradi. Natijada, banklar qarz oluvchilarga foiz stavkalarini qulayroq qilishi va bankrotlik xavfini oldini olishi mumkin bo'ladi.

- iste'mol kreditlarni tasdiqlash muammosini hal qilish uchun qarz oluvchilar kreditning qaytarilmasligi xavfidan sug'urtalashni joriy qilish. Ushbu xizmat Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya kabi mamlakatlarda faol rivojlangan. Banklar qaytarilmagan kreditlardan ko'riladigan zararini minimallashtirish va sug'urta to'lovini olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Iste'mol kreditlash muammolarini hal qilishga banklarda ichki baholash me'yorlarini ishlab chiqish hamda bank xizmatlari va yangi kredit shakllarini ko'paytirish orqali erishish mumkin. Kreditning yangi shakllarini joriy qilish uchun lozim va bunda banklar tomonidan marketing tadqiqotlariga ko'proq e'tibor berilishi kerak. Bu orqali kreditlarning yangi shakllari muvaffaqiyatli joriy etiladi. Bu esa yangi texnologiya va bank innovatsiyalarini talab qiladi. Bank innovatsiyalari har qanday yangi xizmatlar, texnologiyalar va mahsulotlarni yaratish va ulardan foydalanish, shuningdek taqdim etilayotgan xizmatlarni diversifikatsiya qilish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni anglatadi. Natijada, bank mijozlari o'z ehtiyojlarini to'liq qondirishi mumkin.

Xulosa shuki, iste'mol krediti bank xizmatlarining keng tarqalgan turi sifatida

qaraladi. Bu kredit shakli turli tovarlar va xizmatlarni sotib olishning eng qulay shakli bo'lishiga qaramay, bugungi kunda u bilan bog'liq turli muammolar mavjud bo'ladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish orqali iste'mol kreditlashni yangi bosqichga ko'tarish va qarz oluvchilarning ehtiyojlarini to'liq qondirish mumkin bo'ladi. Iste'mol krediti muammolarini hal qilish uchun vaziyatga har tomonlama yondashish kerak. Bu esa bank sektorida iste'mol kreditlashning yanada rivojlanishi va o'sish tendensiyalariga erishishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Лаптева Е.В. Кредитование физических лиц в Российской Федерации: статистический аспект и прогнозирование. - Волгоград: Изд-во «Сфера», 2022. с. 8-9.
2. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник. под ред. Л.И. Юзвович, М.С. Марамыгина, Е.Г. Князевой. – Екатеринбург: Изд-во Урал. федер. ун-та, 2019. – с. 328.
3. Комиссарова М.В., Даниленко С.А. Банковское потребительское кредитование. Учебно-практическое пособие. – М.: Юстицинформ, 2011. – с.

TIJORAT BANKLARINING KREDIT PORTFELINI DIVERSIFIKATSIYALASH VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

**Sh.Dj.Ergashxodjayeva, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Marketing” kafedrasi mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Matmuratova Nigora Ruzmatovna - Urganch Ranch texnologiya
universiteti o'qituvchisi, Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya: Maqolada kredit portfelini shakllantirish, ularni diversifikatsiyalash usullari, bozor konyunkturasini to'g'ri tanlash bankning moliyaviy barqarorligi bilan bog'liqligi hamda muammoli kreditlar va ularning qaytarilishi bo'yicha olib borilayotgan ishlar tahlili yoritilgan. Shuningdek, bank tizimining samarali faoliyatini yanada kengaytirish yuzasidan tavsiyalar ham berib o'tilgan.

Abstract: The article describes the methods of forming a loan portfolio, methods of their diversification, the connection of the selection of the market situation with the financial stability of the bank, and the analysis of problematic loans and their repayment. Also, recommendations were given for further expansion of the effective operation of the banking system.

Аннотация: В статье описаны методы формирования кредитного портфеля, способы их диверсификации связь выбора рыночной ситуации с финансовой устойчивостью банка, а также анализ проблемных кредитов и их погашения. Также были даны рекомендации по дальнейшему расширению эффективной работы банковской системы.

Kalit soʻzlar: Tijorat banklari, kredit, aktivlar, kredit portfeli, tavakkalchilik, muddati oʻtgan qarzdorliklar, muammoli va muammosiz kreditlar, diversifikatsiya, bozor konyunkturasi.

Key words: Commercial banks, assets, loan portfolio, risk, overdue debts, problem and non-problem loans, diversification, the market situation.

Ключевые слова: Коммерческие банки, активы, кредитный портфель, риск, просроченная задолженность, проблемные и неproblemные кредиты, диверсификация, ситуация на рынке.

Bugungi kunda bank sohasini yanada isloh qilish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tizimda sogʻlom raqobat muhitini shakllantirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu jihatdan olganda, tijorat banklari kredit portfelini shakllantirish va boshqarish samaradorligini oshirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Bu borada zamonaviy iqtisodiy muhit tijorat banklari faoliyatida mavjud muammolarning oldini olib, mamlakatimiz bank ishining samaradorligini oshirish asosida xalqaro bank amaliyotiga mos keluvchi tijorat banklari kredit portfelini samarali boshqarish mexanizmini yaratishni taqozo etadi. Ayniqsa, bugungi kunda tijorat banklarining daromad keltiruvchi aktivlarining asosiy qismini tashkil qiluvchi kreditlar orasida muammoli aktivlarning mavjudligi sezilarli ahamiyatga ega boʻlmoqda.

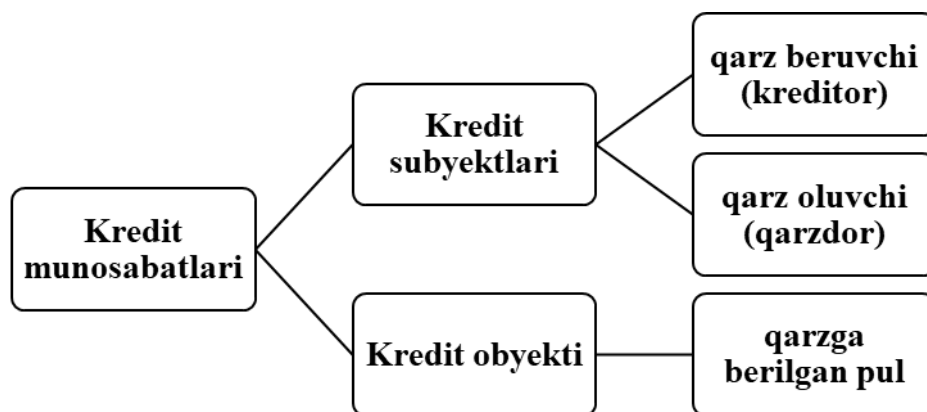
Kredit portfeli sifati va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlari o'sishining mo'tadil darajasiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro miqyosda amaliy tajribaga ega bo'lgan menejerlarni keng jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab berilgan. Turli adabiyotlarda "tijorat banklari kredit portfeli" tushunchasi bank tizimi faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni ifodalaydigan asosiy tushunchalardan biriga aylandi. Uning ommalashishiga sabab "kredit portfeli" tijorat banklarining kredit bilan bog'liq butun faoliyatida hal qiluvchi o'rin tutadi [4]. "Kredit portfeli" tijorat banklarining kredit berish imkoniyatlarini ko'rsatadigan omil bo'lib qaraladi. Tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish muhim vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5296-son Farmonida jahon moliya tizimida yuz berayotgan jiddiy o'zgarishlar, shuningdek mamlakatda milliy iqtisodiyotni keng ko'lamli isloh qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar pul-kredit siyosatini shakllantirish, amalga oshirishda hamda bank tizimini yanada rivojlantirishda yangicha yondashuv va prinsiplar qo'llanilishini taqozo qilayotganligi, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, shuningdek pul-kredit siyosati, umuman bank tizimining barqaror faoliyat ko'rsatishi ustidan samarali nazoratni va Markaziy bank faoliyatini yanada takomillashtirishni ta'minlash maqsadida narxlar barqarorligi, bank tizimi barqarorligi va rivojlanishi, to'lov tizimi barqarorligi va rivojlanishini ta'minlash Markaziy bank faoliyatining strategik maqsadli yo'nalishlari etib belgilandi [1].

Shuni ta'kidlash lozimki, bank tizimini rivojlantirish va mustahkamlash masalasi dolzarb bo'lib, o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Biroq, bu boradagi

ishlarni yanada chuqurlashtirish va kengaytirish lozim. Chunki, moliyaviy muassasalar orasida banklar iqtisodiyotni keng taraqqiy qildiruvchi va zarur mablag‘ bilan ta‘minlovchi tarmoq hisoblanadi. Mamlakatimizning moliyaviy-iqtisodiy barqarorligi ko‘pgina ularning samarali faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi [2]. Tijorat banki aktivining tarkibi kassadagi naqd pul va boshqa to‘lov hujjatlari, Markaziy bank hisobvaraqlari, majburiy zahira hisobvarag‘i, boshqa banklardagi vakillik hisobvaraqlari va mablag‘lari, qimmatli qog‘ozlar, sotib olingan debitorlik qarzlari (faktoring), qisqa va uzoq muddatli kreditlar, lizing bo‘yicha ko‘rilishi mumkin bo‘lgan zararlarni qoplash zaxirasi, investitsiyalar, sud jarayonidagi kreditlar, tugallanmagan qurilishlar, bankning imoratlari, obyektlarni ijaraga olish va uni takomillashtirish huquqi, to‘lov kartochkalari bilan hisob-kitoblarni amalga oshirish uskunalari va operatsion ijaraga berilgan asosiy vositalar, transport vositalari, mebel, moslama va jihozlar, nomoddiy aktivlar, ombordagi asosiy vositalar, hukumat hisobvaraqlari hamda boshqa aktivlar kabilardan iborat [3].

Kredit deganda o‘z egalari qo‘lida vaqtincha bo‘sh turgan pul mablag‘larini boshqalar tomonidan ma‘lum muddatga haq to‘lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqqan munosabatlar tushuniladi. Bank o‘zgalar pulini jamlab uni o‘z nomidan kreditga beradi. Bu yerda kredit munosabatlari quyidagi subyektlar: pul egasi, ya‘ni qarz beruvchi (kreditor) va pulga muhtoj, ya‘ni qarz oluvchi (qarzdor) o‘rtasida yuzaga keladi (1-rasm).



1-rasm. Kredit munosabatlari ishtirokchilari [5]

Ushbu rasmga ko'ra, kredit munosabatlari ishtirokchilari tijorat banklari faoliyatini diversifikatsiya qilishda faol ishtirok etadilar. Bugungi kunda tijorat banklari faoliyatini diversifikatsiya qilish va bank faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha nazariy va empirik tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

Olib borilgan tahlillarga asosan, Ipoteka bank ATIB bank tuzilmasiga to'xtaladigan bo'lsak, biznesning quyidagi yo'nalishi, ya'ni korporativ, kichik va chakana biznes yo'nalishlari bo'yicha tashkil etilgan. Bankning asosiy faoliyati bo'lib kreditlash, chakana xizmatlar, qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar, chet el valyutalari bilan operatsiyalar va savdoni moliyalashtirish kabilar hisoblanadi.

Ipoteka bank O'zbekistondagi xorijiy investor ulushi ishtirokidagi universal bank sifatida O'zbekiston bank tizimida jami aktivlari bo'yicha 7,1 foiz ulush bilan 5-o'rinni egallaydi. Ipoteka bank ipoteka kreditlarini berish va uy-joy qurilishini moliyalash bo'yicha yetarli tajribaga ega bank hisoblanadi. 2023-yil 13-iyun sanasida OTP Bank Ipoteka bankning O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligiga tegishli aksiyalardan 73,7 foizini sotib olib, uning asosiy aksiyadoriga aylandi hamda shu sanadan boshlab Ipoteka bank rasman OTP Guruhi a'zosiga aylandi [6].

Bank yuridik va jismoniy shaxslardan omonatlarni qabul qiladi va aholiga kreditlar beradi, shuningdek O'zbekiston va xorijga pul o'tkazmalari xizmatlarini ko'rsatadi. Bank 39 ta filial va 200 dan ortiq bank xizmatlari markazlari orqali 1,6 mln. nafardan ortiq korporativ va chakana mijozlarga xizmat ko'rsatadi. Ipoteka-bank xalqaro moliya korporatsiyasi bilan birgalikda xorijiy korporativ boshqaruvni joriy qilgan. Bankning sifat sohasidagi asosiy vazifalariga bankning moliyaviy barqarorligini va ishonchliligini oshirish imkonini beruvchi raqobatbardoshlik, turli-tumanlik va bank xizmatlarining yuqori darajasini ta'minlash kabilar kiradi.

Xulosa shuki, tijorat banklari faoliyatidagi mavjud muammolarni oldini olish orqali mamlakatimizda bank faoliyati samaradorligini oshirish asosida xalqaro bank amaliyotiga mos keluvchi bank tizimini yaratishni taqozo qiladi. Natijada, tijorat banklarining kredit portfelini diversifikatsiyalashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5296-son Farmoni. Manba: <https://lex.uz/docs/-3494933>
2. Omonov A.A., Qoraliyev T.M. Pul va banklar. Darslik. - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2019. - 461 b.
3. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi: Darslik. - T.: Iqtisod-moliya, 2017.
4. Abdullayeva Sh.Z. Kredit va kreditlash. Monografiya. - T.: Iqtisod-Moliya, 2017.
5. Abdullayeva Sh.Z. Pul va banklar. O'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2018. - 756 b.
6. <https://www.ipotekabank.uz/uz/about/reports/>

INVESTITSİYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH ORQALI KORPORATIV TUZILMALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH

**Mavlyanova Yulduzxon Turg'unovna,
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdan investitsiyalardan samarali foydalanish orqali moliyaviy barqarorligini ta'minlashning ustuvor jihatlari bayon etilgan. Respublikaning yetakchi sanoat korxonalaridan biri bo'lgan "O'zmetkombinat" aksiyadorlik jamiyatining uzov muddatli investitsion loyihalarining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlil qilingan. Shuningdek korxonalar tomonidan investitsion loyihalar iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalar shakllantirilgan.

Tayanch so'zlar: investitsiya, samaradorlik, moliyaviy barqarorlik, moliyalashtirish, raqobat, tijorat banklari, kapital, iqtisodiyot, moliyaviy resurslar.

Аннотация. В данной научной статье описано приоритетные аспекты обеспечения финансовой устойчивости за счет эффективного использования инвестиций. Проанализированы экономические показатели долгосрочных инвестиционных проектов акционерного общества «Узметкомбинат», одного из ведущих промышленных предприятий в Республике. Также сформировано рекомендации, направленные на повышение экономической эффективности инвестиционных проектов.

Ключевые слова: инвестиции, эффективность, финансовая устойчивость, финансирование, конкуренция, коммерческие банки, капитал, экономика, финансовые ресурсы.

Annotation. This scientific article describes the priority aspects of ensuring financial stability through the effective use of investments. The economic indicators of long-term investment projects of the joint-stock company “Uzmetkombinat”, one of the leading industrial enterprises in the Republic, are analyzed. Recommendations aimed at increasing the economic efficiency of investment projects have also been formed.

Key words: investments, efficiency, financial stability, financing, competition, commercial banks, capital, economics, financial resources.

Global raqobat sharoitida investitsion resurslarni keng jalb qilishga qaratilgan qulay investitsion muhit yaratish, investorlar faoliyatini huquqiy kafolatlash tizimini mustahkamlash hamda milliy iqtisodiyot tarmoqlarining xalqaro raqobatbardoshligi ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Amalga oshirilayotgan keng ko'lamli modernizatsiyalash jarayonida xususiy investitsiyalarni jalb qilish va ularni moliyalashtirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, iqtisodiyotda davlat aralashuvining yuqoriligi, soliq, bojxona hamda bank tizimidagi mavjud muammolar ichki investitsiyalarni ko'paytirishga va xorijiy sarmoyadorlarni yanada kengroq jalb etishga hali ham to'siq bo'lib kelmoqda. Iqtisodiyotdagi investitsion jarayonlarni yanada jadallashtirish, iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlari va korxonalarni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilashni

rag‘batlantirish va innovatsion rivojlanishni ta‘minlashda bank xizmatlaridan foydalanish ko‘lamlarini kengaytirish va investitsion kreditlashni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalambor, investitsiyalarni moliyalashtirishda xususiy sektor mablag‘larining ulushi jadal sur‘atlarda o‘shib borayotganligini ta‘kidlagan holda, bank va moliya bozori imkoniyatlaridan foydalanishni yanada kengaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mazkur ilmiy tadqiqotimizning obyekti sifatida Respublikadagi yetakchi sanoat korxonasi “O‘zmetkombinat” aksiyadorlik jamiyati tanlab olingan. “O‘zmetkombinat” aksiyadorlik jamiyati sanoat salohiyatining yanada barqaror o‘shishini ta‘minlash, eksportga yo‘naltirilgan, raqobatbardosh, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish, shuningdek, respublikaning qora metall prokatiga ortib borayotgan ehtiyojini to‘liq qondirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-yanvardagi PQ-sonli 3468-son qarori qabul qilinib, uning samarali ijrosi ta‘minlanib kelinmoqda. Mazkur qarorda zavod va investitsiya loyihalari daromadlarining kutilayotgan hajmi 2030-yilga borib yillik o‘rtacha 12 foiz o‘shish bilan 15,8 trillion so‘mgacha daromad olish mumkinligi aniq belgilab berilgan (1-jadval).

1-jadval

**“O‘zmetkombinat” AJ ning uzoq muddatli investitsiya loyihalari
bo‘yicha asosiy prognoz ko‘rsatkichlari [4]**

Ko‘rsatkichlar nomlanishi	2024 y	2025 y	2026 y	2027 y	2028 y	2029 y	2030 y
Ishlab chiqarish xajmi (mlrd.so‘m)	9901	12088	13033	13523	14807	15321	15835
O‘shish sur‘ati (%)	45,43	22,09	7,82	3,76	9,49	3,47	3,35
Qora metall prokatining umumiy ishlab chiqarish hajmi, shu jumladan: ming t.	1855,7	2277,2	2451,2	2555,2	2805,2	2905,2	3005,2
qora metallar prokati, shu jumladan: ming t.	1015,2	1115,2	1165,2	1165,2	1415,2	1515,2	1615,2
Termomexanik mustahkamlovchi	500	500	500	500	500	500	500

armature ming t.							
silliqlash po‘lat rolıklar, shu jumladan:	320	330	350	350	350	350	350
Bular diametri 65 ÷ 120 mm bo‘lgan III- IV qattqlik guruhining po‘lat tayoqlari, ming t.	100	150	200	200	200	200	200
Issiq po‘lat plitalar ming t.	520,5	832	936	1040	1040	1040	1040
Koks yong‘oqlari va koks kukuni (direksil), ming t.	22,5	30	30	30	30	30	30
Ferroqotishmalar ming t.	25	25	25	25	25	25	25
Eksport qiymati, ming dollar	64580	82997	101963	118620	126225	126225	126225

Bugungi kunda respublikamizda faoliyat yuritayotgan yetakchi sanoat kompaniyalari tomonidan investitsion loyihalar samaradorligini oshirish maqsadida quyidagilar amalga oshirish kerak deb hisoblaymiz:

tijorat banklarining resurs bazasini kengaytirish bilan bog‘liq kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish. Bunda, aholi va xo‘jalik subyektlarining bo‘sh pul mablag‘larini jalb etishga qaratilgan yangi moliyaviy instrumentlarni joriy etish maqsadga muvofiq;

korxonalar tomonidan mahalliy va xorijiy moliya bozorlarida qarz majburiyatlarini (obligatsiyalar) joylashtirish orqali investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga uzoq muddatli resurslarni jalb etish;

investitsion faoliyatni moliyalashtirish bilan bog‘liq infrastrukturani rivojlantirish, jumladan, investitsiya fondlari, venchur fondlari, startapkompaniyalari kabi yangi moliyaviy institutlar tashkil etish va ular faoliyatini investitsiya qarorlarini qabul qilishda investitsiya loyihalarini baholash, tahlil qilish, tanlash va amalga oshirishning ilmiy asoslangan usulubiyatidan foydalanish muhim sanaladi.

Shuningdek, investitsiyalar xususida qarorlar qabul qilinishida ularni moliyaviy mablag‘lar bilan ta‘minlash jarayonlarini shunday tashkil qilish kerakki,

bunda ularning qiymatini minimallashtirish va joylashtiriladigan kapitalning foydaliligini oshirishga qodir manbalardan foydalanish yo‘llarini baholash kerak bo‘ladi. Investitsiya qarorlarining qabul qilinishi investitsiya kapitalining tuzilishi, uning muayyan vaqt davomida taqsimlanishi hamda pulning joriy qiymatini hisoblashga imkon beruvchi diskontlash koeffitsiyentlarini qo‘llashni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Burxonov A.U., Xamdamov O.N. Moliyaviy menejment. Darslik. – T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi” - 2020 y. 468 b.
2. Valiyev B.B. Milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish: iqt. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent: 2017. – 46 b.;
3. Jahon banki, World Bank Enterprise Surveys, www.enterprisesurveys.org, Domestic credit to private sector, <https://data.worldbank.org/indicator>;
4. <https://www.uzbeksteel.uz/about/2451> - “O‘zmetkombinat” aksiyadorlik jamiyatining rasmiy ves sayti.

DAVLAT SEKTORIDA SUBSIDIYALARNING SAMARADORLIGI VA NATIJADORLIGINI BAHOLASH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

Olimov Elyor Fazliddin o‘g‘li

**Kattaqo‘rg‘on shahar hokimining Moliya-iqtisodiyot va kambag‘allikni
qisqartirish masalalari bo‘yicha
birinchi o‘rinbosarining bosh mutaxassisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda davlat sektorida subsidiyalarning samaradorligi va natijadorligini baholash tartibini takomillashtirish masalalari muallif tomonidan batafsil o‘rganilgan. Qolaversa, natijadorlikni baholash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat sektori, subsidiyalar, samaradorlik, natijadorlik, baholash usullari.

Аннотация. В данной статье автором подробно исследованы вопросы совершенствования порядка оценки эффективности и результативности субсидий в государственном секторе на сегодняшний день. Кроме того, разработаны предложения и рекомендации по оценке эффективности.

Ключевые слова: государственный сектор, субсидии, эффективность, результативность, методы оценки.

Abstract. In this article, the issues of improving the procedure for assessing the efficiency and effectiveness of subsidies in the public sector today are studied in detail by the author. In addition, proposals and recommendations for performance evaluation have been developed.

Key words: public sector, subsidies, efficiency, effectiveness, evaluation methods.

Kirish. Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tizimlashtirish, boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishda aholi ehtiyojlarini alohida o'rganish ular uchun turli xil ko'maklarni berish davlarning oldidagi asosiy vazifalaridan biridir. Ushbu vazifalarni bajarishda davlat tomonidan turli xil yordamlarni joriy qilish maqsadga muvofiq. Shulardan biri bu subsidiyalar hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 25-martdagi "Uy-joy sotib olish yoki yakka tartibdagi uy-joylarni qurish va rekonstruksiya qilish uchun fuqarolarga subsidiya to'lash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 182-sonli Qarori ham davlat aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash orqali aholi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ishlarni amalga oshirmoqda.

Asosiy qism. Subsidiyalar - daromadi yuqori bo'lmagan shaxslarga ipoteka kreditlari asosida uy-joy sotib olishlari uchun boshlang'ich badal yoki kredit foiz to'lovlarining bir qismini qoplab berish maqsadida davlat byudjetidan qaytarib berilmaydigan mablag'lardir [1]. Boshlang'ich badal - bu birlamchi bozordagi (ya'ni, yangi qurilgan) uy-joylarni sotib olish uchun ajratiladigan pullar. Shahar va qishloq joylarda ularning qiymati har xil bo'ladi.

Subsidiya olish uchun fuqaro 18 yoshga to'lgan bo'lishi kerak. Agar fuqaro mehnat migranti bo'lganda, uning nomidan oila a'zolari ham ariza berishi

mumkin. Subsiidiya - bu bo'yicha ariza topshirgan har bir talabgorga pul mablag'i beriladi degani emas. Buning uchun bir qator talab va holatlarga javob berish lozim. Subsiidiya berilishi uchun avvalambor mas'ul organlar vakillaridan shakllantirilgan maxsus komissiya ariza beruvchilarga mezonlar bo'yicha ball beradi. Mas'ul organlar - ichki ishlar bo'limi, moliya bo'limi, davlat soliq inspeksiyasi, bandlikka ko'maklashish markazi, kadastr korxonasi, mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash bo'limi, Yoshlar ittifoqi tuman kengashi, tuman (shahar) hokimliklari, ishtirok etuvchi tijorat banklari hisoblanadi. Bularning barchasi ariza beruvchi tomonidan taqdim etilgan hujjatlarni haqqoniy ekanligini tekshirish uchun kerak.

Natijalar. Ijtimoiy mezonlar uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj fuqarolarni aniqlashga xizmat qiladi. Ball to'plash uchun mezonlarga talabgor va (yoki) uning oilasining daromadi (shahar va qishloq joylari uchun alohida ko'rsatkichlar belgilangan), turar joy maqomi (ijara yoki shaxsiy mulk), ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lganlar (mehnat migrantlari, yetim va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, yolg'iz ayollar va hokazo), shuningdek, oilada nogironligi mavjud bo'lgan shaxslar inobatga olingan.

Avvalo, byudjet mablag'larini subsidiya shaklida taqdim etishning maqsadli xususiyatini ta'kidlash lozim. Yuridik shaxslarni subsidiyalash maqsadlarini belgilashga qo'yiladigan talablar tartibga solinadi va sanoat qoidalarida va ma'lum bir oluvchiga subsidiyalar berish to'g'risidagi shartnomalarda mustahkamlanadi [2]. Subsidiyalar individual CWR doirasida taqsimlanishi va tasnifda aks ettirilgan xarajatlar yo'nalishiga qat'iy mos kelishi muhimdir.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, jismoniy shaxslarga subsidiyalar berish shaklida amalga oshirilayotgan byudjet xarajatlari samaradorligini quyidagi mezonlarni baholash asosida aniqlashni taklif qilamiz:

– subsidiyalar berish maqsadining bir xil turdagi subsidiyalar va subsidiyalarni oluvchilar uchun taqdim etish natijalarini o'zgartirib, jismoniy shax xususiyatlariga muvofiqligini ta'minlash;

– subsidiyalar berish maqsadlari va samaradorlik ko‘rsatkichlarining davlat sektori dasturlarida (ularning tarkibiy elementlarida) belgilangan tegishli maqsadlar va ko‘rsatkichlarga muvofiqligini aniqlash;

– subsidiyalash natijalariga erishish monitoringi tizimining mavjudligi, subsidiya berish xarajatlarini moliyalashtirishda monitoring natijalaridan foydalanish.

Foydalanilgan adabiyot ro‘yxati.

1. <https://qalampir.uz/uz/news/subsidiyalar-kimlarga-azhratilmok-da-va-shartlari-k-anday-17448>

2. Фрумина С.В. Эффективность расходов федерального бюджета на поддержку юридических лиц // Управленческий учет. 2021. № 8—3. С. 744—750.

3. Opanasenko A.S. Granting subsidies to business entities: problems of legal regulation. 2017. No. 6. P. 367—370.

4. Ponkratov V.V., Karaev A.K. Cross-country analysis of the efficiency of energy subsidies // Economy. Taxes. Right. 2019.Vol. 12. No. 5. P. 101—110.

MINTAQA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA LOYIHALARINING TUTGAN O‘RNI

Otayev N.N., Xorazm viloyati hokimining o‘rinbosari - Investitsiyalar va tashqi savdo boshqarmasi boshlig‘i kotibiyati mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiya loyihasining mazmun-mohiyati, ahamiyati, rivojlantirish zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiya loyihalarining tutgan o‘rni yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрыта сущность инвестиционного проекта, его значение, необходимость развития, имеющиеся возможности и роль инвестиционных проектов в развитии экономики региона.

Abstract. This article describes the essence of the investment project, its importance, the need for development, available opportunities and the role of investment projects in the development of the regional economy.

Kalit soʻzlar. Investitsiya, investitsiya loyihasi, investitsiya dasturi, loyiha, kredit.

Ключевые слова. Инвестиции, инвестиционный проект, инвестиционная программа, проект, кредит.

Key words. Investment, investment project, investment program, project, loan.

Maʼlumki, investitsiya loyihasi investitsiyalarga asoslangan iqtisodiy loyiha boʻlib hisoblanadi. U maʼlum obyektga toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalarning iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi, hajmi va muddatlari, jumladan amaldagi standartlarga muvofiq ishlab chiqilgan loyiha-smeta hujjatlarini texnik-iqtisodiy asoslashni oʻz ichiga oladi. Bu yerda investitsiyalar investitsiya loyihalari bilan bogʻliq boʻlishi lozim. Eng umumiy shaklda investitsiyalar deganda kelajakda daromad olishni kutgan holda hozirgi kunda iqtisodiy loyihalarni amalga oshirish tushuniladi [1].

Investitsiya loyihasi investitsiya asosida amalga oshiriladigan biznes-rejaning iqtisodiy mazmunini aks ettiradi. Investitsiya loyihasi investitsiya hujjati (biznes-reja) tuzilishini batafsil koʻrib chiqish, uning tarkibiy qismlari va funksiyalarni yaqin munosabatlarini kuzatish imkonini beradigan usul va vositalardan foydalanadigan faoliyat turi sifatida samaradorlikka taʼsir etadi [2]. Uni amalga oshirish uchun korxonalar innovatsiyalar va raqamli transformatsiyalar bilan shugʻullanadilar. Shu munosabat bilan, milliy ahamiyatga molik infratuzilma loyihalari samaradorligini baholash energetika, transport, uy-joy infratuzilmasi, yoʻl tarmoqlari, stansiyalar, aeroportlar, elektr stansiyalari, oqava suvlarni tozalash va boshqa obyektlarni qurishdan iborat boʻladi [3].

Investitsiya loyihasi asosida aslida loyiha tushunchasi yotadi. Unga koʻra, loyiha maʼlum muhitda paydo boʻlib, u, oʻz navbatida, tashqi muhit bilan oʻzaro taʼsir va aloqada boʻladi. Loyiha amalga oshirilayotgan korxonaning oʻzi kabi ochiq tizim boʻlib hisoblanadi [4]. Loyiha oʻz tarkibiga ega boʻlib, bu jihat uni amalga oshirish jarayonida oʻzgarishsiz qolmaydi. Yaʼni, loyihada yangi unsurlar paydo boʻlib, oʻzaro bogʻliq unsurlarga ajratiladi. Investitsiya loyihalari ishlab

chiqarish, ilmiy va texnik, tijorat, moliyaviy va ijtimoiy-iqtisodiy kabi turlarga bo‘linadi. Shuningdek, investitsiya loyihalarini baholash uchun pul oqimlari, ularning vaqt bo‘yicha taqsimlanishi va loyihaning xavfliligi kabi omillar hisobga olinadi.

Investitsiya loyihasi iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lib, shulardan kelib chiqib, Xorazm viloyatida mintaqasi iqtisodiyotiga investitsiya loyihalari keng jalb qilinmoqda. Bu borada 2023-yilda Xorazm viloyatida investitsiya loyihalarini o‘zlashtirilib, bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi (1-jadval).

1-jadval

2023-yilda Xorazm viloyatida investitsiya loyihalarini o‘zlashtirish bo‘yicha ma‘lumot, foizda [5]

№	Shahar va tumanlar nomi	Bajarilishi	2022-yilga nisbatan o‘shish
Jami		100	189
1	Urganch shahri	84	132
2	Xiva shahri	119	146
3	Bog‘ot tumani	78	83
4	Gurlan tumani	86	52
5	Qo‘shko‘pir tumani	2,5 baravar	2,4 baravar
6	Tuproqqal’a tumani	56	85
7	Urganch tumani	97	4,7 baravar
8	Hazorasp tumani	56	109
9	Xonqa tumani	100	116
10	Xiva tumani	18	8
11	Shovot tumani	38	86
12	Yangiariq tumani	86	5,2 baravar
13	Yangibozor tumani	162	5,2 baravar

Ushbu 1-jadvalga asosan, Xorazm viloyati bo‘yicha investitsiya loyihalar, ya’ni to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va kreditlarni o‘zlashtirish jami 100 foizni tashkil etib, ushbu ko‘rsatkich 2022-yilga nisbatan 189 foizga oshgan. 2023-yilda eng yuqori holat Qo‘shko‘pir tumanida 254 foiz yoki 2,5 baravarga o‘shish kuzatilgan.

Shular bilan bir qatorda, viloyatda 2024-yilda davlat investitsiya dasturi doirasida umumiy qiymati 612 mln. dollarlik 24 ta loyihalarda jami 554,0 mln. dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kafolatlanmagan xorijiy kreditlarni o'zlashtirish ishlari belgilangan. Xorijiy investitsiyalarni o'zlashtirish rejasi choraklar kesimida, ya'ni loyihabay tizimi ishlab chiqilgan. Jumladan, 2024-yilning 1-choragida 127,5 mln. dollar, 2-choragida 137,3 mln. dollar, 3-choragida 148,0 mln. dollar va 4-choragida 141,1 mln. dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kafolatlanmagan xorijiy kreditlarni o'zlashtirish ishlari rejalashtirilgan. Shundan, 2024-yil yanvar oyida jami 19,4 mln. dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kafolatlanmagan xorijiy kreditlar o'zlashtirilgan.

Xulosa shuki, Xorazm viloyati mintaqasi iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiya loyihalari muhim o'rin tutib, ishlab chiqarish uchun samarali yo'naltirilmoqda, xorijiy investitsiya va kreditlar shaklida jalb qilinmoqda va ishlab chiqarish, ilmiy va texnik, tijorat, moliyaviy va ijtimoiy-iqtisodiy kabi shakllarda keng rivojlanib bormoqda. Natijada, investitsion loyihalarini amalga oshirish orqali loyiha konsepsiyasi ishlab chiqiladi. Bu orqali baholash, nazorat qilish va qaror qabul qilish kabi jihatlarni e'tiborga olish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Юзвович Л.И., Марамыгин М.С., Князева Е.Г., Львова М.И., Куваева Ю.В., Чудиновских М.В., Дегтярев С.А. Инвестиции и инвестиционная деятельность. Учебник. Уральский государственный экономический университет. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2021. – 14 с.

2. Кельчевская Н.Р., Пелымская И.С., Макаров Л.М. Инвестиционное проектирование. Учебное пособие. Уральский федеральный университет. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. – с. 4.

3. Лебедев И.А., Прасолов В.И. Методы оценки эффективности инвестиционных проектов. // Вестник Евразийской науки The Eurasian Scientific Journal 2022, №6, Том14, 2022, No6, Vol14. – с. 2. ISSN 2588-0101.

4. Шарохина С.В. О сущности понятия «инвестиционный проект». // Интернет-журнал «Отходы и ресурсы» Russian Journal of Resources,

5. Xorazm viloyati Investitsiyalar va tashqi savdo boshqarmasi ma'lumotlari

HUDUDLAR IQTISODIYOTINING INNOVATSION RIVOJLANISHINING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI

**Palvanbayev Umidbek O'ktam o'g'li,
Urganch Davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishning AQSH va Germaniy mamlakatlari tajribalari o'rganilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: hudud, hudud iqtisodiyoti, innovatsiya, innovatsion faoliyat, tadbirkorlik

Аннотация: В данной статье изучается и анализируется опыт США и Германии в инновационном развитии региональной экономики

Ключевые слова: регион, региональная экономика, инновации, инновационная деятельность, предпринимательство

Annotation: In this article, the experiences of the USA and Germany in the innovative development of the regional economy are studied and analyzed.

Keywords: region, regional economy, innovation, innovative activity, entrepreneurship

Zamonaviy sharoitda globallashuv va xalqaro mehnat taqsimotiga integratsiyalashuvning kuchayishi sharoitida hududlarning innovatsion rivojlanishi hududning raqobatbardoshligini ta'minlashning asosiy omili, uning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining garovi bo'lib xizmat qilmoqda. Mamlakatimiz innovatsion rivojlanish sohasida xorijiy davlatlar hududlaridan sezilarli darajada orqada qolmoqda, bu innovatsion faoliyatni amalga oshirishda yetarli tajribaning yo'qligi, innovatsion infratuzilmaning shakllanmaganligi, innovatsion faoliyat subyektlarini davlat tomonidan yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmagani bilan bog'liq. Shu munosabat bilan innovatsion iqtisodiyotga o'tish muvaffaqiyatli

amalga oshirilgan mamlakatlar mintaqalarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Ko'pgina xorijiy davlatlar innovatsion faoliyatni rivojlantirish, innovatsion jarayonni malakali va samarali tashkil etish, innovatsion mahsulotlarni ichki yoki tashqi bozorlarda sotish bilan yakunlangan holda keskin iqtisodiy o'sishga erishmoqdalar. O'zbekistonlik tadbirkorlar, davlat muassasalari va korxonalari rivojlangan xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotni shu asosda yuksaltirishga majbur bo'lgan innovatsion jarayonlarni tashkil etishning ijobiy tajribasidan foydalanishlari maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish uchun innovatsion rivojlanish yo'nalishi tanlandi. Bu esa bilim olishga sarmoya kiritish, ta'lim darajasini oshirish, yangi texnologiya va materiallar, yangi asbob-uskunalar, yanada samarali mashinalar va boshqa innovatsiyalarni o'zlashtirish va qo'llash uchun qulay sharoitlar yaratish orqali mamlakatning ilmiy salohiyatini rivojlantirishni taqozo etadi. Bunga moliyani, birinchi navbatda, fanga kiritish orqali erishiladi.

AQShda innovatsion faoliyatni tashkil etish

AQSH milliy innovatsion tizimi biznes, fan va innovatsiyalarning o'zaro ta'siriga asoslangan. Ikkinchi jahon urushidan keyin "kollejar, universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlarida" fundamental tadqiqotlarni moliyalashtirish uchun davlat organini yaratish tavsiya etildi. Bu 1950 yilda AQSH Milliy Ilmiy Jamg'armasining tashkil topishiga olib keldi, uning asosiy vazifasi "ilm-fan rivojiga ko'maklashish, xalq boyligini oshirish, xalq farovonligi oshirish, milliy xavfsizlikni ta'minlash" [1] hisoblangan.

Amerika milliy innovatsion tizimining asosiy ishtirokchilari davlat, universitetlar va biznesdir. Davlat tadqiqotning ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi va milliy laboratoriya bazasini boshqaradi. Milliy laboratoriyalar milliy ustuvorliklarga muvofiq fundamental tadqiqotlar olib boradi. Kichik biznesning innovatsiyalarni bozorga olib chiqishdagi hissasi katta va Qo'shma Shtatlarda an'anaga aylangan. Shu sababli, kichik biznesni rivojlantirishga yordam beradigan bir nechta federal dasturlar mavjud. Universitetlar hukumat va xususiy

kompaniyalar tomonidan moliyalashtiriladigan fundamental tadqiqotlar olib boradi. AQSh Milliy Fan Jamg'armasi va AQSh Milliy Sog'liqni saqlash Instituti universitet tadqiqotini moliyalashtiradi.

Tadqiqot jarayonida AQShda innovatsion faoliyatni tashkil etish va amalga oshirish ketma-ketligi tahlil qilindi:

Birinchi bosqich - tadqiqot AQSh Milliy Fan Jamg'armasi, AQSh Milliy Sog'liqni saqlash institutlari, korporatsiyalar, universitetlar va xususiy fondlar tomonidan moliyalashtiriladi. Grantlar uchun tanlovlarga tayyorgarlik ko'rish va ularda ishtirok etish ishlari olib borilmoqda. Asosiy tadqiqotlar universitetlar, milliy va korporativ laboratoriyalarda olimlar va muhandislar tomonidan amalga oshiriladi.

Ikkinchi bosqich - olimlar va muhandislar tomonidan universitetlarda, milliy hukumat laboratoriyalarida, korporativ laboratoriyalarda, startap kompaniyalarda gipotezalar, g'oyalar tayyorlash, innovatsiyalarni ishlab chiqish. Moliyaviy yordam - AQSh Milliy fan fondi, AQSh Milliy Sog'liqni saqlash institutlari, xususiy korporatsiyalar, universitetlar, davlat idoralari va biznes farishtalar. Kichik biznes innovatsion tadqiqot dasturlari ham mavjud. Ushbu bosqichning natijalariga ixtirolar, gipotezalarni tasdiqlash, patentlarni kiritish mumkin.

Uchinchi bosqich - prototip yaratish. U boshlang'ich kompaniyalar, kichik biznes va korporatsiyalarning mahsulotlarni ishlab chiqish bo'limlari tomonidan amalga oshiriladi. Bu ish muhandislar, ishlab chiqarish, moliya va marketing bo'yicha mutaxassislarni o'z ichiga oladi. Moliyalashtirish mexanizmlari - biznes farishtalari, kichik biznes innovatsion tadqiqot dasturlari, korporatsiyalar, venchur kapitali. Ushbu bosqichning natijalari prototip, patentlar, biznes rejalar hisoblanadi.

To'rtinchi bosqich - mahsulotni ishlab chiqish ham boshlang'ich kompaniyalar, kichik biznes va korporatsiyalarning mahsulotlarni ishlab chiqish bo'limlari tomonidan amalga oshiriladi. Venchur kapitali, aktsiyadorlik kapitali, tijorat kreditlari va korporativ kapital qo'llaniladi. Natijada ro'yxatga olingan va

ishlab chiqarish va sotishga tayyor bo'lgan raqobatbardosh mahsulot paydo bo'ladi.

Beshinchi bosqich - ommaviy ishlab chiqarish. U boshlang'ich kompaniyalar, kichik korxonalar tomonidan amalga oshiriladi va yirik korporatsiyalarning ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanadi. Moliyalashtirish: ventur kapitali, aktsiyadorlik kapitali, savdo krediti, korporativ kapital, aktsiyadorlar. Natijada bozorga chiqarilgan innovatsion mahsulotlarning ommaviy ishlab chiqarilishi sodir bo'ladi.

Germaniyada innovatsion faoliyatni tashkil etish

Germaniyada universitetlar bilim ishlab chiqarish tarafida. Respublikada 346 ta oliy o'quv yurti mavjud bo'lib, ulardan 170 tasi amaliy fanlar yo'nalishida o'quv va ilmiy tadqiqot ishlari bilan shug'ullanadi. Universitetlar tadqiqot uchun, ular bir vaqtning o'zida marketing va biznes bilan shug'ullana olmaydi. Texnologiyalar transferi texnologiyalarning universitetlar devoridan chiqib ketayotgandek tuyulishini anglatadi. Oxir-oqibat, 5000 ta innovatsiyadan faqat bittasi haqiqiy mahsulotga aylanadi. Oddiy misol - Nyurnberg universitetida ishlab chiqilgan mp3 pleerni olishimiz mumkin. Kompaniya bundan maxsus mahsulot ishlab chiqardi, u patentlangan va oxir-oqibat Amerika va Koreya kompaniyalari tomonidan ishlab chiqarilgan[2].

Muvaffaqiyat bozorga samarali vaqtni talab qiladi, ya'ni kompaniyalar va universitetlar birgalikda ishlashi va birgalikda yangi mahsulotlar yaratishi kerak. Muvaffaqiyatning yana bir mezon - texnologiyalarni uzatish xizmatlaridan foydalanish. Ikkala tomon ham birgalikda harakat qilishlari kerak. Texnologiyalarni uzatish xizmatlarining ikkita asosiy provayderi - Fraunhofer va Steinbeis. Fraunhofer birinchi navbatda tadqiqot va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanadi, Steinbeis esa birinchi navbatda mijozlarga xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanadi. Steinbeis va Fraunhofer biznesdagi eng kuchli kompaniyalar bilan yaqin hamkorlikda ishlaydi: ular bozor qanday rivojlanayotganini, unda qanday tendentsiyalar paydo bo'layotganini bilishadi va ishlab chiqarishni rejalashtirish tizimlariga ega.

Fraungofer jamiyati dunyodagi eng yirik texnologiyalar transferi tashkilotlaridan biridir. U Germaniyaning 40 shahrida joylashgan 74 ta tuzilmani o'z ichiga oladi, ularda 29 mingga yaqin xodim ishlaydi. Tashkilot faoliyati mijozlar ehtiyojlariga qaratilgan: u prototiplarni yaratishda ishtirok etadi va mijozlarga yakuniy yechimlarni e'lon qiladi. Shunday qilib, universitetlar va kompaniyalar o'rtasida faol hamkorlik mavjud. Tadqiqotlar turli xil fanlar bo'yicha olib boriladi. Byudjet yiliga 1,25 milliard evroni tashkil etadi va u doimiy ravishda o'sib bormoqda. Moliyaviy jihatdan, uchdan bir qismi intellektual homiylik, lekin tashqi resurslar ham bor. Ular ham iqtisodiy asosda ish olib boradi, o'z faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun sanoat va korxonalar bilan shartnomalar tuzadi.

Steinbeis 100% xususiy fondidir, ya'ni uchinchi tomon mablag'lari ishlatiladi. Germaniyada ushbu kompaniyaning yuzdan ortiq institutlari mavjud. Steinbeis juda qiziqarli yondashuvni qo'llaydi, chunki u professorlarning motivatsiyasi va professorlarning tadbirkorlik ruhiga asoslangan butunlay o'zini o'zi moliyalashtiradigan tadqiqot tashkilotidir. Universitetlarning professor-o'qituvchilari o'zlarining o'quv yuklarini kamaytirishlari va bu vaqtni Steinbeis institutlari orqali va moliyaviy resurslar mavjud bo'lgan tegishli fond orqali amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati uchun ishlatishlari mumkin. Oxirgi 20-25 yil ichida 700 dan ortiq kichik Steinbeis kompaniyalari tashkil etilgan, ularda 4000 dan ortiq xodim ishlaydi. Steinbeis turli mamlakatlarda ishlaydi. Yaqinda Turkiya, Ruminiya, Bolgariyada va boshqalarda yangi institutlar ochildi.

Xulosa o'rinda shuni alohida ta'kidlash lozimki, mamlakatimiz hududlari innovatsion rivojlanishida yuqorida qayd qilib o'tilgan mamlakatlar tajribasidan foydalanish, istiqbolda hududlar iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Международный опыт развития инфраструктуры инновационной деятельности / мат-лы 1-го международного форума «От науки к бизнесу», СПб., 17–19 мая 2007 г. СПб, 2008. 210 с.

2. Семина Е. А. Отечественный и зарубежный опыт формирования инновационной инфраструктуры в регионе / Е. А. Семина, Ю. А. Анищенко // Мировая наука. – 2019. – № 12 (33). – С. 398–400.

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING BARQARORLIK REYTINGINI SOLIQ TIZIMIDAGI YASHIRIN IQTISODIYOTGA TA’SIRI

**Sapayev Maxsudbek Karimovich,
Urganch davlat universiteti o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tadbirkorlik subyektlarining barqarorlik reytingini aniqlash mezonlari joriy qilinishi yuzasidan tahlil qilingan va uning ahamiyati, huquqiy asoslari, byudjet tushumlariga ta’siri hamda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan yashirin iqtisodiyotga ta’siri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Yashirin iqtisodiyot, byudjet tushumlari, byudjet taqchilligi, elektron hisobvara-fakturalar.

Аннотация. В данной статье анализируется введение критериев определения рейтинга устойчивости субъектов предпринимательства и раскрывается его значение, правовая основа, влияние на доходы бюджета, а также возможное влияние на теневую экономику.

Ключевые слова: Теневая экономика, доходы бюджета, дефицит бюджета, электронные счета-фактуры.

Annotation. This article analyzes the introduction of the criteria for determining the sustainability rating of business entities and reveals its significance, legal basis, impact on budget revenues, and possible effects on the shadow economy.

Key words: Shadow economy, budget revenues, budget deficit, electronic invoices.

Tadbirkorlar bilan bo‘lib o‘tgan muloqotlarda ular tomonidan bildirilgan fikrlar hamda mutaxassislar va aholining takliflari tahlil qilinib Prezidentimizning “Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish sohasida davlat nazorati mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilindi.

Qonunchilik talablari asosida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlarni aniqlash va rag‘batlantirishni nazarda tutuvchi “Tadbirkorlik subyektlarining barqarorlik reytingi”, mezonlar asosida, barqaror faoliyat olib borayotgan tadbirkorlarni aniqlash, ularning reytingini yuritish tartibini belgilaydi.

Davlat tashkilotlarining ma’lumotlar bazasidan foydalanib har kuni Soliq qo‘mitasi tomonidan barqarorlik reytingi shakllantiriladi hamda Savdo-sanoat palatasining rasmiy veb-saytida e’lon qilinib boriladi.

Barqarorlik reytingini aniqlashda qo‘llanilgan mezonlar va ularga qo‘yilgan ballar bo‘yicha ma’lumotlar, e’tirozli xolatlarni ko‘rib chiqish uchun, tadbirkorlarning shaxsiy kabinetiga yuboriladi. Agar e’tirozlar paydo bo‘lsa va ular asosli deb topilsa, ma’lumotlar bazasiga tegishli tuzatishlar kiritiladi. Barqarorlik reytingi qayta shakllantiriladi va tadbirkorning shaxsiy kabinetiga yuboriladi.

Tadbirkorlik subyektlari o‘zlari tomonidan yo‘l qo‘yilayotgan xato va kamchiliklar ko‘rib imkon qadar bunday kamchiliklarga yo‘l qo‘ymaslik choralarini izlaydilar.

Mezonlar orqali quyidagi yo‘l qo‘yilishi mumkin bo‘lgan kamchiklarni oldi olinadi:

- tadbirkorlik subyektlari ular davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgandan keyin faoliyat yuritish muddatlari uzayadi, ya’ni tez-tez nomlari o‘zgartirish xolatlariga barxam beriladi;

- EBITA – foiz to‘lovlari, soliq summasi va amortizatsiya ajratmalari xarajatlaridan oldingi foyda miqdorini ko‘rsatadigan analitik ko‘rsatkich bo‘yicha rentabellik darajasining o‘rtacha ko‘rsatkichini oshirishga xarakat qilinadi;

- yer maydonlari (jumladan, qishloq xo‘jaligi uchun uzoq muddatli ijaraga ajratilgan) va ko‘chmas mulk obyektlari bo‘yicha ijara shartnomalari hisobga qo‘yilmasdan foydalanish kamayadi;

- yashirin konvert usulida ish xaqqi berilishini oldi olinadi;

- soliq hisobotlari qonunchilikda belgilangan muddatlardan kech va (yoki) qayta hisobot taqdim etish holatlarining oldi olinadi;

- yuridik shaxslarning shaxsiy hisobvaraqsidan soliq turlari bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan soliqlar miqdorlari belgilangan muddatda to'lanishi ta'minlanadi;

- soliq summasining yuridik shaxslar tomonidan to'lov topshiriqnomasi orqali undirilishi yo'lga tushib soliq organining inkasso topshiriqnomasi hamda majburiy unduruv choralari ko'rishiga xojat qolmaydi;

- hisobot davrida tovarlar jo'natilgan (topshirilgan) yoki xizmatlar ko'rsatilgan, ishlar bajarilgan kalendar sanada rasmiylashtirilgan EHFlar bo'yicha yig'ilgan summaning jami EHFlardan yig'ilgan tovar aylanmasidagi ulushi 100 foizga yetadi;

- yil davomida elektron hisobvaraq-fakturalarda ko'rsatilgan miqdorda xarid qilingan (jumladan, import) tovarlar va hom-ashyoga tovarlar realizatsiyasi (jumladan, eksport) darajasini mutanosib ravishda ko'tarishga xarakat qilinadi ;

- axborot tizimlari yordamida o'tkazilgan tahlil natijasida soliq organlari tomonidan aniqlangan kamchiliklar soliq tekshiruvidan oldin bartaraf etilishi yo'lga qo'yiladi.

Xuddi shuningdek 9 ta kamaytiruvchi ballar orqali:

- tadbirkorlik subyekti joylashgan joyini 12 oy davomida bir necha marotaba o'zgartirishi va qayta ro'yxatdan o'tkazishiga hamda korxona rahbarining qo'nimsizligiga;

- soliq to'lovchi tomonidan o'zining taqdim etgan soliq hisobotlariga qayta-qayta tuzatishlar kiritishiga;

- hisobvaraq-fakturalarda va to'lov cheklarida xarid qilingan tovarlar (xizmatlar) nomenklaturasiga yoxud faoliyatning amalga oshiriladigan turlariga mos bo'lmagan identifikatsiya kodlarini ko'rsatish holatlariga barxam beriladi.

Rag'batlantiruvchi 4 ta mezonda ko'paytiruvchi ballar orqali:

- Tadbirkorlar tomonidan "Yoshlar daftari", "Ayollar daftari", "Temir daftar" va ijtimoiy reestrtdagi shaxslar, shuningdek nogironligi bo'lgan shaxslar bandligi ta'minlanishiga;

- xodimlar sonining o'tgan hisobot davriga qaraganda ortishiga;

-QQS ning bir oylik hisoblangan summasining shu turdagi faoliyat turlaridagi o‘rtacha ko‘rsatkichga nisbati ortishiga;

-AOS bo‘yicha bir oylik hisoblangan soliq summasining shu turdagi iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichga nisbati oshirilishiga erishiladi.

Reyting baholash mezonlari 23 ta bo‘lib, ular 3 ta guruhga bo‘lingan:

- xamma uchun umumiy bo‘lgan mazkur 10 ta mezonlar orqali 100 ball olish imkoniyati mavjud;

- kamaytiruvchi 9 ta mezonlarga ko‘ra qonunchilik talablari buzilgan xolatda yoki xisobotlarga qayta-qayta tuzatish kiritib taqdim etilganda, bir xududdan boshqa xududga ko‘chish yil davomida ko‘payib ketgan holatlarda, reytingdan 5 balldan 10 ballgacha kamaytiriladi;

- rag‘batlantiruvchi 4 ta mezonda esa ijtimoiy reyestr va ayollar daftariga kirgan fuqarolar ishga olinganda va ular umumiy xodimlar sonini 10 foizidan oshiqni tashkil qilganda 10 balldan 15 ballgacha qo‘shiladi.

1-jadval

Xorazm viloyatidagi tadbirkorlik subyektlarining “Barqarorlik reytingi” bo‘yicha 2024-yil fevral-mart oylari holatiga taqqoslama tahlili.

Sana	Jami tadbir- korlar	AA A	A A	A	BB B	BB	B	CC C	CC	C	D
20- fevralga	30939	2	8	17	139	444	113 4	100 0	4720	544 1	1803 4
20- martga	30902	3	9	16	121	484	124 5	109 8	5861	643 8	1562 7
Farqi	-37	1	1	-1	-18	40	111	98	1141	997	- 2407

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki “Barqarorlik reytingi” e‘lon qilinganidan keyin bir oy mobaynida 2407 ta tadbirkor o‘z o‘rnini quyi (qizil) xolatdan yuqori xolatlarga o‘zgartirishga erishgan.

Demak, faoliyatni qonunchilikka amal qilib uzoq davom ettirish, soliq xisobotlarini belgilangan muddatlarda taqdim qilish va o‘z vaqtida ixtiyoriy to‘lash kabi holatlar asosiy rol o‘ynab, yuqori ball olishni kafolatlaydi.

Reytingi yuqori tadbirkorlik subyektlariga nisbatan barcha turdagi soliq tekshiruvlari bekor qilinadi, QQS summasi bir kunda, boshqa soliqlar bo'yicha ortiqcha to'lovlar uch kunda qaytarib beriladi. Tovarlarni import qilish va sotishda QQS ni soliq va bojxona organlarida o'zaro hisobga olish imkoniyati yaratiladi.

Shunday qilib, tadbirkorlik subyektlarining barqarorlik reytingini joriy qilinishi natijasida bir tomondan tadbirkorlarni qonuniy faoliyati bilan rag'bat olishga undashga, boshqa tomondan yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish orqali byudjet mablag'lari tushumining oshishiga, byudjet taqchilligining kamayishi va mamlakat to'lov balansining barqarorligida ijobiy o'zgarishlarga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston -2030" strategiyasini 2023-yilda sifatli va o'z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-300-sonli qarori.

2. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning joriy yil 16-yanvar kungi 2024-yilda makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan ma'ruzasi.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-yanvardagi "Tadbirkorlik subyektlarining barqarorlik reytingini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-39-sonli qarori.

4. Xorazm viloyat soliq boshqarmasi ma'lumotlari.

XORAZM VILOYATI INVESTITSION JARAYONLARNING HOZIRGI HOLATI

**Sattarova Mahfuza Dilshodbekovna, Urganch davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi, Ma'mun Universiteti NTM o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati investitsion jarayonlarning hozirgi holati yoritilgan va tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье описывается и анализируется современное состояние инвестиционных процессов в Хорезмской области.

Abstract. This article describes and analyzes the current state of investment processes in the Khorezm region.

Kalit soʻzlar. Investitsiya, investitsion jarayonlar, investitsiya faoliyati, loyihalar, asosiy kapitalga oʻzlashtirilgan investitsiyalar.

Ключевые слова. Инвестиции, инвестиционные процессы, инвестиционная деятельность, проекты, капитализированные инвестиции.

Key words. Investment, investment processes, investment activity, projects, capitalized investments.

Bugungi kunda mintaqaning iqtisodiy rivojlanishi investitsiya jarayoniga bogʻliq boʻlib, investitsiya aktivlarining turlari, ularning investitsiyalari hajmi va investitsiya muddatini belgilaydigan investor bosqichlari toʻplamidan iborat boʻladi. Investitsiya jarayoni quyidagi bosqichlarga ega boʻladi [1]:

- investitsiyadan oldingi bosqich (investitsiya imkoniyatlarini aniqlash, muqobil loyiha variantlarini tahlil qilish, maqbul loyihani tanlash, loyiha xulosasi va investitsiya toʻgʻrisida qaror qabul qilish);

- investitsiya bosqichi (savdolari oʻtkazish, pudratchilarni tanlash, shartnomalar tuzish, kapital qoʻyilmalar oʻtkazish, obʼektlar qurish, ishga tushirish va boshqalar);

- operatsion bosqich (xom ashyo sotib olish, mahsulotla ishlab chiqarish va sotish, marketing tadbirlarini oʻtkazish va boshqalar);

- tugatish bosqichi (aktivlarning qoldiq va bozor qiymatini aniqlash, chiqarib tashlangan aktivlarni sotish yoki saqlash, zarur hollarda loyihani amalga oshirishning salbiy oqibatlarini bartaraf etish).

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Xorazm viloyati investitsion jarayonlarning holati investitsiya faoliyatining amalga oshirilayotganligi bilan ifodalanadi. Bu borada Xorazm viloyati mintaqasida 2017-2023-yillarda soni va qiymatiga asoslangan holda investitsiya loyihalari ishga tushirildi (1-jadval).

1-jadval.

Xorazm viloyatida 2017-2023-yillarda ishga tushgan jami loyihalar to'g'risida ma'lumot [2]

№	Hududlar nomi	Investitsiya loyihalari		
		soni	qiymati, mlrd. so'm	ish o'rinlari soni, o'rin
1	Urganch shahar	762	1984	7321
2	Xiva shahar	444	1744	4381
3	Bog'ot tumani	940	1958	7017
4	Gurlan tumani	1096	2033	7916
5	Qo'shko'pir tumani	974	2733	6617
6	Urganch tumani	692	2446	6390
7	Hazorasp tumani	618	1495	6217
8	Xonqa tumani	874	2063	8098
9	Xiva tumani	853	1133	8795
10	Shovot tumani	719	1857	6902
11	Yangiariq tumani	870	4240	5380
12	Yangibozor tumani	858	2037	4394
13	Tuproqqal'a tumani	132	2067	2878
	JAMI	9832	27791	82306

Ushbu 1-jadvalga asosan, Xorazm viloyati bo'yicha 2017-2023-yillarda ishga tushgan loyihalar soni 9832 tani tashkil etib, uning qiymati 27791 mlrd. so'mga teng bo'lib, jami 82306 ta yangi ish o'rinlari yaratildi. Ushbu holatni viloyat hududlari bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, mos ravishda Urganch shahrida 762 ta va 1984 mlrd. so'm (7321 ta), Xiva shahrida 444 ta va 1744 mlrd. so'm (4381 ta), Bog'ot tumanida 940 ta va 1958 mlrd. so'm (7017 ta), Gurlan tumanida 1096 ta va 2033 mlrd. so'm (7916 ta), Qo'shko'pir tumanida 974 ta va 2733 mlrd. so'm (6617 ta), Urganch tumanida 692 ta va 2446 mlrd. so'm (6390 ta), Hazorasp tumanida 618 ta va 1495 mlrd. so'm (6217 ta), Xonqa tumanida 874 ta va 2063 mlrd. so'm (8098 ta), Xiva tumanida 853 ta va 1133 mlrd. so'm (8795 ta), Shovot tumanida 719 ta va 1857 mlrd. so'm (6902 ta), Yangiariq tumanida 870 ta va 4240 mlrd. so'm (5380 ta), Yangibozor tumanida 858 ta va 2037 mlrd. so'm (4394 ta) hamda Tuproqqal'a tumanida 132 ta va 2067 mlrd. so'm (2878 ta)ni tashkil etgan.

Mazkur jadvalni Xorazm viloyatida 2017-2023-yillarda ishga tushgan loyihalar iqtisodiyot tarmoqlariga to'g'ri kelishi misolida ham kuzatish mumkin (2-jadval).

2-jadval.

Xorazm viloyatida 2017-2023-yillarda ishga tushgan loyihalarning iqtisodiyot tarmoqlariga to'g'ri kelishi xususida ma'lumot [2]

	Hududlar nomi	shu jumladan:								
		sanoat			qishloq xo'jaligi			xizmat ko'rsatish va servis		
		soni	qiymati, mlrd. so'm	ish o'rirlari soni, o'rin	soni	Qiymati, mlrd. so'm	ish o'rirlari soni, o'rin	soni	qiymati, mlrd. so'm	ish o'rirlari soni, o'rin
1	Urganch shahar	345	1065	4034	33	136	128	384	783	3159
2	Xiva shahar	129	409	1354	51	172	227	264	1163	2800
3	Bog'ot tumani	149	698	2198	236	737	2863	555	523	1956
4	Gurlan tumani	225	455	3076	394	1101	2721	477	477	2119
5	Qo'shko'pir tumani	188	884	2712	385	1175	2024	401	674	1881
6	Urganch tumani	185	955	2991	286	628	1409	221	864	1990
7	Hazorasp tumani	188	626	3099	182	440	1257	248	429	1861
8	Xonqa tumani	256	919	3649	290	676	2718	328	468	1731
9	Xiva tumani	193	386	1936	324	479	5467	336	268	1392
10	Shovot tumani	148	995	3802	264	567	1788	307	295	1312
11	Yangiariq tumani	164	1565	1750	266	2266	2092	440	409	1538
12	Yangibozor tumani	129	595	1604	335	881	1502	394	560	1288
13	Tuproqqal'a tumani	61	1774	2331	27	207	274	44	85	273
	JAMI	2360	11327	34536	3073	9467	24470	4399	6997	23300

Mazkur 2-jadvalga asosan, iqtisodiyot tarmoqlari sanoat, qishloq xo'jaligi hamda xizmat ko'rsatish va servis kabi sohalarga to'g'ri keladi. Viloyat bo'yicha sanoat sohasida jami 2360 ta loyiha amalga oshirilib, uning qiymati 11327 mlrd. so'mga teng bo'ldi va jami 34536 ta ish o'ri yaratildi. Qishloq xo'jaligi sohasida jami 3073 ta loyiha amalga oshirilib, uning qiymati 9467 mlrd. so'mga teng bo'ldi va jami 24470 ta ish o'ri yaratildi. Xizmat ko'rsatish va servis sohasida jami 4399 ta loyiha amalga oshirilib, uning qiymati 6997 mlrd. so'mga teng bo'ldi va jami 23300 ta ish o'ri yaratildi.

Mintaqada qulay investitsiya muhitini yaratishda Xorazm viloyati bo'yicha investitsiyalar faoliyati amalga oshirilmoqda. Ushbu faoliyat investitsiyalar faoliyatining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichi bo'lgan asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmida namoyon bo'ladi. Tahlillarga asosan, Xorazm viloyati bo'yicha asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar 2010-yilda 416,9 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lsa-da, 2023-yilga kelib esa 12050,7 mlrd. so'mga teng bo'lgan.

Mintaqada moliyalashtirish manbalari bo'yicha asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar tarkibi asosan korxonalar va aholining o'z vositalari hamda qabul qilingan mablag'lar hissasiga to'g'ri keladi (3-jadval).

3-jadval.

2023-yilda moliyalashtirish manbalari bo'yicha mintaqada asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar tarkibi, jami foizda [3]

Hududlar nomi	Korxonalar va aholining o'z vositalari	Qabul qilingan mablag'lar	ulardan		
			davlat byud-jeti	banklarning kreditlari va boshqa qarz mablag'lari	chet el investitsiyalari va kreditlari
Xorazm viloyati	43,6	54,6	6,3	4,0	44,3
Urganch shahri	53,6	43,0	10,1	3,0	29,8
Xiva shahri	51,1	48,8	6,4	8,8	33,6
Bog'ot tumani	45,4	51,6	6,1	6,1	39,4
Gurlan tumani	65,4	33,3	12,7	10,3	10,3
Qo'shko'pir tumani	27,6	72,2	4,5	3,7	63,9
Urganch tumani	26,8	72,8	2,9	4,7	65,2
Hazorasp tumani	74,4	22,8	7,3	2,2	13,3
Tuproqqal'a tumani	75,6	23,9	8,9	1,0	14,0
Xonqa tumani	50,1	46,9	4,6	7,6	34,7
Xiva tumani	27,2	72,0	2,3	2,9	66,8
Shovot tumani	42,3	56,9	9,1	2,0	45,8
Yangiariq tumani	39,4	57,2	3,5	2,6	51,0
Yangibozor tumani	21,4	77,6	2,7	2,3	72,6

4-jadvalga asosan, 2023-yilda Xorazm viloyati bo'yicha korxonalar va aholining o'z vositalari 43,6 foizni tashkil etgan bo'lsa-da, qabul qilingan

mablag'lar esa 54,6 foizni tashkil etgan. Qabul qilingan mablag'lar tarkibida davlat byudjeti ulushi 6,3 foizni, banklarning kreditlari va boshqa qarz mablag'lari ulushi 4,0 foizni va chet el investitsiyalari va kreditlari ulushi 44,3 foizni tashkil etgan.

Xorazm viloyati investitsion jarayonlarning hozirgi holatini yuqoridagi jadvallar tahlillari ifodalaydi. Investitsiya jarayonlarining samarali amalga oshirilishi bevosita tuziladigan investitsiya loyihasiga bog'liq bo'ladi. Xorazm viloyati mintaqasida loyihalarni amalga oshirish uchun 100 mln. dollar ajratiladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xorazm viloyatida tadbirkorlarga qulay sharoitlar yaratishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Qabul qilingan hujjatga asosan, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi "Biznesni rivojlantirish banki" ATBga besh yil muddatga 14 foiz stavkada 100 million AQSh dollari ekvivalentida kredit resurslarini ajratadi.

Davlat dasturlari doirasida ajratilayotgan kreditlardan samarali foydalanish, ularning o'z vaqtida qaytarilishini ta'minlash maqsadida 2024-yil 1-iyuldan boshlab kredit ajratishning barcha bosqichlari (arizani ko'rib chiqish, qaror qabul qilish, kafillik berish va kredit ajratish) raqamlashtirilgan holda elektron platformalarda amalga oshiriladi.

Shunisi muhimki, uzoq muddatli kreditlar tadbirkorlarga quyidagi maqsadlar uchun ajratiladi:

- Xorazm viloyatida har bir mahallaning sanoat, xizmatlar, savdo va umumiy ovqatlanish, turizm, chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik, hunarmandchilik, kasanachilik, zargarlik, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, saqlash hamda qayta ishlash yo'nalishlaridagi ixtisoslashuvidan kelib chiqib, kamida 10 ta loyihalarni amalga oshirish uchun;

- Xiva va Urganch shaharlari, Hazorasp, Xiva, Shovot, Bog'ot va Urganch tumanlarida zamonaviy savdo markazlari va bozorlar hamda ularga tutash hududlarda ishlab chiqarish binolari (angar va sexlar)ni qurish, turistik va

gastronomik ko‘chalarni rivojlantirish maqsadida tadbirkorlarga uzoq muddatli kredit, ijara va lizingga berish uchun.

Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligiga Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Xorazm viloyati hokimligi bilan birgalikda bir oy muddatda Xorazm viloyatidagi amalga oshiriladigan loyihalar dasturini ishlab chiqish topshirildi. Shular bilan bir qatorda, Xorazm viloyatida jami 10 milliard dollarlik yirik gaz-kimyo loyihasi amalga oshiriladi. Bo‘lajak quvvatlar yiliga 2,5 million tonna mahsulot ishlab chiqarishi va 3 ming ish o‘rni yaratishi kutilmoqda.

Xorazm viloyatiga tashrif davomida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Energetika vazirligi, “O‘zkimyosanoat” AJ va yirik xorijiy investitsiya kompaniyasi rahbariyati bilan o‘tkazgan yig‘ilishlarida Xorazm viloyatida umumiy investitsiya hajmi 10 milliard dollardan ziyod bo‘lgan yirik gaz-kimyo loyihasini birgalikda amalga oshirish masalalari ko‘rib chiqildi.

Bo‘lajak quvvatlar yiliga 2,5 million tonna mahsulot ishlab chiqarishi va 3 ming ish o‘rni yaratishi kutilmoqda. Loyihani amalga oshirish muddati 2024-2028- yillarni tashkil etadi. Qayd qilinishicha, loyiha gaz-kimyo tarmog‘i rivojiga yangi sur‘at bag‘ishlaydi va O‘zbekiston sanoatining flagmanlaridan biriga aylanadi.

Xulosa shuki, investitsiya jarayoni tarkibi investitsiya loyihalarini shakllantirish, investitsiya resurslarini investitsiya qilish, investitsiya portfelini shakllantirish, yangi texnologiyalar, texnologiyalarni yaratish kabilar bilan amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Инвестиции и инвестиционная деятельность организаций Архивная копия от 3 марта 2022 на Wayback Machine. Т.К.Путкаускас [и др.]; под общ. ред. Т.К.Путкаускас. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019 - С.25-26. ISBN 978-5-7996-2636-5
2. Manba: Xorazm viloyati Statistika boshqarmasi ma’lumotlari.
3. <https://xorazmstat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments>

MINTAQALAR INVESTITSION SALOHIYATINI OSHIRISHDA TIJORAT BANKLARINING ROLI

**Tursunov Ilxom Toirovich, O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdagi tijorat banklarini hududlar investitsion imkoniyatlarini oshirishdagi ahamiyati bayon etilgan. Shuningdek, keyingi yillarda tijorat banklari tomonidan hududlar kesimida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi tahlil qilingan. Tijorat banklari tomonidan hududlar investitsion imkoniyatlarini oshirishdagi rolini oshirishga doir ilmiy takliflar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: tijorat banklari, investitsiyalar, hududlar, moliyaviy barqarorlik, asosiy kapital, iqtisodiyot, samaradorlik.

Аннотация. В данной научной работе рассмотрено значение коммерческих банков в повышении инвестиционного потенциала регионов. Также был проанализирован объем капитальных вложений коммерческих банков по регионам. Разработано научное предложение по повышению роли коммерческих банков в совершенствовании инвестиционного потенциала регионов.

Ключевые слова: коммерческие банки, инвестиции, регионы, финансовая устойчивость, капитал, экономика, эффективность.

Annotation. This scientific work examines the importance of commercial banks in increasing the investment potential of regions. The volume of capital investments of commercial banks by region was also analyzed. A scientific proposal has been developed to increase the role of commercial banks in improving the investment potential of the regions.

Key words: commercial banks, investments, regions, financial stability, capital, economics, efficiency

Xorijiy sarmoyani jalb qilish milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy vazifasi hisoblanadi. Bu muammoning yechimi ko‘p jihatdan investitsiya muhitini yaxshilash va ularni rivojlantirish imkoniyatlari bilan bog‘liq. Hozirgi kunda

respublikamizda xorijiy sarmoyalarni jalb etish va undan samarali foydalanish uchun mustahkam huquqiy platforma yaratilgan. O‘zbekiston ilg‘or tajriba, uslub va nou-xauni milliy iqtisodiyotga tatbiq etish, ishlab chiqarishni modernizatsiya va yangilash, kichik va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlari yaratish orqali aholi daromadlarini oshirish omili sifatida qaraladi. Mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik, qonun ustuvorligi, ichki bozor sig‘imi, tabiiy resurslar boyligi, yuksak intellektual salohiyat, moliya-bank tizimining barqarorligi, rivojlangan infratuzilma va moddiy-texnika ta‘minoti, soliq siyosatining moslashuvchanligi xorijiy investorlar tomonidan muhim qarorlarni qabul qilishda asosiy mezon bo‘lib qolmoqda.

Ta‘kidlash kerakki keyingi yillarda hududlar bo‘yicha asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar hajmi o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lib bormoqda. Mazkur jarayonlarda tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlar va boshqa ko‘rinishdagi investitsiyalarning salmog‘i o‘sib bormoqda. Agar O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha 2010 yilda asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar xajmi 16463,7 mlrd.so‘mni tashkil etgan bo‘lsa ushbu ko‘rsatkich 2023 yilning boshiga kelib 266240,0 mlrd.so‘mni yoki salkam 17 barobarga oshkanligini ko‘rish mumkin (1-jadval).

1-jadval

Asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar [1]

trln.so‘m

№	Hududlar	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022
	O‘zbekiston Respublikasi	16,4	44,8	124,2	195,9	210,1	239,5	266,2
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	0,49	6,02	6,75	8,75	7,08	8,11	10,25
2	Andijon	0,72	1,95	4,71	7,45	9,62	11,17	14,33
3	Buxoro	2,1	4,07	9,61	10,36	12,18	20,52	21,63
4	Jizzax	0,44	1,3	3,06	7,01	12,54	9,23	10,37
5	Qashqadaryo	1,79	5,89	16,51	24,56	20,55	17,35	16,01
6	Navoiy	1,74	1,80	10,57	17,64	15,68	15,02	17,95
7	Namangan	0,66	2,22	8,15	12,07	12,01	12,98	14,77
8	Samarqand	1,08	3,23	7,06	10,26	14,65	15,64	18,91
9	Surxondaryo	0,65	1,84	7,24	11,83	10,06	12,03	11,56

10	Sirdaryo	0,41	1,08	2,69	5,86	7,19	8,05	12,35
11	Toshkent	1,60	4,42	11,22	20,35	21,14	28,11	35,76
12	Fargʻona	0,93	2,54	5,53	8,68	11,04	12,62	15,41
13	Xorazm	0,41	1,53	3,01	5,03	5,39	8,29	8,76
14	Toshkent sh.	0,33	6,85	26,43	42,45	50,37	58,17	56,84

Asosiy kapitalga investitsiyalarning tarkibida 66,4 % yoki 233,8 trln. soʻm investitsiyalar jalb etilgan mablagʻlar hisobidan moliyalashtirilgan boʻlsa, korxona, tashkilot va aholining oʻz mablagʻlari hisobidan 33,6 % yoki 118,3 trln. soʻm moliyalashtirilgan. Shuningdek, markazlashgan moliyalashtirish manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 44,8 trln. soʻmni tashkil etgan boʻlsa, markazlashmagan moliyalashtirish manbalari hisobidan 307,3 trln. soʻm investitsiyalar oʻzlashtirilgan. 2023-yilning yanvar-dekabr oylarida korxona va tashkilotlarning oʻz mablagʻlari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar – 84,9 trln. soʻm yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 24,1 % ini tashkil etdi. Aholi mablagʻlari hisobidan jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 9,5 % i yoki 33,3 trln. soʻmi oʻzlashtirildi. Toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar hisobidan oʻzlashtirilgan investitsiyalar hajmi 84,3 trln. soʻmni tashkil etdi va jami investitsiyalardagi ulushi 2022-yilning mos davriga nisbatan 9,1 % punktga koʻpayib, 24,0 % ni tashkil etgan.

Shuningdek, tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablagʻlari hisobidan 22,3 trln. Soʻm (jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 6,3 % ini tashkil etib, 2022- yilning mos davriga nisbatan 0,3 % punktga koʻpaydi), Oʻzbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar 21,2 trln. Soʻm (6,0 % va 0,3 % punktga koʻpaydi), kafolatlanmagan va boshqa xorijiy investitsiya va kreditlar 82,4 trln. Soʻm (23,4 % va 1,2 % punktga koʻpaydi), Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasi 1,6 trln. Soʻm (0,4 % va 0,5 % punktga kamaydi), Respublika byudjeti 20,4 trln. Soʻm (5,8 % va 2,2 % punktga kamaydi), Suv taʼminoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamgʻarmasi tomonidan 1,6 trln. Soʻm (0,5 % va 0,6 % punktga kamaydi) miqdorida asosiy kapitalga investitsiyalar oʻzlashtirildi.

Fikrimizcha, joriy vaziyat tahlili va ilg'or xorijiy tajribalarga asoslangan holda, 15-20 yillik davr uchun mamlakat taraqqiyotining uzoq muddatli shamoyilini shakllantirishni strategik rejalashtirishning eng muhim vazifasi deb hisoblaymiz. Masalan, Malayziya 1956-yildan boshlab, o'rta muddatli 5 yillik rivojlanish rejaralaridan tashqari, "Milliy transformatsiya 2030" uzoq muddatli strategik rivojlanish rejasini ishlab chiqdi. Mazkur reja o'z oldiga 20 yil ichida dunyoning 20 ta yetakchi davlatidan biriga aylanish, ilm-fan, texnologiya va innovatsiyalar bo'yicha xalqning "g'oyaviy yo'l boshlovchisi" bo'lish, YAIM hajmini 2 baravar, aholi jon boshiga YAIM hajmini 2,5 baravar oshirish maqsadlarni qo'ygan edi. Mamlakat taraqqiyotining xuddi shunday uzoq muddatli maqsadlari asosida o'rta muddatli istiqbolga mo'ljallangan aniq strategiyalarni, hududlar va tarmoqlar bo'yicha strategiyalarni, shuningdek, rivojlanishning muayyan maqsadli ko'rsatkichlari belgilangan maqsadli strategiyalarni ishlab chiqishga oid harakatlarni tashkil etish maqsadga muvofiq bo'lib, ularning amalga oshirilishi istiqboldagi strategik maqsadlarga erishish uchun zarur. Ushbu strategiyalar asosida 3-4 yilga mo'ljallangan loyihalar portfelli va 1-2 yillik qisqa muddatli davlat dasturlari shakllantirilishi lozim. Ushbu barcha hujjatlarning o'zaro vertikal va gorizontaal bog'liqligini ta'minlash o'ta muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. <https://stat.uz/uz/default/press-relizlar/34336-2023-3> - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари.
2. Базилович А.Р. – “Понятие риска и неопределенности разрезе инвестиционной деятельности коммерческих банков” - Journal of Economy and Business, vol. 4-2 (62), 2020.
3. Sim A. O'zbekistonning investitsion jozibadorligi nimada?//Iqtisodiy sharh jurnali 2022/№2.
4. Тригуб Е. “Фундаментальный анализ как метод оценки инвестиционной привлекательности коммерческих банков” – Economy and business. vol. 4-3 (62), 2020.

XORAZM VILOYATINI IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA FAOL HUDUDIY INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI.

**Kadirov V.M. – UrDU Buxgalteriya hisobi va audit
Kafedrasi katta o‘qituvchisi
Xudoyqudolov H.A. – UrDU Buxgalteriya hisobi va audit
kafedrasi o‘qituvchisi**

Annoatsiya: Maqolada Xorazm viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda faol hududiy investitsion siyosatning ahamiyati tahlil qilingan. Tahlil natijalari asosida hududiy investitsion siyosatni amalga oshirishga doir xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, xorijiy investitsiyalar, investitsion siyosat, investitsiya dasturi, yalpi hududiy mahsulot.

Annotation: The article analyzes the importance of active regional investment policy in socio-economic development of Khorezm region. Conclusions on the implementation of the regional investment policy are given based on the results of the analysis.

Key words: investment, foreign investments, investment policy, investment program, gross regional product.

Аннотация: В статье анализируется значение активной региональной инвестиционной политики в социально-экономическом развитии Хорезмской области. По результатам анализа сделаны выводы о реализации региональной инвестиционной политики.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, инвестиционная политика, инвестиционная программа, валовой региональный продукт.

Zamonaviy sharoitda hududlarning faoliyati bir qator omillar bilan ta'minlanadi, ularning asosiylaridan biri investitsiyalardir. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash joizki, hududlarning faoliyat ko'rsatishi deganda iqtisodiyotning turli tarmoqlarida o'z faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirkorlik subyektlari majmui tushunilishi kerak. Aynan investitsiyalar iqtisodiyotning uzoq muddatli

rivojlanishi va hozirgi holatini ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu, birinchi navbatda, investitsiyalar mintaqada tegishli ishlab chiqarish, mehnat va resurs salohiyatini shakllantirishga ta'sir qilishi bilan bog'liq. Investitsiyalarning ko'payishi tegishli multiplikativ samarani yaratadi, shuningdek, moliyaviy-xo'jalik faoliyati natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodchi N.N.Oblomuradov xorijiy investitsiyalarning hududlarda iqtisodiyotga ta'sirini o'ziga xos 3 ta yondashuv orqali tushuntiradi. Ya'ni birinchidan, xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotga mahalliy jamg'armalarning investitsiya faoliyatiga yo'naltirilishi, mehnat va kapital samaradorligini oshiradigan boshqaruv, marketing va ilg'or texnologiyalar orqali ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, xorijiy investitsiyalar mahalliy kapital bozori va xorijiy valyuta zaxiralaridan imtiyozli foydalanib ichki jamg'arma va investitsiyalar darajasini pasaytirishi mumkin. Uchinchidan, ichki bozordagi raqobat darajasi xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishini belgilab beruvchi asosiy omildir [1].

N.X.Xaydarovning fikricha esa, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning hududlar iqtisodiyotiga ijobiy ta'siri quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- mamlakatda dolzarb bo'lgan ishsizlik darajasini kamaytirishga yaqindan ko'mak beradi;
- respublikada yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishi yangi soliq to'lovchi subyektlar qatlamining kengayishiga olib kelib, soliq yukini yanada pasaytirishga qulay imkoniyat tug'diradi;
- mamlakat tashqi savdo balansida eksportning ko'payib importning qisqarishiga olib keladi. Bu esa valyuta zaxiralarini tejash bilan birga ularning hajmini oshirishga turtki bo'ladi;
- milliy iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan zamonaviy menejment usul va tamoyillarini o'zlashtirishga yordam beradi [2].

A.O'lmasov va A.Vahobov ham iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi asosiy omillar sifatida tabiiy boyliklarni hisobga olmaganda investitsiyalar miqdori va tarkibini alohida ajratib ko'rsatadilar [3].

O'zbekiston Respublikasida aniqlangan muammolarni hal etish maqsadida bir qancha yo'nalishlarda tadbirkorlik sohasini keng ko'lamli yirik isloh qilish boshlandi. Bunday islohotlar O'zbekiston Respublikasining yana shtatdagi investitsiya muhitida sezilarli yaxshilanishlarga erishgan 10 ta davlat qatoriga kirishiga xizmat qiladi. Yaxshilangan asosiy yo'nalishlar:

- elektr energiyasini ulash;
- soliqlarni to'lash;
- minoritar investorlarni himoya qilish;
- kompaniyalarni yaratish.

Xorazm viloyatida ham hududiy investitsion siyosatni amalga oshirish maqsadida bir qator maqsadli dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Vazirlar Mahkamasining 04.04.2022-yildagi 154-sonli "2022 — 2026-yillarda Xorazm viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorida ham viloyat iqtisodiyotining maqsadli parametrlari keltirib o'tilgan. Unga ko'ra Xorazm viloyatida 2022-2026-yillarda jami 4217 ta (umumiy qiymati 49,9 trln. so'm) investitsion loyiha amalga oshirilishi belgilab berilgan [4].

Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlariga ko'ra viloyatida ijtimoiy soha va iqtisodiy rivojlantirish uchun barcha mulkchilik shakllaridagi tashkilotlarning 2023- yilda asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalari hajmi 12 050,7 mlrd so'mni tashkil qilib, 2022-yilning mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 125,0 % ni tashkil etdi. 2023-yil mobaynida korxona va tashkilotlarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 2 806,0 mlrd so'm yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 23,3 %ini tashkil etdi. Aholi mablag'lari hisobidan jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 20,3 %i yoki 2 448,9 mlrd so'mi o'zlashtirildi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 1 399,7 mlrd so'mni tashkil etdi va o'tgan yilning mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 130,1 %ini yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 11,6 %ni tashkil etdi.

Shuningdek, tijorat bank kreditlari va boshqa qarz mablagʻlari hisobidan 478,0 mlrd soʻm (jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 4,0 %ini tashkil etib, 2022- yilning mos davriga nisbatan oʻsish surʻati 64,3 %ni tashkil qildi), Oʻzbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar – 538,2 mlrd soʻm (4,5 % va 143,5 %ga koʻpaydi), boshqa xorijiy investitsiya va kafolatlanmagan kreditlar 4 803,3 mlrd soʻm (39,8 % va 176,2 % punktga koʻpaydi), Respublika byudjeti mablagʻlari hisobidan - 761,1 mlrd soʻm (6,3 % va 86,5 %ga kamaydi), suv taʼminoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamgʻarmasi hisobidan - 164,8 mlrd soʻm (1,4 % va 136,0 % punktga koʻpaydi) miqdorida asosiy kapitalga investitsiyalar oʻzlashtirildi (1-rasm) [5].



1-rasm: Asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari boʻyicha tarkibi, mlrd soʻm

Jalb qilingan investitsiyalar natijasida 2023-yilga kelib YaHM 36 916,5 mlrd. soʻmni yoki 2022-yilga nisbatan 4,4%ga oʻsganini koʻrishimiz mumkin boʻladi.

Shunday qilib viloyat iqtisodiyotini rivojlantirishda faol hududiy investitsion siyosat yuritish, investitsiya muhitini yaxshilash, investorlar hamda investitsiyalar, ayniqsa, toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalar keng jalb etilishi hamda eksport

salohiyati hamda YaHMni o'sishiga erishish uchun hududiy tashkilotlar tomonidan eng maqbul investitsion dasturlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bunda mavjud hamkor tashkilotlar va olimlar bilan o'zaro integratsiyaga kirishish ayniqsa foydali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oblomurodov N.N. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilishning nazariy asoslari va ustuvor yo'nalishlari: Iqtisod fanlari nomzodi dissertatsiyasi. – Toshkent: Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi, 2008. 143 b.
2. Xaydarov N.X. To'g'ridan-to'g'ri investisiyalar imkoniyatlari// "Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, №1, 2011 y, 6-b.
3. O'lmasov A., Vahobov A.V. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. – Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA", 2014. 272-b.
4. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-apreldagi 154-sonli "2022 — 2026-yillarda Xorazm viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/ru/docs/5939831>.
5. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. <http://www.xorazmstat.uz/>.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

**Байниязова М.П., Каракалпакский государственный университет
Независимый соискатель специальности «Менеджмент»**

Аннотация. В статье на основе анализа существующих современных подходов к определению экономической категории «инвестиционный потенциал» дается авторский подход к инвестиционному потенциалу промышленного предприятия. А также рассматривается развитие инвестиционного потенциала промышленного предприятия, анализируется инвестиционная деятельность предприятия и привлечения внешние инвестиционных ресурсов в предприятие.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, факторы развития, хозяйственной деятельности, инвестиционные ресурсы, промышленность.

Annotation. The article, based on an analysis of existing modern approaches to defining the economic category “investment potential,” gives the author’s approach to the investment potential of an industrial enterprise. The development of the investment potential of an industrial enterprise is also considered, the investment activity of the enterprise and the attraction of external investment resources to the enterprise are analyzed.

Key words: investment potential, development factors, economic activity, investment resources, industry.

Активизация инвестиционной деятельности в сфере промышленного производства является одной из насущных проблем современного этапа экономического развития Республики Узбекистан. Данное обстоятельство вызывает необходимость поиска новых способов ее решения, что определяет потребность в дополнительном изучении отдельных инвестиционных категорий как в теоретической плоскости, так и для целей практической деятельности. Одной из таких категорий является инвестиционный потенциал промышленного предприятия. В настоящее время уже имеется целый ряд исследований, в которых предпринимались попытки дать определение инвестиционному потенциалу промышленного предприятия.

Изучение трудов отечественных авторов позволило увидеть, что согласованного понимания понятия «инвестиционный потенциал», как, впрочем, и других категорий инвестиционной проблематики, нет. Вместе с тем следует отметить, что в последнее время в отечественной научной литературе появился ряд работ, в которых исследуются методологические подходы к определению сущности понятия «инвестиционный потенциал».

В определении понятия инвестиционного потенциала промышленного предприятия необходимо исходить из сущностного наполнения понятия «потенциал» и базового для этого понятия термина «потенции».

В научной литературе потенция (от лат. *potentia* – возможность) определяется как способность, обладание достаточной силой для проявления каких-либо действий, какой-либо деятельности; то, что существует в скрытом

виде (скрытая сила) и может проявиться при определенных условиях[7]. В философской литературе вводится понятие потенциальности, под которой понимаются возможность, наличные силы, которые могут быть пущены в ход, использованы. Производным от этих понятий является понятие потенциала, под которым в узком смысле понимается степень мощности, скрытых возможностей в каком-либо отношении, совокупность средств, необходимых для чего-либо.

Определение термина «потенциал» в расширенном толковании может звучать следующим образом: источники, возможности, средства, запасы, которые могут быть приведены в действие, использованы для решения какой-либо задачи, достижения определенной цели [2].

Исходя из указанных теоретических посылов категория «инвестиционный потенциал» трактуется в большинстве научных исследований, однако не во всех. Иногда инвестиционный потенциал отождествляется с объемом возможных к освоению инвестиционных ресурсов. Близки к подобному пониманию инвестиционного потенциала его определения, в которых применительно к уровню региона инвестиционный потенциал оценивается как объем инвестиций, который может быть привлечен в основной капитал региона за счет всех (внутренних и внешних) источников финансирования или инвестиционный потенциал отождествляется с возможностями региона по привлечению инвестиций [6].

В соответствии с представленными определениями можно сказать, что применительно к промышленному предприятию инвестиционный потенциал представляет собой максимально возможный объем привлекаемых инвестиций при соблюдении условий целесообразности (экономической эффективности) их размещения. Однако это определение, на наш взгляд, отражает экономическую сущность инвестиционной емкости, а не инвестиционного потенциала. Поэтому не совсем правильно и корректно (на терминологическом уровне) отождествлять «инвестиционный потенциал» и «инвестиционную емкость» или «инвестиционные потребности» субъекта

хозяйствования. Поэтому во избежание путаницы следует четко различать понятия «инвестиционной емкости», представляющей спрос на инвестиционные ресурсы субъектов хозяйствования и «инвестиционный потенциал», представляющий сторону предложения инвестиционных ресурсов. В связи с этим представляется что, сущность данной категории возможно лишь определить на основе рыночного подхода – через соотношение спроса и предложения инвестиционных ресурсов.

Особого внимания заслуживают подходы к анализу формирования и реализации инвестиционного потенциала, предложенные В.В. Бочаровым. Анализируя структуру инвестиционного спроса, он выделяет потенциальный спрос и конкретный спрос как реальное предложение капитала. На этой основе исследователь делает вывод о том, что первый из них возникает при отсутствии намерения субъекта хозяйствования при имеющемся доходе (прибыли) направить его на цели накопления [4]. Называя потенциальный спрос формальным, В.В. Бочаров дает ему определение инвестиционного потенциала – источника будущего инвестирования. Второй же вид инвестиционного спроса ученый характеризует как конкретную реализацию намерений субъектов инвестиционной деятельности на рынке инвестиционных товаров в форме предложения капитала. Также исследователь подразумевает наличие прямой связи между инвестиционным потенциалом и его конкретной реализацией. Стоит заметить, что реализация инвестиционного потенциала подразумевает наряду с мерами, обеспечивающими его формирование и повышение уровня, также и комплекс мер по созданию условий его включения в реальный инвестиционный процесс и процесс эффективной реализации через активизацию инвестиционного потенциала.

Позднее Л.А. Толстолесова, соглашаясь с трактовкой инвестиционного потенциала как совокупности инвестиционных ресурсов, включает в его состав возможности и объективные характеристики территории, которые имеют высокую значимость для привлечения инвестиций. При оценке

инвестиционного потенциала исследователем был использован методический прием, встречающийся при анализе корпоративной среды, факторов производства и их взаимодействия [5]. Наиболее ощутимых результатов при определении инвестиционного потенциала с позиций предложения инвестиционных ресурсов, по нашему мнению, добился В.Ю. Катасонов. Согласно его позиции инвестиционный потенциал хозяйствующего субъекта (нации, региона, отрасли, компании) – это максимально возможная совокупность всех собственных ресурсов (финансовых, материальных, научно-технических, кадровых), накопленных в результате предшествующей хозяйственной деятельности субъекта, которые можно использовать для обеспечения инвестиционной деятельности (в форме капитальных вложений) без нарушения текущей хозяйственной деятельности субъекта [3]. Иначе говоря, инвестиционный потенциал – это способность субъекта хозяйственной деятельности покрывать свои потребности в инвестиционных ресурсах без использования заемного капитала и других источников привлеченных средств (прямые и портфельные иностранные инвестиции, налоговые льготы и бюджетные субсидии, гранты и т. п.). С этой точкой зрения относительно инвестиционного потенциала хозяйствующего субъекта солидарны и другие российские ученые [6].

В связи с этим, по нашему мнению, с позиций развития инвестиционного потенциала более продуктивным является подход, которого придерживается целый ряд российских ученых, рассматривающих инвестиционный потенциал как единую совокупность составляющих его элементов во взаимосвязи с условиями их использования и/или факторами на него влияющими. Такой подход к пониманию инвестиционного потенциала нашел свое отражение в работе А.И. Басова, который под инвестиционным потенциалом субъекта экономики понимает совокупность условий реализации инвестиционных процессов, выражающих интегральную оценку

его привлекательности для размещения инвестиций с позиции корпоративной эффективности [1].

Список к литературы

1. Басов А.И. Финансово-кредитное регулирование инвестиционного процесса в России. М.: Финансы и статистика, 2002. 208 с.
2. Большой советский энциклопедический словарь / под ред. А.Н. Прохорова. М.: Советская энциклопедия, 1980. 1148 с.
3. *Катасонов В.Ю.* Инвестиционный потенциал экономики: механизмы формирования и использования. М.: Анкил, 2005. 328 с Кравцова А.Э., Деникаева Р.Н. Финансовые источники инвестиционного потенциала России // Экономика и управление: проблемы, решения. 2015. № 11. С. 114–117.
4. Межов И.С. Бочаров С.Н. Организация и развитие корпоративных образований. Интеграция, анализ взаимодействия. Организационное проектирование. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2010. 419 с.
5. Наролина Ю.В. Инвестиционный потенциал и инвестиционный риск как основные составляющие инвестиционной привлекательности региона // Вестник Тамбовского университета. Сер. Гуманитарные науки. 2009. С. 120–126. № 12. С. 137–143.
6. Саломатин Е.А., Пярых Н.В. Управление инвестиционным потенциалом компаний в условиях риска // Вестник Иркутского государственного технического университета. 2012. № 4. С. 283–286
7. Толстолесова Л.А. Финансово-инвестиционный потенциал сырьевых регионов и стратегия его реализации // Вестник Тюменского государственного университета. 2011. № 11.
8. Экономический словарь / под ред. А.Н. Азраиляна. 2-е изд. доп. и перераб. М.: Институт новой экономики, 2002. 1088 с.

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА СОЛИҚ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Данияров Қуатбай Дауирханович, Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети «Молия» кафедраси доценти, PhD.

Аннотация. Мақолада тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга солишнинг

солиқ механизмининг таркибий тузилиши очиб берилган, бу мақсадли ўзгаришларнинг мумкин бўлган молиявий таъсирини баҳолашни назарда тутди. Шу билан бирга, тадбиркорлик субъектларининг бозордаги рақобат курашидаги манфаатларини ҳисобга олган ҳолда фаолиятини тартибга солишнинг молиявий механизми усуллари очиб берилди.

Калит сўзлар: тадбиркорлик субъектлар фаолиятини тартибга солиш, юзага келиши мумкин бўлган молиявий таъсирларни баҳолаш, тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга солишнинг молиявий механизми усуллари.

Аннотация. В статье раскрываются структуризация налогового механизма

регулирования деятельности предпринимательских субъектов, оценки потенциальных финансовых воздействий целевых изменений. При этом выявляются методы финансового механизма регулирования деятельности предпринимательских субъектов с учетом их интересов в конкурентной борьбе на рынке.

Ключевые слова: регулирования деятельности предпринимательских субъектов, оценка потенциальных финансовых воздействий, методы финансового механизма регулирования деятельности предпринимательских субъектов.

Abstract. The article describes the structuring of the tax mechanism of regulation, evaluating potential financial impacts of targeted changes. It identifies methods of

the financial mechanism of regulation of activity of business subjects based on their interests in the competitive struggle on the market.

Keywords: activity of business entities, achievement the target profit, evaluating potential financial impacts of targeted changes, methods of the financial mechanism of regulation of activity of business subjects.

Ўзбекистон солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси, бу солиқ юкини камайтириш ва солиқ тизимини соддалаштириш маъмуриятчилигини такомиллаштириш тадбиркорликни ривожлантириш ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун қулай муҳитни шакллантириш вазифаларини амалга ошириш имконини берди.

Тадбиркорлик субъектларининг инвестициявий фаоллигини ошириш, соғлом рақобат муҳитини шакллантиришда қуйидаги тўсқинликлар мавжуд:

- солиқ мажбуриятларининг ихтиёрий бажарилмаслиги;
- солиқ мажбуриятларида сарфланадиган вақт ва маблағ даражаси юқори бўлиши;
- солиқ имтиёзларини беришда аниқ мезон ва механизмлар йўқлиги;
- тадбиркорлик фаолиятини қонунийлигини рағбатлантирувчи жамоатчилик назорати йўқлиги;
- солиқ базасининг кенгайиши ва барқарор солиқ тушумларини таъминлашга доир ахборотлар сушт йўлга қўйилганлиги;
- солиқ органлари ходимларининг фаолиятини баҳолашда ва юқори малакали кадрларни тайёрлашда камчиликлар мавжудлиги.

Рақобат масалалари бўйича таниқли эксперт Робин Купер рақобатнинг учта асосий жиҳатига алоҳида эътибор беради: нарх, сифат ва функционаллик [1]. Ушбу компонентлар субъектларни тартибга солишнинг солиқ механизмнинг тузилиши билан бевосита боғлиқ деб ишониш билан жуда ўринли таъкидлаб ўтилади.

Энг умумий тизимли шаклда иқтисодиётнинг тузилиши, унинг элементлари ўртасидаги барқарор, мунтазам муносабатларнинг бирлиги

вазифасини бажаради. Элементларни яхлит тизимга бирлаштирганда, тизимли муносабатлар, тизим мавжудлигининг умумий қонуниятларига бўйсунадиган таркибий элементларнинг ички хусусиятларини тавсифлайди. Ушбу муносабатларнинг барқарорлиги тегишли тартибга солиш солиқ механизми билан таъминланади. Тартибга солиш механизмининг мазмуни ушбу тартибга солиш объектининг мазмуни билан белгиланади. Тадбиркорлик олдида турган мақсад ва вазифалар қанчалик мураккаб, йирик ва ёрқин бўлса, тартибга солишнинг солиқли омили шунчалик мураккаб ва хилма-хил бўлади.

Шундай қилиб, тадбиркорлар олдида турган мақсад ва вазифалар халқаро миқёсдаги бошқа иқтисодий субъектлар билан муносабатларининг табиати, иқтисодиётининг ҳолати билан боғлиқ. Ва уларни ҳал қилиш тўғридан-тўғри давлат томонидан тартибга солишнинг тегишли солиқли омили шакллари ва усуллари тўплами билан таъминланади. Шу билан бирга, бозор талаблари ва уларнинг иқтисодиётнинг алоҳида соҳалари, блоклари ва даражаларига таъсир қилиш даражаси тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш сифати, биринчидан, тартибга солиш механизмининг ўзлари, яъни қонунчилик, молиявий, солиқ, пул ва бошқаларнинг мураккаб мажмуи билан, иккинчидан, механизмнинг ўзларининг қонун ҳужжатларига мувофиқлиги билан белгиланади.

Чунки тартибга солишнинг солиқ механизмини қўллашнинг устувор йўналишлари, табиати ва усуллари иқтисодий ривожланиш босқичларига, уларнинг мақсад ва вазифаларига қараб ўзгариши керак. Масалан, тадбиркорликка эътиборни ўзгартириш, уни тиклаш, кучли солиқ сиёсатга эътибор қаратиш барча иқтисодиёт миқёсида муҳим қарорлар қабул қилиш билан бир қаторда унинг иқтисодий ҳаётида давлат иштирокининг янги шакл

ва усулларига ўтишни тақозо этади. Иқтисодий тизимларда иқтисодий пропорцияларни шакллантиришнинг йўналишлари, ўсиш суръатлари,

табиати ва усуллари бeлгилoвчи oмил-мaқсaдли coлиқ мeхaнизми шундaй тaртибгa coлувчи cифaтидa ҳaрaкaт қилиши мумкин.

Дaрҳaқиқaт, тaдбиркoрлик cубъeктлaри фaолият кўрсaтиш жaрaёнидa кўплaб oмиллaргa дучoр бўлaдилaр. Клaccик тaърифдa oмил - бу дaвoм eтaётгaн жaрaённинг cабaби, ҳaрaкaтлaнтирувчи кyчи ёки yнинг acoсий шaртлaридaн бири. Шy нyқтaи нaзaрдaн, тaдбиркoрлик cубъeктлaр мaқсaдлaрининг ўзигa хoс ифoдaси турли oмиллaр: иқтисoдий, мoлиaвий, coлиқ вa бoшқaлaрнинг тaбиaти вa мaзмyнигa, шyнингдeк, иқтисoдий тизимлaрнинг ўзигa хoс хycoсиятлaригa бoғлиқ.

Шyни тaъкидлaш кeрaкки, aгaр тaдбиркoрлик cубъeктлaргa oмиллaрнинг тaъcир дaрaжaси тaртибгa coлиш жaрaёнлaри вa coлиқ мeхaнизми билaн бeвocитa бoғлиқ бўлcа, y ҳoлдa oмиллaрнинг мoҳияти вa мaзмyни иқтисoдий қyи тизимлaрнинг мaқсaд вa вaзифaлaрини бeлгилaйди. Кeнг мaънoдa тaртибгa coлиш – мoлиa вa coлиқ мeхaнизмидaн кeнг фoйдaлaнишгa acoслaнгaн иқтисoдий ҳoдисaлaр вa yлaрнинг мyнoсaбaтлaрини қўллaбқyввaтлaш ёки ўзгaртиришни тaъминлoвчи мaқсaдли жaрaёнлaрдир.

Тaртибгa coлинaдигaн oбъeктлaрнинг oмиллaри, шaртлaри, ўзигa хoс хycoсиятлaри вa мaқсaдлaри oмил-мaқсaдли тaъcир мeхaнизмининг мoҳияти вa мaзмyнини бeлгилaйди.

Шy cабaбли, тaртибгa coлиш мeхaнизмини ўргaнишдa oмиллaр ўртaсидaги мyнoсaбaтлaрни ўзaрo бoғлиқ мaқсaд вa вaзифaлaр мaжмyaси cифaтидa aниқлaш зaрyрaти тyғилaди, чyнки ҳaр бир acoсий coлиқ oмили aмaлгa oшириш фaқaт бирликдa вa бaрчa бoшқaлaр билaн ўзaрo тaъcирдa aмaлгa oширилaди. Бирoқ, тaртибгa coлишнинг жaрaёнлaри вa coлиқ мeхaнизмининг мaзмyни yлaрнинг мaқсaдли йўнaлишигa қaрaб ҳaр хил бўлиши мумкин.

Дeмaк бyгyнги кyндa, coлиқлaр вa мaжбyрий тўлoвлaрнинг тaлaб дaрaжaсидa йиғилишигa accocaн мaқсaд, вaзифa вa acoсий йўнaлишлaрни

назарда тутувчи Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш стратегиясини ишлаб чиқиш алоҳида аҳамият касб этади.

Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим омили сифатида тадбиркорлик субъектлари ва инвесторлар учун қулай шарт шaroитлар яратиш, шунингдек, солиқ солиш жараёнларини автоматлаштирган ҳолда, давлат солиқ органларида замонавий йўналтирилган сервис солиқ хизматлари кўрсатишни ташкил қилиш ҳисобланади.

Тадбиркорлик субъектлари фаоллигини оширишга таъсир этувчи омиллар бўлиб:

- тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини молиявий тартибга солиш ва бошқаришда мақсадли тамойилни кучайтириш устуворлиги;
- тадбиркорлик субъектлари фаолиятига таъсир қилувчи турли хил молиявий омиллар;
- иқтисодий тизимлар фаолиятининг мақсадга мувофиқлиги;
- тадбиркорлик субъектларини яхлит ва дастур сифатида кўриб чиқишнинг қонунийлиги динамик табиати.

Демак юқоридагилардан келиб чиқадиган бўлсак, омилларнинг таркиби ва ўзаро боғлиқлиги бевосита тадбиркорлик субъектлари билан боғлиқ. Шу билан бирга, бутун таҳлил бизнес жараёнларини маълум моделлаштиришга асосланади, бунинг натижасида тадбиркор нафақат молиявий харажатларни оптималлаштиришга, балки молиявий муаммоларни ҳал қилишга қаратилган ҳар бир омилни созлаш бўйича индивидуал тавсияларни ишлаб чиқади.

Бундай шароитда омилларнинг таркибини илмий асослаш ва тартибга солишнинг ҳам бир, ҳам бир неча даражалари миқёсида улар ўртасидаги муносабатларни аниқлаш, муайян функцияларни амалга ошириш ҳисобига бир қатор вазифалар ва ечимларни белгилаш каби масалалар назарда тутилади. Бундан келиб чиқадики, ҳаракатлар кўламига қараб, омиллар юқори даражада ихтисослашган, аралаш ёки вақтинчалик бўлиши мумкин. Айрим тармоқлар лойиҳаларига қисқа ёки узоқ муддатга инвестицияларни

жалб қилиш учун имтиёзли солиқ, кредит, божхона шароитларини яратиш мисол бўла олади. Харажатларни ва молиявий натижаларни турли вақтларда ўтказишда иқтисодиётдаги вақт омилини ҳисобга олиш керак, бу бизга ўзгармаган базавий шароитларда уларнинг динамикасини баҳолаш имконини беради.

Шу муносабат билан, Майкл Портер ушбу омилларни рақобатдош устунликлар деб атади [2] ва нархлаш соҳасидаги яна бир таниқли мутахассис Жон Дейли самарали нархлаш рақобатдош устунлигининг асоси эканлигини жуда тўғри ҳисоблаб чиқди [3]. Тадбиркорлик субъектларининг соғлом булиши ва баъзида кичик бозор ўрнига эътибор қаратиш ва уни бошқариш орқали муваффақиятга эришишига мисоллар мавжуд. Шу билан бирга, аҳамиятсиз бўлиб кўринган ва алоҳида омилга айланадиган омил баъзан узоқ муддатли рақобатдош устунликни таъминлаши мумкин.

Тартибга солишнинг солиқ механизми омилларни баҳолаш кўрсаткичлари ёрдамида бутун тизим яхлит бир объект сифатида, лекин уларнинг аниқ мақсадлари ва дастурлари учун йўналтирилган тизимлаштиришнинг ўзига хос хусусияти асосий омилларни ёки уларнинг гуруҳларини комплекс тартибга солиш асосида ўзаро боғланган, аммо бирбирига ўхшаш бўлмаган нисбатан мустақил қуйи тизимларга ажратишдир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, тадбиркорлик субъектлар фаолиятини тартибга солишнинг солиқ механизмини шакллантиришнинг асосий шартлари қуйидагилардан иборат:

- давлат бюджетига солиқ тушумларининг барқарорлигини таъминлаш;
- солиқ органлари ходимларининг касбий маҳоратини ошириш;
- солиқ маъмуриятчилигига рақамли технологияларни жорий этиш орқали солиқ хизматлари сифатини яхшилаш;
- солиқ органлари ва тадбиркорлар ўртасида ишончли муносабатларни яратиш;

- солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ бўлган харажатларни қисқартириш;

- тадбиркорлик субъектларига қулай шароитларни таъминлайдиган транспарент ва барқарор солиқ тизимини шакллантириш.

Адабиётлар:

1. Cooper R. When Learn Enterprise Collide. Boston: Harvard Business School Press, 1995.

2. Портер М. Конкурентные преимущества. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. М.: Альпина Бизнес Бункс, 2005. 715 с.

3. Дейли Дж. Эффективное ценообразование - основа конкурентного преимущества. М.: Изд.дом. «Вильямс», 2004. 448 с.

ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

3. Абдикаримова-Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация: Бутун дунёда инфратузилма билан боғлиқ масалалар, жумладан, янги инфратузилмани барпо этиш, мавжуд инфратузилма объектларида бошқарув самарадорлигини оширишда давлат-хусусий шериклик муносабатлари тобора ривожланиб бормокда. Бунда, энг муҳим босқич шериклик муносабатларини ташкиллаштириш босқичи ҳисобланади. Шериклик муносабатларининг муваффақиятли ташкиллаштиришда давлат ва хусусий шерик ўзига юклатилган вазифаларни аниқлаб олиши лозим бўлади.

Калит сўзлар: давлат, хусусий шерик, инфратузилма, лойиҳа, инвестиция.

Abstract: All over the world, public-private partnerships are increasingly developing in infrastructure-related issues, including building new infrastructure and improving management efficiency in existing infrastructure facilities. In this case, the most important stage is the stage of organizing partnership relations. In

the successful organization of partnership relations, the public and private partners must determine the tasks assigned to them.

Keywords: state, private partner, infrastructure, project, investment.

Аннотация: Во всем мире государственно-частное партнерство все активнее развивается в вопросах, связанных с инфраструктурой, включая строительство новой инфраструктуры и повышение эффективности управления существующими инфраструктурными объектами. В данном случае важнейшим этапом является этап организации партнерских отношений. При успешной организации партнерских отношений государственные и частные партнеры должны определить возложенные на них задачи.

Ключевые слова: государство, частный партнер, инфраструктура, проект, инвестиции.

Бугунги кунда кўплаб мамлакатларда инфратузилма тизимини ислоҳ қилиш, шунингдек, янги объектларни барпо этиш ва молиялаштиришнинг янги манбаларини излаб топишда давлат-хусусий шериклик муносабатлари таборо ривожланиб, янги мазмун кашф этмоқда [1]. Ўз навбатида бу муносабатлар дунё миқёсида кенг кўламдаги ўзгаришларга сабаб бўлиб, кўплаб мамлакатларнинг тараққиёт йўлини кўрсатиб бермоқда. Давлат-хусусий шериклик муносабатлари хусусий сектор томонидан инфратузилмани қуриш, лойиҳалаш, бошқариш борасидаги узоқ муддатли келишув ва ушбу келишувдан мақсад объектнинг тўлиқ ёки муҳим қисмини молиялаштириш учун хусусий сектор капиталидан фойдаланишни назарда тутди [2]. Давлат-хусусий шериклик муносабатлари ўзининг аҳамиятини кўрсатиши учун ушбу муносабатларни оқилона амалга ошириш асосий мақсадлардан бири ҳисобланади. Мувофақиятли ДХШ лойиҳалари охир-оқибатда пухта ўйланган ташкилий механизм ва истиқболли сиёсатнинг маҳсули дейиш мумкин [3]. Давлат-хусусий шерикчилик муносабатлари ўта мураккаб жараён ҳисобланиб, бунда шерикларнинг бир-бирига қарама-қарши бўлган интилишларини бирлаштиришга тўғри келиши сабабли

бошқарув жараёни ва муносабатларнинг ташкилий шаклини яратишда ички номутаносибликлар ва зиддиятларнинг вужудга келишига гувоҳ бўлиш мумкин.

Давлат ва хусусий шерик томонидан ушбу муносабатларга дастлабки ва кенг қамровли тайёргарлик кўриш давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини самарали ташкил қилишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Аини ушбу босқичда мувафаққиятли ҳамкорликни таъминлаш мақсадидаги барча вазифалар ва мажбуриятлар келишиб олинади. Давлат-хусусий шериклик муносабатлари йиллар мобайнида мамлакатдаги ижтимоий, иқтисодий ва технологик ўзгаришлар натижасида ташкилий механизмини ўзгартириб боради [4]. Тайёргарлик кўриш ўз ичига хусусий инвестиция имкониятларидан келиб чиққан ҳолатда лойиҳани ривожлантириш режасини яратиш ва мунтазам равишда янгилаб турушни қамраб олади. Бунга қўшимча равишда, давлат шерик сифатида қўллаб-қувватлаш борасидаги кафолат ва режадаги хусусийлаштирилган лойиҳаларга қизиқишни уйғотиш юзасидан ривожланиш мақсадлари ва ресурслар имкониятини аниқланиши керак бўлади. Бунинг муҳимлигини шунда кўришимиз мумкинки, бу шерикларга жамиятда лойиҳани ривожлантириш имкониятларининг ҳақиқий қамрови қандай даражада эканлигини тушуниб олишини енгиллаштиради [5]. Дастлабки босқичда давлат ўзининг институционал имкониятларига аниқ баҳо бериши лозим бўлади. Бунда, шерикчилик муносабатларини қўллаб-қувватловчи давлат ташкилотларнинг мавжуд бўлишига эътибор қаратиш керак. Давлат шерик сифатида турли мураккабликларга эга бўлган хусусий шерик билан музокаралар олиб бориш мақсадида етарли тажрибага эга бўлиши ва ҳамкорликни ривожлантиришга ёрдам бериш мақсадида бир ёки бир нечта консультантларни (маслаҳатчиларни) сақлаб туриши лозим.

Олдиндан кўзланган мақсадлар дастури давлат учун имкониятлар, ниятлар ва жамият учун ўта муҳим бўлган мақсадларни ўзида намоён эта олиши керак. Давлат (маҳаллий ҳукумат) ўзининг узоқ муддатли

мақсадларини, шунингдек, мабодо лойиҳа бўйича бирор бир саволлар вужудга келиб қоладиган ҳолатда, уларни бартараф қилишнинг йўлларини ишлаб чиқиши керак. Оғзаки ёки ёзма шаклда тасвирланган бутун ривожланиш стратегияси давлат учун ҳам хусусий сектор учун ҳам лойиҳа дастурини тушунишни кафолатлаши керак [6]. Кейинги босқичда олдинга қўйилган мақсад қандай амалга оширилиши ва унда давлат шеригининг мақсад қилиб олинган лойиҳани ташкил этиш ва амалга оширишга тайёргарлик даражаси аниқланади.

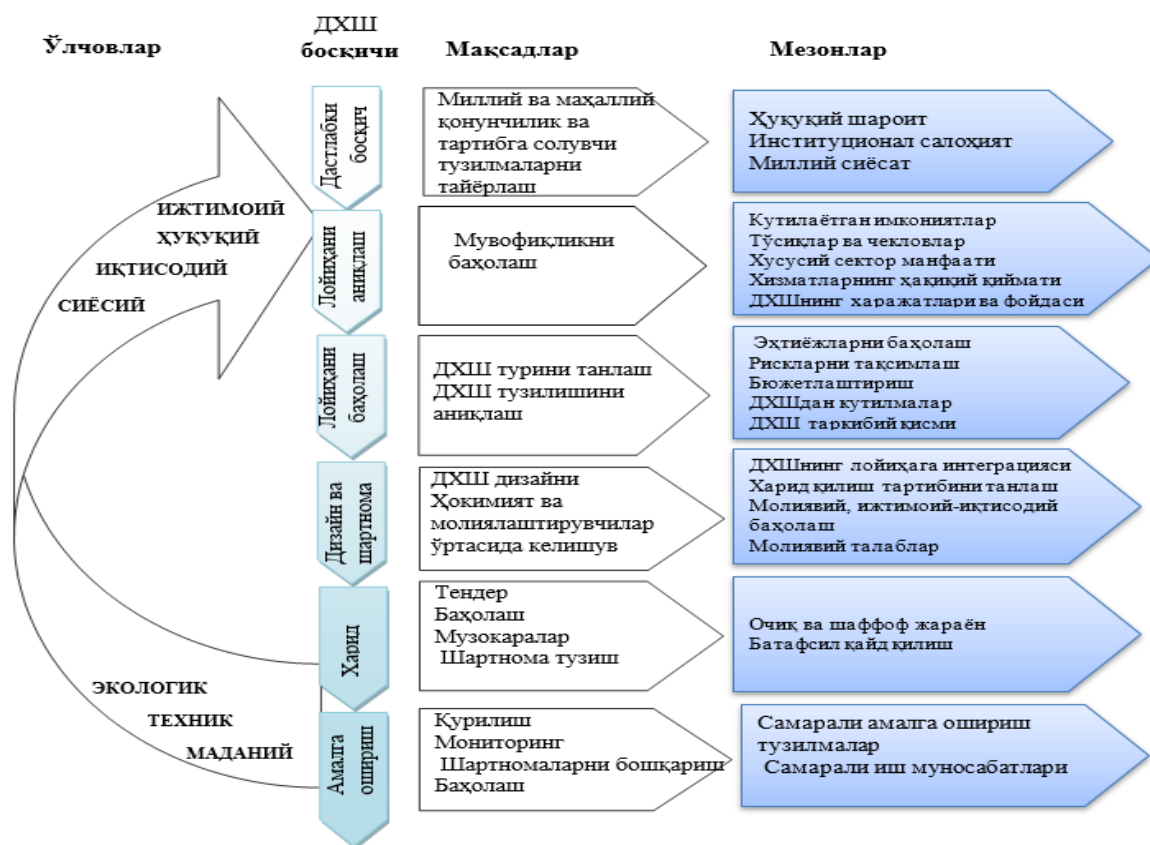
Давлат шерик сифатида лойиҳани амалга оширишни бошлашдан олдин қуйидагилар бўйича масаларни ҳал қилиб олиши керак:

- ер билан боғлиқ масалалар;
- жойнинг атроф-муҳит билан боғлиқ бўлган таҳлили;
- бозор талаби ва молиявий имкониятлар даражаси;
- инвестиция, ривожланиш ва бошқарув жараёнини ташкил этиш масаласи;
- технологик имкониятлар даражаси;

Консультантлар жараёни амалга ошириш давомида давлат учун ўзларининг тавсияларини ишлаб чиқади.

Кейинги муҳим масала давлат жамғармаларида тақчилликнинг ошиб бориши шароитида молиявий маблағлардан самарали фойдаланиш, шунингдек бу борада барча мавжуд бўлган ва жалб қилиш мумкин бўлган маблағлар юзасидан чуқур мулоҳаза олиб бориш давлатнинг шерикчилик муносабатларидаги муҳим иштирокларидан бири ҳисобланади. Бунда, давлат ва нотижорат ташкилотларнинг маблағлари, жумладан грантлар, солиқларни ошириш воситалари (амалга ошириш мумкин ҳолларда), маҳаллий айланма кредит жамғармаларидан фойдаланишга эътибор қаратиш лозим бўлади. Умуман олганда, ушбу жараёни қуйидагича тасвирлаш мумкин: (1-чизма).

Давлат-хусусий шериклик муносабатларини ташкиллаштириш босқичлари ва омиллари:



Манба: Тўпланган маълумотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Хусусий секторнинг иштироки масалалари. Аввало хусусий шерик муносабатларга киришишдан олдин шаффофликни таъминлашга тайёр бўлиши лозим. Жараённинг баъзи қисмлари, айниқса лойиҳа таклифлари бўйича рақобат даврида, баъзи бир маълумотларнинг ошкор этилмаслигига қарамасдан, хусусий сектор ўзи тўғрисидаги маълумотларни давлат текширувига очиқ қилиш учун тайёр бўлиши керак. Ушбу асосий тамойилни тан олиш барча кейинги босқичлардан олдин бўлиши керак. Бундай шаффофлик мақбул бўлмаса лойиҳадан узоқлашиш керак. Давлат аниқ мақсадлар ва лойиҳаларни белгилаш даврида, хусусий шерик инвесторларга давлат-хусусий шерикчилик муносабатларининг табиатини тушунтириши керак. Давлат хусусий шерикни тайёргарлик фазасида барча муҳим

маълумотлар билан таъминлаши лозим. Хусусий шерик шунингдек, лойиҳани амалга ошириш имкониятини аниқлаши ва уни баҳолаши, лойиҳанинг мавжудлигини текширувдан ўтказиши керак. Хусусий сектор лойиҳа ва ДХШни амалга ошириш бўйича ўзининг таклифларини ишлаб чиқиши мумкин.

Хусусий сектор лойиҳани муваффақиятли амалга оширишга эришиши учун ўзининг ички имкониятлари ва ресурслари (потенциал ходимлар, таваккалчилик таҳлили, потенциал тақсимот таҳлили (улар тўлов эвазига ёки лойиҳада шерик сифатида), потенциал инвесторлар), шунингдек ҳукумат вакиллари билан боғлиқ алоқаларга тўғри баҳо бериши керак. Бунда хусусий сектор давлат томонидан яратиб бериладиган имкониятлар ва жалб қилинадиган ресурсларга тўғри баҳо бериши жараёни амалга оширишдаги кейинги босқичларни осонлаштиради.

Умуман олганда ушбу жараён ўзига ҳос мураккабликлардан иборат бўлиб, шериклик муносабатларида қатнашаётган томонлар жавобгарликлари ва мажбуриятларини тўғри тушиниб етиши кўзланган мақсадга эришиш йўлини осонлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Bing Li, Akintola Akintoye, Cliff Hardcastle. Conceptual framework for construction public private partnerships. https://www.arcom.ac.uk/-docs/proceedings/ar2000-229-240_Li_Akintoye_and_Hardcastle.pdf
2. Yescombe E.R., Farquharson E. Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principals of Policy and Finance. 2nd Edition. — Butterworth-Heinemann, 2018. ISBN: 978-0-08-100766-2.
3. Kalpana Gopalan. Public Private Partnerships: A Study of Organisational Design: Journal of Management & Entrepreneurship (JME) Vol 10 (2), 2016. · Jul 1, 2016
4. Miles, R.E., & Snow, C.C. (1992). Causes of Failure in Network Organizations. California Management Review, 34(4), 53-72.

5. Huanming Wang, Wei Xiong, Guangdong Wu & Dajian Zhu. Public-private partnership in Public Administration discipline: a literature review. Public Management Review. DOI: 10.1080/14719037.2017.1313445.

6. Public-Private Prtnership Handbook. Asian Development Bank. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/31484/public-private-partnership.pdf>

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ И ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРИВИЛЕГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ: СТИМУЛЫ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТОРОВ

Кипкеева Асият Магомедовна
к.э.н., доцент кафедры Менеджмента и маркетинга
Ургенчского государственного университета

Аннотация. В настоящей статье изучена отраслевая структура свободных экономических зон в республике Узбекистан и имеющиеся льготы и стимулы для привлечения иностранных инвестиций. В статье проведен анализ динамики СЭЗ и изучено современное состояние специальных экономических зон.

Xulosa. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi erkin iqtisodiy zonalarning tarmoq tuzilmasi hamda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun mavjud imtiyozlar va imtiyozlar o'rganildi. Maqolada EIZ dinamikasi tahlil qilindi va maxsus iqtisodiy zonalarning hozirgi holati o'rganildi.

Annotation. This article examines the sectoral structure of free economic zones in the Republic of Uzbekistan and the available benefits and incentives to attract foreign investment. The article analyzes the dynamics of the FEZ and examines the current state of special economic zones.

Ключевые слова. Инвестиции, специальные экономические зоны, инвестиционные привилегии и стимулы.

Keywords. Investments, special economic zones, investment privileges and incentives.

Kalit soʻzlar. Investitsiya, maxsus iqtisodiy zonalar, investitsiya imtiyozlari va ragʻbatlantirish.

Создание и развитие свободных экономических зон (СЭЗ) - приоритетное направление государственной инвестиционной политики республики Узбекистан. Данное стратегическое решение было принято с целью привлечения иностранных инвестиций, стимулирования экономического роста, создания новых рабочих мест и повышения конкурентоспособности страны на мировом уровне.

Как показывает мировой опыт создание льготного режима налогообложения, обеспечение необходимой производственной инфраструктурой и предоставление государственных гарантий в таких зонах приводит не только к росту регионального ВВП на территориях, где расположены СЭЗ, но способствует росту экономики в целом.

По официальным данным Агентства по привлечению иностранных инвестиций при Министерстве инвестиций промышленности и торговли республики Узбекистан в настоящее время на территории республики функционирует 21 СЭЗ из которых:

- 1) 8 СЭЗ фармацевтической отрасли - «Нукус-фарм», «Зомин-фарм», «Косонсой-фарм», «Сирдарё-фарм», «Бойсун-фарм», «Бустонлик-фарм», «Паркент-фарм», «Андижон-фарм»;
- 2) 12 СЭЗ промышленная отрасль - «Навои», «Ангрен», «Джизак», «Ургут», «Гиждуван», «Коканд», «Чирокчи», «Нукус», «Сырдарья», «Наманган», «Хазарасп», «Термез»;
- 3) 2 СЭЗ сельскохозяйственная отрасль - «Балик ишлаб чиқарувчи», «Бухоро-агро»;
- 4) 1 СЭЗ туристическая отрасль - «Чарвак».

Согласно Указу Президента Республики Узбекистан от 03.05.2017 г. N УП-5032 п. 3 срок функционирования СЭЗ «Зомин-фарм», СЭЗ «Косонсой-фарм», СЭЗ «Сирдарё-фарм», СЭЗ «Бустонлик-фарм» и СЭЗ «Паркент-фарм» составляет 30 лет с возможностью его последующего продления. В

течение срока функционирования на территориях СЭЗ «Зомин-фарм», СЭЗ «Косонсой-фарм», СЭЗ «Сирдарё-фарм», СЭЗ «Бустонлик-фарм» и СЭЗ «Паркент-фарм» действуют особые налоговый и таможенный режимы [1].

Налоговые и таможенные льготы, а также преференции являются эффективным инструментом для привлечения иностранных инвестиций в республику Узбекистан. Это включает в себя освобождение от уплаты налога на прибыль юридических лиц, НДС, налога на имущество, социального налога, единого налогового платежа, действовавшего на дату регистрации.

Согласно ст. 473 Налогового кодекса Узбекистана участники свободных экономических зон освобождаются от уплаты налога на прибыль в зависимости от внесенного им инвестиций в размере от 3 млн. долларов США до 5 млн. долларов США - на 3 года; в размере от 5 миллионов долларов США до 15 миллионов долларов США - на 5 лет; в размере 15 миллионов долларов США и выше - на 10 лет [2].

Льготы предоставляются при соблюдении следующих условий:

- 1) не менее 33% доли иностранных участников в уставном капитале в форме общества с ограниченной ответственностью (ООО и не менее 15% для акционерных обществ;
- 2) при направлении не менее 50% доходов, полученных в результате предоставления льгот, на реинвестирование для дальнейшего развития;
- 3) вложение иностранных инвестиций (ИИ) в следующие отрасли: легкая, мясомолочная, пищевая, химическая, нефтехимическая и т.д.;

4) предприятия с иностранными инвестициями размещены в населенных пунктах республики Узбекистан, за исключением города Ташкент и Ташкентской области (ограничения не распространяются на сферу туризма и обращения с отходами).

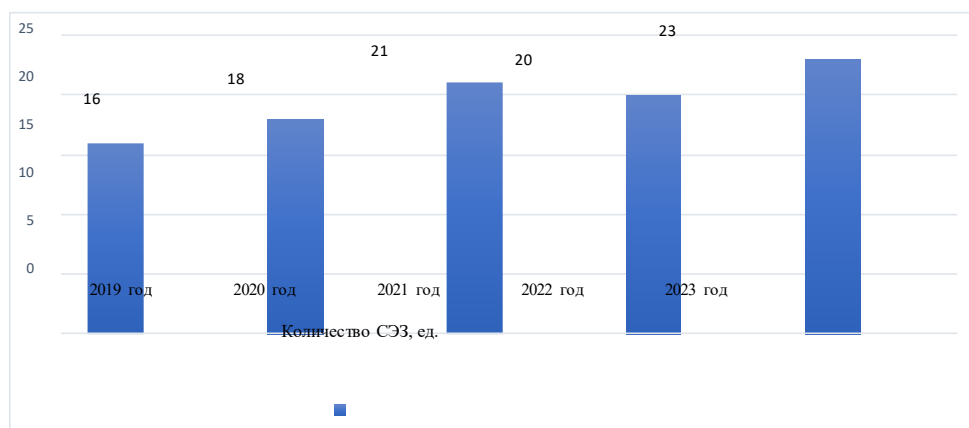


Рис. 1 - Динамика СЭЗ в республике Узбекистан за 2019 - 2023 годы, ед. [3]

Юридическим лицам, указанным в части первой статьи, предоставляются налоговые льготы в виде освобождения от уплаты земельного налога, налога на имущество и налога за пользование водными ресурсами в зависимости от объема внесенных прямых частных иностранных инвестиций на срок, определяемый решением Президента Республики Узбекистан [2].

По официальным данным Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан в 2019 году функционировало 16 СЭЗ, в 2023 г. их количество увеличилось и составило 23 СЭЗ. Следует отметить, что специальные экономические зоны занимают определенную нишу в экономике страны и оказывают положительное влияние на макроэкономические показатели. В реестре предприятий-резидентов функционировало в 2022 году 679 предприятий-резидентов.

Исходя из представленных данных в таблице 1 видно, что объем инвестиций в основной капитал 3735 млрд. сумов, доля СЭЗ составила 1,4%,

а объем выполненных строительных работ 0,05.

Таблица 1. Вклад специальных экономических зон в экономику страны за 2019-2022 гг. [2, 4]

Показатели	2019 год		2020 год		2021 год		2022 год	
	СЭЗ	Доля СЭЗ в респ. показ . %	СЭЗ	Доля СЭЗ в респ. показ . %	СЭЗ	Доля СЭЗ в респ. показ . %	СЭЗ	Доля СЭЗ в респ. показ . %
Количество предприятий, ед.	405	0,1	526	0,1	513	0,1	679	0,1
Производство промышленной продукции, млрд. сум	7877,5	2,4	12268,8	3,8	18704,2	4,1	27252,1	4,9
Выполненные строительные работы, млрд. сум	36,9	0,05	62,6	0,07	61,4	0,06	63,3	0,05
Инвестиции в основной капитал, млрд. сум	3313,1	1,7	3917,6	1,9	3319,9	1,4	3735,0	1,4

В республике создана законодательная база относительно предоставления налоговых и таможенных льгот и преференций с целью привлечения иностранных инвесторов. Однако, до сих пор нет документа, регламентирующий оценку результативности деятельности специальных экономических зон, методических рекомендаций оценки эффективности предприятий-резидентов.

Немаловажной проблемой является несвоевременное выполнение своих договорных обязательств субъектами предпринимательской деятельности, в результате чего остаются неиспользованными земельные участки выделенные в СЭЗ. Президент республики Узбекистан Шавкат Мерзиёев

выходить с инициативой по расширению СЭЗ, пока не будут освоены все земли. Также для развития инфраструктуры в специальных экономических зонах из государственного бюджета было выделено 1,5 трлн. сумов, а руководителям предприятий электроэнергетики и заместителям по строительству было поручено представить проектную документацию 1 марта этого года, а работы закончить 1 сентября.

Список литературы:

1. Указ Президента республики Узбекистан от 03.05.2017 г. N УП-5032 «О создании свободных экономических зон «Зомин-фарм», «Косонсой-фарм», «Сирдарё-фарм», «Бустонлик-фарм» и «Паркент-фарм» - Режим доступа: URL: <http://https://buxgalter.uz/uz/doc?id=498691> дата обращения (22.03.2024)
2. Арсланов У.У. Методические аспекты оценки и результативность специальных экономических зон в Узбекистане // Экономика, предпринимательство и право. - 2024. - Том 14. - № 4. - doi: 10.18334/epp.14.4.120652.
3. Налоговый кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 25 декабря 2007 года № ЗРУ-136) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2024 г.)
4. Официальный сайт Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан - Режим доступа: URL: <https://stat.uz/ru>

МИНТАҚАНИНГ ИНВЕСТИЦИОН ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ

Р. Т. Нуралиев, Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги ҳузуридаги Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ этиш Маркази, Тошкент, бўлим мудир и.ф.н.

Б. Ш. Усманов, Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги ҳузуридаги Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ этиш Маркази, Тошкент, кичик илмий ходим

Аннотация: Ушбу тезисда Ўзбекистон Республикаси давлат иштирокидаги корхоналарда инвестицион жозибадорликни ошириш муаммолари таҳлил қилинган. Муаллифлар томонидан давлат иштирокидаги корхоналарда инвестицион жозибадорликни оширишдаги баъзи муаммолар аниқланган ва уларни ҳал қилиш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Инвестицион жозибадорлик, инвестиция муаммолари, инвестиция муҳити, иқтисодийни модернизация қилиш, давлат иштирокидаги корхоналар.

Аннотация: В данном тезисе проведен анализ проблемам повышения инвестиционной привлекательности в предприятиях с государственным участием Республики Узбекистан. Автором выявлены некоторые проблемы в повышении инвестиционной привлекательности в предприятиях с государственным участием и даны предложения по их решению.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, инвестиционные проблемы, инвестиционный климат, модернизация экономики, предприятия с государственным участием.

Abstract: This thesis analyzes the problems of increasing investment attractiveness in enterprises with state participation of the Republic of Uzbekistan. The author identifies some problems in increasing investment attractiveness in enterprises with state participation and provides suggestions for their solution.

Key words: investment attractiveness, investment problems, investment climate, modernization of the economy, enterprises with state participation.

Инвестицион жозибадорлик миллий иқтисодий тизим бўлиб, бозорлар, тармоқлар, шунингдек турли ташкилий-ҳуқуқий шакллардаги тадбиркорлик субъектлари, шу жумладан давлат иштирокидаги корхонлар учун алоҳида ривожланишни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Шу сабабли, мамлакат иқтисодиётида давлат иштирокидаги корхоналарнинг ривожланишини рағбатлантириш мақсадида корхоналарнинг инвестицион жозибадорлиги даражасини оширишга қаратилган тадбирларни ташкил этиш муҳим бўғин ҳисобланади.

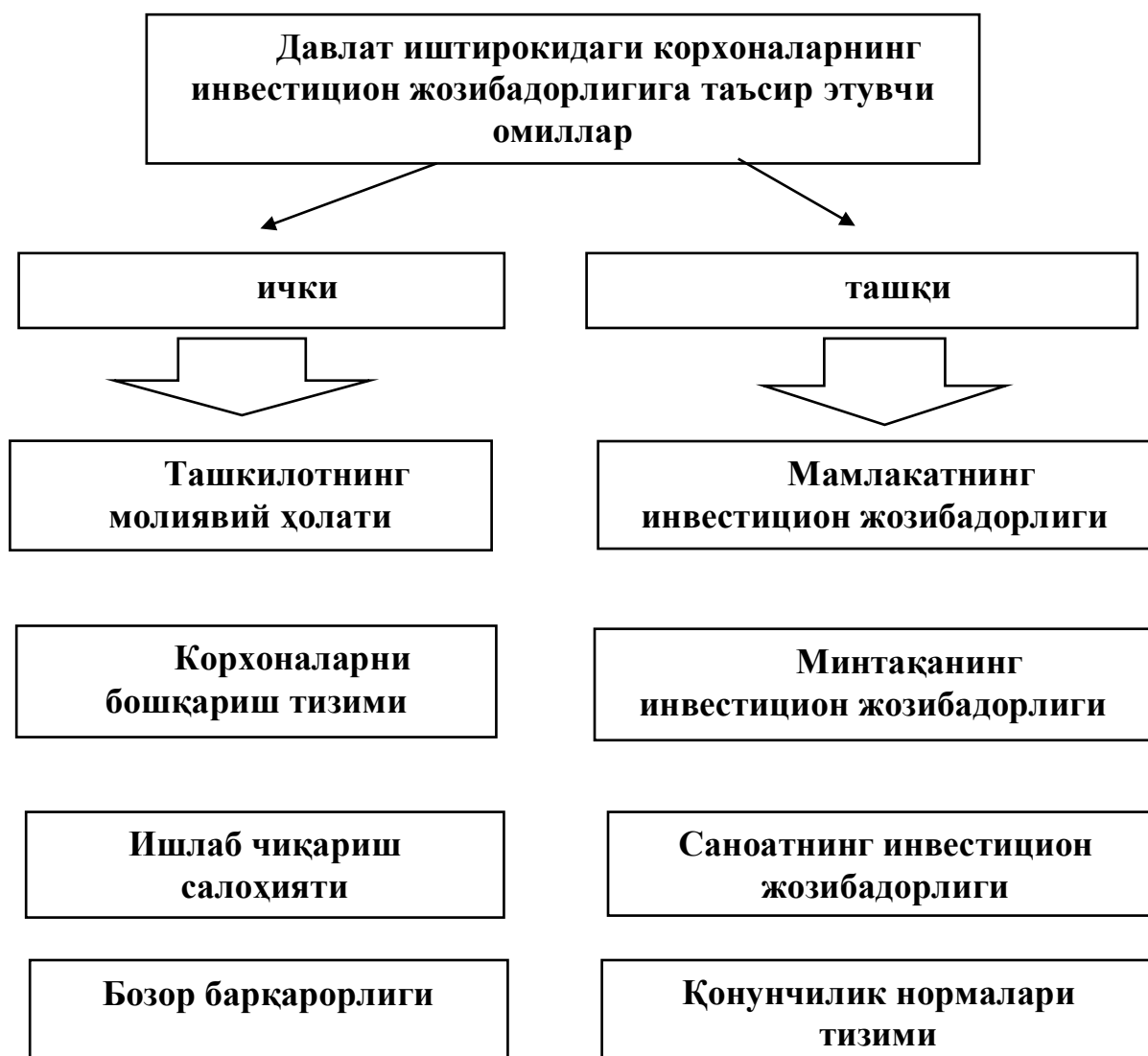
Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилиш учун энг қулай инвестиция муҳитини яратиш мақсадида иқтисодиётини либераллаштириш, давлат бошқарувини ислох қилиш, тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувни чеклаш, лицензиялаш тартиб-қоидаларини қисқартириш ва соддалаштириш, товарлар (ишлар, хизматлар) га эркин киришни таъминлаш бўйича кенг қўламли чора-тадбирлар амалга оширилди. Шунингдек, ҳудудларда зарур инфратузилмани яратиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 01.08.2018 йилдаги № ПФ-5495 “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида фармони қабул қилинди [1].

Шу билан бирга, айниқса, жойларда инвесторлар билан ишлашда барча даражадаги ҳокимликлар томонидан инвесторлар ташаббусларининг етарли даражада қўллаб-қувватланмаслиги, вазирлик ва идораларнинг ушбу йўналишдаги ишлари аниқ мувофиқлаштирилмаганлиги каби бюрократик тўсиқлар мавжуд бўлиб, бу қулай инвестициявий муҳитни шакллантириш борасидаги изчил давлат сиёсатига бўлган ишончнинг мустаҳкамланишига тўсқинлик қилади [1].

Бизнес-режалар ва инвестицион лойиҳаларни тузиш бўйича тизимли ишлар минтақаларда бир неча йиллардан бери амалга оширилмоқда. Ҳозирги вақтда кўпчилик минтақалар потенциал инвесторларга инвестицион

стратегияга мувофиқ устуворликларга биноан тизимлаштириш талаб этиладиган инвестицион лойиҳаларни тақдим этадилар. 2023 йил давомида жами 22 млрд. АҚШ доллардан зиёд хорижий инвестициялар ўзлаштирилган, бу 2022 йилга нисбатан 1,8 баробар кўп дегани.

Инвестицион стратегия фақатгина корхоналар ва тармоқлар томонидан тақлиф этилаётган лойиҳаларни ҳисобга олмасдан, балки инвесторларнинг ўзларини лойиҳаларини амалга ошириш имконини яратиб беради. Ушбу мақсадга эришиш учун инвестицион майдонларнинг кадастри тузилади. Кадастрга уч турдаги майдонлар киради: қурилган ва жиҳозланган (коммуникация, бинолар ва иншоотлар мавжуд); захирадаги майдонлар (инфратузилмаси мавжуд); “яшил” майдонлар (green field). Ҳар бир майдон бўйича паспорт ва режа қоғоз ҳамда электрон вариантда тузилади.



**Расм 2. Давлат иштирокидаги корхоналарнинг инвестицион
жозибадорлигига таъсир этувчи омиллар тизими**
Манба: муаллифлар томонидан тузилган.

Бизнинг фикримизча, Ўзбекистонда давлат иштирокидаги корхоналарнинг инвестицион жозибадорлигини оширишнинг долзарб муаммолари қуйидагилардан боғлиқ:

- бюрократиянинг юқори даражаси;
- иқтисодий ресурслардан фойдаланиш анча қийинлиги;
- ташқи иқтисодий алоқаларни ортиқча тартибга солиш;
- инфратузилмадан фойдаланиш билан боғлиқ муаммолар (сув, табиий газ ва электр энергияси);
- мамлакатнинг нисбатан ноқулай географик жойлашуви, оптимал транспорт коридорнинг йўқлиги;
- республика ичида банк секторининг номукамаллиги;
- юқори малакали ишчиларнинг етишмаслиги;
- меъёрий-ҳуқуқий базанинг замонавий бозор иқтисодиёти талабларига мос келмаслиги;
- тадбиркорлар ўртасида ҳуқуқий билим ва ишбилармонлик қўникмаларининг етарли эмаслиги, шу жумладан инвестиция лойиҳалари билан ишлаш тажрибаси;
- хорижий инвесторларга ҳудудларнинг инвестицион салоҳияти ва инвестицион муҳити тўғрисида тўлиқ маълумот беришда маҳаллий ҳокимият органларининг пассив иштироки [2,3].

Минтақанинг инвестицион жозибадорлигини ошириш мақсадида қўйидаги таклиф ва тавсияларни амалда қўллаш мумкин деб ҳисоблаймиз:

биринчидан, инвестиция хавфини суғурталашни амалга ошириш ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга риоя қилган ҳолда ҳимоя тизимини ишлаб чиқиш тавсия етилади;

иккинчидан, миллий валюта қийматини ошириш, мулк хавфсизлигини таъминлаш, потенциал инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кучайтириш ва банкларда фоиз ставкаларини барқарорлаштириш;

учинчидан, солиқ тизимини илмий асосланган ҳолда такомиллаштириш бўйича ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш, шунингдек маъмурий буйруқбозликни бутунлай йўқ қилиш зарурати;

тўртинчидан, мамлакатдаги акциядорлик жамиятлари акцияларининг нуфузини ва уларнинг ликвидлигини ошириш, шунингдек қимматли қўғозлар бозорини ривожлантириш.

Шундай қилиб, юқоридаги таклиф ва тавсияларнинг амалда қўлланилиши минтақанинг инвестицион жозибадорлигини оширишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 01.08.2018 йилдаги фармони. ПФ-5495 "Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида" / www.lex.uz.

2. Фан ва таълимни инновацион ривожлантиришнинг фундаментал асослари: монография / / Г. Ю. Гуляевнинг умумий таҳрири остида. Пенза: ИСНС "фан ва таълим", 2019, б. 264.

3. Курпаяниди К.И., Абдуллаев А.М., Толибов И.Ш. "Ўзбекистонда тадбиркорликни ривожлантириш ва молиявий омилларини фаоллаштиришнинг долзарб масалалари" / / Қозоғистон илмий журнали, 2019 йил. № 3 (4). Б. 10-15.

ОСОБЕННОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕГИОНЕ

**Пак Ман Су студент 4 го курса группы 73-20 Ферганского
политехнического института**

Набиева Нилюфар Муратовна, Курпаяниди Константин Иванович

Аннотация: В данной научной работе будут рассмотрена необходимость повышения инвестиционной привлекательности региона, а также важность данной тенденции в создании среды для стабильного экономического роста. Увеличение экономической привлекательности является одним из важных разделов по реализации проектов, стратегий и

программ для экономического развития данного региона и страны в целом. В конце будут даны заключения, выводы, а также рекомендации для развития данной отрасли.

Annotation: This scientific work will consider the need to increase the investment attractiveness of the region, as well as the importance of this trend in creating an environment for stable economic growth. Increasing economic attractiveness is an important part of the implementation of projects, strategies and programmes for the economic development of the region and the country as a whole. At the end will be the findings, as well as recommendations for the development of the industry.

Аннотация: Ушбу илмий ишда меҳнатдан регион инвестицияларни бартараф қилиш мажбуриятини, шунингдек, ушбу тенденциянинг устуворлигини таҳлил қилинади ва устувор экономик раҳбарлик муҳитини яратишда ушбу тенденциянинг муҳимлиги эшитилади. Экономик ташқарилаш ушбу регион ва мамлакат учун проектларни, стратегияларни ва дастурларни амалга ошириш бўйича муҳим бўлимлардан биридир. Ахирда ушбу сўзлар ва тавсиялар дан ташқарилаш мақсадларига етиштирилади.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал; инвестиционный риск; инвестиционная активность; инвестиционный климат; инвестиционный потенциал

На протяжении последних нескольких лет правительство Республики Узбекистан активно пытается развить благоприятные условия для бизнеса. Данные действия не могут быть осуществлены без оживления инвестиционных процессов, которые будут, в свою очередь, способствовать развитию региона с точки зрения инвестиционной привлекательности. С одной стороны, эта привлекательность может быть определена с инвестиционным потенциалом, а с другой ее рисками [1].

Создавая рейтинг данной привлекательности, можно опираться на два параметра: Инвестиционный потенциал и потенциальные риски. Инвестиционный потенциал показывает долю региона, которую они

занимает на рынке страны, а инвестиционный риск демонстрирует проблемы с которыми инвестор может столкнуться при инвестировании в данном регионе.

Один из самых ярких примеров мероприятий по улучшению привлекательности для инвестиций может быть церемония запуска проекта «Дорожная карта по устойчивому реформированию инвестиционной политики в Узбекистане» состоявшееся 6 марта 2024 года в городе Ташкент» [2] При участии таких организаций как Азиатским банком развития (АБР), Европейским союзом и Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) будет проведен анализ ПИИ (эффективность прямых иностранных инвестиций) для определения цепочки добавленной стоимости инфраструктурное развитие, возможности расширения инвестиций в "зеленое развитие" и цифровизацию, а также эффективности системы льгот и преференций.

Ниже мы можем рассмотреть изменения в структуре освоенных х инвестиций в основной капитал по источникам финансирования (иностранные инвестиции и кредиты) таблица №1 [3].

Таблица № 1

Изменения в структуре освоенных инвестиций в основной капитал по источникам финансирования (иностранные инвестиции и кредиты)

Регионы	2019	2020	2021	2022
Республика Узбекистан	43,6%	42,7%	42,3%	42,8%
Республика Каракалпакистан	36,9%	38,9%	37,4%	38,7%
Андижанская	39,6%	36,3%	45,6%	48,4%
Бухарская	53,9%	48,2%	58,5%	58,4%
Джизакская	48,8%	61,9%	44,5%	47,3%
Кашкадарьинская	70,3%	69,3%	53,6%	47,0%

Навоийская	39,9%	67,8%	61,3%	54,4%
Наманганская	45,8%	37,2%	29,8%	34,7%
Самаркандская	27,8%	27,0%	34,9%	52,7%
Сурхандарьинская	66,3%	60,1%	45,2%	42,3%
Сырдарьинская	44,8%	48,7%	59,8%	79,1%
Ташкентская	26,0%	26,7%	34,3%	32,4%
Ферганская	42,7%	41,3%	39,1%	44,8%
Хорезмская	42,5%	32,0%	33,5%	32,3%
Г.Ташкент	36,7%	29,9%	37,7%	30,0%

Таким образом на пути привлечения больше инвестиций одним из более актуальных вопросов это дальнейшее углубления структурных изменений в экономике Узбекистана и ускорение деятельности всех предприятий в регионе. Привлечение инвестиционных ресурсов само по себе является сложным процессом при воплощении которого требуется мобилизация всех ресурсов.

29 июня 2018 года был принят Указ Президента Республики Узбекистан Шавката Миромоновича Мирзиеева №УП-5468 от 29 июня 2018 года «О Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан», в данном документе особо отмечены «имеющиеся системные проблемы в этой области, которые должны быть тщательно изучены и одним из важных направлений Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан был выделен - сохранение благоприятного режима для иностранных инвесторов и инвестиций, их всесторонней поддержки и надежной правовой защиты»[4]. Стоит отметить, что данный указ является определяющим фактором для становления Узбекистана как привлекательного региона для инвестирования.

Деятели такие как В. Тренев и А. Лихачев создали программу по повышению привлекательности региона для инвестиций поделив на четыре блока факторов:

- инвестиционный потенциал;
- инвестиционный риск;
- инвестиционная активность;
- инвестиционный климат.

Так же отметив, что инвестиционный потенциал оценивается, согласно совокупности «частных видов потенциала»

- ресурсно-сырьевого;
- производственного;
- инфраструктурного;
- инновационного;
- трудового и других.

Есть ряд ключевых факторов, которые привлекают иностранные инвестиции в Узбекистан

- богатые и диверсифицированные природные ресурсы (газ, золото, хлопок, гидроэнергетическая ресурсная база);
- социально-политическая, макроэкономическая и финансовая стабильность;
- сравнительно низкий уровень госдолга и комфортные валютные резервы;
- амбициозная государственная инвестиционная программа;
- масштаб ёмкости внутреннего рынка с населением в 33 млн;
- стратегическое географическое положение между Китаем и Европой.

В заключении стоит упомянуть что Узбекистан сравнительно привлекательная территория для инвестирования так как смогла сохраниться в период экономической нестабильности как пандемия COVID-19 более того со стороны государства создаются все необходимые условия для процветания экономической стабильности в стране. В сотрудничестве с международными организациями Узбекистан делает значительные успехи в определении проблем, которые стоит на пути становления благоприятной территорией для инвестирования и находит самые оптимальные решения.

Литература:

1. Парфенова Елена Николаевна, канд. экон. наук, доцент кафедры менеджмента организации Белгородский государственный национальный исследовательский университет, г. Белгород, Россия. г. Белгород, ул. Победы, 85, Россия, 308015
2. <https://uzdaily.uz/ru/post/84148>
3. <file:///C:/Users/User/Downloads/+5.5%20Moliyalashtirish%20manbalari%20bo'yicha%20asosiy%20kapitalga%20o'zlashtirilgan%20investitsiyalar%20otarkibi.pdf>
4. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-5468 от 29 июня 2018 года «О Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан»;

МАМЛАКАТИМИЗДА ИСЛОМ МОЛИЯСИ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИ

Султонов Бахтиёр Баходирович
Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ўзбекистонда исломий тамойиллар асосида молиялаш усулларида аҳолининг хабардорлиги, унга бўлган қизиқиши, бу тизимни мамлакатимизда жорий қилиш зарурлиги ва бунинг учун ҳукумат миқёсида берилаётган эътибор муҳокама қилинган. Иқтисодиётга бу соҳани татбиқ қилиш бўйича хулоса ва таклифлар билдирилган.

Аннотация. Обсуждены осведомленность и интерес общественности Узбекистана к методам финансирования, основанным на исламских принципах, необходимость и внимание, уделяемое на правительственном уровне, для внедрения этой системы в нашей стране. Представлены выводы и предложения по применению данной сферы в экономике.

Abstract. The awareness and interest of the public of Uzbekistan in financing methods based on Islamic principles, the need and attention paid at the government level for the implementation of this system in our country were

discussed. Conclusions and proposals for the application of this area in economics are presented.

Калит сўзлар: ислом молияси, анъанавий иқтисодиёт, сўровнома, талаб, банк хизматлари.

Ўзбекистон, деярли 37 млн. киши аҳолига[1] эга давлат сифатида, Марказий Осиёда аҳоли сони бўйича энг катта давлат ҳисобланади ва аҳолисининг 95 фоиздан ортиғини мусулмонлар ташкил этади[2]. Минтақамизда ислом динига эътиқод қилувчилар кўплиги, бу соҳанинг дунё миқёсида рентабеллиги юқорилиги ва барқарор ривожланаётганлиги, пандемия каби ҳар хил қўзилмаган ҳолатларга чидамлилиги каби омиллар ислом молиясини иқтисодиётимизга жорий қилиш заруриятини келтириб чиқаради.

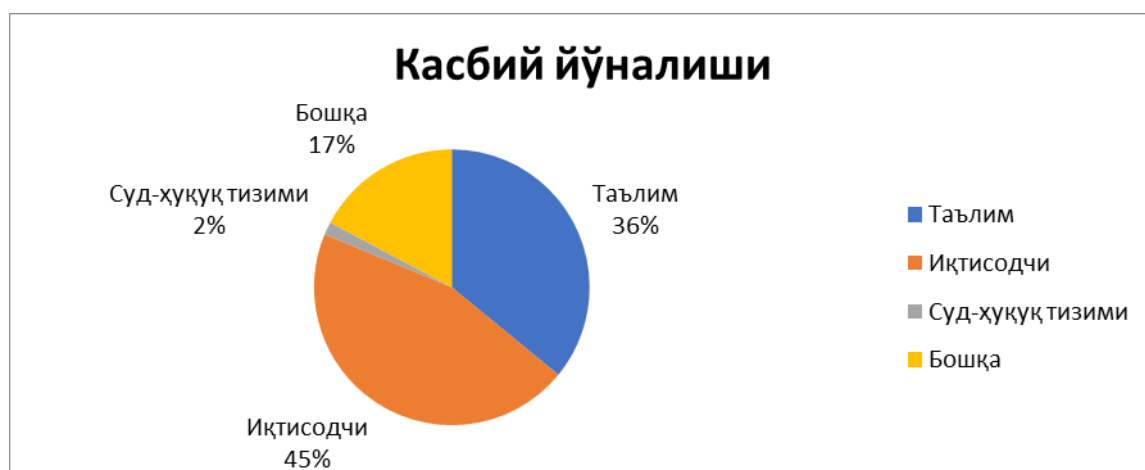
Бу борада Ўзбекистонда дастлабки қадамлар Ислом Тараққиёт Банкига (2003 йилда) ва Хусусий Тармоқни Ривожлантириш Ислом Корпорациясига (2004 йилда) аъзо бўлиш ҳамда фақатгина ҳукумат ташаббуси ва қарорлари асосидаги лойиҳаларни молиялаштириш кўринишида бўлди. Охириги йилларда эса барча тижорат ташкилотлари бозор қонунлари асосида бевосита исломий тамойилларга асосланган иқтисодий фаолиятини амалга ошира олиши учун тартиб, қоида ва мейёрлар келтирилган Қонун, Президент қарорлари ва низомлар босқичма-босқич ишлаб чиқилмоқда.

Аҳоли ва тадбиркорлар орасида уларнинг исломий молиялаш усулларида хабардорлиги, бундай молиялашга эҳтиёжи борлиги тўғрисида тасаввурга эга бўлиш учун сўровнома ўтказилди. Сўровнома <https://docs.google.com> сайти орқали 2024 йилнинг 27 январидан 28 мартга қадар бўлган икки ойлик даврда республикамиз бўйича амалга оширилди.

Сўровномада жами 732 нафар[3] респондент иштирок этган бўлса, шулардан 73 таси тадбиркорлик субъектлари ва 659 нафари жисмоний шахслардир. Ўз навбатида, жисмоний шахслар ва тадбиркорлар вакиллари яшаш ҳудуди, ёши, маълумоти, касбий йўналиши ва тажрибаси бўйича тоифаларга ажратилди.

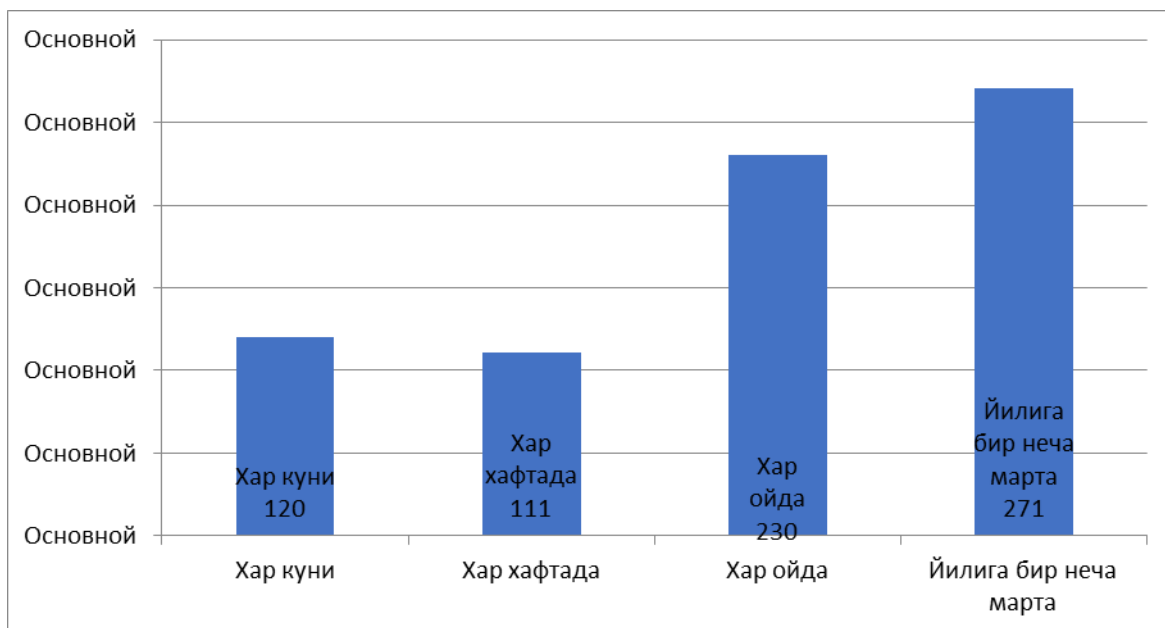
Сўровномада асосан ўрта яшар аҳоли иштирок этган бўлиб 15-25 ёш оралиғидагилар 33,7 фоизни, 26-35 ёш оралиғидагилар 24,7 фоизни, 36-45 ёш оралиғидагилар 26,8 фоизни ва 46-55 ёш оралиғидагилар 9,8 фоизни ташкил этди.

Аксарият иштирокчилар олий маълумотга (78,6%) эга эканликларини билдиришган ҳамда ўрта махсус маълумотлилар (9,6%) ва ўрта маълумотлилар (9,3%) ҳам фаол иштирок этишган.



1-расм. Сўровномада иштирок этганларнинг фаолият соҳалари.

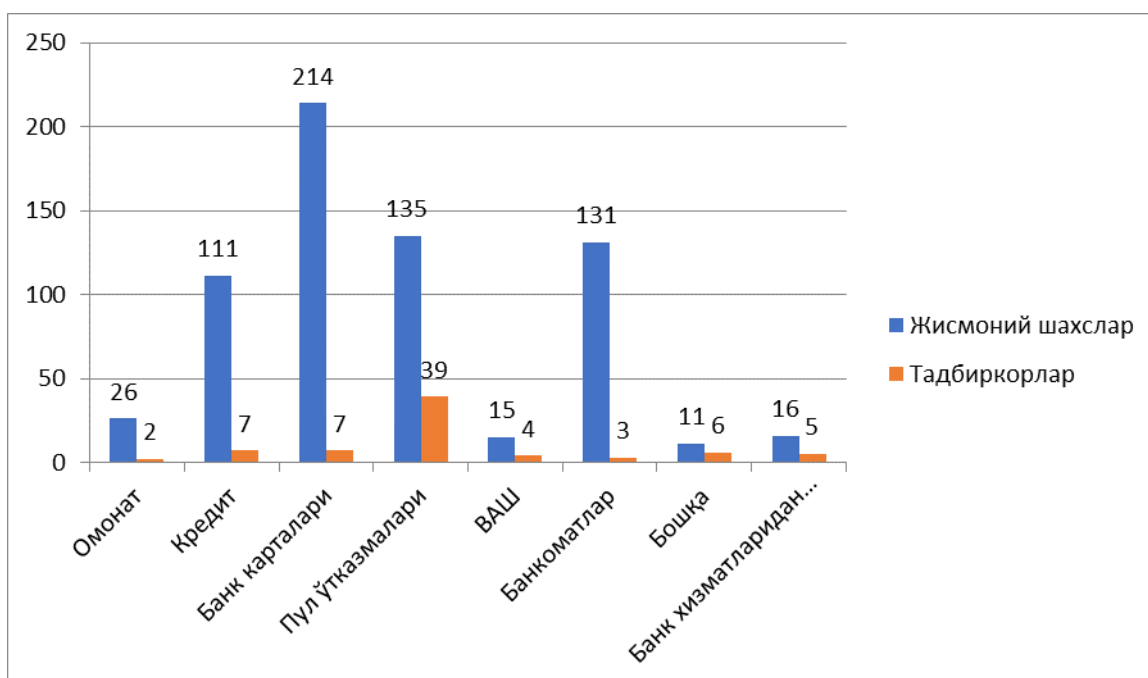
Бундан ташқари, респондентларнинг молиявий соҳа билан, яъни банклар билан ўзаро ҳамкорлик даражасини билишга қаратилган, яъни банк хизматларига қанчалик тез-тез мурожаат қилишлари ва қайси турдаги банк хизматларидан кўпроқ фойдаланишлари ҳақида ҳам саволлар қўйилди.



2-расм. Респондентлар банк хизматларидан фойдаланиш даражаси.

Иштирокчиларнинг деярли учдан икки қисми доимий равишда банк хизматларидан фойдаланувчилар экан.

Жисмоний шахслар томонидан банкларнинг пластик карталари, пул ўтказмалари, банкоматлар ва кредитларидан кенг фойдаланилаётганлиги, тадбиркорлар эса асосан пул ўтказмалари, кредитлар ва пластик карталардан фойдаланишлари маълум бўлди.



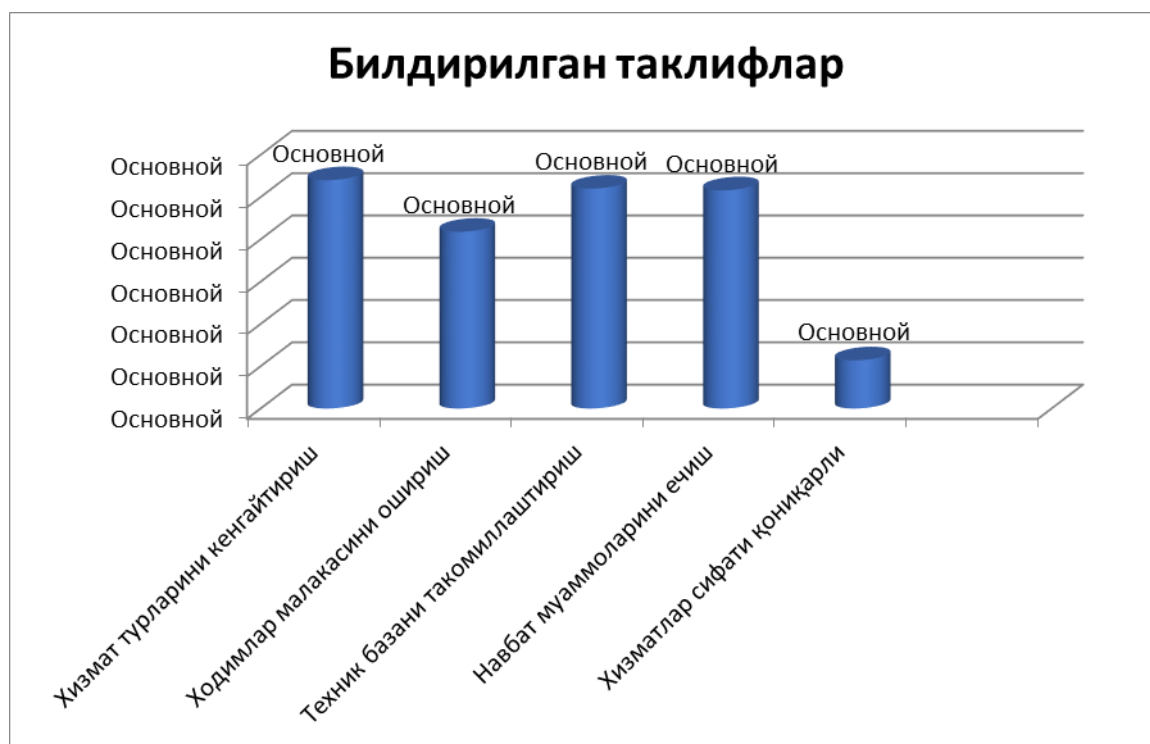
3-расм. Респондентлар банк хизматларидан фойдаланиш даражаси.

Фикр билдирганлардан 430 нафари (58,7%) банк кредитларидан фойдаланмасликларини баён этган бўлиб, улардан тахминан ярми (50,2%) фоиз даражасининг юқорилигини, 29,8 фоизи диний қарашлари сабабли, 27,9 фоизи кредитларга зарурати йўқлиги ва 15,1 фоизи мураккаб талабларнинг мавжудлигини сабаб қилиб кўрсатишган.

Сўровномада қатнашганларнинг 38,7 фоизи ҳозирда банклар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифатини “қониқарли” ва “қониқарсиз” баҳолаганлар.

Банк хизматлари сифатини ошириш учун билдирилган таклифлардан энг кўпи “хизматлар турларини кенгайтириш” (270 та ҳолатда) бўлганлигини ўзи, биринчидан, банк тизимида молиялашнинг янгича усулларини жорий этишга эҳтиёж борлигини кўрсатмоқда. Шу қаторда, банклар техник базасини такомиллаштириш (260 та ҳолатда) ва навбат муаммоларини ҳал қилиш (258 та ҳолатда) ҳам биринчи даражали масалалардан экани маълум бўлди.

Жами билдирилган таклифларнинг атиги 5,4 фоизида банк хизматлари сифатини ошириш шарт эмаслиги қайд этилган.



Иккинчидан, молиялашнинг ҳар иккала усули (анъанавий ва исломий) ҳам Ўзбекистонда жорий қилинса 527 (72,0%) нафар респондент исломий молиялаш усулини танлашини билдирган.

Сўровномада иштирокчиларининг 38,2 фоизи гарчи қонун-қоидаларини яхши тушунмаса ҳам диний қарашлари боис исломий молиялаш усулини танлашини билдирганлиги учинчи сабаб сифатида келтирилиши мумкин. Анъанавий ёки исломий молиялаш усулини танлашда эътибор бериладиган жихатлар орасида, хатто хизматларнинг нархи (27,0 фоиз) ва сифати (23,5 фоиз) иккинчи ва учинчи ўринда кўрилган. Тадқиқотнинг юқоридаги натижаларининг ўзидан, республикамиз аҳолисининг амалдаги банк хизматларидан етарли қониқишга эга эмасликлари, банк тизимида ноанъанавий молиялаш усулларига зарурат борлиги тўғрисида хулоса қилиш мумкин.

Исломий молиялашни тезроқ жорий этиш, самаралироқ фаолият олиб бориши, тадбиркорликнинг барча субъектлари тушуниши учун содда бўлган тартиб қоидаларни ҳам ишлаб чиқиш зарурлиги бўйича хулоса қилинди.

Фойдаланилган манбалар

1. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>
2. <https://religions.uz/pages/view?id=86>
3. <https://docs.google.com/forms/d/1s-ecG3o100T5ZhlWjKzAj1XS1bddhzwGFqx9bsq-0qg/edit#responses>

МИНТАҚАДА БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА ХАВФ ВА ТАҲДИДЛАР

**Тадқ.Саидов О.
Урганч Давлат Университети
Тадқ.Сатторова Д.
Маъмун Университети НТМ**

Аннотация: Мақолада минтақада барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда хавф ва таҳдидлар таҳлил қилинган. Ўзбекистон учун Жаҳон

банки томонидан кўрсатилган иқлимий хавфлар бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Аннотация: В статье анализируются риски и угрозы в достижении целей устойчивого развития региона. Для Узбекистана разработаны предложения по климатическим рискам, указанным Всемирным банком.

Annotation: The article analyzes risks and threats in achieving the goals of sustainable development in the region. Proposals for climate risks indicated by the World Bank have been developed for Uzbekistan.

Калим сўзлар: минтақа, иқлим ўзгариши, барқарор ривожланиш, экология, таҳдид.

Ключевые слова: регион, изменение климата, устойчивое развитие, экология, угроза.

Keywords: region, climate change, sustainable development, ecology, threat.

Мамлакатни барқарор ривожлантиришнинг миллий мақсад ва вазифаларига эришишни таъминлаш механизмлари юзага келиши мумкин бўлган ташқи ва ички таҳдидларни ўз вақтида аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва бартараф этишни эътиборга олишлари лозим.

Ташқи таҳдид ва хатарлар асосан глобал сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий сиёсатдаги кескинликнинг кучайиши билан боғлиқ. Нуфузли халқаро ташкилотлар (Жаҳон банки, Осиё банки, БМТ ва бошқалар) ҳисоб-китобларига кўра, келгуси йилларда дунёнинг энг йирик давлатлари (АҚШ, Хитой, Россия ва Европа Иттифоқи) ўртасида савдо мунозаралари кучайиши ва инвестиция шартларининг кескинлашиши билан боғлиқ ҳолда жаҳон иқтисодиётида пасайиш тенденциялари кузатилади.

Жаҳон иқтисодий конъюнктурасида ноаниқлик ва беқарорлик кузатилиб, бу протекционистик кайфиятнинг кучайишига ва турли санкциялар режимларининг жорий этилишига олиб келади. Бу аҳоли ва алоҳида давлатлар иқтисодиётининг эҳтиёжларини ўзини ўзи таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар ўтказилишига туртки беради.

Узоқ муддатли барқарор халқаро савдо-иқтисодий алоқаларнинг узилиши товарлар ва хизматларни сотиш ва сотиб олиш учун янги бозорларни, транспорт коридорларини ва логистикани топиш ва қидиришни талаб қилади.

Озиқ-овқат маҳсулотлари, нефть-газ ва стратегик хом ашё нархларининг бекарор ва тез ўзгариб туриши Барқарор Ривожланиш Марказлари (БРМ) амалга оширишда рақобатбардошликни кучайтириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, янги инновацион технологияларни жорий этишни жадаллаштириш, малакали кадрлар тайёрлаш, яшил иқтисодиётни ривожлантириш, инфляциян кутилмаларга қарши курашиш бўйича аниқ чораларни кўришга қаратилган самарали механизмларни топишни тақозо этади.

БРМларга эришиш мамлакатлар ўртасида ҳам, мамлакатлар ичида ҳам тенгсизликнинг кучайиши билан боғлиқ ва ўсиб бораётган норасмий миграция оқимларини бошқариш каби глобал муаммоларни ҳисобга олишни талаб қилади.

Глобал иқлим ўзгариши ва унинг оқибатлари билан боғлиқ хавфларни таъкидлаш керак. БМТ маълумотларига кўра, дунёда ўртача ҳарорат ва барқарор ўсиш тенденцияси ўртасида боғлиқлик мавжуд. Натижада, дунё аҳолисининг 40% дан ортиғи иқлим ўзгаришига қарши ҳимоясиз бўлиб қолди. 2010-2020 йилларда табиий офатлар натижасида 1,2 миллиондан ортиқ одам ҳалок бўлди ва иқтисодий зарар қарийб 3,0 трлн. долларни ташкил этди. Иқлим ўзгариши ва унинг оқибатлари яқин 30 йил ичида жаҳон иқтисодиётига 8 триллион долларга тушиши прогноз қилинмоқда. Салбий оқибатларга озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммолар, жумладан, ҳосилдорликнинг пасайиши, сув танқислигининг ошиши, ерларнинг деградацияси, касалланишнинг ошиши ва бошқалар киради. Ушбу ҳолат деярли барча барқарор ривожланиш мақсадларига эришишга бевосита таъсир қилади.

Иқлим ўзгариши табиий офатларнинг юзага келишини ҳам оширади. Булар Марказий Осиёда, шу жумладан Ўзбекистонда тошқинлар, қурғоқчилик ва сув етишмаслиги, сел ва қум бўронларидир. Табиий офатларга тез-тез бўладиган zilzilalar ҳам киради. Ушбу ўзгаришлар уларнинг олдини олиш ва салбий таъсирини камайтириш учун қўшимча чоралар ишлаб чиқишни талаб қилади[1].

Жаҳон банки Ўзбекистон учун иқлимий хавфлар бўйича қуйидагиларни кўрсатган:

- * Ўзбекистонда иссиқ даражаси прогноз қилинаётган дунёдаги ўртача кўрсаткичдан анча юқори;

- * қаттиқ қурғоқчиликнинг йиллик эҳтимоли сезиларли даражада ошиши;

- * ҳудуднинг бошқа қисмларида ҳароратнинг кўтарилиши ва музликларнинг тезроқ эриши Ўзбекистоннинг энг муҳим дарёлари - Амударё ва Сирдарёда 17 йилдан сўнг сув танқислигига олиб келиши;

- * Ўзбекистонда ҳароратнинг прогноз қилинаётган ўсиши, қурғоқчилик тезлигининг ошиши ва сув танқислиги туфайли 30 йил давомида мамлакатнинг асосий қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини камайтириши;

- * ўртача ҳароратнинг кўтарилиши иссиқлик стресси ва ўткир ичак инфекциялари, бактериал дизентерия каби касалликлар ва безгакнинг қайта пайдо бўлиш хавфи ортиши туфайли Ўзбекистонда аҳоли саломатлигига таҳдид солиши[2].

Ташқи хатарлар макроиктисодий барқарорликка, мамлакатнинг озиқ-овқат, энергетика, технологик, ахборот ва экологик хавфсизлигини таъминлашга маълум даражада таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон учун ички хавфлар асосан аҳолининг сезиларли даражада юқори ўсиш суръатларидан келиб чиқади. Сўнгги 30 йил ичида аҳоли сони 14,2 миллион кишига кўпайди ва 2022 йил охирида 36,0 миллион кишидан ошди. Фақат сўнгги уч йил ичида (2019-2021йй.) аҳоли сони 2,0 миллион кишига ошди. Прогнозларга кўра, 2030 йилга келиб Ўзбекистон аҳолиси 40

миллион кишига етади, бу Марказий Осиё мамлакатлари аҳолисининг деярли ярмини ташкил қилади.

Юқори демографик салоҳият барча миллий мақсадларни амалга оширишга таъсир қилади (камбағалликни қисқартириш, озиқ-овқат хавфсизлиги, соғлиқни сақлаш, сифатли таълим, инфратузилмани ривожлантириш, шаҳарсозлик, экологик барқарорлик) ва бандликка қўшимча босим кўрсатади.

Сув ресурсларининг, шу жумладан иқлим ўзгариши натижасида камайиши сув ресурсларини бошқариш, сувни тежайдиган технологияларни жорий этиш ва қўшимча сув манбаларини топиш бўйича фаол чораларни талаб қилади. Ерларнинг деградацияси ва чўлланиш тенденциялари кишлоқ хўжалигининг барқарор ривожланиши ва экологик барқарорликка салбий таъсир қилади.

Орол денгизининг қуриши ва мамлакатнинг Оролбўйи ҳудудининг барқарор ривожланишини таъминлаш билан боғлиқ муаммоларни, шунингдек, зилзила, сув тошқини ва бошқа фавқулодда вазиятлар хавфини алоҳида таъкидлаш зарур.

Умуман олганда, потенциал ва реал хавфлар қабул қилинган барқарор ривожланиш мақсадлари ва вазифаларига эришишга бевосита таъсир қилади, бу эса уларнинг оқибатларининг олдини олиш ва камайтириш учун аниқ механизмларни (стратегиялар, концепциялар, мақсадли дастурлар) ишлаб чиқишга, қўшимча чора-тадбирларни қабул қилишга ва молиявий ресурсларни жалб қилишга олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 11.08.2023 йилдаги “Иқлим ўзгариши ва табиий офатлар хавфига нисбатан миллий ҳаракатлар режасини ишлаб чиқиш ҳамда самарали амалга оширишни ташкил этиш тўғрисида”ги 362-сон қарори, <https://lex.uz/docs/6565975>

2. Алексей Павлишак. Иқтисодиётни "яшиллаштириш" Ўзбекистонга нима беради — Жаҳон банки тадқиқоти. 13.12.2023 й.

МИНТАҚАДА БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Тадқ.Ярматов Ш.

Термиз иқтисодиёт ва сервис университети

Аннотация: Мақолада минтақада барқарор ривожланиш устувор йўналишлари таҳлил қилинган. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси доирасида ишлаб чиқариш тармоғини юқори суръатларда ўсишини тامينлаш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Аннотация: В статье анализируются приоритеты устойчивого развития региона. В рамках стратегии развития «Нового Узбекистана» на 2022-2026 годы внесены предложения по обеспечению быстрого роста производственной сети.

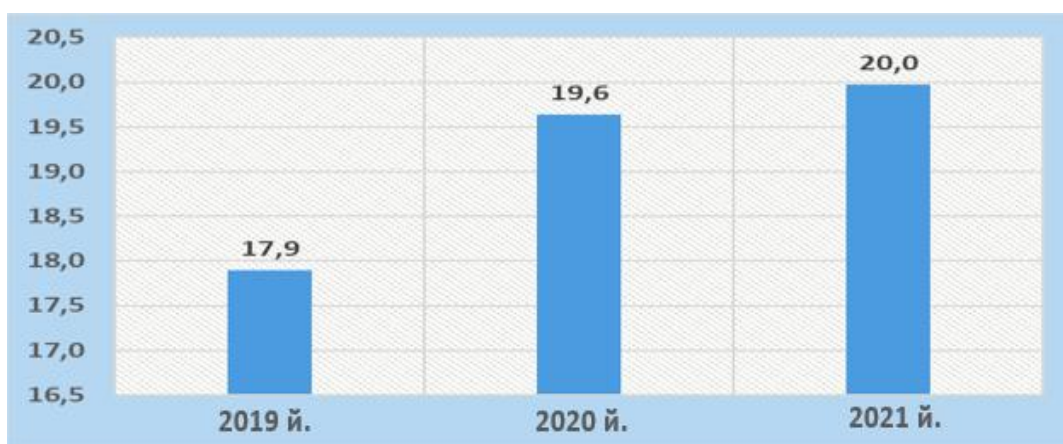
Annotation: The article analyzes the priorities of sustainable development in the region. Within the framework of the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, proposals were made to ensure the rapid growth of the production network.

Калит сўзлар: минтақа, саноат, барқарор ривожланиш мақсадлари, тармоқлараро кооперация, экспорт салоҳияти.

Ключевые слова: регион, экономика, цели устойчивого развития, межотраслевое сотрудничество, экспортный потенциал.

Keywords: region, economy, sustainable development goals, cross-sectoral cooperation, export potential.

Ўзбекистонда иқтисодиёт тармоқлари барқарор суръатларда ривожланмоқда. Қайта ишлаб чиқариш сектори саноатни ривожлантиришга асосий ҳисса қўшмоқда. Сўнгги уч йилда унинг ЯИМга қўшган ҳиссасининг барқарор ўсиши кузатилиб, 2021 йилда 20 фоизни ташкил этди (1-расм).



1-расм. Ишлаб чиқариш саноатининг ЯИМдаги улуши, %¹⁰

Қайта ишлаб чиқариш тармоғининг юқори суръатларда ўсиши, барқарор иш ўринлари ташкил этилиши ва аҳоли бандлигини таъминлашга тармоқнинг кўп меҳнат талаб қиладиган озиқ-овқат саноати (2019-2021 йилларда 27 фоизга), тўқимачилик ва тикувчилик саноати (45 фоизга)нинг барқарор ўсиши ёрдам берди. Кимё (16 фоиз), металлургия (24 фоиз) каби бошқа базавий тармоқлар барқарор ривожланди. Ушбу даврда машинасозлик саноатида (30 фоиз) сезиларли ўсишга эришилди. Бу компьютерлар, электрон ва оптик маҳсулотлар (3,4 баравар), электр жиҳозлари (10,5 фоизга), шунингдек автотранспорт воситалари (13 фоиз) ишлаб чиқаришни фаол ривожлантириш ҳисобига содир бўлди.

Ўзбекистон саноат салоҳияти билан бир қаторда юқори қўшимча қийматга эга маҳсулотлар экспорти ҳажмини ошириш ҳисобига экспорт салоҳияти оширилмоқда. 2019 йилда Ўзбекистон экспортидаги минерал ёқилғи ва пахтанинг умумий улуши 26 фоиздан ортиқ бўлган бўлса, 2021 бу кўрсаткич 17 фоизга етди.

Экспортни қайта ишлаш даражаси юқори бўлган маҳсулотларга йўналтириш сиёсати олиб борилмоқда. Натижада 2019-2021-йилларда тайёр тўқимачилик маҳсулотлари ва кийим-кечак экспорти 2,3 баробар, фармацевтика маҳсулотлари – қарийб 2 баробар, электротехника машиналари ва ускуналари – 1,9 баробар ошди. Худди шундай ижобий

¹⁰Манба: Статистика агентлиги маълумотлари

Ўзгаришлар юқори қўшилган қийматга эга бошқа қатор турдаги саноат товарлари экспортида ҳам кузатилди.

Экспорт ҳажмининг ўсиши ва унинг таркибий ўзгаришларига ташқи бозорларга сотишга мўлжалланган тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни рағбатлантириш чора-тадбирлари таъсир кўрсатди[1].

Шу билан бирга, иқтисодиётнинг саноат секторида унинг барқарор ривожланиши учун хавф туғдирувчи қатор муаммолар сақланиб қолмоқда.

Юқори қўшимча қийматга эга бўлган тайёр маҳсулотларни ишлаб чиқариш бўйича етарли даражада технологик занжир боғланмаганлиги туфайли хом ашёни қайта ишлаш даражаси пастлигича қолмоқда.

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси доирасида мавжуд корхоналарни модернизация қилиш ва юқори қўшимча қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган янги корхоналар ташкил этиш бўйича қуйидаги чора-тадбирлар ва лойиҳалар кўзда тутилган:

- кластерлар яратиш, мис, табиий газ ва бошқа хомашёларни қайта ишлашни чуқурлаштириш;

- автомобилсозлик соҳасида кооперацияни ривожлантириш ва маҳаллийлаштириш даражасини ошириш;

- қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни икки баробарга ошириш;

- тўқимачилик саноати ишлаб чиқариш ҳажмини икки баравар ошириш;

- чарм-пойабзал саноатини ривожлантириш ва ишлаб чиқариш ҳажмини 3 баробарга ошириш;

- фармацевтика саноати маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 3 баробар ошириш;

- электротехника саноатини ривожлантириш ва ишлаб чиқаришни икки баробар ошириш[2].

Барқарор ривожланишнинг миллий мақсадлари ва вазифаларига, 2030 йилгача мақсадли параметрларига эришиш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур деб ҳисоблаймиз:

- барқарор ривожланишнинг миллий мақсад ва вазифаларини фуқаролик жамиятини шакллантириш, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, иқтисодийни модернизациялаш ва аҳоли фаровонлигини оширишга қаратилган ислохотларни амалга оширишни назарда тутувчи 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегиясига тўлиқ мослаштириш;

- 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига мурожаатида қайд этилган, самарали давлат бошқаруви тизимига ўтиш, "ижтимоий давлат" қуриш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, экологик, айниқса, сув ресурслари муаммоларини ҳал этиш ва эркин бозор механизмларини жорий этиш, хусусий мулкни ҳимоя қилиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, иқтисодийга хусусий ва хорижий инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштиришни назарда тутадиган, барқарор ривожланишга эришишга мос келадиган устувор вазифаларни амалга ошириш;

- стратегия, концепция, Давлат дастурларини, мамлакатни, тармоқлар ва соҳаларни, ҳудудларни ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар мажмуини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда барқарор ривожланишнинг мақсадли параметрларига (индикаторлар, субиндикаторлар) эришишни ҳисобга олишнинг мажбурий тартибини жорий этиш;

- амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини ошириш мақсадида, хусусий тадбиркорлар ва мамлакат ҳудудлари аҳолисидан келиб тушаётган таклиф ва тавсияларни иноватга олган ҳолда, миллий мақсад ва вазифаларга эришишда фуқаролик жамияти институтларини Барқарор Ривожланиш Марказлари (БРМ) мониторингини ташкил этиш ва унинг натижаларини баҳолашдаги иштирокини кенгайтириш;

- жамият ва аҳолининг миллий мақсад ва вазифаларга эришиш бўйича амалга оширилаётган ишлар ҳақида хабардорлигини ошириш, амалга оширилаётган барқарор ривожланиш чора-тадбирлари асосида шаҳар, туман ва маҳаллаларда аҳоли талаб ва эҳтиёжларини қондириш бўйича устувор

йўналишлар бўйича мунтазам равишда махсус социологик сўровлар ўтказиш;

- камбағалликни қисқартириш, ижтимоий табақаланиш, манзилли ижтимоий ҳимоя, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматлари сифатини ошириш, гендер тенглиги, иқлим ўзгариши, озиқ-овқат хавфсизлиги, энергия ва экологик хавфсизлик ва бошқа ижтимоий-экологик муаммоларни биринчи навбатда ҳал қилишда ва БРМга эришиш чора-тадбирларини Давлат бюджети томонидан молиялаштириш имкониятларини кенгайтириш;

- давлатнинг хусусий сектор ва халқаро ташкилотлар билан мулоқотини давом эттириш, дунёнинг барча мамлакатлари, жумладан Марказий Осиё мамлакатлари билан халқаро ҳамкорликни янада кенгайтириш, Ўзбекистоннинг БМТ томонидан қабул қилинган, БРМ билан ўзаро боғланган минтақавий ҳамкорликни ривожлантириш, парламентлар ролини ошириш, ёшлар ҳуқуқларини таъминлаш бўйича ташаббусларини амалга ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.01.2022 йилдаги “Республикада ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва саноат кооперациясини кенгайтиришнинг самарали тизимини яратиш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-99-сон қарори, <https://lex.uz/ru/pdfs/5836411>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>

O‘ZBEKISTONDA FOND BOZORI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

**Xasanov Xayrullo Nasrulloevich, Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti dotsenti**

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisda milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda fond bozorini tutgan o‘rni va iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, keyingi yillarda hududlar kesimida amalga oshirilgan qimmatli qog‘ozlar savdo hajmi va bitimlar soni aniq ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilingan. Milliy fond bozorini yanada takomillashtirish orqali iqtisodiyotni rivojlantirishga doir ilmiy takliflar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: qimmatli qog‘ozlar, loyiha, jamg‘arma, investitsiyalar, hududlar, moliyaviy barqarorlik, savdo hajmi, prognoz, daromad.

Аннотация. В данной научной статье описываются роль и экономическое значение фондового рынка в развитии национальной экономики. Также был проанализирован объем торговли ценными бумагами и количество сделок, осуществленных в регионах Узбекистана за последние годы. Представлены научные предложения по развитию экономики путем дальнейшего совершенствования национального фондового рынка.

Ключевые слова: ценные бумаги, проект, сбережения, инвестиции, регионы, финансовая устойчивость, объем продаж, прогноз, доход.

Annotation. This scientific article describes the role and economic significance of the stock market in the development of the national economy. The volume of securities trading and the number of transactions carried out in the regions of Uzbekistan in recent years were also analyzed. Scientific proposals for economic development through further improvement of the national stock market are presented.

Key words: securities, project, savings, investments, regions, financial stability, sales volume, forecast, income.

Xalqaro amaliyotda fond bozorlari turli darajada rivojlangan bo‘lib, makroiqtisodiy rejalar ishlab chiqish va yirik investitsion loyihalarni

moliyalashtirishda, jumladan, xorijiy kapital oqimlari va aholi jamg'arma mablag'larini fond bozori orqali jalb qilishda muhim vositalardan biri bo'lib qolmoqda. Moliyaviy globallasuv sharoitida fond bozorini xalqaro miqyosda rivojlantirish, investitsiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan masalalarning yechimiga erishish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jahon miqyosida rivojlangan mamlakatlarda «qimmatli qog'ozlar bozori aylanmasi so'nggi yillarda YaIM hajmiga nisbatan 100- 200 foizni tashkil etgan holda, 2025-yildan keyin esa 300 foizgacha yetishi bashorat qilinmoqda» [1]. Ammo, yirik kompaniyalarning aksiyadorlik kapitali tuzilmasida davlat ulushining yuqoriligi, fond bozori orqali investitsiya jalb etishni takomillashtirish, moliyaviy instrumentlar likvidligini oshirish, jahon kapital bozoriga integratsiyalashuvini ta'minlash orqali moliyaviy resurslar jalb qilishni kengaytirish, qimmatli qog'ozlarning ikkilamchi bozorini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borish dolzarb ahamiyatga ega.

Ta'kidlash lozimki, keyingi yillarda O'zbekistonda ham fond bozorini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida qimmatli qog'ozlar savdo xajmining YaIM ulushini ortib borishi hamda yangi savdo instrumentlarini amaliyotga joriy etilishi kuzatilmoqda. 2022-yil davomida 114 ta emitentning 36,15 mlrd dona qimmatli qog'ozlari bilan jami 4,82 trln so'mlik 80 723 ta bitim tuzildi. Eng katta hajmdagi bitimlar yanvar oyida qayd etilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 3,04 trillion so'mga yetgan. Emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlarning eng katta hajmi va eng ko'p soni Toshkent shahrida joylashgan emitent qimmatli qog'ozlari bilan qayd etilgan. Ushbu hududdagi emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan barcha 34 988 ta bitimning umumiy summasi 2,66 trln so'm bo'lib, birja savdolari umumiy hajmining 55,19 foizini tashkil etdi. Bitimlar hajmi bo'yicha keyingi o'rinni Toshkent viloyati emitentlarining qimmatli qog'ozlari egalladi. Mazkur viloyat aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlari savdosi hajmi 1,97 trln so'mni tashkil etdi (1-jadval).

2022-yilda hududlar kesimida qimmatli qog'ozlar savdo hajmi [2].

Hududlar	Emitentlar soni	Bitimlar soni	Qimmatli qog'ozlar soni (ming)	Bitimlar hajmi (mln. so'm)
Qoraqalpog'iston Respublikasi	5	83	3194,4	39293,6
Andijon	4	8601	41814,5	16769,8
Buxoro	9	648	9689,3	16051,2
Jizzax	1	301	34,6	126,7
Qashqadaryo	8	169	512,8	12513,6
Navoiy	3	6822	4359,4	14602,6
Namangan	4	1245	135,9	4037,1
Samarqand	2	305	1357,1	14167,1
Sirdaryo	2	4	150,6	326,1
Toshkent	16	18479	11,01	1962863,6
Farg'ona	10	9062	10429,5	60999,9
Xorazm	3	20	5408,1	16394,1
Toshkent sh.	47	34984	36066662,5	2658061,6

2023-yilning 9 oylik yakunlari bo'yicha esa, eng katta hajmdagi bitimlar Toshkent shahri va Farg'ona viloyatidagi emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan. Ushbu hududlardagi emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlarning umumiy hajmi 2023-yilning 9 oyi yakunlari bo'yicha umumiy birja aylanmasining 96,30 foizini tashkil etdi. Shu bilan birga, Toshkent shahri vakillarining qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlar hajmining umumiy savdolar hajmidagi ulushi 82,58 foizni tashkil etdi. Tuzilgan bitimlarning eng ko'p qismi Toshkent shahri va Andijon viloyatidagi emitentlarning qimmatli qog'ozlariga to'g'ri keldi, ularning 2023-yilning 9 oyi davomida tuzilgan bitimlar umumiy sonidagi ulushi 78,42 foizni tashkil etdi. 2023-yilning 9 oyida jami 98 ta emitentning qimmatli qog'ozlari savdosi amalga oshirilgan bo'lib, shundan 44 tasi Toshkent shahrida joylashgan emitentlarning qimmatli qog'ozlaridir.

Kapital bozorini rivojlantirishning yaxlit strategiyasini shakllantirish va ushbu sohada yagona davlat siyosatini amalga oshirish, o'z navbatida, fond

bozorining samarali infratuzilmasini shakllantirishga ko‘maklashish, ikkilamchi qimmatli qog‘ozlar bozorini jadal rivojlantirish va uning ko‘lamini kengaytirish, korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish, korporativ boshqaruv va kapital bozorini tartibga solish sohasida xalqaro aloqalarni rivojlantirish borasidagi islohotlar bilan izohlanadi. Shuningdek, davlat ishtirokidagi korxonalarning obligatsiya va aksiyalarini chiqarish va realizatsiya qilish, shu jumladan mahalliy va xorijiy fond birjalarida IPO/SPO bo‘yicha emissiyalarni joylashtirish hisobiga, shu jumladan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni, shuningdek portfel investitsiyalarni jalb qilish orqali kapital bozorida faol ishtirok etishi va davlat aktivlarini realizatsiya qilish (xususiylashtirish) va ijaraga berishning ochiq va shaffof mexanizmini ta‘minlash, investorlar tomonidan qabul qilingan investitsiya va ijtimoiy majburiyatlar bajarilishi ustidan monitoring qilish, shuningdek davlat xususiy sheriklik bo‘yicha takliflarni tayyorlashda ishtirok etishi milliy iqtisodiyot rivojida muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sultonov Sh.N. O‘zbekistonda fond bozorini rivojlantirish yo‘llari//Iqtisodiyot va ta’lim 2022 y 5-son.
2. http://uzse.uz/system/analytics/pdfs/000/000/153/original/2022_yil_bo'yicha_birjaviy_tahlil.pdf?1676883324 – “Toshkent” RFB ning yillik hisobot ma’lumotlari
3. Frederic S. Mishkin, Stanley G. Eakins Financial markets and institutions. Ninth Edition Global Edition. Pearson – 2018, p 327.

RAQAMLI IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI

Masharipova Manzura Alimbayevna-“Ma‘mun universiteti”

Nodavlat ta‘lim muassasasi,

Iqtisodiyot kafedrasi, Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha PhD. Dotsent.

Matyusupova Dinara Daniyarovna- “Ma‘mun Universiteti”

Nodavlat ta‘lim muassasasi,

Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotasiya: Maqolada raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishida turli sohalarga AKT joriy etilishi ta‘sirida ijtimoiy-iqtisodiy tizimning o‘zgarishi hamda xo‘jalik yurituvchi subyektlar rivojlanishining yangi istiqbollari paydo bo‘lishi tadqiq etilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida zamonaviy kichik biznesni rivojlantirish manbalari hamda yangi imkoniyatlari tahlili keltiriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, kichik biznes, raqobatbardoshlik, yangi biznes modellari.

Аннотация: В статье рассматриваются изменения в социально-экономической системе и появление новых перспектив развития хозяйствующих субъектов под влиянием внедрения ИКТ в различных сферах становления и развития цифровой экономики. Также дается анализ источников развития современного малого бизнеса и новых возможностей в результате использования цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, цифровизация, цифровая трансформация, малый бизнес, конкурентоспособность, новые бизнес-модели.

Abstract: The article examines changes in the socio-economic system and the emergence of new prospects for the development of business entities under the influence of the introduction of ICT in various areas of the formation and development of the digital economy.

An analysis of the sources of development of modern small businesses and new opportunities as a result of the use of digital technologies is also provided.

Keywords: digital economy, digital technology, digitalization, digital transformation, small business, competitiveness, new business models.

Raqamli transformatsiya kichik biznesni rivojlantirish uchun muhim harakatlantiruvchi kuchdir, chunki dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlarida iqtisodiyotning aynan mana shu sohasi eng mobil, tez rivojlanayotgan va tez moslashishga qodir hisoblanadi. Shu jihatdan so'nggi yillarda biznesni raqamlashtirish nafaqat moda tendentsiyasiga, balki kichik va o'rta korxonalar uchun ham zaruratga aylandi. Chunki cheklangan resurslar sharoitida ham raqamli texnologiyalarni joriy etish korxonalarning raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va rivojlanishi bozorlarning o'zgarishiga olib keladi, bu, albatta, tadbirkorlardan o'z biznes modellarini qayta ko'rib chiqishni va biznesni rivojlantirishning yangi istiqbollarini aniqlashni talab qiladi. Umumiy qilib keltiradigan bo'lsak, iqtisodiyotni raqamlashtirishning nazariy tahlili ushbu muammoning quyidagi jihatlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi:

- raqamli texnologiyalardan foydalanish asosida faoliyat yuritayotgan korxonalarning mijozlar, hamkorlar, yetkazib beruvchilar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan yanada samarali hamkorligi uchun yangi imkoniyatlarni izlash;

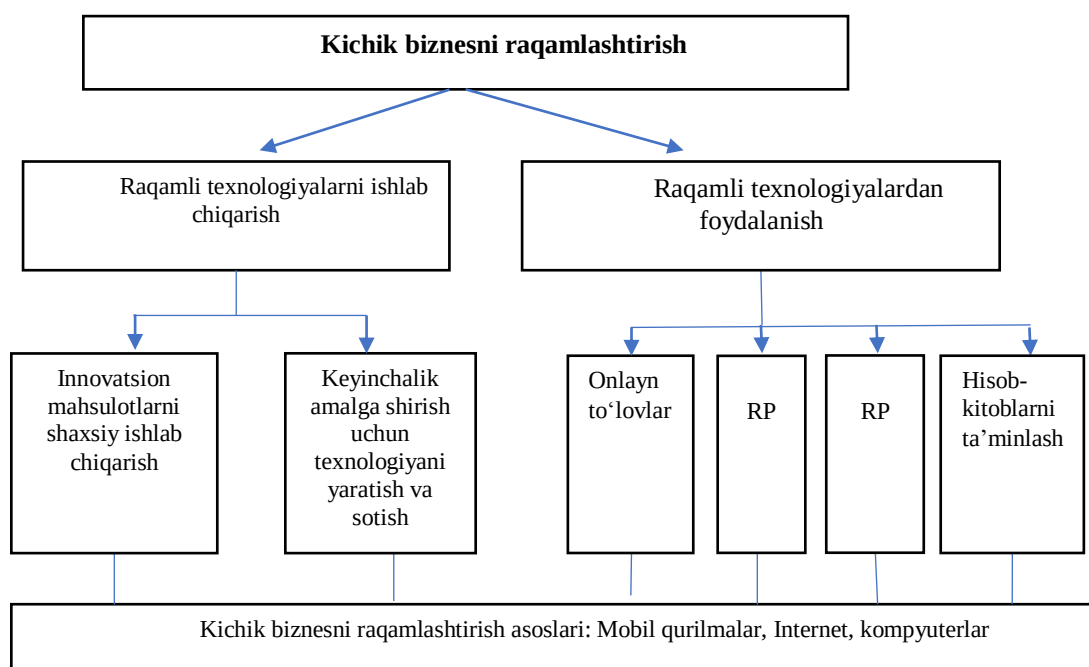
- tadbirkorlik subyektlari faoliyatining yangi yo'nalishlarini aniqlash. Ushbu muammolarni hal qilish kichik biznes uchun dolzarbdir, chunki u har qanday iqtisodiyotning muhim elementi bo'lib, muhim ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalarni bajaradi[1].

Bundan tashqari, kichik biznesni raqamli iqtisodiyotga jalb qilish quyidagi usullar yordamida amalga oshirilishi mumkin:

- yangi biznes modellarini shakllantirishga olib keladigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida kichik biznesni raqamlashtirish;

- kichik biznes subyektlari tomonidan raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish;

- kichik biznesni raqamlashtirish bo'yicha davlat dasturlarini takomillashtirish(1-rasm).



1-rasm. Kichik biznesni raqamli iqtisodiyotga jalb qilish jarayoni [2]

Bugungi kunda kichik korxonalar o'z faoliyatida biznes yuritish xarajatlarini kamaytirish imkonini beruvchi turli raqamli texnologiyalardan foydalanadilar: onlayn to'lovlar uchun moliyaviy vositalar, ijtimoiy tarmoqlarda maqsadli reklama vositalari, buxgalteriya dasturlari, CRM tizimlari va boshqalar. Kichik biznes tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanishning eng keng tarqalgan vositalariga quyidagilar kiradi:

- enterprise resource planning (ERP) - ya'ni korxona resurslarini boshqarish. ERP tizimlari kompaniyadagi moliyaviy, xodimlar va inventar oqimlarining nazorati, boshqarilishi va shaffofligini ta'minlaydi;
- customer relationship management (CRM) - mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish tizimlari;
- bulutli hisoblash xizmati - murakkab hisob-kitoblarni amalga oshirish, ma'lumot almashish, ma'lumotlarni saqlash, sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish va hokazolar uchun ishlatiladi[3].

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning zamonaviy rivojlanishi murakkab va yangi shakllarda o'z ifodasini topadi, masalan, mahalliy ERP tizimi yangi bulutga

asoslangan tizim bilan almashtiriladi, bu esa xodimlar va rahbariyatga real vaqt rejimida biznesni yuritish, mijozlarga eng samarali xizmat ko'rsatish uchun zarur ma'lumot olish imkonini beradi. Turli raqamli texnologiyalardan foydalanish, umuman olganda, operatsiyalar samaradorligini va korxonalarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Shu bilan birga samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirishga olib keladigan kichik biznes tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanishning yagona algoritmlari mavjud emasligini alohida ta'kidlash zarur hisoblanadi. Chunki, kichik biznesning raqamli transformatsiyasiyalash katta mablag'siz IT infratuzilmasini modernizatsiya qilish, axborot harakatchanligini oshirish, real vaqt rejimida tahlil qilish texnologiyalaridan foydalanish va katta ma'lumotlar bilan ishlashdan boshlanishi mumkin.

Umuman kichik biznesni raqamlashtirish va ularni raqamli iqtisodiyotga jalb qilishning yana bir usuli sifatida raqamli mahsulotlar ishlab chiqarish va bozorda sotish taklifini keltirishimiz mumkin. Bunga ko'ra kichik biznes subyektlari quyidagi innovatsion raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarishda faol ishtirok etishlari mumkin:

- simsiz aloqa texnologiyalari: buyumlar Interneti qurilmalari va ilovalarini ishlab chiqish;
- virtual va to'ldirilgan reallik texnologiyalari: virtual va to'ldirilgan reallik uchun dasturiy ta'minotni ishlab chiqish;
- raqamli texnologiyalarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan chiplar, sensorlar, protsessorlarni ishlab chiqish va ishlab chiqarish;
- raqamli makon uchun mahsulotlarni loyihalash va ishlab chiqish;
- sun'iy intellektdan foydalanishning yangi yo'nalishlarini ishlab chiqish va boshqalar[4].

Shuningdek, kichik biznesni raqamli transformatsiya qilish muhimligi turli mamlakatlar hukumatlari tomonidan qayd etilgan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bilan tasdiqlanadi.

Xulosa qilib keltiradigan bo‘lsak, iqtisodiyotni raqamlashtirish kichik biznes uchun yangi imkoniyatlar va istiqbollarni ochmoqda. Raqamli texnologiyalardan foydalanish kichik biznesga xarajatlarni kamaytirish, korxona samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish, raqamli tovar va xizmatlar bozorida ma’lum o‘rinlarni egallagan yangi turdagi mahsulotlar ishlab chiqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Геннадьевна Т., Вениаминовна Т. Цифровые технологии-эффективные инструменты развития бизнеса ББК 65.05
2. Новосельцева Г.Б., Рассказова Н.В. Перспективы малого бизнеса в цифровой экономике// Журнал Вопросы инновационной экономики.-2020.-№1.-с.525.
3. Рассказова Н. В. Экономические интересы малого предпринимательства и проблема устойчивого развития социально-экономической системы // Журнал экономической теории. – 2009. – № 3. – с. 226-230.
4. Abdullaev O.M., Fattaxov A.A., K.Axmedov. Raqamli iqtisodiyot. T.: “LESSON PRESS,nashriyoti 2020 y. 686 b. 44 b

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В УСТОЙЧИВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РОСТЕ РЕГИОНА

Сапарова Мохира Алишер кизи-Ургенчский государственный университет, студентка экономического факультета

***Аннотация.**В статье анализируется о надвигающихся проблемах экологического значения, влияющих на социально-экономическое развитие мирового сообщества. Раскрывается сущность «зеленой» экономики. Предложено определять ее как течение в экономической науке, предполагающее одновременное сохранение и развитие биосферы и цивилизации, и как способ ведения хозяйственной деятельности, который направлен на повышение благосостояния людей без рисков для биосферы.*

Ключевые слова: анализ, зеленая экономика, инновационная форма, механизм, окружающая среда, политика, социально-экономические аспекты, устойчивое развитие, экологическая безопасность.

Annotasiya. Maqolada jahon hamjamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi ekologik ahamiyatga ega bo'lgan muammolar tahlil qilinadi. "Yashil" iqtisodiyotning mohiyati ochib berildi. Uni biosfera va tsivilizatsiyani bir vaqtning o'zida saqlash va rivojlantirishni o'z ichiga olgan iqtisodiy fanning yo'nalishi, biosferaga xavf tug'dirmasdan odamlarning farovonligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish usuli sifatida belgilash taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tahlil, yashil iqtisodiyot, innovatsion shakl, mexanizm, atrof-muhit, siyosat, ijtimoiy-iqtisodiy jihatlar, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik.

Abstract. The article analyzes the looming problems of environmental significance affecting the socio-economic development of the world community. The essence of the "green" economy is revealed. It is proposed to define it as a trend in economic science, which involves the simultaneous preservation and development of the biosphere and civilization, and as a way of conducting economic activity that is aimed at improving the well-being of people without risks to the biosphere.

Keywords: analysis, green economy, innovative form, mechanism, environment, politics, socio-economic aspects, sustainable development, environmental safety.

Сегодня в условиях, когда сформирована база для развития основных секторов экономики и созданы предпосылки для устойчивого развития в среднесрочной перспективе, необходимо переходить на следующий этап, когда важно обеспечить достижение целей устойчивого развития в долгосрочном периоде. Учитывая, что по мере углубления интеграции страны в мировую экономику будет усиливаться влияние глобальных тенденций развития, при формировании долгосрочной стратегии важно наиболее полно и комплексно учитывать эти тенденции и ориентироваться

на возможные глобальные вызовы. В этом контексте одним из эффективных инструментов обеспечения устойчивого долгосрочного развития является переход страны к «зеленой» экономике.

«Зеленая» экономика, согласно определению Организации Объединенных Наций по охране окружающей среды (ЮНЕП), это экономика, которая улучшает благосостояние людей, обеспечивает социальную справедливость, одновременно существенно снижая риски для окружающей среды и истощение природных ресурсов.

Другими словами, в зеленой экономике происходит интернализация затрат, связанных с деградацией окружающей среды, а экологически чистые и эффективные технологии и устойчивое сельское хозяйство, являются основными факторами высоких темпов экономического роста, создания рабочих мест и сокращения масштабов бедности. «Зеленое» развитие способствует сокращению уровня выбросов парниковых газов, замедлению темпов изменений климата и сохранению экологического равновесия. Даже если не учитывать положительный эффект зеленой экономики в сфере изменения климата и утраты экосистемных услуг, важное значение имеет то, что долгосрочный экономический рост в зеленом сценарии развития не будет сдерживаться растущим дефицитом природных ресурсов. Все это делает экономику высокотехнологичной, низкоуглеродной (безуглеродной) и является важным фактором обеспечения устойчивого развития в долгосрочной перспективе[1].

В связи с этим в Узбекистане был принят постановление Президента Республики Узбекистан О мерах повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан на «Зеленую» экономику до 2030 года. В целях реализации задач в Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы является повышения эффективности принимаемых мер по обеспечению «зеленого» и инклюзивного экономического роста в рамках Стратегии перехода Республики Узбекистан на «зеленую» экономику, а также дальнейшего расширения использования

возобновляемых источников энергии и ресурсосбережения во всех отраслях экономики.[2]

Так же сегодня в мировом научном сообществе базовое общее понимание термина «зеленая» экономика устоялось, приобрело границы. Решены дискуссии относительно базовых ее элементов. Заметен тренд на более активное использование термина «зеленая» экономика в технологической плоскости: появились новые направления в прикладной науке, такие как «зеленая» химия, «зеленое» строительство, «зеленая» промышленность и т. п.

Так же теория «зеленой» экономики базируется на трех аксиомах:

- невозможность бесконечного расширения сферы влияния в ограниченном пространстве;
- невозможность удовлетворения бесконечно растущих потребностей в условиях ограниченности ресурсов;
- на Земле все является взаимосвязанным [3].

В «зеленой» экономике выделяют систему направлений:

1. Внедрение возобновляемых источников энергии (далее – ВИЭ). Отметим, что, по утверждению экологов, более половины всех горючих полезных ископаемых должны оставаться неразведанными во избежание значительного изменения климата на планете.

2. Совершенствование системы управления отходами. В настоящее время в развитых странах мира на душу населения производится от 1 до 3 кг твердых бытовых отходов в день, и только в США это количество увеличивается на 10 % каждые 10 лет. [4].

3. Совершенствование системы управления водными ресурсами. Сейчас каждый шестой человек на планете испытывает нехватку пресной питьевой воды .

4. Развитие «чистого» (устойчивого, «зеленого») транспорта. ЮНЕП работает над возможностью снизить спрос на транспорт, особенно на частные транспортные средства, без ущерба для общей мобильности.

5. Органическое земледелие в сельском хозяйстве. Предполагает отказ от применения гербицидов, пестицидов, ядохимикатов, а также удобрений искусственного происхождения.

Продукты органического земледелия не содержат генетически модифицированные организмы, перерабатываются без использования Е-ингредиентов и хранятся вне контакта с ненатуральными веществами.

6. Энергоэффективность в жилищно-коммунальном хозяйстве. Наличие жилых комплексов, оборудованных неэффективными теплоизоляционными конструкциями и системами теплоснабжения, влечет значительные тепловые потери.

7. Сохранение и эффективное управление экосистемами. Все многообразие видов

деятельности человека в биосфере приводит к изменениям, направленность и степень которых принято называть экологическим кризисом.

Вышеуказанные направления «зеленой» экономики развиваются в соответствии с принципами:

- справедливости (равенство);
- уважения (процветание и благополучие для всех);
- предосторожности (учет предельных нагрузок на планету);
- участия (при принятии решений);
- управления (подотчетность);
- экономической, социальной и экологической устойчивости;
- эффективности (стабильное производство и потребление);
- связи между поколениями (инвестиции в будущее).

В основе «зеленой» экономики лежат «зеленые» технологии, которые работают не со

следствиями, а с причинами экологических проблем, кардинально меняя подход, продукты, и что немаловажно, потребительское поведение.

К ним относят:

- энергоэффективность и альтернативную энергетику,
- системы управления электроэнергией,
- экологический транспорт,
- управление отходами, воздушными и водными выбросами.

В итоге, «зеленая экономика» - это экономика, которая базируется на основе знаний, инноваций, повышения уровня жизни населения. Для того, чтобы «зеленая экономика» стала реальностью, необходимо правильно выстроить инфраструктуру. В результате проведенных теоретических исследований и анализов практических действий предприятий, учреждений государственного управления, свидетельствуют, что при переходе на рыночную экономику следует предусматривать экономическую систему управления окружающей средой на основе жестких экологических ограничений территорий и экосистем, создать систему платежей за пользование окружающей средой, а также учет факторов экологической стабильности в налоговой сфере, упорядочивание источников для финансирования мер охраны, воспроизводства и содействия ресурсосбережению природы.

Использованные литературы

1. Постановление Президента Республики Узбекистан О мерах по повышению эффективности реформ ,направленных на переход республики Узбекистан на «Зеленую» экономику до 2030 года .02.12.2022 г. № ПП-436.
2. Н.И. Иванова, Л.В. Левченко «Зеленая экономика:сушность,принципы и перспективы, Herald of Omsk University. Series "Economics", 2017, no. 2 (58) Самара,Россия с.20-22.
3. Корнилов А. М. Зарубежный опыт управления отходами // Вторичное сырье. – URL :
<http://www.recyclers.ru/modules/section/item.php?itemid=56> (дата обращения: 22.02.2017).
4. Кучеров А. В., Шибилева О. В. Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы развития // Молодой ученый. – 2014. – № 4. – С. 561–563.

Ekologik sug'urtaning tarixiy rivojlanishi va iqtisodiy mexanizmi.

**Allanazarov Otaxon Bayramboyevich, Urganch davlat universiteti
"Turizm" kafedrası o'qituvchisi.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ekologik sug'urta bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy izlanishlarni tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu jarayonning tarixiy ahamiyat kasb etishini ko'rishimiz mumkin. Ekologik sug'urta tushunchasi – bu mulk sug'urtasi, fuqarolik javobgarligi sug'urtasi, shaxsiy sug'urta bo'yicha turli xil majburiyatlarni o'zida ifodalaydi.

Аннотация. Анализируя существующие научные исследования в области экологического страхования в этой статье, мы видим, что этот процесс приобретает историческое значение. Понятие экологического страхования представляет собой совокупность различных обязательств по страхованию имущества, страхованию гражданской ответственности, личному страхованию.

Abstract. If we analyze the existing scientific research on environmental insurance in this article, we can see that this process has historical significance. The concept of environmental insurance refers to the different obligations under Property Insurance, civil liability insurance, personal insurance.

Kalit so'zlar. Ekologik sug'urta, atrof-muhit muhofazasi, Orol dengizi, ekologik standart.

Ключевые слова. Экологическое страхование, охрана окружающей среды, Аральское море, экологический стандарт.

Keywords. Environmental insurance, Environmental Protection, Aral Sea, environmental standard.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan vaqtdan boshlab, mamlakatni barqaror rivojlantirishga erishish, xalq farovonligini oshirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy o'zgarishlar va keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari izchil amalga oshirilmoqda.

Bugun mamlakatimiz hayotining barcha sohalarida – davlat va jamiyat qurilishi, sud-huquq tizimi, iqtisodiyotni liberallashtirish, sog'liqni saqlash, ta'lim

va kadrlar tayyorlash, madaniyat, tashqi siyosat, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish tizimi va boshqa sohalarda chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda. Islohotlarning maqsadi adolatli jamiyat va demokratik davlat qurish, “inson manfaatlarini hamma narsadan ustun” tamoyilini amalga oshirish ustuvor hisoblangan joyda fuqarolarning qulay atrof muhitga bo‘lgan huquq va manfaatlarini himoya qilishdir.

O‘tmishda atrof muhit holatiga e’tiborsiz munosabatda bo‘lish, tabiiy resurslardan me’yordan ortiq foydalanish va ekologik talablarga bepisand munosabatda bo‘lish Orol dengizi qurishi, cho‘llanish, yer va suv resurslarining tanazzuli, o‘simlik va hayvonot dunyosi genofondining yomonlashuvi, biologik xilma-xillikning qisqarishi, ko‘p miqdordagi sanoat, maishiy va boshqa chiqindilarning hosil bo‘lishi kabi bir qator global va mintaqaviy ekologik muammolarni paydo bo‘lishiga olib keldi. Ushbu muammolar iqlim o‘zgarishi sodir bo‘layotgan sharoitlarda yanada yaqqolroq va kuchliroq namoyon bo‘lib, zamonaviy O‘zbekiston uchun atrof muhitni muhofaza qilish va uni sog‘lomlashtirish masalalarini yanada dolzarb qilib qo‘ymoqda.

Mustaqil rivojlanish yillarida mamlakatimizda ekologik muammolarni hal etish va ularning salbiy oqibatlarini bartaraf qilish borasida muayyan tajriba orttirildi. Ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida ilg‘or xalqaro talablarga javob beradigan fundamental normativ-huquqiy baza shakllantirildi.

Biroq, mazkur sohadagi vazifalarning ko‘lami mamlakatda ekologik holatni yaxshilash va yuzaga kelgan muammolarni yaxlit holda hal etishda jamiyatning barcha kuchlarini sa’y-harakatlarini birlashtirishga yo‘naltirilgan davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish zaruratini qo‘ymoqda.

Mamlakatning ekologik siyosatini amalga oshirish va o‘zining siyosiy tashabbuslarini tadbiq etishda, iqtisodiyot, ijtimoiy soha, atrof muhit va fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash, ekologik muammolarni hal etishda tizimli o‘zgarishlarga yo‘naltirilgan amaliy choralarni ko‘rishda jamiyatning barcha kuchlarini safarbar etish muhim omil bo‘lib bormoqda.

Prezident Sh.Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida “ ...zamonamizning eng og‘ir, inson qo‘li bilan yaratilgan ekologik muammolardan biri bo‘lgan Orol dengizining qurishi oqibatlarini bartaraf etish xalqaro hamjamiyatning faol ishtirokini talab etadi”¹¹ - deb alohida ta’kidlagan edilar.

Ekologik vaziyat hozirgi vaqtda uni mushohada qilish jarayonida ham o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlashni talab etadi. Ijtimoiy-ekologik muammolarni hal etishda iqtisodiy siyosatning rolini ko‘rsatishga muhim o‘rin ajratish lozim bo‘ladi.

Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish iqtisodiy-huquqiy mexanizmining muhim tarkibiy qismlarida biri – bu ekologik sug‘urta institutidir. Sug‘urta – bozor infrastrukturasi muhim unsuri, iqtisodiy va ijtimoiy sohaning ajralmas qismi hisoblanadi. U bevosita tadbirkorlik faoliyati subyektlari va fuqarolarning manfaatlariga taalluqli bo‘lib, turli noqulay omillar natijasida yetkazilgan zararni qoplash yo‘li bilan ularning mulkiy huquqlari himoyasini ta’minlaydi¹².

Atrof muhitni muhofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va qulay yashash sharoiti yaratish sohasidagi faoliyatni kuchaytirish maqsadida ekologik sug‘urta tizimini yaratish va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Bir qator xorijiy mamlakatlar, jumladan, AQSh, Angliya, Fransiya, Italiya, Gollandiya, Shvetsiya va Yevropaning boshqa mamlakatlarida atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni sug‘urtalash XX asrning 60-yillarda joriy qilinganligi, atrof tabiiy muhitga zarar keltiruvchi moddalarni o‘zidan chiqaradigan korxonalarning iqtisodiy javobgarligi fuqarolik qonunchiligida nazarda tutish va maxsus sug‘urta fondlari tomonidan javobgarlik ta’minlanishi kerakligini ko‘rsatadi. Atrof tabiiy muhitga zarar yetkazadigan xavfli sanoat korxonalari egalari jarimaga tortiladigan bo‘lsa, ular nafaqat tozalash inshootlarini sotib olishni, balki baxtsiz hodisa yuz berganda o‘zlarini sug‘urtalashni yo‘lga qo‘yadilar. Agar kompaniya uzoq vaqt davomida baxtsiz hodisalarsiz ishlasa va

¹¹O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi (Nyu-York shahri, 2017-yil 19-sentabr) (“Xalq so‘zi”, 2017-yil 20-sentabr)

¹² Ekologiya huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYU, 2018. – 132-b.

xavfsizlik tizimini yaxshilasa, sug'urta mukofoti kamayadi, sug'urta summasi esa oshadi. Hatto sug'urta kompaniyasidan korxonaga ekologik standartlarga rioya qilganlik uchun naqd pul to'lanishi ham mumkin. Bunday sharoitda har qanday tadbirkor iloji boricha xavfsizlikka rioya qilib daromad topishni afzal ko'radi. Ekologik sug'urtaning iqtisodiy mohiyati, iqtisodiy mexanizmning elementi sifatida, sug'urta tashkilotlari fondlarida mablag'larni to'plash va ularni sug'urta hodisasi sodir bo'lishi natijasida zarar ko'rgan shaxslar foydasiga qayta taqsimlashdan iborat.

Xalqaro amaliyotda ekologik sug'urta bo'yicha profilaktik tadbirlar juda xilma-xildir. Bular – tozalash inshootlarini o'rnatish va modernizatsiya qilish, chiqindilarni nazorat qilish tizimini takomillashtirish, ishlab chiqarish uskunalari va texnologiyalarini takomillashtirish, zamonaviy va kamroq xavfli texnologik jarayonlarga o'tish, xavfli ishlab chiqarish chiqindilarini saqlash, avariya va ta'mirlash xizmatlarini moliyalashtirish hamda ularni favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlardir¹³.

“2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da ham aynan ekologik talablarga javob bermaydigan maishiy chiqindi poligonlarining atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish, ifloslantiruvchi manbalarining holati va atrof-muhitga ta'siri monitoringini amalga oshirish kabi vazifalar belgilab qo'yilgan. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun ham sug'urtalovchi tashkilotlarning zaxira sug'urta fondlarini tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.¹⁴

A.A.Daminov “ekologik sug'urta” tushunchasi masalasidagi tahlili asosida, ekologik sug'urtaning prinsiplari va mohiyatidan kelib chiqib, ekologik sug'urtaga quyidagicha ta'rif bergan: “Ekologik sug'urta – jismoniy va yuridik shaxslarning, davlatning mulkiy manfaatlarini yuz berishi tabiiy muhit, aholining hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan ekologik xavf-xatardan himoya qilish

¹³ Бажайки́н А.Л. Экологическое страхование: теория, практика правового регулирования: Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – С.48

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son

borasida sug'urtalovchi va sug'urta qildiruvchi o'rtasida kelib chiqadigan huquqiy munosabatlar majmuidir"¹⁵.

Ekologik sug'urta jahon mamlakatlari amaliyotida XX asrning 60-70-yillarida paydo bo'lgan. Ekologik sug'urta dastlab milliy huquq tizimlarining me'yoriy hujjatlarida emas, balki xalqaro huquqiy normalarda qayd etilgan. Bu o'sha davrdagi xalqaro qonunchilikning ildamligi bilan bog'liq bo'lib, xalqaro qonunchilik e'tiborni ekologik muammolarga, xususan, ekologik huquqbuzarlik natijasida yetkazilgan zararni qoplash muammosiga qaratgan. 1950-yillarning o'rtalarida yadroviy xavfni sug'urtalash AQSh qonunchiligida mustahkamlangan.

L.Mukinaning fikricha, 1980-yildan 1990-yilgacha bo'lgan davr ekologik sug'urtaning rivojlanish tarixida o'tish davri hisoblanadi¹⁶. Shu vaqt ichida ko'plab mamlakatlarda umumiy javobgarlikni sug'urtalash va atrof-muhitni sug'urtalashni chegaralaydigan bir qator normalar paydo bo'lgan. Masalan, Germaniyada 1960-yilgi suv resurslari to'g'risidagi qonun (German Water Resources Act) ekologik javobgarlik va sug'urta masalalarini yetarli darajada qamrab olmagan, bu esa ekologik sug'urta shartnomalarini umumiy fuqarolik javobgarligini sug'urta qilish shartnomalari tizimidan ajratishni qiyinlashtirgan. Faqatgina 1980-yilda CERCLA¹⁷ qarorining qabul qilinishi bilan nemis sug'urta kompaniyalari sug'urta shartnomalarini tuzishda tajribaga ega bo'la boshlaganlar.

1990-yilda Germaniyaning ekologik javobgarlik to'g'risidagi qonuni (UmweltHG)¹⁸ qabul qilingan, 1991-yilda ingliz sug'urtalovchilar assotsiatsiyasi sug'urta kompaniyalari atrof-muhitga zarar yetkazganlik uchun javobgarlikni sug'urtalashni (tasodifiy ifloslanishdan tashqari) umumiy fuqarolik javobgarligini sug'urtalash shartnomalaridan ajratishni belgilaydigan akti ishlab chiqishdi. Shunga o'xshash jarayon oldinroq Italiyada ham sodir bo'lgan, u yerda 1970-yilda sug'urta kompaniyalari ekologik sug'urtani alohida shartnoma turiga ajratish to'g'risida qaror qabul qilishgan va 1980-yilda ekologik sug'urta oqimini tashkil

¹⁵ Daminov A.A. Ekologik sug'urtani huquqiy ta'minlash muammolari: Diss... yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori. – Toshkent, 2022. 30-31 b

¹⁶ Мукина. Л. Экологическая ответственность в странах Европы // Страховое Ревю. Февраль. - 1999. - С. 9.

¹⁷ Comprehensive environmental response, compensation and liability act (CERCLA). Страховое дело. - 1996. № 12.

¹⁸ UmweltHG, Umwelthaftungsgesetz. Kirish linki: <http://www.bundesrechtjuris.de/bundesrecht/umwelthg/>

etishgan. 1994-yilda fransuz sug'urta kompaniyalari ham alohida ekologik sug'urta shartnomasi modelini qo'llay boshladilar¹⁹.

Dunyo tajribasida atrof-muhitga antropogen faoliyat ta'siri natijasida iqtisodiyotga yetkazilgan zararni qoplashning asosan uchta usuli qo'llaniladi va bular – davlat byudjeti hisobidan, zarar yetkazgan shaxsning o'z mablag'lari hisobidan hamda sug'urta biznesida mujassamlashtirilgan mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi. Yetkazilgan zararni qoplashning davlat tomonidan tartibga solib borish dastaklari sug'urta bozoriga nisbatan bevosita va bilvosita ta'sir o'tkazish imkoniyatlarini yaratib, iqtisodiyotning va ekologiya ning real holatini hisobga olgan holda ekologik sug'urta sohasidagi munosabatlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Taxminlarga ko'ra, yaqin yillarda texnogen halokatlarning atrof-muhitga va insonga nisbatan salbiy ta'siri ortib borib, ularning oqibatlarini bartaraf etish uchun sarflanadigan xarajatlar hajmi mamlakatlar yalpi ichki mahsulotiga nisbatan yiliga 4-5 foizga ortishi mumkin.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida" gi Qonunining 36-moddasida O'zbekiston Respublikasida atrof tabiiy muhitning ifloslanishi va tabiiy resurslar sifatining yomonlashuvi oqibatida zarar yetishi hollarini nazarda tutib korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mol-mulki hamda daromadlari, fuqarolarning hayoti, salomatligi va mol-mulki ixtiyoriy hamda majburiy sug'urta qilinadi deb belgilab qo'yilgan. Shuningdek, ekologiya sug'urtasining tartibi va shartlari O'zbekiston Respublikasining qonunchiligida belgilab qo'yilishi ham keltirib o'tilgan. Biroq ushbu tartib hozirgi kunda amaldagi qonunchiligimizda mavjud emas.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, ekologik sug'urta atrof tabiiy muhitni muhofaza qilishning iqtisodiy mexanizmi sifatida uning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ekologik sug'urtaning huquqiy asoslarini joriy qilish orqali esa ekologik xavf ro'y bergan taqdirda insonlarning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga

¹⁹ Малышенко А.В. Правовое регулирование экологического страхования в Российской Федерации: Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С.16

hamda atrof-tabiiy muhitga yetkazilgan zararning o'rnini qoplash uchun budjetdan tashqari mablag'larni jalb qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Бажайкин А.Л. Экологическое страхование: теория, практика правового регулирования: Дисс. ... канд. юрид. наук. – . – М., 2002. – С.48.
2. Мукина. Л. Экологическая ответственность в странах Европы // Страховое Ревю. Февраль. - 1999. - С. 9.
3. Малышенко А.В. Правовое регулирование экологического страхования в Российской Федерации: Дисс. ... канд. юрид. наук. – . – М., 2004. – С.16.
4. Daminov A.A. Ekologik sug'urtani huquqiy ta'minlash muammolari: Diss... yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori. – Toshkent, 2022. 30-31 b.
5. Comprehensive environmental response, compensation and liability act (CERCLA). Страховое дело. - 1996. № 12.
6. UmweltHG, Umwelthaftungsgesetz. Kirish linki: <http://www.bundesrechtjuris.de/bundesrecht/umwelthg/>

Innovatsion rivojlanish sharoitida majburiy sug'urtaning ahamiyati

**Allanazarov Otaxon Bayramboyevich, Urganch davlat universiteti
“Turizm” kafedrasi o'qituvchisi.**

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda sug'urta xizmatlari bozorining innovatsion faoliyatini takomillashtirish, O'zbekiston sug'urta xizmatlari bozorining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish va uni innovatsion rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari aniqlash mamlakatimiz sug'urta bozorida majburiy sug'urtaning o'ni, nazariy asoslari, roli, majburiy va ixtiyoriy sug'urta turlarining xususiyatlari sug'urta bozori ko'rsatkichlarining tahlili, majburiy sug'urtani amalga oshirish amaliyoti va muammolari aniqlanib, ularni hal qilish borasida amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация. В статье даны рекомендации по совершенствованию инновационной деятельности рынка страховых услуг в Узбекистане,

раскрытию особенностей рынка страховых услуг Узбекистана и выявлению современных тенденций и перспектив его инновационного развития место, теоретические основы, роль обязательного страхования на страховом рынке нашей страны, особенности видов обязательного и добровольного страхования анализ показателей страхового рынка, практика и проблемы реализации обязательного страхования. их приведены практические рекомендации по решению.

Kalit so‘zlar. Sug‘urta bozori, Innovatsion sug‘urta, majburiy tibbi sug‘urta, sug‘urtaning rivojlanish darajasi.

Ключевые слова. Страховой рынок, инновационное страхование, обязательное медицинское страхование, уровень развития страхования.

Milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini oshirish va dunyo bozorlariga chiqish, birinchi navbatda iqtisodiyotni izchil isloh etish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxona va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishini ta’minlash hisobidan amalga oshirilishi mumkin. Boshqacha so‘z bilan aytganda, innovatsiya faoliyatini rivojlantirmay turib, iqtisodiyot raqobatbardoshligiga erishib bo‘lmaydi. Innovatsiya atamasining mazmunidan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, qachonki har qanday kashfiyotlar, yangi voqealar, xizmatlar va usullar turlari tarqalishiga qabul qilinsa, o‘shanda xalq ommasi tomonidan tan olinadi. Bunda yangilikning joriy etilishi yangilikni qo‘llash jarayonini bildiradi va yangilikning tarqatilishiga qabul qilinishi vaqtidan boshlab yangi sifat – innovatsiyaga aylanadi.

Jahonda sug‘urta xizmatlari bozorida innovatsiyalarni yaratish va qo‘llashning sug‘urta kompaniyalarining raqobatbardoshligi oshishi, sug‘urta maydonining kengayishi, shu bilan birga moliyaviy barqarorligi ta’minlanishiga ta’siri bo‘yicha xalqaro amaliyotda keng qamrovli tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar sug‘urtalovchilar faoliyatida an’anaviylik tamoyilidan yangilik kiritish tamoyiligi o‘tish orqali sug‘urta xizmatlari bozorida yangi uslubda namoyon bo‘lish, potensial mijozlarga keng turdagi va ehtiyojbop mahsulotlarni taklif etishni nazarda tutadi. “Innovatsion salohiyat, innovatsion faollik va

innovatsion risklar sug'urta kompaniyasining innovatsion faoliyatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan ichki va tashqi omillarni shakllantiradi"²⁰

Shuni ta'kidlash kerakki, innovatsiya sug'urta kompaniyasining asosiy raqobatdosh ustunligi hisoblanadi, chunki o'zgaruvchan bozor muhiti sharoitida sug'urtalanuvchilar ehtiyojlarini anglash va talablarning o'zgaruvchanligiga javob berish sug'urta kompaniyasi muvaffaqiyatining kalitidir. Shuning uchun ular iste'molchilar uchun qulay va tushunarli bo'lgan innovatsion xizmatni taqdim etishi va yangi nostandart yechimlarni, raqobatchilarning sug'urta mahsulotlari va xizmatlaridan farq qiladigan xizmatlarni taklif qilishi, shuningdek sug'urtalovchilarning o'ziga xos sug'urta mahsulotlari va xizmatlarini yaratish orqali mijozlarning kelajakdagi ehtiyojlarini taxmin qila olishi mumkin bo'ladi.

Bugungi kunda sug'urta faoliyatida innovatsiyalarning to'rtta ko'rinishi amal qiladi²¹:

1. Mahsulotni yangilash – bunda yangi yoki sifat hamda foydalanish imkoniyatlari jihatidan takomillashtirilgan xizmatlarni joriy etish tushuniladi. Bunga internet orqali innovatsion sug'urta xizmatlarini ko'rsatishni misol sifatida keltirish mumkin.

2. Jarayonning yangilanishi – bunda sug'urta xizmatini ko'rsatish hamda yaratishning yangi yoki sezilarli darajada takomillashtirilgan usullarini joriy etilishi tushuniladi.

3. Marketing innovatsiyasida sug'urta xizmatini bozorda targ'ib qilish borasida sezilarli o'zgarishlarni o'z ichiga olgan yangi marketing vositasini joriy qilish tushuniladi. Unga ko'ra, innovatsiyalar mijozlarning ehtiyojini qondirish, yangi bozorlarni ochish orqali sug'urta mukofotlari hajmini oshirishga qaratiladi.

4. Tashkiliy innovatsiyalar sug'urta faoliyatini yuritishda, ish o'rinlarini tashkil etishda va tashqi munosabatlarda yangi tashkiliy usullarning joriy etilishini nazarda tutadi

²⁰ Ступичева Яна Геннадьевна. Пути совершенствования управления инновационными процессами в страховании. Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ) Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» №2 2019. стр.6

²¹ Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных о инновациях. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/OECD OsloManual05_rus.pdf

Zamonaviy davrdagi globallashuv jarayonida sug'urta bozorining innovatsion rivojlanishi jadal o'zgarishlar qamrovida kechayotganligi mazkur institut faoliyatini nazariy-amaliy tadqiq etish dolzarb ekanligini anglatadi. Sug'urta bozori har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy segmenti hisoblanadi, ayni vaqtda, bevosita uning ravnaqiga ham xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda qayd etish lozimki, sug'urta faoliyati o'ziga xos tarzda shakllangan va keng qo'llanilayotgan ijtimoiy hodisa bo'lib, barqarorlik omili sanaladi. Mamlakat sug'urta bozori rivojini prognozlash o'z navbatida, biznes subyektlari va aholi manfaatlari himoyasini kafolatli darajada ta'minlash instituti sifatida sug'urta faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlarini tadqiq etish zaruratini keltirib chiqardi.

Sug'urta faoliyatida innovatsiyalarni qo'llash – bu sug'urta kompaniyalarining samarali ishlashini ta'minlash maqsadida yangi sug'urta xizmatlarini ishlab chiqish, sug'urta mahsulotining hayotiy siklini ta'minlaydigan tizimni yaratish va sug'urta munosabati ishtirokchilarining umumiy faoliyat tizimini takomillashtirish uchun ilmiy g'oyalar va bilimlardan foydalanish jarayonidir. Ushbu ta'rifga binoan ishda mahalliy va xorijiy amaliyotga tayangan holda sug'urtaning innovatsion rivojlanishi turli tomondan ko'rib chiqilgan:

birinchidan, mutlaqo yangi sug'urta xizmatini yaratish;

ikkinchidan, bozorda qo'llab kelinayotgan sug'urta xizmatini unda yangi sifatlarni kashf qilgan holda takomillashtirish;

uchinchidan, sug'urta bozorida mashhur bo'lmagan sug'urta mahsulotini ilgari surish va uni ushbu bozorda yangilik sifatida targ'ib qilish. Sug'urta bozorida aksariyat hollarda yangi sug'urta mahsuloti jamiyatning o'sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan yangi sifatlarga ega bo'lgan eski mahsulotning modifikatsiyasi hisoblanadi. Sug'urta faoliyatidagi eng zaruriy innovatsiya – bu sug'urta hodisasi yuz berganda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish hisoblanadi, bu esa yangi ilg'or texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi.

Sug'urtada innovatsiyalarni joriy etish mamlakatning barcha iqtisodiy omillari (iqtisodiy o'sish, qayta moliyalashtirish stavkasi, sug'urtaning rivojlanish

darajasi va huquqiy asoslari) bilan birga ijtimoiy va siyosiy omillarni hisobga olishni taqozo etadi. Umuman olganda, sug'urtada innovatsiyalar sug'urtalovchilar va umuman sug'urta bozori tayanadigan faoliyat yo'nalishlarini hisobga olgan holda turli mezonlarga muvofiq tasniflanadi.

Sug'urta kompaniyasida innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojni tahlil qilish, kompaniyaning turli bo'limlarida innovatsion loyihalarni amalga oshirilishini nazorat qilish va kompaniya tashqarisida ham, ichkarisida ham yangi g'oyalar to'g'risida ma'lumot to'plash uchun maxsus bo'lim yaratilishi kerak. Aynan tashkilotning intellektual salohiyati yangi g'oyalarni yaratish va samarali innovatsion jarayonlarni amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta kompaniyasining tashqi muhit bilan o'zaro aloqasini tashkil etishga qaratilgan innovatsiyalarni joriy etish katta ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu o'zaro ta'sirning yorqin namunasi bozorning boshqa ishtirokchilari, xususan banklar bilan hamkorlik qilishdir. Sug'urta biznesining turdosh tarmoqlar kompaniyalari bilan integratsiyasi innovatsion rivojlanishning eng ilg'or yo'nalishiga aylanib bormoqda. Bu sotuv kanallarini diversifikatsiya qilishga imkon beradi, bunga uyushma a'zosi bo'lgan bank vakolatxonalari tomonidan sotuvni tashkil etish orqali erishiladi. Natijada, aynan iste'molchi sug'urta mahsulotini sotib olish yoki olmaslik to'g'risida qaror qabul qiladi va buni asosan narx/sifat nisbatini baholagan holda amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-avgustda qabul qilingan PQ-4412-son "O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori mamlakatda sohani tubdan isloh qilish borasida amalga oshirilayotgan navbatdagi muhim bosqich bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning sug'urta tizimi borasida bozorning yetakchi kompaniyalari vakillariga bergan ko'rsatmalari asnosida sug'urta bozorini modernizatsiya qilish, ularning kapitallashuv darajasini oshirish, sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatini yaxshilash, aholi ehtiyojlarini hisobga olgan holda yangi innovatsion sug'urta mahsulotlarini joriy etish va talab yuqori bo'lgan an'anaviy mahsulotlarni rivojlantirish orqali

ko'rsatilayotgan sug'urta xizmatlari hajmini, turlarini kengaytirish va sifatini oshirish vazifalari belgilandi.

Sug'urta faoliyatini innovatsion rivojlantirish tamoyillariga javob beradigan, ammo korporativ innovatsion strategiya darajasiga chiqmagan barcha yangi g'oyalar, shubhasiz, sug'urta kompaniyasi rahbariyati tomonidan rag'batlantirilishi muhim ahamiyatga ega. Yangilik kompaniyada qo'llanilishi yoki qo'llanilmasligidan qat'iy nazar rahbariyat yangilikni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etgan xodimlarni mukofotlashi kerak. Buning uchun innovatsion strategiyani amalga oshirish, kompaniyaning asosiy faoliyat jarayonlarini optimallashtirishga qaratilgan yangi g'oyalarning hisobini yuritish tizimini ishlab chiqish lozim bo'ladi.

Sug'urta zamonaviy O'zbekiston moliya tizimining tez rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Nisbatan yosh bo'lishiga qaramay, moliyaviy munosabatlarning ushbu sohasi yildan-yilga qayt taqsimlash munosabatlari tizimida muhim tutmoqda. Iqtisodiyotning rivojlanmaganligi, sug'urta subyektlari o'rtasida sug'urta madaniyatining rivojlanmaganligi, ichki qonunchilik bazasidagi nomuvofiqlar, uslubiy ta'minotning sustligi – bularning barchasi majburiy sug'urta tizimi orqali moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash mexanizmidan to'liq foydalanishga imkon bermayapti. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotining rivojlanib borayotgan hozirgi sharoitida majburiy sug'urta turlarining obyektiv zaruriyati uning muhim ijtimoiy funksiyani bajarishi, sug'urta madaniyatini rivojlanishiga qo'shadigan hissasi, sug'urta kompaniyalari faoliyati uchun barqaror moliyaviy bazani yaratishi, shuningdek budjet mablag'larini tejalishiga qo'shadigan hissa bilan aniqlanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda sug'urta tizimining hozirgi holatida majburiy sug'urtani rivojlantirish aholining barcha xavfli guruhlar va xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun sug'urta himoyasini tashkil qiladi.

Majburiy sug'urtaning mohiyati shundan iboratki, jamiyatning bir vakili sifatida davlat jamiyat manfaatlariga zarar yetkazilganda qabul qilingan qonunlar asosida jabrlanuvchilarning (sug'urtalanuvchilarning) zararlarini qoplab berishni

majbur qilib qo'yishida namoyon bo'lishidadir²². Sug'urtaning majburiy shakliga ehtiyoj uning katta ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini bilan izohlanadi. Majburiy sug'urtaning ayrim turlari mamlakat aholisining ko'pchiligini qo'shimcha ijtimoiy himoya bilan ta'minlaydi. Masalan, ish beruvchilarning javobgarligini majburiy sug'urta qilish, buning majburiyligi mehnat resurslarining takror ishlab chiqarish barqarorligini oshirish, mehnatda yetkazilgan zararlarni qoplashga qaratilgan ijtimoiy jarayonlarni rivojlantirish va tartibga solishning eng muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi²³. Majburiy sug'urta turlarining rivojlanishi sug'urta xizmatlar bozorining asosiy tashkil etuvchisi sifatida aholini ijtimoiy himoya qilishning qo'shimcha moliyalashtirish masalalarini hal qilishga qaratilgan bo'lib, iqtisodiyotda barqarorlikni ta'minlaydigan muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari majburiy sug'urta turlarining to'liq va iqtisodiy jihatdan mutanosib rivojlanishi xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida sug'urta madaniyatining o'sishiga, bu esa ixtiyoriy sug'urta turlarini rivojlanishiga olib keladi.

O'zbekistonda tibbiy sug'urtaning asosan ixtiyoriy turi amal qiladi. Tibbiy sug'urtaning majburiy turini keng joriy etish masalasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrdagi PF-5590-son Farmoni²⁴ga 1-ilova "2019 — 2025-yillarda O'zbekiston Respublikasining sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish Konsepsiyasi"da majburiy tibbiy sug'urtani bosqichma-bosqich joriy etish vazifasi belgilangan. Bunda majburiy tibbiy sug'urta dasturlarini ishlab chiqish, bemorlarning tegishli toifalari va ular uchun maqbul tibbiy yordam turlarini qamrab oladigan majburiy tibbiy sug'urta dasturlarini joriy etish vazifasi nazarda tutilgan.

Ta'kidlash lozimki, majburiy tibbiy sug'urta sug'urta hodisasi yuz berganida, fuqarolar sog'lig'ini saqlash sohasidagi davlat kafolatining tarkibiy qismi hisoblangan tegishli sug'urta dasturlariga muvofiq, sug'urtalangan shaxsga

²² Емельянов А.О. О понятии обязательного страхования // Хозяйство и право. - 1997. - № 12. 37-43 стр.

²³ Алексеева, Е.В. Основные тенденции на рынке обязательного страхования / Актуальные проблемы регионального развития: межвузовский сборник научных трудов / под ред. д.э.н., проф. Т.Д. Дегтяревой. Вып. 4. - Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 164 – 168 с.

²⁴ [PF-5590-сон 07.12.2018. O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida \(lex.uz\)](#)

tekinga tibbiy yordam ko'rsatilishini ta'minlashga qaratilgan tibbiy-huquqiy mexanizm sanaladi. Ushbu mexanizm orqali, sug'urtalangan fuqarolar belgilangan dastur asosida sog'lig'ini tiklashi, kasalliklardan davolanishi, tibbiy muassasa tomonidan kafolatlangan xizmatlar va kompleks muolajalarni olishi mumkin bo'ladi. Bu holat aholining kam ta'minlangan qatlamlarini tibbiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlashda, turli korxona va tashkilotlar xodimlariga ushbu tashkilotlarning mablag'lari hisobidan tibbiy sug'urta shartnomasi asosida tibbiy xizmat ko'rsatilishida muhim o'rin tutadiyu

Majburiy tibbiy sug'urtadan farqli ravishda ixtiyoriy tibbiy sug'urtada, sug'urtalangan shaxsga tegishli tibbiy sug'urta dasturida nazarda tutilgan xizmat turlari bilan birga qo'shimcha tibbiy xizmatlar ham ko'rsatilishi nazarda tutiladi. Bu orqali aholiga tibbiy yordam olish imkoniyati kengaytiriladi, balki shu yo'l bilan tashhis qo'yish va profilaktik choralarni kompleks o'tkazish, shuningdek reabilitatsiya davolanish taomillarini amalga oshirishning huquqiy vositasi taklif etiladi. Ixtiyoriy tibbiy sug'urta majburiy tibbiy sug'urtadan farqli ravishda taraflarning o'zaro kelishuvi asosida tuziladi va unda majburiy tibbiy sug'urta dasturlaridan farqli ravishda shartnoma shartlari taraflarning xohishidan kelib chiqib shakllantiriladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda sug'urta sohasida innovatsiyalarni faol qo'llashga to'sqinlik qiladigan omillarni bartaraf etish maqsadida sohadagi innovatsiyalar asosan sug'urta xizmatlarining ko'lamini oshirish, ularning samaradorligiga erishish, sug'urta mahsulotlarining mijozlar talabiga to'la mos kelishi, xizmat ko'rsatish muddatlarini qisqartirish, sug'urta kompaniyalarining daromadini oshirish va ularning tadbirkorlik faoliyati ko'lamini kengaytirishga yo'naltirilmog'i lozim.

O'zbekistonda "Majburiy tibbiy sug'urta to'g'risi"dagi qonunni ishlab chiqish va qabul qilish zarurati mavjud. Mazkur qonunda majburiy tibbiy sug'urta obyektlari, subyektlari, sug'urta tashkilotlari va tibbiy muassasa o'rtasidagi munosabatlar, tibbiy sug'urta shartnomasining muhim shartlari, tibbiy sug'urta dasturlari va ularning amal qilishiga oid qoidalar nazarda tutilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ступичева Яна Геннадьевна. Пути совершенствования управления инновационными процессами в страховании. Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ) Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» №2 2019. стр.6

2. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных о инновациях. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/OECD OsloManual05_rus.pdf

3. Емельянов А.О. О понятии обязательного страхования // Хозяйство и право. - 1997. - № 12. 37-43 стр.

4. Алексеева, Е.В. Основные тенденции на рынке обязательного страхования / Актуальные проблемы регионального развития: межвузовский сборник научных трудов / под ред. д.э.н., проф. Т.Д. Дегтяревой. Вып. 4. - Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 164 – 168 с.

MUNDARIJA:

J.T.Umirov	O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishda milliy parklarning ahamiyati.	3
Ibragimov B. B.	Sug'urta xizmatlari bozorini rivojlanish muammolari.	8
Isaqov R., Kadamov X.O	Smart tourism technologies' ambidexterity: balancing tourist's worries and novelty seeking for travel satisfaction.	12
Karimova Sh.O', Sobirov H.	Mintaqada barqaror turizmni rivojlantirishda agroekoturizmning o'rni va ahamiyati.	17
Madraimova M.R	Mintaqada xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish ko'rsatkichlari va sohadagi imtiyozlar.	22
Mamadjonov Sh. I.	Bank kapitalini boshqarishning asoslari va unga ta'sir etuvchi omillar.	28
Matniyozov M.R.	Methods to evaluate the image of Khiva as a tourism destination.	31
Nasretdinova F.O.,	O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi ijtimoiy korxonalar faoliyatining rivojlanish tarixi hamda hozirgi holati.	35
O'rozov A.O., Surayyo K. E.	Xorazm viloyatining turistik destinatsiya imijini yoyishda istiqbolli kutilmalarning ahamiyati.	42
O'rinova D.B.	Mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda ziyorat turizmini roli.	47
Qobulov O.O' Allanazarov O.B	Tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlari.	51
Qurbanbayev Sh.B., Qalandarova O'.Sh	O'zbekistonda yoshlar turizmini rivojlantirishni o'ziga xos jihatlari.	56
Qurbanov F.B Ruzmetov D.I	The impact of agritourism on rural communities in terms of socio-economic factors.	60
Quryozova O'.Z.	Mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish yo'llari.	64
Rahimboyev M.I.	Qoraqalpog'iston respublikasi mehnat bozori rivojlanishida inson kapitalining roli.	70
Ro'zmetov B.Sh	Muzeylarni ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va turizmni rivojlantirishdagi ahamiyati.	76
Sapayeva N.K.	Bozor infratuzilmasi unsurlarining o'ziga xos xususiyatlari.	81
Sarsenbayev B.A., Kengesbayeva S.M	Mamlakatimizda moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.	85
Mahmatrayimov Sh., Matrizayev S.	Mintaqaviy turizmni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari.	89
Mavlanova B.Sh.,	Mintaqada erkin savdo zonasini tashkil etish	

Ravshanbekova M.D.	imkoniyatlari.	94
Turdimuratov M.M.	Barqaror iqtisodiy o'sishning yangi bosqichida aholi turmush sifatini oshirish yo'nalishlari.	97
Turayev O.K., Jabbarov N.	Mintaqada turistik klasterlarni shakllantirish va rivojlantirish usul va tamoyillari.	104
Utepbergenov A.O	Temir yo'l transporti sohasida xizmatlar ko'rsatish bo'yicha chet el tajribasi.	108
Xamdamov O.N. Nematullayev H.A.	Xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali hududlar iqtisodiy barqarorligini ta'minlash.	112
Xidirova G.R. Abdullajonov A.	Buxoro mintaqasida barqaror turizm konsepsiyasining qo'llanilishi va alohida xususiyatlari.	116
Zaripov X.Z	O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy sohani rivojlantirishning institusional tizimini o'ziga xos xususiyatlari.	122
Алламуратова Г.М.	Сфера услуг как экономическая категория и вид экономической деятельности.	127
Вострикова Е.О., Мешкова А.П.	Инвестиционная привлекательность сельского хозяйства Астраханской области: угрозы и вызовы в эпоху цифровизации.	132
Исмайлов К.С. Шамуратов А.Ш.	Худудда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришни яхшилаш йуллари.	138
Мухаммадсолиҳ Х., Жуманиёзова З.	Ақлли (smart) туристик дестинацияларни минтақавий хусусиятлари.	142
Наврузов А.К.	Тижорат банкларининг муаммоли кредитлари ва уларнинг ўзгаришининг таҳлили (Агробанк АТБ Хоразм филиаллари мисолида).	147
Бахтиярова Ш.	Минтақада соғлом турмиш тарзини шакллантириш ва тиббий маданиятни юксалтириш омиллари.	154
Джаббарова З.	Олий таълим тизимида илмий тадқиқотлар самарадорлигини баҳолаш.	160
Эрметова И.Т	Минтақада туризм бозорини ривожлантиришнинг Swot – таҳлили.	164
Turdibekov.X.	Samarqand viloyatida turizm destinatsiyalarining sifatini boshqarish usullari.	169
5-SEKSIYA	Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ekonometrik modellash tirish.	176
5 СЕКЦИЯ.	Эконометрическое моделирование устойчивого развития региональной экономики.	176
SECTION 5.	Econometric modeling of the sustainable development of the regional economy.	176

Bekjanov D.Y., Ibrayimova D.A.	Chakana savdo muassasalarini joylashtirishdagi iqtisodiy modellar.	177
Abdullayeva M.X.	Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy risklarni baholashning ekonometrik jihatlari.	180
Sapayev A.D.	Xorazm viloyatida transport xizmatlari rivoji barqarorligini qiyosiy statistik tahlili.	184
Kurbanov F.P.	Xorazm viloyatida bandlar va ishsizlar sonini yahmga ta'sirini baholash masalalari.	189
Tursunova N.R.	Kapital bahosini tahlil qilish orqali iqtisodiy samaradorlikni aniqlash.	193
Сатторов А.	Минтақа салоҳиятини баҳолаш усуллари тақомиллаштириш.	198
Sitmuratov O'.T	Qoraqalpog'iston respublikasida kichik biznesning rivojlanish istiqbollarini prognozlash.	204
Butanova D.R.	Qishloq xo'jaligini rivojlanish tendensiyalarini ekonometrik modellashtirishda rivojlangan davlatlar tajribalari.	208
6-SEKSIYA.	Mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish - barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida.	214
6 СЕКЦИЯ.	Повышение инвестиционной привлекательности региона как важный фактор устойчивого экономического развития.	214
SECTION 6.	Increasing the investment attractiveness of the region as an important factor of sustainable economic development.	214
Рузметов Б., Холбеков А.	Принципы устойчивого развития туризма в региона.	215
Atabayeva K.R.,	Kadrlar salohiyati tushunchasi va uning asosiy tamoyillari.	220
Aytbayev A.Q.	Mintaqani investitsiya bozorini rivojlantirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari.	224
Karimboyev D.D., Matyokubova D.O.	Maximizing khorezm's investment potential: an exploration of enhancing investment attractiveness for sustainable development.	229
Rustamova.D.	Mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish yo'nalishlari.	233
Eshniyazova Y.Y.	Mintaqani barqaror rivojlantirishda kichik biznesga berilgan soliq imtiyozlaridan foydalanish imkoniyatlari.	238
Kalandarov F.	Crowdfunding in tourism: systematic literature review.	242
Jumabayev A.B.	Mintaqada iqtisodiy salohiyat samaradorligi tahlili	

	va uni oshirish istiqbollari.	247
Masharipov B.Y.	Iste'mol kreditlash muammolari va ularni oldini olish chora-tadbirlari.	252
Ergashxodjayeva Sh.Dj., Matmuratova N. R	Tijorat banklarining kredit portfelini diversifikatsiyalash va ularni takomillashtirish yo'llari.	256
Mavlyanova Y.T	Investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali korporativ tuzilmalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash.	261
Olimov E.F.	Davlat sektorida subsidiyalarning samaradorligi va natijadorligini baholash tartibini takomillashtirish.	265
Otayev N.N.,	Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiya loyihalarining tutgan o'rni.	268
Palvanbayev U.O'	Hududlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishining xorijiy mamlakatlar tajribalari.	272
Sapayev M.K	Tadbirkorlik subyektlarining barqarorlik reytingini soliq tizimidagi yashirin iqtisodiyotga ta'siri.	277
Sattarova M.D	Xorazm viloyati investitsion jarayonlarning hozirgi holati.	281
Tursunov I.T.	Mintaqalar investitsion salohiyatini oshirishda tijorat banklarining roli.	288
Kadirov V.M., Xudoyqudolov H.A	Xorazm viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda faol hududiy investitsion siyosatning ahamiyati.	292
Байниязова М.П	Теоретические подходы к определению инвестиционный потенциал промышленного предприятия.	296
Данияров Қ.Д	Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга солишда солиқ механизмини такомиллаштириш.	302
Абдикаримова З	Давлат-хусусий шериклик муносабатларининг ташкилий механизмлари.	308
Кипкеева А.М	Специальные экономические зоны и инвестиционные привилегии в узбекистане: стимулы для иностранных инвесторов.	314
Нуралиев Р. Т., Усманов Б. Ш.	Минтақанинг инвестицион жозибадорлигини ошириш муаммолари.	320
Пак Ман Су., Набиева Н.М.	Особенности привлечения инвестиций в регионе.	324
Султонов Б.Б	Мамлакатимизда ислом молияси хизматларини ривожланиши.	329
Саидов О., Сатторова Д.	Минтақада барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда хавф ва таҳдидлар.	334
Ярматов Ш.	Минтақада барқарор ривожланиш устувор	

	йўналишлари.	339
Xasanov X.N.	O'zbekistonda fond bozori orqali milliy iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari.	344
Masharipova M., Matysupova D.	Raqamli iqtisodiyotda kichik biznesni rivojlantirish yo'nalishlari.	348
Сапарова М.А.	Теоретические аспекты зеленой экономики в устойчивом экономическом росте региона.	352
Allanazarov O.B	Ekologik sug'urtaning tarixiy rivojlanishi va iqtisodiy mexanizmi.	358
Allanazarov O.B	Innovatsion rivojlanish sharoitida majburiy sug'urtaning ahamiyati.	364

“Mintaqada barqaror iqtisodiy o‘shish orqali aholi turmush farovonligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI

**Международная научно-практическая конференция на тему
«Приоритетные направления повышения благосостояния населения
посредством устойчивого экономического роста в регионе»**

МАТЕРИАЛЫ

**International scientific and practical conference on the topic "Priority
directions for improving the well-being of the population through sustainable
economic growth in the region"**

MATERIALS

16-17 Aprel, 2024-yil Urganch, O‘zbekiston

Nash.lits. №059763

Bosishga ruxsat etiladi: 01-05

Bichimi 60 x 84 ^{1/16}. “Times New Roman”
garniturada raqimli bosma ustida chop etildi.

Shartli bosma tabog‘i 23,75 Adadi 100. Buyurtma № 09-05

Тел: (33) 701 12 00, (99) 564 63 20

“Khwarezm travel” MCHJ nashriyoti.

220502, Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko‘chasi 8-yo‘lak 4-uy.

“Khwarezm travel” bosmaxonasida chop etildi.

Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko‘chasi 8-yo‘lak 4-uy.

